L. ANNAEI SENECAE

TRAGOEDIAE

RECENSVIT ET EMENDAVIT

FRIDERICVS LEO

VOLVMEN PRIVS

OBSERVATIONES CRITICAS CONTINENS

BEROLINI
APVD WEIDMANNOS
A. MDCCCLXXVIII.

DE SENECAE TRAGOEDIIS

OBSERVATIONES CRITICAE

SCRIPSIT

FRIDERICVS LEO

BEROLINI

APVD WEIDMANNOS

A. MDCCCLXX VIII.

GEORGIO KAIBEL

CAROLO ROBERT

VDALRICO DE WILAMOWITZ-MOELLENDORFF

AMICIS

D. D.

ADDENDA ET CORRIGENDA

(pensabo his notulis socordiam meam qua in prioribus capitibus corrigendis locorum quos attuli numeros cum poetarum exemplaribus iterum conferre neglexi).

p. 1 adn. 2. non satis certum videtur num Lactantius scripserit quod in editionibus (Stat. Theb. IV, 530) circumfertur. fragmenta Ambrosiana comiter Studemundus mecum communicavit se excussisse et mox publici iuris facturum; quare de illis nihil dicere praestabat. **p. 8 v. 1** *resonares*] *resonare*. **p. 11 v. 7** sic: *vultus — obtutu M vultu — obtutus EAN* cf. p. 27. **p. 12 adn. 10** non Sil. XV, 157 sed 187. **p. 21 v. 5** non 1815. 16 sed 815. 16. **p. 24 v. 7** non 372 sed 362. **p. 26 v. 3** non Med. sed Phaed. **ib. v. 6** sq. cf. p. 108 adn. 10 ubi ante dicta fere repetii in plagulis corrigendis immemor prioris loci. magis pudet quod ne ibi quidem intellexi *nocte relicta* necessarium esse propter *nitidum diem*. recte p. 108 Aen. IX, 346 non 348. **Ibid. adn. 9 v. 3** non Med. 931 sed 941. **p. 27 adn. 12** non 1079 sed 1179. **p. 32** ad Tro. 942: adquiescendum in Gronovii emendatione: *Σίγεον* Quint. Smyrn. VII, 562. XIV, 649. **p. 35** ad Tro. 889: et necessaria est Thetidis mentio et consulto componuntur Peleus et Nereus cum Thetide et Tethye. **p. 38 v. 10** non 733 (qui est vulgaris numerus), sed 770. **p. 39** adde Iuv. 8, 72 (*iuvenem*) *inflatum plenumque Nerone propinquo*. **p. 39 med.** Achill. II, 183 non 182. Sil. XII, 81 non X, 81. **p. 40 v. 6** non 430 sed 420. **p. 45 med.** Oct. 174 *se manu*] legend. *ne manu*. **p. 45 adn. 3** de Nicolao Trevetho praeterea cf. Peiper. praef. ad Boeth. consol. p. 44. **p. 50 adn. 1** omisi locum qui et Senecae et Lucano et Statio exemplum praebuit Verg. Aen. VI, 412 *simul accipit alveo ingentem Aenean; gemuit sub pondere cumba sutilis* e. q. s. **p. 51 med.** Hf. 1080 *nec torva prius pectora linguas* lege *linquas*. **p. 54 adn. 4** non I, 93 sed 91. **p. 55 adn. 5** adferre poteram Thy. 681 *laxantur adyto fata et inmugit specus vocem deo solvente*. **p. 56 adn. 6** Sil. II, 367, non 366. **p. 59** ad HO 907 (*sibi, non furori*) cf. e. g. Med. 425 *recipe turbatum malis*, | *era, pectus, animum mitiga*. **ib. ext.** nullo modo excusari potest quod versum Hf. 1162 a Schmidtio l. s. adlatum hoc loco neglexi: explicatur eo quod versum post v. 1161 non tolerabilem dudum obelo notaram: *quis Lycus regnum obtinet* quis tanta Thebis scelera moliri ausus est *Hercule reverso?* **p. 60** ad *solvite superi*, *fingite superi* cf. Buecheler. Mus. Rhen. XXXIII p. 36. **p. 62** ad v. 1245 adferre debui Phoen. 140 *quid perdis ultra verba?* Hf. 380 *quid ultra est?* **p. 63 med.** fast. II, 97 non 93. **ib. ext.** Stat. Theb. I, 557 non 554. **p. 64 med.** Theb. IV, 207 non 204. **ib. adn.** Aen. IX, 229 non 231. **p. 66** *eheu:* Cat. 30, 4 non 30, 6. **adn. 14** lege: Acc. Eurys. **p. 67 v. 1** adde: *heu heu* Ciris 264 et *eheu* ibid. 469. **ib. v. 14** art. am. I, 176 non 166. **adn. 15 ext.** lege: Acc. Eurys. **p. 68 v. 10** adde: Ciris 237 (*ei mihi*). **ib. v. 25** sq. non quadrat computatio; addere scilicet omisi: sedecim in epistulis. quam culpam ut redimam, adscribam locos: her. 2, 106; 3, 14; 5, 60; 9, 145; 11, 112; 12, 7; 13, 48; 15, 233; 16, 90. 246; 17, 125; 19, 107; 21, 45. 108. 203; am. I,

6, 52; 14, 54; II, 3, 1; 5, 4; 18, 20; 19, 34. art. I, 672. 741; II, 274; III, 737. met. I, 523; VI, 227; VII, 842; VIII, 491; IX, 520. fast. III, 506. 618. trist. I, 1, 2; 2, 45; 6, 29; 9, 36; II, 243; III, 2, 23; 8, 24; 12, 51; IV, 3, 11; V, 1, 20. ex Pont. II, 2, 5. IV, 6, 4; 8, 13. cf. epic. Drus. 9. 88. 176. **p. 78 v. 8** dele 66, 29. **p. 79 v. 17** lege: v. 347—49 non 247. **p. 81 v. 3** serm. II, 3, 303. **adn. 5 ext.** 423 Dindorfii numerus est, Nauckii 432. **p. 88** in Quintiliani loco *an 'gradus* pro *'an gradus.* **p. 90 v. 11** XIV, 561 non 461. **p. 91 v. 21** non 55 sed 555. **p. 93 v. 10** met. X, 637 non 673. **ib. v. 21** Tib. II, 1, 25 non II, 125. **p. 97 v. 35** non 784 sed 794. **p. 100** Phaed. 79 sq.: v. 81 *fave* codd. omnes (*s* eras. post *e* quae in ras. 2 m. scripta est *N*). **p. 104 v. 8** Aen. IX, 587 non 590. **ib. v. 21** Ach. II, 407 non 406. **v. 22** *Ossaea* non *Onaea.* **p. 107 v. 13** Richtero substitue Peiperum: quamquam coniecisse talia et recepisse perinde est. **ib. adn. 9 v. 3** II, 546 non 544. **p. 108 adn. 10** v. s. ad p. 26 v. 3. **p. 113 adn. v. 7** *introrsus* (non *introrsum*) legitur Phoen. 173. Thy. 108. HO 1674. **ib. v. 15** met. III, 387 non 383. **p. 123 adn. 25 v. 3** I, 276 non 283. **p. 141 adn. 11 ext.** ad Phaed. 799 cf. Copae v. 34 *a pereat cui sunt prisca supercilia.* deinde Hor. I, 19, 6 (non 5). **p. 145 adn. 13** nunc in Analectis Plautinis indicem scholarum Gryphiswaldensem auspicantibus Adolfus Kiessling comprobare studuit iam Plautum dimetros iambicos praeter Graecorum consuetudinem conseruisse. **p. 153 adn. 6** fast. III, 638 non 637. **p. 154 adn. 9** addendum erat Troad. 353 *tu qui Pelasgae vincla solvisti rati morasque bellis* ut v. 813 *classis Argolicae moram.* 1126 *classis moram hac morte solvi rentur.* cf. Ag. 160. **p. 155 ext.** addere potui Med. 630 *Thracios sparsus iacuit per agros.* HO 979 *alias in urbes sparge.* **p. 156 med.** non Luc. IV, 454 sed VII, 454 (*mortalia nulli sunt curata deo*). **p. 157 v. 14** contr. IX, 5, 17 non IX, 6, 17. **ibid. sq.** accuratius Ovidius adolescens art. I, 337 *flevit Amyntorides per inania lumina Phoenix.* **ib. sq.** Hf. 547 non 552. **p. 165 adn. 7** addere potui Culic. 246 *ite quibus taedas accendens tristis Erinys sicut Hymen — pro fata — dedit conubia mortis.* et p. 166 ad v. 38 Med. 970 *victima manes tuos placamus ista.* denique ibid. pro *Megaeram* scribe *Megaram.* **p. 167 adn.** locutionem *in interpretis ministerium placuit* si exemplo comprobare opus est vide Ag. 99 *placet in vulnus maxima cervix.* **ibid. v. 10 ext.** X, 676 non XI, 676. **p. 168 adn. 9** legendum *aures pepulit.* **p. 171 v. 15** 967. 68. non 567. 68. **p. 181 v. 6** *functas* prout libet corrige. **p. 192 adn. 22** 499 Richteri numerus est, scribe 487. **p. 198 adn. 9** adde hamulum: *'aut.*

I.

Novem [1]) Senecae tragoedias ante extinctas Romanorum litteras [2]) data opera homo aliquis non indoctus interpolavit. idem Octaviam praetextatam, primis Flaviorum temporibus scriptam, novem tragoediarum corpori iniunxit mutatique ordinis locum tenere iussit nonum [3]). qui cum ita opera sua functus esset, ut sanis ad arbitrium commutatis, corruptelis temeraria manu oblitteratis limate tandem et polite decurrentem versuum contextum lectoribus proponeret, factum est ut, quod fatum inter scriptores veteres non Seneca tulit unus, interpolata editio obtineret, genuina tantum non periret. quare grates de servata poetae manu habendae sunt viro erudito, quisquis fuit, qui unum saltem novem tragoediarum exemplar genuinum a communi exitio vindicavit. e quo codex Laurentianus 37, 13, quem Etruscum appellare post Gronovium consuemus (*E*), librique pendent duo quos ipse repperi et excussi Ambrosianus *D* 276 inf. (*M*) et Vaticanus lat. 1769 (*N*). reliqui tragoediarum codices cuncti interpolatae editionis (*A*) exemplaria sunt.

Atque ut primum vulgarium librorum fidem strictim — nam vix eget causa verbis — ad Etrusci fidem exigamus, non ubique in librorum turba veteris interpolatoris lectionem integram apparere consentaneum est; illorum enim magna pars aut novicias passim Italorum correcturas aut singulas Etrusci scripturas quacumque via derivatas in se receperunt, cum interea vetusta interpolatio subinde temporum iniuria in peius abiret. at perraro accidit ut difficile sit veteris interpolatoris a recentibus discernendi negotium. ille igitur plerumque artis leges Senecaeque morem tam perite secutus est, ut, nisi fons purus pateret, nobis non minus quam Lipsiis et Scaligeris versus solidi dimidiive ab

[1]) de recensendis Senecae tragoediis disserui in Hermae vol. X p. 423 sq. ubi quae recte disputata sunt ea praeter minutiora quaedam hic repetere visum est.

[2]) cf. Richteri et Peiperi praef. p. IV. Usener. in Mus. Rhen. XXVIII p. 391. Habrucker. quaest. Annaean. p. 7.

[3]) eundem qui novem tragoedias interpolavit Octaviam illis inseruisse probabiliter coniecisse mihi videor. nec minus verisimile est ut reliquas Octaviam quoque ab illo pertractatam et politam esse (cf. Herm. l. s. p. 439); quamquam argumenta quae ad persuasionem sufficiant non attuli.

illo confecti probati plerique forent; nec refutare, quod exemplo sit, valeremus *caerulum gregem Nereidum* quem ille *pervio regi Nereidum,* pervio scilicet imis in undis Amoris spiculis, substituit (Phaed. 336 [4])). sed iam in talibus una valet Etrusci auctoritas nec immorari attinet in eis quibus nemo se decipi patitur. saepius fraudem adhuc ille criticorum industriae facit ubi locos re vera corruptos inventis suis oblimavit. qualia aut neglexerunt viri docti, ut Etrusci scripturas, quas pravas esse recte ille intellexisset, reciperent; aut prae apertis Etrusci vitiis in interpolatoris correcturis adquieverunt. rei gravissimae exempla dabo pauca sed ad persuadendum ut puto apposita. Phoen. v. 106 Oedipus mori cupiens ensem postulat filiam:

ensem parenti trade, sed notum nece
ensem paterna. tradis? an nati tenent
cum regno et illum? faciet, ubicumque est, opus.
ibi sit, relinquo. natus hunc habeat meus,
sed uterque.

in hac Etrusci scriptura *opus facere* (v. 108) idem significare posse quod *suum opus facere* non probavit Gronovius; quod cum latinum non esse interpolator sensisset, male corrigebat: *faciet ubicumque est scelus.* intactum reliquit *ibi sit.* quod sic stare non posse vidit Peiperus, sed infeliciter tentavit *illis relinquo.* in propatulo sita erit emendatio cum intellexeris *ibi sit* arte coniungendum esse cum eo quod praecedit *ubicumque est opus.* scribendum erat nimirum:

facinore ubicumque est opus,
ibi sit: relinquo [5]).

Troad. 503 quod antiquitus inepte traditum est:

succede tumulo, nate. quid retro fugis
turrisque latebras spernis?

inmutavit interpolator scribendo: *turpesque latebras.* quod non minus inepte Andromacha dicit antequam cognovit cur fugiat filiolus latebras. veram poetae manum Ambrosianus praebet: *tutasque latebras spernis* [6])?

---

[4]) versus numeris notamus ante Peiperum et Richterum usitatis.

[5]) cf. Petron. p. 94, 12 B. (c. 80) *inter hanc miserorum dementiam infelicissimus puer tangebat utriusque genua cum fletu petebatque suppliciter, ne Thebanum par humilis taberna spectaret neve sanguine mutuo pollueremus familiaritatis clarissimae sacra. quod si utique, exclamabat, facinore opus est, nudo ecce iugulum, convertite huc manus, imprimite mucrones.*

[6]) cf. Lucan. V, 743 *quorum tibi tuta latebra Lesbos erit.* VIII, 13 *tutis fatum celare latebris.* Sil. IV, 332 *tutas petit — latebras.* XVII, 617 *inde petit retro montes tutasque latebras.*

Herc. Oet. 318 haec in interpolatis libris leguntur nutricis verba Deianiram a scelere deterrentis:

rogos in istos terra consurget parens,
domusque soceri prima et Aetolum genus
sternetur omne; saxa iam dudum et faces
in te ferentur. vindicem tellus suum
defendet omnis e. q. s.

nescio quid hic sibi velit terrae parentis consurrectio; sed scio illam, si quando consurrexerit, non singulas gentes domus mulierculas aggressuram, sed omnia susque deque habituram esse. iam vide unde parentem sibi suam interpolator edolaverit:

Angor. in istos terrá consurget lares

sic Etruscus. quae verba adhuc sensu cassa ita emendanda esse patet ut comperiamus qualis terra fuerit quam *in istos lares* incessuram esse nutrix nuntiat. quae cum statim adiciat: *vindicem tellus suum defendet omnis,* priore loco tantum Herculis patriam nominare potuit. scribendum igitur:

Graiorum in istos terra consurget lares.

in eodem conloquio nutrix Deianiram consolatur praedicando in omnes puellas praeter ipsam brevi amore Herculem caluisse. v. 366:

Arcadia nempe virgo Palladios choros
dum nectit, Auge, vim stupri passa excidit
nullamque amoris retinet Herculei notam.

at Telephi matrem nullam amoris Herculei notam retinuisse audacter dictum est; nec sane ad rem: agitur enim de Herculis animo amicarum immemore. ad quam sententiam propius accedit Etrusci scriptura: *retinet Herculis notam.* quam vitio metrico purgaturus sensum, ut solebat, pessumdedit interpolator et invertit; reddere autem poetae debuit:

nullamque amoris Hercules retinet notam.

atque his quidem locis satis modeste officio suo corrector functus est; protervior em eiusdem manum et saepe deprehendas et e. g. Phaed. 641; ubi cum scripserit Seneca, quod vidit Gronovius:

intimis saevit ferus
visceribus ignis mersus,

in Etrusco legitur: *intimis ferit ferus.* quod ulcus ut sanaret ille versum Phaedrae orationi solidum ex eiusdem tragoediae v. 279 sq. confictum intrusit scripsitque:

intimas saevus vorat
penitus medullas atque per venas meat
visceribus ignis mersus.

haec ostendunt, ne in eis quidem quae corrupte Etruscus praebet ullam esse vulgaris lectionis auctoritatem; Etrusci igitur corruptelas utique emendandas, nusquam recipiendas esse interpolatoris coniecturas, nisi aut verum ab illo inventum esse — id quod et perraro accidit nec saepe contingere potuit ei qui veritatis simulacrum quoddam, non veritatem sectaretur — aut Etrusci scripturam post interpolatoris operam vitium traxisse certa ratione constiterit. atque in universum quidem novem tragoediarum corpus, quale interpolatae editionis auctori ad manus fuit, non magis purum et integrum fuisse quam quale nostrae aetati servatum est, exemplis modo adlatis comperimus. easdem enim ille corruptelas tollere studebat quibus Etruscum inquinatum esse videmus. confirmatur illud vetustis codicis Parisini 8071 fragmentis (v. Richteri et Peiperi praef. p. XXIV sq.) in quibus vix quicquam rectius quam in Etrusco traditum est. at fieri non potuit quin per multas librariorum manus propagatus verborum contextus passim depravaretur; sic e. g. in nominibus propriis exarandis vel Etrusci librarium vel eius praecessores neglegentiores fuisse observamus. legimus enim in Etrusco, ut pauca adferam, Thy. 115 *terra* (*Lerna*). Oed. 112 *phoebe* (*Thebe*) 233 *phoebis* (*Thebis*). Troad. 247 *patriamque* (*Priamique*). 923 *mille navium* (*Menelaum*). Ag. 173 *alio* (*Aulis*). praecipue et hoc et omne depravationis genus in Hercule Oetaeo grassatum est, quam in Etrusco non modo multo magis quam ceteras corruptam, sed etiam singulis versibus non paucis et duobus maioris ambitus locis mancam legimus. ac propriam quandam in hac tragoedia transcribenda oscitantiae et socordiae methodum librarius secutus est. nempe persaepe genuinas voces eliminavit aliis ex eodem versu sive ex antecedentibus sequentibusve in illarum locum inductis. sic 1174 *superique quondam dexterae testes meae A dexterae quondam meae E.* 1228 *nec ossa durant ipsa A durant ossa E.* 1473 *lux ista summa est: quercus hanc sortem mihi* e. q. s. *A hanc summam mihi E.* 1776 *quem parere rursus Herculem possum Iovi A quem parere possum E.* 1148 *spolium tibi* pro *tui* ex 1147, deinde 1149 *faciat* pro *fiat* ex 1148 et multa eius generis.

praeterea autem in hac ceterisque tragoediis quaedam ad arbitrium immutata videntur. ut Herc. fur. 1238 (*saepe error ingens sceleris obtinuit locum*) in *E* legimus *semper furor ingens:* qualia videlicet librario aliud agenti exciderunt. item cum in vetustiore quodam libro singulis vocibus hic illic aliae superscriptae essent idem vel simile quid significantes, postea illae sive cum genuinis coniunctae sive illarum loco verborum contextum inva-

serunt; ut Phoen. 47 *mortemque totam recipe admitte.* Hf. 684 *Maeander undis errat ludit.* Tro. 1166 *maria — repetat secura classis* pro *secet* contra numeros. accidit etiam ut alius generis interpretamenta versibus adscriberentur, ut Ag. 932 *etsi timendum caesus Agamemnon docet A timendum quid sit Ag. docet E* 970 *iustae parenti satis A dixi p. s. E* Thy. 907 *miserum* (*virum*) *videre nolo.* Tro. 135 *bis pulsari* (*vidit*) *Dardana Graio moenia ferro.* qualia cum in interpolationum numero vix habenda videantur, quaedam tamen inveniuntur quae releganda sunt unde malam pedem intulerunt. sic Phaed. 264 *haud quisquam ad vitam facile revocari potest* versus interpolatus exulat in plerisque interpolati generis codicibus; nec Thy. 389 (*rex est qui cupiet nihil*) ab *A* alienus video qua ratione cum antecedente (*rex est qui metuit nihil*) conciliari possit. denique uno saltem loco accidit, ut varia lectio ex interpolata editione sumpta et in Etrusci archetypo adnotata genuinae vocis locum insederit. Agam. 741 haec sunt furentis Cassandrae verba ut in editionibus circumferuntur:

quid me vocatis sospitem solam e meis,
umbrae meorum? te sequor, tota pater
Troia sepulta. frater auxilium Phrygum e. q. s.

sic codices vulgares, praeterquam quod nonnulli cum Etrusco *Troia sepulte* legunt. neque esset cur scripturam istam reprehenderemus, nisi ita haec in *E* scripta essent:

— *umbrae meorum. testis vel tota pater*
Troia sepulte.

statim apparet *vel tota* variam lectionem esse ad *testis* adscriptam et in verborum contextum falso inlatam, unde expulit, quod genuinum est, *te sequor.* interpolator cum haec verba: *te sequor testis pater Troia sepulte* corrupta esse videret, suam versui medelam adhibuit. at debuit hoc poetae restituere:

te sequor testis, pater,
Troiae sepultae.

Haec fere sunt in quibus Etruscum ab illo novem tragoediarum exemplari quale interpolatae editionis auctori ante oculos fuit degenerasse cognoscimus; in quibus cum interpolatorum codicum ope non possit careri, utique sequitur interpolatam lectionem cum Etrusco conferendam, nusquam vero ab Etrusci corruptelis ad scripturas vulgares confugiendum esse, nisi veram in eis poetae manum certa ratione agnoveris. itaque in reciperanda ea novem tragoediarum forma, quae interpolatori veteri praesto erat, harum tragoediarum recensio absolvitur; ulterius progressuro emendatoris opera suscipienda est.

In hoc recensoris officio profecisse aliquid mihi videbar, cum duorum codicum genuinam lectionem prae se ferentium auxilio fidem eius librarii qui Etruscum codicem exaravit aestimari posse mihi persuasissem. Ambrosianum enim et Vaticanum ex Etrusci gemello pendere, illorum igitur et Etrusci lectione inter se comparata communem archetypum restitui pro certo habui et explorato. qua de re quamquam aliter statuendum video postquam ipse Etruscum codicem excussi, tamen libris illis accurate describendis et cum Etrusco conferendis supersedere nec volo nec debeo.

Mediolani in bibliotheca Ambrosiana tragoediarum codex asservatur saeculi XIV membranaceus oblongae formae duodequinquaginta foliorum (quinionum quattuor, octo unius senionis foliorum) binarum columnarum sexagenorum quaternorum versuum, manibus tribus aetate aequalibus exaratus (1. quin. I ad IV med. [HO. 38]; 2. ad sen. fol. 4 [Oct. 43]; 3. ad finem), quem recentis aevi neminem legisse foliorum margines docebant partim situ pridem cohaerentes. mihi *M* audit, catalogo bibliothecae *D* 276 *inf.* continet Etrusci ordine et nominibus novem tragoedias, Octavia in fine adiecta, cuius nomen *Ottaviá* scriptum codicem in Italia compositum esse docet. septem tragoediarum versus verbaque cum genuina editione consentiunt: cum interpolata Phoenissae et Medeae prior pars.

et hunc codicem ipse excussi et tertium genuinae editionis exemplar (*N*), quod continetur foliis 197^{v} ad finem codicis Vaticani 1769; leguntur in eo una manu scripta Quintiliani declamationes (f. 1—48^{v}), Senecae opera philosophica, insertis inter libros de providentia et de ira Senecae 'de civilibus causis ad Novatum' libris X (f. 66^{v}—80^{r}), sententiae metricae et pedestres (f. 192^{r}—195^{v}), minora quaedam, tragoediae. membranaceus est saeculi XIV formae oblongae foliorum 246 binarum columnarum sexagenorum binorum versuum. in tragoediarum ordine nominibus specie cum Ambrosiano conspirat, praeterquam quod Phoenissas et *Oedipi* nomine inscribit et post Oedipum collocat. interpolatae lectionis Phoenissas et Medeam, in fine adhaerentem habet Octaviam. sed dubitandi spatium non concedit tragoediarum titulus:

Marcj lutii annei ſenece tragedie novem. hercules.
troades. phenissa medea. phaedra. oedipus. agamenon
thieſtes. hercules. octavia. feliciter incipiunt.
Iuno.

non computavit librarius nomina: nam decem sunt. genuinus igitur numerus est, non mutatus adiecta Octavia. adscribam

item quod in tragoediarum calce legitur praemissis Senecae vita metrorumque conspectu, non tam belli tituli[7]) quam notae temporis gratia; quamquam haec ex alio codice transcripta esse verisimile est.

M. CCCIII°. mense Ianuario Ego rolandus de plazola (*r. d. p.* i. ras. 2 m.) *dum Romae essem legatus civitatis Paduae* (*P.* i. ras. 2 m.) *apud ecclesiam S. Pauli forte inveni et vidi marmoreum saxum cum his litteris:*

M. A.
LVCANO · CORDVBENSI
POETE · BENEFICIO
NERONIS CAESARIS
FAMA SERVATA.

Atque omnium primum constat, *M* et *N* communis archetypi (Σ) apographa esse; hoc et vitiorum consensu efficitur (cf. Hf. 688 *stigis (strigis);* 1277 *virtute tibi agendum (virtute agendum);* 1312 *letede (letale)* — nam cumulare talia non attinet) et magis etiam scripturis diversis quidem sed in unum coeuntibus. cuius generis sume Hf. 1303 sq.:

natum potes servare tu solus mihi,
eripere nec tu: maximum evasi metum.

v. 1304 sic vulgo interpolatus legitur:

Theseu ipse necdum maximum evasi metum.

in *M* vero hoc scriptum est post v. 1303:

Theseu ipse necdum maximum evasi metum.
eripere nec tu maximum evasi metum.

in *N* hoc:

Theseu ipse necdum maximum.
eripere nec tu maximum evasi metum.

in Σ igitur genuino versui interpolatus adscriptus erat.

et hoc et innumeris eiusdem generis exemplis edocemur, Σ exemplar fuisse genuinae editionis collatum cum interpolatae exemplari e quo variam lectionem corrector adnotavit. quam vel alter vel uterque in verborum contextum recepit marginive variae lectionis loco adpinxit, vel denique utramque scripturam coniunxere variaeve partem tantum recepere. cuius generis unum exemplum proposui. pauca addam.

Troad. 1009 *dulce maerenti populus dolentum*
dulce lamentis resonare gentes.

---

[7]) De titulo olim famosissimo cf. O. Jahn. in prolegomenis Persii p. XXXIII.

sic libri vulgares recte cum *M; dulce maerentes resonares gentes E dulce lamentis et maerentes resonare gentes N.*

Agam. 173 *Aulis AM alio EM v. l. Aulis alio N.*
507 *ars cessit malis EM in magnis malis AM v. l. ars in magnis malis N.*
551 *pepulerunt gradu E* (ex 549) *mitti dextera A mitti dextra gradu MN.*
HO 636 *donet A ponit EM podonet N.*

his exemplis satis constare credo, comparanda duorum apographorum lectione codicem archetypum ita restitui, ut ne intricatioribus quidem locis dubitari possit, quid in communi fonte extiterit. codicem Σ autem olim comprobare studui ex Etrusci archetypo et ipsum pendere. qua de re primam mihi dubitationem iniecit Etrusci cum illo in minutissimis quoque rebus consensus multo frequentior quam ex Peiperi et Richteri editione cognosci poterat ac fere constans. quem tamen ad communem quoque originem plerumque referri posse patet, quamquam restituendo exemplari eisdem quibus Etruscus vitiis scatente nihil iuvamur. omnino autem de tam subtilibus nec raro ambiguis in hac quaestione momentis agitur, ut explicatius exponendum videatur qua ratione Etrusci gemellus ab eiusdem progenie discerni queat.

atque universas codicis Σ, sive mavis codicum *M* et *N* inter se comparatorum scripturas, veras falsasque, ita disponere possumus, ut primum de codicis Σ cum *E* contra *A*, deinde de eiusdem cum *A* contra *E* consensu, denique de propriis codicis Σ scripturis agamus. primum igitur quae cum *E* communia habet fere omnia ad communem fontem referri posse diximus, etiam minutissima quaeque, ut Med. 853 *caecatus* pro *citatus,* 865 *ganticicum* pro *gangeticum,* 969 *relinquere* pro *relinque et,* vel quam maxime propria, ut in versibus distribuendis errores Oed. 474 sq. Tro. 492 et similia. idem de eis quoque contendi potest quae ex corruptelis in Etrusco comparentibus magis depravata esse constat; ut Tro. 167 *edoce E et doce M (reduces).* 1011 *lenius E levius Σ (lentius).* 1121 *tumultum E tumutum N (tumulum).* Phaed. 28 *flius E fluis N filius M (Phlyeus).* Oed. 829 *petituro E perituro M (petitur).* Med. 913 *exitum E exitum N (exitium).* HO 1098 *parcat E pareat Σ (Parcas).* 1443 *afflauat E afflauit N affluit M (afflabat).* 1448 *ille E illa Σ (Hylle).* 1975 *discet EN discedet M (decet).* alia vero eundem explicatum non admittunt. nam certo quodam corruptelarum genere Etrusci archetypum discimus et maiusculis litteris et verbis inter se nondum

segregatis exaratum fuisse. alterum corruptelae docent quales sunt Tro. 1160 *egeus (coetus)*. Oed. 1038 *fligere (eligere)*. Thy. 810 *feruitur (struitur)*. Agam. 538 *magis (Aiacis)*. Med. 655 *morsus (Mopsus)*; alterum innumeri errores verbis male diiunctis orti, ut Phoen. 341 *frigiamque flammam et eterias tali soli (frugemque flamma metite natalis soli)*. Hf. 18 *mundus puellas fert. anobis lac egent (mundus puellae serta gnosiacae gerit)*. iam si librarii maiusculas litteras non recte transferentis errores Etrusco cum Σ communes esse videas, ut HO 379 *galatam EM (gnatam)*. Med. 977 *perpenda EN (perdenda)*. Tro. 533 *caecas EΣ (Calchas, Calcas)*. Hf. 1123 *vili EΣ (ulti)*. Agam. 81 *faciunt EM v. l. (fugiunt)*, hunc consensum e communi fonte repetere dubitabis; magis etiam cum eius generis menda in peius abiisse cognoveris, ut Phaed. 505 ex *Alphei* (ALFEI) in *E* factum est *ale et*[8]), in *N* post *Alphei* erasum est *et*. eodem refero Tro. 607 *Danai dic EM Danaydie N (Danaidae)* et 633 *sicre E scire NMv.l. (sero A*, sed scribendum *saepe*[9])). item si in Σ non aliter quam in Etrusco coniungenda male diremta esse, secernenda male cohaerere animadvertas, haec uni Etrusci librario imputanda esse iudicabis. cf. Hf. 916 *nobilis dircenaq; EN (Dircen aquae)*. 963 *recipi sed EΣ (recipis et)*. Agam. 298 *sub rupe reductus EM (subripere doctus)*. Phaed. 148 *perpetua in EΣ (perpetuam)*. Oed. 433 *eden ope depulsavit EΣ (Edoni pede pulsavit)*. Med. 899 *haustu citatum EN (haud usitatum)*. HO 1180 *turpe scelus EM (turpes colus)*. 1866 *quid amplius EΣ (quiddam plus)*. 1954 *Pluto niger EM (Pluton iter)*. addam alias Etrusci scripturas in Σ magis etiam a pristina specie deflexas. Phaed. 1068 *freni sequi E frenis sequi N (frenis equi)*. Oed. 351 *terrore scient E terrores scient N* (*terrores cient*). 773 *explicer rores E explicet rores N* (*explica errores*). 1034 *socer e stuprum E socer est stuprum Σ* (*socer est utrum*). HO 1230 *pestis at est E pestis adest Σ* (*pesti sat est*). 589 recte in archetypo scriptum erat *gracilisque gradu serperet aequo*; in Etrusco legitur *graduse̅per et aequo* compendio litterae *r* alias non usitato; *N* vero praebet *gracilisque gradus semper et aequo*; *M: g. gradu aequo semper* et in margine: *gratilique gradu serperet aequo*, quod correctori deberi apertum est, nisi quis cum Peipero mare fluere opinetur.

---

[8]) sic Tro. 817 ex *Phthie* (FTHIE) factum est *et hie*.

[9]) *utinam timerem; solitus ex longo est metus. dediscit animus saepe quod didicit diu* i. e. ita saepe ad aliquam rem animus insuescit, ut eiusdem conscius sibi esse desinat: tam diu timere didici, ut dedidicerim.

deinceps quae Σ cum *A* communia habet ab Etrusco diversa, ea omnia correctori tribui possunt, dummodo illum non temere officio functum esse sumas. haud raro enim in eisdem versibus Etrusci corruptelas eliminavit in quibus quae ab illo recte contra *A* tradita essent reliquit. pertinent autem huc lacunae quoque, quas in Hercule Oetaeo potissimum Etruscus passus est, omnes praeter versum 1750 merito omissum in Σ expletae, in eis quadraginta duorum versuum locus alterque triginta trium; quo certissime comprobari videbatur codicem Σ non ex Etrusco pendere. at in versibus amplius centum ex archetypo nondum decurtato transcriptis in corruptissima et istis quoque in versibus satis corrupta fabula multa deberent rectius vel saltem aliter tradita esse quam in vulgaribus libris circumferuntur. sed tantum abest ut interpolatorum codicum corruptelae tollantur, ut cum deterioribus libris loci isti plerumque consentiant, cum talibus scilicet quale in Phoenissis Medeaeque parte priori codicis Σ exemplar est. v. 407—439 omnino cum interpolatis facit praeter v. 431: *si coniuges expellit* (*sic coniuges A*); sed v. 411 *viva* 415 *concepto* 422 *etholia.* in altero maioris ambitus loco 1564—1606 (nam in vv. 182—224, quos primo omissos proprio folio postea scriptos Etrusci librarius servavit omnino Σ cum *E* consentit) cum nonnulla ab Italis correcta sint, nihil proprium Σ habet praeter omissos vv. 1578. 79, iure quidem omissos illos sed non ex auctoritate vetusta, cuius praeterea nulla extant vestigia: 1570 *recepti* cum Gothano et Moguntiaco (*recepto*); 1572 *tamen M* cum Rehdigerano (*tantum*); 1576 *veniunt* cum Gothano (*venient*); 1584 *discedet* (*descendet*); 1590 *habeatne ulla* (*habeat nec ulla A habeat nulla* Mogunt.; *horreat nulla* recte Lipsius); 1591 *potest* (*putet* Mogunt. recte); 1595 *heu* cum Melisseo omisso in fine verbo (ut Rehdig. et Goth.); 1604 *humilisque* cum Gothano (*humerisque*). praeterea v. 1438 (*video nitentem regiam*) cum Gothano Σ *intentam* praebet (*intensam* Melisseus); 1469 cum aliis (e. g. Laurent. 37, 6) *extulit,* ubi ceteri *expulit* legunt et *expuit* recte a Delrio emendatum est. haec satis mihi comprobare videntur versus istos non ex optimo fonte fluxisse sed ex interpolato codice a correctore suppletos esse; nec impedit quod versum 1755 ab Etrusco iure omissum et ipse omittit, cum v. 1753 iniuria omissum reduxerit; nec denique quod v. 1809 fortasse recte praebet *quis memor vivi tui* (*vivet A*) et 1810 rectissime *omne iam ingratum est genus* (*nam A*): nam talia ipsi correctoris ingenio tribui posse statim intellegemus.

postremo enim de scripturis codici Σ propriis disserendum

est; quae si corruptelae merae sunt, verbo non egent. at non pauca solus ille recte tradidit: Thy. 100 *sequor.* Fur. *hunc furorem,* ut iam in Aldina correctum est. Phaed. 560 *huius incestae stupris* (*cuius incestae A huius incesti E*). Tro. 394 *ut nubes gravidas — Arctoi Boreae dissicit impetus* (*dissicat E dissipat A* cf. Ovid. met. I 328 *nubila disiecit*). Oed. 1007 *sensitque raptum* (*censitque E sensimve A*). Agam. 238 *iacensque vultus languido obtutu stupet* (*obtutus EA;* idem quod Σ ex Melisseo dedisse videtur Lipsius, non ipse invenisse). HO 546 *graviore prome M* i. mg. (*gravi deprome E graviore profer A*). 568 *ne pateant doli* (*pateat E ne pateant mala A*). 1223 *sanguinem vexat vapor* (*sanguine E sanguinem avexit A*). 1738 *nunc es N* (*est*). 1749 *minima M* (*nimia*). 1751 *repetit* (*repedit E recipit A*). plurima sic vides comparata esse ut tribui alicui possint qui Etrusci scripturas cum vulgaribus contulerit. minus facilis est correctio quam HO 1738 invenimus, ubi *es* quidem in *N* recte scriptum esse monuimus (*nunc es parens Herculea, sic stare ad rogum te, mater, inquit; sic decet fleri Herculem*); sed in eodem versu cum *Herculem* pro *Herculea* in *E* legatur, *N* hoc praebet: *nunc es parens, sic Herculis stare ad rogum* e. q. s., *M: sic Herculem st. a. r.;* atque illud cum primo saltem obtutu adrideat itemque v. 1739 quod in *E* et Σ legimus *stare,* ut legendum cuipiam videri possit:

nunc es parens: sic Herculis stare ad rogum
te, mater, inquit; sic decet stare Herculem,

tamen in utroque versu Etruscum corruptum — in altero autem solito more quem supra tetigimus (p. 4) — in Σ vero corruptam Etrusci scripturam interpolatam esse intelleget qui acrius oculos intenderit. non aliter iudicari potest de Agamemnonis versu 746 nondum emendato; qui cum sic vulgo legatur: *sed lacera membra et saucios vinclo gravi fortes lacertos,* in *E* haec extant numeris sensuque cassa: *sed lacera menbra connectens vinculo gravi illos lacerto,* in Σ vero: *s. l. m. vinculo nectens gravi illos lacerto*, ut facile in suspicionem adducaris scribendum esse *et vinculo nexos gravi.* ut ut est quod in Σ legitur interpolationem sapit sarciendorum numerorum causa factam. dubitationem eximit Thyestis v. 488 (*unum genitor hoc testor tamen EM u. g. h. hortamen est A*) sic in *N* scriptus: *unum genitor hoc ortamen est et male.* aenigma solvitur codicis *M* margine, in quo plane idem legitur praemissa variae lectionis nota. *et male* patet pro *sed male* positum esse, correctorem codicis Σ igitur suum iudicium enotatae variae lectioni adiecisse: quod qui fecit, ei omnis generis interpolationes imputari posse sciunt qui veterum scriptorum codices in manibus habuere. idem apertius etiam nota ad Thy. 778 (*lancinat natos pater*)

in *M* adscripta prae se fert: *al' laniat, sed putatur quod male quia versus non staret.* Agam. 133 Statii versus (Theb. I, 379 *dat stimulos animo vis maesta timoris*) in *Σ* margini inlatus in *N* amissi versus locum occupavit; item Tro. 492 in *N* Statii versus (Theb. VIII, 283) in margine legitur. iam vero magnum numerum variarum lectionum marginem potissimum in *M* obtinentium ad correctoris eiusdem coniecturas referemus; ut Hf. 1157 *al' victor* (ad *exurge virtus*). Thy. 676 *al' tertio* (ad *trino*; debuit *al' terno* [10])); 1004 *al' obsequuntur* (ad *oblocuntur*). Phaed. 174 *al' furiis* (ad *patris*) et multa eius generis. itaque quaecumque codicis *Σ* propria sunt non ut genuinae lectionis reliquias suspiciemus sed aut in mendorum aut in emendationum numero recensebimus.

confirmabit terminabitque hanc disputationem Troadum locus quo uno omnem quaestionem profligare poteram; at explicatius haec exponendi officium mihi iniunctum putabam. Troad. 635 (*sacrum antecessit nec potest uatem sequi*) Peterus adnotavit *uxtem* in *E* legi. nempe librarius cum primum verbis male discerptis scripsisset *nec potes tua tem sequi,* dein ipse coniungenda coniunxit, dirimenda diremit in hunc modum: *nec potes t' ua-tem sequi.* iam lineola inter *a* et *t* ducta deceptus Peterus *xt* legere sibi visus est; quae est in Etrusco litterae *x* forma. nec Petero soli correctio ista fraudi fuit; nam cum in *M* versus recte scriptus sit, in *N* hoc legimus: *nec potest uatem t'uxtem sequi.* vides Etrusci scripturae in *Σ* fideliter depictae correctorem *uatem* superscripsisse, Vaticani librarium correcturam inter *potest* et *ua-tem*, quod et ipse *uxtem* esse putavit, inseruisse, insuper autem litteram *t'* ante *ua-tem* retinuisse.

itaque prorsus abicienda essent ista Etrusci germina — nam

---

[10]) *saepe latratu nemus trino remugit;* probe callebat poetarum usum qui *terno* versui inferre voluit. Hf. 62 *terna monstri colla.* 784 *trina vasto capita concutiens sono E* (*terna A*). 796 *per ora missus terna.* Phaed. 943 *ut vota prono terna concipiam deo* (*trina A*). cf. d. benef. VII, 9, 4 *bina ac terna* legitime in distributione. Vergilius et Horatius *trina* ignorare videntur (*terna* aen. I. 266. V, 120. 247. 560. 580. ecl. VIII, 73. 77. Hor. III, 19, 14; serm. II, 4, 76); Ovidius ubique *terna* (met. VII, 190 *ternisque ululatibus ora solvit;* 414 *ternis latratibus.* X, 22. her. IX, 38 *et haesuros terna per ora canes.* fast. VI, 216. trist. II, 481. III, 12, 24); sed fast. IV, 480 *cornua trina* Ianus Ulitius (*prima* codd.); V, 146 *numina trina* (*terna* codd. aliquot Burmanni). Manilius ubique *terna* (II, 295. 313. III, 368. 457. IV, 302. 484) praeter II, 334 (*trinis*). Prop. V, 10, 2 *trina* Tib. I, 3, 12 *trinis*, sed IV, 1, 50 et 112 *terna.* Stat. silv. IV, 9, 15 *trino.* V, 3, 253 *trinis* (*terna* Theb. V, 509). Silius *trinis* XV, 157. XVI, 628. XVII, 332. *terna* I, 279. X, 93. 122. XIV, 574. pedestrium scriptorum locos et grammaticorum testimonia conlegit Neue II, p. 165 sq. (ed. II.).

corrigendis quae in illis correcta vidimus et ipsi sufficimus —, nisi Etruscus quoque, et ille quidem postquam apographum Σ confectum est, correctorem passus esset, qui volgares scripturas hic illic margini intulit, genuinas non nullas erasit. ubicumque igitur prima Etrusci manus deleta est, codices *M* et *N* certos habemus pristinae lectionis testes. quod ut exemplo comprobem, ex Herculis prioris initio, in quo impudenter versati sunt correctores duo, eliminatas ab illis Etrusci scripturas secundum Σ ante oculos ponam: v. 8 *recenti.* 12 *ferro minax.* 21 *escendat.* 34 *fruimur.* 36 *patrem probavi gloriae feci locum.* 38 *Aethiopas.* 43 *iura.* 56 *durae.* 62 *et terna monstri colla devicta intuens.* 63 *minimum.* 90 *feros.* 110 *delecta(t).* 183 *flatur.* 184 *suis.* 188 *tempore.* 213 *a primo.* 219 *lumine.* 236 *qua.* 257 *capiti.* 259 *tremet.* 302 *Eleusin.* 316 *timoris.* 321 *adit.* 324 *super habuit.* 368 *reducere* e. q. s. hac igitur in re de qua in sequenti capite copiosius dicendum erit, Vaticani et Ambrosiani auxilio uti non dedignabimur.

quae de Etrusci apographo disputavi non pertinent ad Phoenissas Medeaeque illam excipientis partem priorem; quae ex Σ nescio quo casu ablatae, cum Medeae posterior pars fere inde a v. 700 ex Etrusco pendeat, alio de codice ab eodem puto quem in reliquis tragoediis corrigendis occupatum deprehendimus, suppletae sunt; deinde in *M* suis locis transcriptae in *N* immutato ordine leguntur, ut recto loco Medea, post Oedipum Phoenissae extet et ipsa Oedipi nomine inscripta. codicem illum interpolatae sectae fuisse consentaneum est. quare harum tragoediarum in apographis duobus lectio vix cognitu digna foret, nisi in eo certe momenti aliquid inesset, quod eadem fere erat Melissei libri lectio, amissi post Lipsii operam, sed laudato multum et desiderato. qui cuius generis fuerit iam intellegi poterit.

de Melisseo quae sciri possunt e Lipsii commentariis repetenda sunt, qui quae ad emendationem aliquid conferre possent enotavit. ea igitur quae sine codicis ope emendare studet, in codice non melius tradita fuisse certum est. sed ne forte fallamur, nunc ea tantum respiciemus quae in Melisseo extitisse disertis verbis testatur. ea vero, ut de Phoenissis primum agamus, cum *MN* omnia consentiunt praeter hos locos: v. 4 *in recta MN* (*in rectum* Mel. alii). 64 *utere* (*vertere*, quod idem est). 181 *coepit (coepi).* 182 *magnanime miseranda (mis. magn.).* 257 *tractas (tinctas).* 320 om. *exemplum ingens*, sed legitur in margine *M.* quibus de locis iudicium certum erit, ubi communia quaedam composuerimus: 178 *audies verum Oedipe* (*Oedipum AE*). 328 *sceptra (scelera AE).* 331 *exempla facinorum (fac. ex. A).*

463 *nunc alter aberit ergo iam numquam duos AE*
ergo numquam duos Mel. *NM*

qui versus praecipue nativum arguit consensum. magis etiam v. 62

regam abnuentem, dirigam invitum gradum A
inviti gradum E
invitum patrem Mel.
invitum patrem vel gradum MN

quam scripturam sic natam esse patet, ut in Σ *gradum* adscriptum esset ad id quod in verborum contextu extabat *patrem*.

ad Medeam accedamus. in qua dissentiunt a Melisseo v. 92 *vir longe superet viros* (*v. l. ut superat v.* Mel.). 669 *iusso N* (*vivo* Mel. sed *divo*, quod Lipsius coniecerat, *M* habet i. ras.). quibus vitia quaedam communia opposuisse satis erit: v. 30 *curvi* Mel. *M* 1. m. *N (puri)* [11]. 198 *vox* Mel. *M*. 204 *caput (putet)*. 214 *exercet* Mel. *M i. ras.* 236 *flamina (flagitia)*. 345 *pergeret (spargeret)*. 393 *induit scelus (medium sc.)*. eius generis corruptelis, quas nemo umquam corrector in codicem intulit, communis origo extra dubitationem ponitur. cf. praeterea Med. 55 *quae scelere parta est scelere linquenda est domus E linquatur domus AN rumpatur fides* Mel. *rumpatur domus M* (*quae scelere pacta est* Mel. *M* 1. m.): correctionem recepit totam *N*, partem tantum *M*. discrepantiis igitur quas attulimus id unum efficitur, non ex Melisseo ipso has tragoedias pendere, sed ex codice eius gemello qui aut correctoris manum aliqua ex parte passus erat aut archetypi correcturas non omnes adsumpserat. Melisseum vero cum praeter scripturas cum Etrusco communes proprii nihil habere videris nisi vitiosa et interpolata, ceterum pessimis non meliorem esse, certe et gaudebis testibus, quibus istius libri fides aestimari possit et mecum nullam in posterum eius mentionem faciendam esse censebis [12]. ortus enim est Melisseus ex libro interpolatae sectae, quem nescio quis ex Etrusco aut eius cognato ita passim correxit, ut quae adscriberet ad libidinem conformaret. illius libri duo saltem apographa iam novimus: Melisseum alterum, alterum codicum *M* et *N* in Phoenissis Medeae v. 1—700 et Octavia archetypum. nam ad Octaviam quoque

[11]) v. 171 *te ipsam vide* (Mel.) quod non extat in *MN*, in Melissei archetypo ad *Medea* (v. 171) sive ad *cui sim vides* in eodem versu adscriptum erat a lectore quodam. v. 388 *oculos uberi fletu rigat E* Mel. *o superi oculos f. r. A*, *o superi* om. *NM*. fortasse *uberi* in archetypo erasum erat et vulgatum in margine adscriptum. quod accidit certe Phoen. 393 *hinc atque hinc ruit E* Mel. *hinc atque illinc ruit M* (*illinc* ex interpolatis). erasum erat alterum *hinc*. itaque *N*: *hinc atque ruit*.

[12]) iam conferas quaeso Phoen. 193—198 quales cum libro suo conlatos transcripsit Lipsius.

quae ex Melisseo Lipsius enotavit, ea omnia in *MN* leguntur praeter v. 249 (*nisi duo* Mel. *insidioso NM* v. l. *insidivo M*) et 269 (*perdidit—prodidit*). praeterea v. 853 (*abstrahere nostris coniugem caram toris*) *coniugem tantam* in Melisseo et *M*, c. *fata* in *N* legitur. interpolata sunt v. 37 *uno latentis MN* (om. *sub*), v. 376 *animam—fudit* (*reddit*) et fortasse alia.

itaque in futurum quoque unicum recensionis fundamentum Etruscus habebitur, cui ubique interpolatae editionis lectio adhibenda est et, si quando prima Etrusci manus periit, eius apographum Ambrosiano codice et Vaticano inter se comparatis restitutum. reliqua emendatoris sunt.

II.[1]

Ne cui de ratione inter Etruscum meorumque librorum bigam intercedente turpiter errasse videar — quamquam ne turpiter quidem errasse tam aegre umquam laturus quam intellecto errore gavisus sum — eis effectum iri spero quae de Etrusco codice nova docere possum. quem totum ita excussi ut si quis eundem rursus adire volet non multa quae neglexerim inventurus sit. hoc ut spondere possim certe eo potissimum effectum est quod lectionem a Gronovio Petero aliisque ex eodem codice enotatam operae meae adhibere potui. at si mireris me affirmantem post tot virorum doctorum curas nunc demum certa me de optimo libro prolaturum, Gronovium credas cum levitate incredibili in promulgandis Etrusci scripturis versatum esse; Peterus autem nec ipse satis diligentem huic libro operam navavit et schedis eius editores perquam incuriose usi sunt.

atque non una quam primo loco posui ratione inducor ut quae ad corrigendas de Etrusco falsas opiniones in primis necessaria videantur non reservem ipsi tragoediarum editioni; ab illa nempe superfluam qualemcumque et inertem molem arcere certum est. scio autem, nisi de gravioribus saltem viros doctos certiores fecerim, sescentiens eventurum ut diserte fidem profiteri, testium dissensum diiudicare, constantem denique et inutilem Teubneriani exemplaris rationem habere cogar. itaque non plura de codice optimo monebo quam ut in editione quaecumque nude posuero non dubitaturus sis quin re vera in Etrusco legantur, nec magis quin a prioribus oculorum iudiciive culpa illi iniuria tributa sint quae omisero.

primum igitur quod ad fata codicis post renata litterarum studia attinet, eum in eorum numero fuisse qui ex testamento Nicolai Niccoli in monasterium S. Marci inlati inde per multas vicissitudines tandem in publicam S. Laurentii bibliothecam pervenerunt, in primae paginae summo margine scriptum nunc

---

[1]) in hoc capite cedendum est necessitati utendumque Richteri et Peiperi numeris, quandoquidem ad editionem eorum spectabunt quaecumque de Etrusci scripturis referam.

aegre legitur. tam diligenter enim verba ista erasa sunt, ut ex depictis eorum vestigiis non possessoris tantum alicuius nomen, sed et 'diras in libri raptorem' editores enucleaverint [2]. nempe si oculos attenderis apparent haece:

iste liber est conventus S. Marcj de Florentia
ordinis praedicatorum, habitus de hereditate
Nicolai [Niccoli
civis doctissimi et florent[issimi

quibus superscriptum fuit:

iste liber . . . . de (XVIIII?) *bancho ex parte occide[ntali*

ac si Bandinium evolvas, ab illo ut saepe disci potuisse intelleges quod de codice a viris doctis bis terve pervolutato et descripto in editionibus nusquam narratur.

codex igitur Marcianus — *πολὺς γὰρ ἐν βροτοῖσι κοὐκ ἀνώνυμος* — totus una manu exaratus est, mutatis tantum subinde et calamo et atramento. correctorum opera nec continua fuit et plerumque modesta, vel potius correctoris; nam praeter secundam manum quamquam tres diversae deprehenduntur, eae parcissima reliquere industriae vestigia. secunda autem manus atramento usa nigriore quam prima hic illic litteras mutavit, lineolas addidit, haud frequenter verba integra versusve adiecit, pauca ita erasit ut quid subfuerit dispici nequeat. ab hac manu diversa est alia quae e. g. vulgatam lectionem Hf. 37 restituit et praeterea non multis locis occurrit, Herculem priorem vix excedit. diversa rursum manus scholiis margines complevit, in scaenarum plerumque initiis; quae postea omnia spongiis detersa sunt, non ita tamen ut nihil erui possit: satis certe superque ut de pretio eorum securus degas. eadem vero manus in singularum paginarum summis marginibus fabulae nomen pinxit et non nusquam versibus quaedam ipsis adscripsit. a quibus omnibus diversa est manus quae in Phaedrae loco 634 sq. et aliis paucissimis glossas inter lineas addidit. denique manus recentis aevi pauca correxit. huc cum accedat ut prima manus post scriptum librum ipsa non nulla antea omissa suppleverit, vides discernendis manibus quantumvis magnam diligentiam impendendam esse. id quod nec in hoc libro ante nos factum est nec in aliis vulgo fieri solet. idem valet de litteris vocibusque erasis scriptisve in rasura, de quibus ut recte iudicetur operae pars longe difficillima est necdum sane in Etrusco dextere administrata. itaque primum locos de quorum correcturis liturisque parum recte a prioribus relatum est paucos

[2]) praef. p. XXVIII.

quidem componam, sed e quibus poetae verbis emolumenti aliquid eveniat.

Hf. 8 *hinc qua tepenti vere laxatur dies*

tepenti interpolatum epitheton scriptum quidem est secunda manu, sed correctum, ut certe dignoscitur, ex *recenti.* et sic Σ (cf. p. 13 ubi quaedam tetigi hic explicatius tractanda).

v. 12 *fera coma hinc exterret Orion deos*

sic *A* et *E* secunda manu; sed non ex *ferro minaci* prima verba correcta sunt, sed pristinum erat

ferro minax hinc terret Orion dèos [3])

id quod totidem literis in Σ legitur. accedit ut corrector ipse in margine adscripserit *ferro minax*, ne ignoraretur qualem scripturam lima sua oblitterasset.

in transcursu moneo, quod ad v. 89 adscriptum referunt *eat* vel *cat* (v. Addenda), id vocis *vacat* alteram syllabam esse, priorem autem ad v. 83 margini sinistro adpictam esse, tertia manu, non secunda utramque: scimus enim, esse libros quosdam uno scilicet exemplari oriundos, in quibus vv. 83—89 omittuntur.

v. 185 *fertur* in foeda rasura 6 litterarum scriptum est tertia, non secunda manu, item *ordine* v. 190 in rasura 7 litterarum 3. manu. itaque in *E* scriptum erat, id quod in Σ legitur:

185 *at gens hominum flatur rapidis* (*fertur A*)
obvia fatis incerta suis (*sui A*)
et 190 *certo veniunt tempore Parcae* (*ordine A*).

v. 223 nunc quidem legitur

oculos remisso vultu ac placido intuens

sed *vultu* tertia manu (non 2 m.) in rasura vocis quam dispicitur fuisse *lumine.* sic et Σ, *pectore A.*

v. 323 *quam tunc habebat, cum per arentem plagam*
et fluctuantes more turbati maris
abiït harenas bisque discedens fretum
et bis recurrens.

v. 325 *abiït* 2. m. correctum est ex *adit*, cum Σ *adiït* habeat, quod rectum est: formam contractam hoc loco non admitti Lachmannus docebit Lucr. p. 208. reponendum autem esse *adiït* inde patet quod primum ad mare viam sibi aperuisse praedicatur, per ipsum mare pedes migrasse sequenti versu

---

[3]) Stat. silv. I, 1, 44 *magnus quanto mucrone minatur noctibus hibernis et sidera terret Orion.* ceterum mirum est quod Iunonis querelis Orionem intulit in quo de paelice certe querendi locus non erat.

traditur.[4]) haec igitur iungenda sunt: *adiit bisque discedens fretum et bis recurrens,* verborum structura poetis non inusitata; de Seneca vide Oed. 268 *per regna iuro quaeque nunc hospes gero et quae reliqui* et Phaed. 553 *saxaque et ramos rudes vertere in arma.*

Hf. 715 *a fonte discors manat hinc uno latex.*
nihil hic correctum est, sed errore in *c* littera lineola addita, qua similis facta est litterae *s.* error Gronovii est; moneo ideo quia et hic haesitare quispiam possit et aliis locis solemnis fere est vocum quae sunt *discors* et *dissors* inter se permutatio. nec recte hoc loco epitheton interpretati sunt viri docti de diversa rivulorum natura, quieti scilicet alterius, alterius impetuosi; immo nihil significat nisi ex uno fonte duplicem manare rivum, ut de flamma duplici Oed. 325

sed ecce pugnax ignis in partes duas
discedit et se scindit unius sacri
discors favilla[5]).

de Typhoeo ex homine anguique mixto Med. 776 *Typhoeus membra quae discors tulit.* et plane eodem sensu Horatius (III 29, 28) Tanain discordem appellavit, quippe qui duobus ostiis in mare ingeratur[6]); ubi Bentleius *dissors* scribere voluit, ʻquia Tanais nec ad Europam nec ad Asiam pertineatʼ. idem vero serm. II, 3, 174 vesaniam *discordem* defendit contra N. Heinsium, qui illam quoque *dissortem* praeferebat.

v. 804 obiter moneo nihil post *victrice* erasum esse nisi distinctionis signum; nam cum accuratissime in hoc libro sententiae distinguantur, superflua signa permultis locis recentiore manu erasa sunt: quod saepe Petero fraudi fuit, e. g. HO 127.

Tro. 25 *victamque quamvis videat haut credit sibi*
potuisse vinci

ʻ*aut E* (*ñc* 2 m)ʼ Peiperus. ac verum est secundam manum aliquid particulae negativae superscripsisse; quod non esse *nunc* sed *non* (*nō*) vel coniectura assecutus eris. v. 395 autem (*quo*

---

[4]) quae quantum sciam singularis est huius rei memoria: *cumque deserta rate deprensus haesit Syrtium brevibus vadis et puppe fixa maria superavit pedes.* item nescio num alibi inveniatur quod HO 911 de Hercule narratur: *fonte Cinyphio scelus sub axe Libyco tersit et dextram abluit.* quod ad Iovis Ammonis fontem referendum est.

[5]) cf. Lucan. I, 551 *scinditur in partes geminoque cacumine surgit, Thebanos imitata rogos.* idem Stat. Theb. X, 599. XII, 431. Sil. It. XVI, 546 sq.

[6]) Senecae vero septem: Tro. 9 *septena Tanain ora pandentem bibit.*

bis sena volant sidera turbine) non tertia manus est quae correxisse priorem scripturam (*bis quos sena vocant s. t.*) dicitur, sed recens; nec correxit, sed ex coniectura hoc substituit: *bis quo sena rotant sidera turbine.* adde Med. 255 *afflictum et gravi:* '*afflicta* (v̄ supra) correctum ex *afflictet*' Peiperus. error proclivis erat. sed non *afflictet* scripserat librarius, sed *afflicte*, ex *e* fecerat *u*, deinde lineolam tam infabre addidit, ut summam litteram tangeret; quod cum non satis clarum videretur, v̄ supra versum repetiit. atque haec pro multis eius generis exemplis sufficiant.

Tro. 603 *invita, Ulixe, gaudium Danais dabo*
'*Ulixe* erasa *s?*' Peiperus. nihil erasum est.

Phoen. 123 *obscura nostrae verba fortunae loquar.*
sic *AΣ*; idem dicunt '*E*² in rasura' legi, quod nec omni ex parte verum est et plus dignoscitur; scriptum enim est *verba* prima manu et in rasura quidem 4—5 litterarum, quarum prima *f* erat. opineris igitur egregie confirmari Richteri malam coniecturam qua scripsit *fata.* at acrius oculos intendenti apparet scripsisse librarium sequentis vocabuli (*fortunae*) priores litteras, dein errorem vidisse et correxisse.

v. 435 *iamque* correctum esse '3 m. ex *omniaque*' falsum est; correctura enim facta est prima manu, correctum autem *ia* ex *n:* nempe scripturus *namque* errorem ipse correxit. simile accidit v. 507; transcribam Iocastae verba 505 sq.:

non te duxit in thalamos parens
comitata primos nec sua festas manu
507 *ornavit aedes nec sacra laetas faces*
vitta revinxit, dona non auro graves
galeas socer, non arva non urbes dedit:
dotale bellum est.

506 *festa E.* 507 *nec sua* codices, quod correxisse mihi videor. deinde *laetas faces* non '*E*² i. ras.', sed prima manu in rasura correctum ex *festas manus:* quo constat haec non tentanda esse. 509 *gazas A arma E.* cf. Eur. Phoen. 336 sq.

Phaed. 673 *duas* non ex *rivas* correctum est sed ex *imas.*

v. 846 *Eleusin: in* non 2., sed 1. m. in rasura; scripserat *Eleusis.*

v. 1064 *continet:* non '*t* i. ras. a 2 m.'; rasura nulla est, sed membrana pridem laesa erat. omnia prima manu, nisi quod *t* secunda manu renovatum videtur.

Ag. 817 *obvios:* '*obvias* ut videtur *E*'. *obvios* correctum est 1. m. ex *obvius.*

Thy. 597 et 865 non secunda manus in margine adscripsit, sed prima, id quod non nullius est momenti. scripsit autem atramento nigriore, additis litteris initialibus, post scriptum videlicet librum. idem Peteri error Phaed. 1090; 1123. HO 919. 20; 1795; 1815. 16 (recte HO 1729).

HO 160 *vicino Nabataе vulnera dirigit*
'ultima vocis littera quae videtur *o* fuisse lineolis deleta supra scriptum *o* m. tertia *E*'. etenim ex *vicino* (quod certum est) secunda ut videtur manus fecit *vicinus*, adiecto compendiolo ̲ʾ supra inductam litteram, quod putavit *o* esse qui codicem contulit.

v. 639 *vel mille secent arva coloni*
'*se centaraia*, sed statim correxit *E* 1'. librarius aliud agens — quod innocens interpolandi genus (cf. p. 5) deprehenditur etiam v. 895, ubi scripsit *thiestem titan fugit* pro *ipse me titan fugit;* contra v. 907 non scripsit *ophiniam* sed *conphiniam* (*confixam*): ex prima syllaba per compendium scripta 2. manus fecit *o* — pro *m. secent arva coloni* scripsit *m. se centauraia c.*, de Centauris scilicet somnians; nec correxit errorem, sed super *i* posuit *u*.

atque haec satis erunt superque; in editione vero adornanda ea tantum adferentur quae ad constituendam primae manus lectionem necessaria erunt: pleraque ac praecipue quaecumque secunda aliisve manibus ex diversis interpolati generis exemplaribus adscripta sunt omnino abicientur.

Iam ad graviora nos vertamus. magna enim scripturarum moles vel inde a Gronovio vel in novissima demum editione Etrusco tribuitur, quarum in ipso libro nec vola nec vestigium apparet. cuius rei causa in eo potissimum sita est quod Gronovius, homo omnium optime de hoc poeta meritus, ita in huius codicis lectione enotanda et promulganda versatus est, ut tantum non malae fraudis, pessimae utique socordiae incusandus sit. explicari autem plurimi eius errores poterunt si in excerpendo codice coniecturas quoque quae sibi subvenerint margini eum intulisse, postea vero dum editionem parat, eas in scripturarum numero habuisse sumimus; at ne sic quidem omnia satis explicantur. deinde novissimi editores quam nacti sunt conlationem ita ad Gronovianam redegerunt, ut quidquid ab illo relatum, a Petero non relatum esset, Peteri neglegentiae imputarent: id quod certe non nimis reprehendendum est in eis qui diversorum testium fide niti debuerint; quamquam Peteri silentium, ut factum est ubicumque Gronovii quoque testimonium deficiebat (ε), utique enotandum

erat. at quamvis crebro ambiguum esse de Etrusci scripturis in novissima editione iudicium meminerint qui his tragoediis operam impenderint, mirabuntur tamen quam instabili adhuc artis fundamento standum fuerit.

haec idoneis exemplis comprobaturi non graviora primo loco largiemur, sed e singulis tragoediis quaedam suo ordine componemus. itaque ut supra ab Hercule initium capiemus quam cum interpolatore *ἐπὶ διακρίσει θἀτέρου* furentem cognominamus.

Hf. 52 *vinctum E* cum *A* ('*victum ε*').

277 *fertque quae fieri vetat*[7] *E* cum *A* ('*ferri ε*').

288 *fulmini quaerens iter E*; *flumini A* recte: Petero, qui *quierens* enotat, *a* litterae *i* similis fraudi fuit. sic Oed. 177 *maiora*, non *maiori E;* Phoen. 276 (*armavit alias*) *arma vitabas E*, non *armavit aliis,* ut rettulit I. Gronovius.

731 *quicquid*, non *quicqui.*

1083 *devictum,* non *devinctum* quod testatur Gronovius.

1204 *quis potuit arcum flectere aut quae dextera*
sinuare nervum vix recedentem mihi?

sic *A*. *nervos E* quod recte relatum est. praeterea apud Peiperum legitur: '*ui cedente mihi E*'. hoc non potest Peteri testimonium esse; est Gronovii qui ita loquitur: 'sed dein liber optimus *aut quae dextera sinuare nervos vi cedente mihi.* hinc illae varietates apud Delrium: ut enim quisque novus accessit librarius, voluit complere versum'; sequitur interpolatarum quarundam scripturarum recensus. dein: 'vix tamen videtur aliud restitui posse quam quod receptum est'. at coniecerunt inde Bothius *iusta cedentem*, Withofius *paene luctantem*, Peiperus *invita cedentem*, denique nuper Madvicus *nervos rite cedentes.* tot vero tantorumque moliminum Etruscus nihil in se culpae recipit. qui totidem litteris exaratum refert *vix recedentem.* ergo quod sincerum est ac vero proximum — nam scribendum videtur *nervos vix recedentes mihi* — coniecturarum nube offuscatum est propter Gronovii commentum, cuius originem equidem hoc loco exputare non possum.

1220 *expriment E* cum *A*. *exprimunt* videtur Scriverii operarum errori deberi.

1306 *ecce quam miserum metu*
cor palpitat pectusque sollicitum ferit

sic rectissime Gronovius emendavit; nollem tamen codici con-

[7]) Ovid. fast. VI, 762 *propter te fieri quod vetat ipse facit.*

iecturam tribuisset, qui non aliter quam reliqui omnes *corpusque* exhibet.

Tro. 20 *ceu* cum *A*. nescio unde *seu* suum sumpserit Peiperus.

101 *coma demissa est libera nodo:*
demissa Scaligeri emendatio est. [8]) *E* ut reliqui *dimissa.*

v. 418 *quid maesta Phrygiae turba laceratis comas*
sic *A* nec aliter *E* quamvis ex eo *laceratae* testentur.

v. 483 *sed mei fati memor | tam magna timeo vota*
sic cum reliquis *E* quoque; et videtur Gronovius, qui ex *E* *fati mei* adfert, calamo errasse.

v. 1146 *Helena E* cum reliquis, non *Helene.*

Phoen. 331 *meorum facinorum exempla appetunt*
sic *A; meorum exempla facinorum* e Melisseo Lipsius protulit; nec potest negari numerosiorem sic versum evadere. tamen Etruscus cui idem tribuerunt editores (ε) *fac. exempla* praebet.

v. 402 *et impia arma matris oppositu impedi*
sic *A;* interpolati aliquot libri, in quibus etiam Σ, *mater opposita* praebent. quod ab ipso auctore esse Gronovio teste 'fidem faciunt Florentinae et Vossianae membranae'. inde in editiones receptum est. sed sine litura in Etrusco *matris oppositu* scriptum est, genere loquendi minime a Seneca alieno; cf. de benef. V, 6, 4 (*luna solem*) *obiectu sui abscondit.* consol. ad Polyb. 5, 2 *ut cruciatu tui noceat tibi.* cf. Sil. X, 210 *dum consternata moratur agmina et oppositu membrorum sistere certat.* Pacuv. Atal. frg. X v. 57 *regnum potitur transmissu patris.* similiter Ovid. met. III, 61 *illius impulsu cum turribus ardua celsis moenia mota forent.* IV, 707 *dimotis impulsu pectoris undis.* III, 49 *hos necat afflatu funesti tabe veneni* in Bernensi legitur, varie in reliquis (*afflati* Laur. *funesta* Marc.).

v. 473 *quo vultus refers E* cum *A*, non *vultu:* compendium neglexit Peterus. cf. infra ad Med. 173. 372.

v. 481 minime omittitur Iocastae nomen.

v. 638 *frangenda palma est:* sic *E* cum *A*. falsus est Jacobus Gronovius (*plangenda*).

Med. 173 *forsan inveniam moras:* sic *E* cum *A;* compendium non intellexit Peterus (*mora*ˢ, non *morã*).

---

[8]) sic Med. 537 scribendum esse *nec deligenti tela librentur manu vel me vel istum* (*diligenti* codd.) vidit Bothius et frustra obloquitur Hennebergerus adnot. ad Sen. Med. et Troad. p. 12. item Phaed. 459 *propria descripsit deus officia et aevum per suos duxit gradus* scribendum est *discripsit.*

Med. 178 in scaenae titulo IDEAI scriptum esse Peterus refert; sine difficultate IDEM legi ne memorarem quidem, nisi Peiperus suppl. praef. p. 34 sic ariolaretur: 'praestabit ex Medicei vestigiis IDEAI repetere MEDEA'.

277 *fugam, rapinas adice, desertum patrem*
sic *A*, non aliter *E*. *rapinasque* non videtur in codicibus esse.

372 *quod fuit huius pretium cursus?*
'*hui E*' Richterus. sed qui codicem contulit compendium non vidit (*hui'*).

v. 441 *quippe sequeretur necem* | *proles parentum.*
sic *A*; *neci* testatus est ex *E* Gronovius et coniecit: *nece* — *parentem.* sed scriptum in illo est *nece*, novissima *e* aliquantulum laesa scholiorum litura. videtur autem lineola quoque super *e* evanuisse, ut *necem* — *parentum*, quod optimum est, in Etrusco quoque extiterit.

584 *taedis* ('*taetlis*' Peterus).

819 *causa vocandi — una atque eadem est semper Iason*
sic cum reliquis *E* ('*est* om. *ε*').

655 *Idmonem, quamvis bene fata nosset,*
condidit serpens Libycis harenis.
omnibus verax, sibi falsus uni
concidit Mopsus caruitque Thebis.

sic *A*, '*sepi*' *E* v. 656 pro *serpens*. multa de his versibus ariolatus est D. Heinsius, qui eos cum aliis multis Senecae omnino abiudicavit. nam illius aevi homines res fabulosas neglegentius, ut et hic et alias Senecae placuit, tractatas minime concoquere potuerunt. confudit scilicet hoc loco Seneca et Mopsi Idmonisque moriendi genus et Mopsum argonautam cum Mantus filio Thebano: id quod vidit Gronovius. idem vero alias dubitationes movit ad v. 652 suae editionis his verbis: 'neque hic tantum peccasse auctorem quantum librarios censeo, post tot prodigiosas corruptelas ex optimo libro detectas. qui tamen utinam sibi par esset! vestigium certe labis ostendit satis pro *serpens* exhibendo *sepi*; quis hoc ostentum procurabit?' dein 'timide se coniecisse' ait *condidit Saspir.* denique: 'sed repente, dum poscunt hanc chartam operae, venit in mentem, totum quod est in scripto servari posse: *Idmonem, quamvis bene fata nosset, condidit; sepi Libycis harenis e. q. s. concidit Mopsus.* Mopsus, inquit, condidit Idmonem; ipse tabifici sepis venenato ictu in Libya concidit et pro deo habitus'. atque hoc inde Bothii Badeni aliorum editiones insedit. ducentis annis post Hennebergerus (p. 13) omnem difficultatem sustulisse sibi visus est 'levi quadam emendatione sic scribens': *Idmo iam, quamvis bene*

fata nosset, concidit, sepi e. q. s. supervenit Peiperus locumque corrigit scribendo *condidit pestis Libycis harenis.* ac ne satis miseris versiculis inlusum putes, nuper Braunius cumulum facetiis addit hac coniectura: *condidit sedi*, quis condiderit securus (Mus. Rhen. XXXII, p. 79 adn. 1). ego vix confisus sum oculis meis, cum in Etrusco totidem litteris scriptum inveni *condidit serpens Libycis harenis*, quod et verissimum est nec iam ab ullo libro lacessitum. at quid de Gronovio cogites coniecturam suam tantis verborum ambagibus pro codicis scriptura venditante? equidem errasse illum libenter credo, ita nimirum ut, cum Florentiae Lucaneum '*ossaque dissolvens cum corpore tabificus seps*' in mentem venerit, coniecturam margini intulerit, Lugduni postea eandem e codice enotatam esse bona fide opinatus sit. sed tot pravarum coniecturarum quarum et ipse sibi et posteris auctor extitit, poenas illum apud inferos solvere existimamus, sive Sisyphi saxum volvendo sive potius Danaidis quae sororum numero deest vices explendo.

Med. 958 *flentes gementes osculis* ut Melisseus, non *oculis* quod Gronovius testatus est. male J. Gronovius *ocius.* locum commendamus eis qui emendare vel, quod magis optamus, defendere eum valeant.

v. 996 sic *E: quid nunc moraris anime? quid dubitas? potens,* non *p̄otens:* lineola enim ad interrogandi signum quod praecedit pertinet. scribendum: *quid dubitas potens*?

Phaed. 127 *conclusit*, non *condusit.* idem Peteri error Phaed. 417. Ag. 976. HO 1204. 1519.

v. 518 *iuvat aut amnis vagi pressisse ripas:* sic *E* cum reliquis, non *iuvit;* quamquam nescio aliud loco remedium.

v. 627 *regna tutari urbium* recte *E*, non '*tutare*'. (*tutari patris A*).

v. 687 non legitur in *E*, quod Gronovius testatur, *speculere*, sed *speculare* cum *A*.

v. 776 *languescunt folio ut lilia pallido*

sic *A* (om. *ut*); nec aliter *E:* nam quod *candido* in *E* scriptum testatur Richterus, id et a Gronovio repetitum et falsum est. sed Gronovius hic saltem calami errore lapsus est. dicit enim Florentinum illud praebere 'ut Lipsianum'. Lipsius autem tantum *ut* e Melisseo suo testatus est.

v. 898 *ex cuius ortu nostra dependet domus*

non *nostrã* (i. e. *nostram*) quod Peterus enotavit, sed solito compendio *E* praebet *n̄ra* (i. e. *nostra*). in eodem vocabulo item lapsus est Peterus Phaed. 935. Ag. 732. HO 1503. 1885.

v. 917 *est prorsus iste E* cum omnibus scriptis et im-

pressis ante Bothium, qui *iste prorsus* propter numeros invexit. [9])

Med. 955 *iratos patri*, et sic testatur Gronovius (non *patris*).

v. 1004 *luctifica*, non *luctificam*. scribendum *luctifico* ut edidit Scriverius.

v. 1154 *morte relicta E* cum reliquis, non *nocte*. cf. 1229 *mortem relictam*. Hf. 616 *morte contempta redi*. HO 1165 *ego qui relicta morte contempta Styge — redi*. cf. Serv. ad Verg. Aen. IX, 348.

v. 1238 *cedite*, non *cedire* (*cedat A*).

Oed. 91 *obvias ferrem manus E* cum reliquis, non *obviam*.

v. 472 *te sequitur*, non *et*.

v. 630 *sequitur et Bacchas lacer Pentheus*, non *Bacchis* quod Gronovius testatur.

v. 858 *nec poenitendi sanguinis quaeram fidem,*
sed nosse certum est.

sic *A; vel poenitendi E;* 859 haec Gronovius: 'lege igitur cum optimo — *si nosse libeat.* sic —, non *sed nosse certum est*'. inde Bothius coniecit *si nosse liceat* quod Peiperus recepit. Etrusco autem verbum illud plane ignotum est, qui exhibet *si nosse certum est*, et recte quidem: dicit enim vel inhonestam se originem quaesiturum, quandoquidem inquirere in genus suum decreverit. cf. Soph. OR 1058 *οὐκ ἂν γένοιτο τοῦθ' ὅπως ἐγὼ λαβὼν σημεῖα τοιαῦτ' οὐ φανῶ τοὐμὸν γένος*. 1076 *τοὐμὸν δ' ἐγὼ κεἰ σμικρόν ἐστι, σπέρμ' ἰδεῖν βουλήσομαι*.

v. 991 plusque quam *satis est furit* cum reliquis, non *sat est*.

v. 1069 *pavitante gressu sequere fallaces vias A fallentes vias* ex *E* Gronovius tradidit, *pallantes* Peterus, inde Peiperus coniecit *pallentes* quod ipsum in *E* scriptum est.

Ag. 5 [10]) *en horret animus E* cum reliquis, non *inhorret* quod est Gronovii commentum.

v. 126 non omittit *et*.

---

[9]) haud raro editores vel ut isto loco vel scribendi erroribus lectorem fallunt. sic Tro. 502 *si quaeret hostis* 634 *quaerenda est mihi* in libris scriptis et impressis legitur. sic Med. 931 *et maius scelus* (*est* ed.) Thy. 975 *celebremus* (*celebramus* ed.) HO v. 1161 in *E* ut omnibus libris post 1164 positus est, recto loco, non inter 1160 et 1162. Peiperi error inde natus est quod in Bothii exemplari versus iste numero 1161 signatur.

[10]) AGAMENNON in titulo (non AGAMEMNO) et item in catalogo tragoediis praefixo (praef. p. XXVIII), non AGAMEMNON.

Ag. 163 *pudet pigetque A* et, si credimus editoribus, *piget doletque E.* sed illi Gronovio crediderunt qui et illos et semet ipse fefellit. nam in Etrusco legitur *pudet doletque.*[11])

v. 239 *iacensque vultu languido obtutus stupet*
sic (non *vultus*) *E* cum reliquis praeter *M* (non *Σ*) praebere p. 11 adnotare neglexi.

v. 261 Clytaemnestrae notam, ut refert Peiperus, 'om *E* 1, sed *CL.* addit *E* 3'; parum recte: nam nomen prima manu minio pictum sed erasum cum scholiis est; dein secunda manus ut videtur *CLI.* atramento repetiit. contra 1055 non additur Clytaemnestrae nomen sed omittitur.

v. 464 *credita est vento rates* Peiperus ex Etrusco scripsit nec mirarer si hoc sequioris originis indicium putaret. sed non favet Etruscus, ut 789; qui hic saltem *ratis* praebet cum reliquis.

v. 622 *pulvereamve,* non *pulveramve.*

v. 655 *quinis bis,* non *bis quinis* quod Ribbeckius testatus est.

v. 774 *alta,* non *alia* quae Italorum correctio est.

v. 1069 *iam iam iuvat vixisse post Troiam, iuvat.*
sic ante Gronovium legebatur; ille: 'Florentinus *tantum iuvat v. p. T. i.* Id est hucusque'. quod cum nusquam gentium traditum sit, videtur coniecturae deberi.

Thy. 116 *latuere venae nec suas profert sacras*
Alpheos undas.
sic cum reliquis omnibus etiam Etruscus, quamvis Gronovius edicat 'scribe cum Florentino *sacer A. u.*' quod cum post illum optimo iure editiones obtinuisse videatur, emendatio est Gronovii, non codicis.

v. 230 *possessor huius regnat, hunc tantae domus*
fortuna sequitur
Gronovius: 'lege cum Florentino et Vossiano *hunc cunctae domus f. s.*' paruerunt omnes; sed Vossiani interpolationem minime agnoscit Florentinus.[12])

v. 509 *quidquid irarum fuit,* non *iratum.*

v. 541 *meam relinquam, nisi tuam partem accipis*
Gronovius: 'Flor. *ni tuam*'. *nisi E.*

v. 650 *regio secessu,* non *regia.*

---

[11]) cf. Acc. Neopt. frg. VII, v. 471 *dolet pudetque Graium me et vero piget.* inc. inc. frg. IX, v. 21 *Hecuba hoc dolet pudet piget.*

[12]) *cunctus* singulari numero HO 1079 *pro cuncta tellus;* quod alias non memini in his tragoediis legi. non inusitatum in collectivis vel ut insit notio collectiva: Hor. IV, 11, 9 *cuncta festinat manus.* Stat. Theb. X, 668 *cuncto — pro sanguine.* silv. II, 6, 11 *maior stemmate cuncto.* at idem audacius Theb. V, 202 *cuncto sua regnat Erinys pectore.*

Thy. 831 *percussa metu* cum reliquis, non *perculsa.*

v. 895 non recte de Gronovii adnotatione Richterus rettulit; ille enim *vacat* in *E* scriptum esse recte dicit, non *vocat.*

v. 919 *hoc hoc mensa cludatur scypho*, non *hoc haec.*

HO 70 *ille E* cum reliquis, non *ipse* quod Gronovio debetur.

v. 140 *qua fluit*, non *qua fugit* (v. ad 989).

v. 165 *pro fato potuit*, non *patuit.*

v. 277 *peperi,* non *reperi* quod tamen rectum est.

v. 283 *non flamma*, minime *num.*

v. 287 *est aliquid hydra peius:* sic *E*, non *potius.*

v. 393 nimium diligentiae primae voci impendit qui *Metas* legit: est enim *Aetas.*

v. 562 *tu fulva nigri sceptra gestantem poli,* non *furva* quae Italorum correctio est.

v. 750 non *regna triumpha,* sed *regna triumphi.* expectat locus a peritiore medelam. ceterum Etruscus hunc versum Hyllo tribuit, id quod Lipsius iam e coniectura fecerat vel potius e Melisseo.

v. 785 *dum lassa Titan mergat Oceano iuga*
sic *E* cum reliquis. falsum est quod Gronovius dicit et editionibus obtrusit 'Florentinus — *mergit Oceano iubar*',

v. 817 *feram* Peteri est; nam quod Gronovius dicit *ferar* in *E* legi verum est.

v. 989 *trepida quid tremuit manus?*
non dixerunt Gronovio deberi quod post illum, qui Etrusco imputavit, omnes receperunt: *trepida quid renuit manus?* quae est proba ipsius emendatio. nam tradita scriptura, quam Etruscus quoque retinet, non defenditur locis in quibus verbum nominis ab eodem verbo derivati casu instrumentali determinatur, ut Thy. 1005 *meumque gemitu non meo pectus gemit.* Hf. 802 *et Cleonaeum caput opponit ac se tegmine ingenti tegit* (ubi interpolavit *A clepit* ex Med. 156). HO 130 *cantu nostra canet tempora flebili.* 140 *qua fluit Ismenos tenui flumine languidus* (*fugit A*). elegantia similis est Tib. I, 10, 43 *liceatque caput candescere canis.* Prop. III, 18, 5 *quid si iam canis aetas mea candeat annis?*

v. 999 et 1000 in *E* desiderari verum non est, siquidem v. 1000 nec deficit et sic legitur: *sed mente nostra. natus Alcidae tibi.* 1001 *perages E*, non *peragas.*

v. 1036 *Thressae sub rodope* (i. e. *Rhodopae*) *iugis*, non '*Rodopes*'.

v. 1117 *ortus,* non *ortos* (*certos A*).

HO. 1172 *non truci rictu gigans E:* falso *nec* Gronovius refert.

v. 1200 *victus* non *vinctus* quae est Italorum correctio.

v. 1402 *cruentis,* non *cruentos*: correxit Gronovius.

v. 1440 *quis sonus*, non *qui.* cf. Phaed. 1178 *membra qui saevus Sinis aut quis Procrustes sparsit?* (*quis A*). Hf. 262 *qui satis Thebas fleat?* (*quis A*). HO 405 *qui sub hoc mundo mihi dabitur maritus?* (*quis A*). 1369 *qui sat est Ister mihi?* (*quis A*). cf. HO 167 *quis vastus Briareus quis tumidus Gyges* (*qui — qui A*). Oed. 322 *quis desit illi quive sit dubites color* (*quisve A*). Tro. 485 *qui locus?* (*quis A*). 1057 *quis status mentis miseris?* all.

v. 1685 *contemto redit*, non *contemtor* (coniuncte scriptum: *contemtoredit*).

v. 1762 Gronovius ʻpraeclare veteremʼ praebere dicit *cineremque iactans squalidum Alcmene gemit;* atque *gemuit* in illo esse recte Peterus rettulit; cineris nec volam nec vestigium esse tacuisse videtur. ut ut est, *E* cum *A* quod verum est praebet: *crinemque iactans squalidum.*

v. 1994 *E* cum *A nec Lethaeos*, non *vos L.*, et 1995 *vos fata trahent*, non *nec f. t.* aliud egisse videtur qui librum contulit. nam et 2003 *quatiens oculos* scriptum est, ubi forsan aliud lateat quam *quatiet populos* (*A*).

in omnibus quae hucusque composuimus Etruscum a vulgata lectione recedere falso relatum erat. iam paucos adiciemus locos in quibus corrupta quidem est Etrusci scriptura, sed aliter corrupta quam in novissima editione narratur. quod primo loco pono vulgatum et rectum est.

Tro. 776 *o decus*] *o decus o,* non *o detus.*

v. 858 *Pylon an senilem*] *phylonan. selinen*, non *selinem.*

v. 1170 *coetus*] *egeus*, non *egetus.*

Phoen. 96 *aliquando*] *alinquando*, non *aliprquando.*

v. 340 *penetrales*] *penetries*, non *penetriles.*

Med. 873 *gangeticum*] *ganticicum*, non *gantici cum*, nec *ganticum* (v. Addenda).

Phaed. 30 *Phlyeus*] *flius,* non *fluis* (Gronovius).

v. 966 *fluctusque ab ipso tumidus Oceano voca*] *f. a. ipsos tumidos O. v.*, non *ab ipsos tumido.*

v. 1127 *quisque* (*quisq*), non *quisquam* (*quisq*): ut haec elegantia male cesserit Richtero.

Oed. 693 *in utrumque quis est liber etiamnum status*] *i. u. qui se subter e. sta*$\overset{t}{\underset{.}{\text{m}}}$*us* sic 1 m (non *qui se liber e. sta*$\underset{.}{\text{n}}$*tus*).

Oed. 1029 *sensitque]* *censitque,* non *censitve.* recte Σ (*sensimve A sensitve* Melisseus).

Ag. 782 *ratibus exustis]* *ruptas bustis,* non *rupta;* 784 *lacerto,* non *lacertos.*

HO 31 *noverca]* *coercãm,* non *coerca;* addidit corruptelae signum, quo ter in hac tragoedia voces corruptas notavit: 540 *mãs* (recte Gronovius *intimas*) et 608 *auĩa* (*aula*). ceterum 31 corruptus est necdum sanatus.

v. 80 *nondum astra merui]* 'haud (om. *dum*) *E*' habet *haud dum a. m.* (*a.* 1 m. ex *u*) recte.

v. 185 *Sipylum]* *si syphum,* nec *si siphum* nec *sipylum* quod Gronovius cum ipse emendarit codici tribuit.

v. 217 *Toxeu]* *textum,* non *toxtum.*

v. 382 *famulamne et hostis praeferet natam tibi?]* *famulam nec hostis p. galatam t.,* non *ne et h.*

v. 566 *colu]* *colis.*

v. 588 *veneranda]* *venerande;* idem accidit quod 185.

v. 1265 non *timeris* sed *timeri.*

v. 1562 *Aeacumque inter geminosque Cretas.* sic *A. Aeacosque* ex *E* Gronovius protulit et scribendum coniecit *Aeaconque.* sed *E* habet *Aeacos inter;* satis mirum vero quod *Aeacosque* in Σ legitur. de hac fabula finem faciam in loco conclamato quem certa ratione emendasse mihi videor. v. 1463 ita *A*:

caeci dolores. manibus irati Herculis
occidere meruit: perdidit comitem Lichas.

ex Etrusco testantur *recti dolor es;* varia viri docti coniecerunt: *cassi dolores* Grotius et N. Heinsius, *recte dolori est* Bothius, *aucti dolores* Muellerus, *rati dolores* Peiperus. Hercules dirum se de Deianira supplicium sumpturum pronuntiaverat; quem monet Hyllus iram comprimat: graves illam sceleris poenas dedisse utpote propria manu peremptam. iam Hercules respondere debet id quod viri docti partim tantum et procul attigere: hoc non satiat iram meam, quae meae ipsius illam dexterae deposcit. itaque, cum in Etrusco non *recti* legatur, sed *recte dolor es*, scribendum duco:

relicte dolor es: manibus irati Herculis
occidere meruit

loquendi usu neque aliis poetis nec Senecae ignoto, cf. Med. 608 *rumpe nec sacro violente sancta foedera mundi.* HO 3 *secure regna.* Oed. 1033 *invite loquere nate.* cf. Oct. 31 *coniugis heu me, pater, insidiis oppresse iaces.* quod dolorem suum Hercules adloquitur optime huic stilo convenit. cf. Med. 139 *melius a melius dolor furiose loquere.*

denique quem supra omisi locum inspice qui est Phoen. 550. ibi ante Gronovium legebatur:

totus hoc exercitus
et populus omnis et utraque hoc vidit soror.

malum versum non Senecam procudisse Gronovius docuit cum hanc Etrusci scripturam protulit:

hoc utrimque populus omnis, hoc vidit soror.

qui tamen non melior versus est. atque aliud quiddam in Etrusco legi fidem fecit N. Heinsius (Adv. p. 58), nimirum:

hoc populus omnis utrimque, hoc vidit soror.

quorum utrumque errasse ex Richteri editione didicimus. quippe tertiam scripturam testatus est qui eius in usum codicem excussit:

et populus omnis utramque hoc vidit soror.

scripsit autem Richterus ex Muelleri coniectura:

hoc populus utrimque omnis, hoc vidit soror.

iam quid tribus testibus facias quorum nullus cum reliquorum alterutro consentit et unus quisque lectorem proprio marte fallit? nimirum quartum aliquid re vera in Etrusco legitur quod est:

hoc populus omnis. utramque hoc vidit soror.

unde quod verum est statim elucet. nempe Argivi spectatores minime tangunt Iocastam; quae dixit:

hoc populus omnis, utraque hoc vidit soror.

quod dum codicem tracto inveni, hanc gloriolam occupatam esse tunc ignorans: magnopere utique laudandus est hoc loco Peiperus qui verum vidit (suppl. praef. p. 33) antequam de vera Etrusci scriptura edoctus esset.

his locis cum adhuc inscius fallatur criticus, omnium certe aegerrime ei feruntur loci, in quibus inter plura de codice testimonia optio data est. quales cum frequenter in novissima editione inveniantur, non ubique accidit quod in loco quem modo tractavimus scilicet ut testes falsi sint omnes; quamquam extant similia, ut HO 1791 *petet* N. Heinsius, *peti* Peterus testatur, *petit* in Etrusco legitur, ut ibid. 1403 *aliquid* Gronovius, *aliqui* Peterus, *aliquod* Etruscus praebet. at saepius accidisse consentaneum est ut alteruter testium fidem non fefellerit. et, quoniam inter Gronovium plerumque et Peterum res est, plura quidem sunt in quibus Gronovius falsum tradidit, haud raro tamen de Petero eiusve silentio superior discedit. quare primo loco ea ponemus in quibus Gronovii fidem Etruscus probat.

Hf. 527 *est est sonitus Herculei gradus* (*id est* Pet.)

Hf. 1182 *differte fletus] defer tellus* (*deferte fletus* Peterus, et sic *M*).

Tro. 832 *an frequens rivis levibus Mothone* (*rusus* Pet.).

Med. 226 *gloriae florem inclitum* (*Graeciae* ε).

Phaed. 213 *non tecta sani moris aut ullus cibus* (*ullis* Peterus).

v. 1217 *morte facili dignus haud sum* (*cum* Peterus).

Ag. 449 *et clara lentum remigem monuit tuba* (*movit* Peterus). ceterum ineptum est hoc versu lentum dici remigem cui omnem nimium longam properanti moram fuisse modo audiverimus. scribendum videlicet *laetum*.

v. 727 *Attin* (*atin* Pet.).

v. 971 sic *A: quis iste celeres concitus currus agit.* iniuriam faciunt Gronovio editores. ille enim hoc adnotavit: 'Flor. *hospes quis iste concitus.* recte, modo iuves legendo *concitos*'. quod et relatum fideliter et optime emendatum est. prorsus ignotum Etrusco quod Peiperus ei imputat *quis iste hospes.*

Thy. 26 *stringatur ensis* (*eses* Pet.).

v. 1035 *quodcumque* (*quodque* ε).

HO 184 *fatis* (*satis* Pet.).

524 *insertum* (*insertam* ε).

732 N. Heinsius recte tradit *vix quoque est* (*est* om. Pet.). subiciam locos in quibus Gronovius et interdum filius eius vel N. Heinsius minus recte quam Peterus codicis scripturas enotarunt.

Tro. 393 *bis veniens et fugiens* (*vel fugiens* I. Gron.).

v. 499. 500 personarum notae non recte a Gronovio, recte a Petero indicatae.

v. 942 *sinum* (*sinus* Gronov.) versus nondum sanatus.

v. 1153 *et effert* (*et fere* Gronov. ut *A*). scribendum: *stupet omne vulgus utque fit cuncti magis peritura laudant.*

Phoen. 320 *regia stirpe editum* (*edite* Gronov.).

v. 459 *cui nunc sollicita* (*s. n. c.* Gronov. *s. c. n. A*).

Med. 373 *muros terra posuere nova* (*novos* Gronov.).

v. 695 *iam tempus est* (*iam iam t. e.* Gronov. *iam nunc t. e. A*).

Phaed. 153 *ferri* (*ferre* Gr.).

v. 227 *clauserit* (*cluserit* Gr.).

v. 420 *aenades* i. e. *en ades* (*anades* N. Heinsius).

Ag. 242 *sed nunc* (*vel n.* Gr.).

v. 1028 *atiratae* (*auratae* Gr.).

Thy. 616 *nemo desperet meliora lassis* (*laesis* Gr.) idem accidit 658 *lassis rebus* (*laesis* Gr.).

v. 1019 *valle* (*valles* Gr.).

Thy. 1109 *nec quod* (*non quod* Gr.).
HO 168 *stetit* (*stitit* Gr.).
v. 622 *clarus totas ire per urbes* (*latas* Gr.).
v. 1350 *umbram et vile* (*umbret vile* Gr.).
v. 1396 *solum quoque urgeat hinc et illinc nemus* (*solum q. magis urgent h. e. i. n.* Gronov. *surgat hinc illinc fremens A*). scribendum:

et quidquid fuit
solum quoque ingens: surgat hinc illinc nemus
artusque nostros durus inmittat Sinis:
sparsus silebo.

v. 1540 *vetustas* (*vetustis* Gr.).
v. 1719 *inveniet aut damnabit* (*an* testantur Gronovius et N. Heinsius; Gronovius autem deinde conicit scribendum esse *aut damnabit*).
v. 1799 *expetet* (*expetat* Gr. et N. Heins.).
cui florilegio cumulum addit quod ex vv. 1442 et 1473 ab Etrusci librario omissis singulas Gronovius scripturas diserto testimonio profert.

Tandem e saxis dumetisque in amoeniora loca deferimur. nempe quoniam in arguendis virorum doctorum erroribus satis temporis spatiique consumpsimus, iam proponere quaedam in animo est, quae cum nequaquam sine lectionis emolumento pridem nota esse potuerint, adhuc in optimis membranis latuere. videbis autem, quamquam ea tantum recensebimus quibus poetae verba emendari possint, non corruptelarum adhuc ignotarum molem congeremus, messem priores non prorsus exilem reliquisse. ordinem in his quoque ipsius codicis tenebimus.

Hf. 852 *tanta per campos agitur silentes*
turba; pars tarda graditur senecta,
— —
pars adhuc currit melioris aevi,
— —
ceteri vadunt per opaca tristes,
862 *qualis est nobis animus, remota*
luce cum maestus sibi quisque sensit
obrutum tota caput esse terra.

hoc intellexerunt viri docti ut potuerunt: nimirum defunctos et ad inferorum sedem delatos similiter affectos esse animis atque nos cum forte in speluncam subterraneam nos abdiderimus. ʻallusit scilicet poeta ad loca subterranea similia cryptae Neapolitanae quam ipsemet nobis descripsit epistola 57 —, quae

consulatur. ex ea enim lux petenda isti loco, quem nescio an aliquis hactenus intellexerit' ut ait Gruterus. atque est haec interpolatio ex earum genere quibus librariorum errores in saecula sanciri solent et in aeternum quidem nisi forte lux protinus emergat e fumo. quod hic una littera mutata fieri potuit et si Etruscum legeris factum erit: etenim 862 *vobis* ille praebet et hac scriptura versus istos sic distinguendos esse praecipit:

ceteri vadunt per opaca tristes.

dein novo spiritu:

qualis est vobis animus, remota
luce cum maestus sibi quisque sensit
obrutum tota caput esse terra?

i. e. quanta vos putandum est affici tristitia, cum primum senseritis in interna terrae vos reclusos esse? nota figura et Senecae usurpata e. g. Tro. 1057

quis status mentis miseris, ubi omnis
terra decrescet pelagusque crescet,
celsa cum longe latitabit Ide?

ex aliis poetis exempla cuivis in promptu sunt: Verg. Aen. IV, 408 *quis tibi tum Dido cernenti talia sensus?* (Ovid.) nuc. 167 *quid mihi tunc animi est ubi sumit tela viator?* cf. Stat. Theb. I, 165 *quis tum tibi, saeve, quis fuit ille dies, vacua cum solus in aula respiceres ius omne tuum* e. q. s.? VIII, 109 *quae mihi mens, cum per cava viscera terrae vado diu pendens et in aere volvor operto?* Manil. V, 589 all.

Hf. 924 *utinam cruorem capitis invisi deis*
libare possem.

ubi *cruore* scribendum esse iam Vindobonensis Etrusco in hac fabula cognatus docere potuit.

v. 1238 *tibi tela frangam nostra, tibi nostros, puer,*
rumpemus arcus ac tuis stipes gravis
ardebit umbris.

ad diversos ordine pueros se convertit; quod non satis exprimitur copulatis per *ac* sententiae membris. recte Etruscus *at tuis.*

Tro. 57 *dominum ecce Priami nuribus et natis legens*
sortitur urna. praeda quem vilis sequar?
hic Hectoris coniugia despondet sibi,
hic optat Heleni coniugem, hic Antenoris,
nec dest tuos, Cassandra, qui thalamos petat:
mea sors timetur, sola sum Danais metus.

58 *praeda quem vilis sequar* sententiae progressum turbat. nempe non in eo Hecubae oratio versatur ut sciscitetur qualis sibi dominus eventurus sit, sed ut queratur quod sola ut anus de-

fecta ne cui contingat a victoribus timeatur: sensu nec Euripidi (Troad. 190 sq.) nec Ovidio (met. XIII, 484) ignoto. verum est quod Etruscus praebet:

dominum ecce Priami nuribus et natis legens
sortitur urna praedaque en vilis sequar.

Tro. 280 sq. hic est in libris interpolatis versuum ordo:
ego esse quicquam sceptra nisi vano putem
fulgore tectum nomen et falso comam
vinclo decentem? casus haec rapiet brevis,
nec mille forsan ratibus aut annis decem.
non omnibus fortuna tam lenta imminet.
285 *equidem fatebor* e. q. s.

vv. 283 et 284 *E* inverso ordine praebet; ac videndum est annon 284 interpolatori debeatur. certe languet sententiae modo succincte et cum colore poetico expressae subdita eiusdem rei pedestris explanatio.

v. 749 *an has ruinas urbis in cinerem datas*
hic excitabit?

has has Etruscum praebere verum est; sed idem corrigit quod pridem viris doctis faciendum erat *urbis in cinerem datae.*

v. 797 *lacrimis, Ulixe, parva quam petimus mora est:*
concede parvos ut mea condam manu
viventis oculos.

in locum epitheti quod nihili esse facile intellegebatur Etruscum *paucos* substituere Peterus enotavit. inde *opacos* Peiperus, *glaucos* Madvicus (adv. II, 120). at in Etrusco legitur:

concede paucas (sc. *lacrimas*) *ut mea condam manu*
viventis oculos.

v. 889 *te magna Tethys teque tot pelagi deae*
placidumque numen aequoris tumidi Thetis
suam vocabunt, te datam Pyrrho socer
Peleus nurum vocabit et Nereus nurum.

889 non *thetis*, sed *thethis* in *E* scriptum est, 890 vero nec *thetis* (ε) nec *Tethys* nec quicquam eius generis. nam totum versum omittit. quem ab interpolatore profectum esse veri quidem simillimum esset, ab eo nimirum qui desiderasset Thetidis mentionem: et post tot pelagi deas male claudicat Thetis superingesta; sed nimium quantum versus isti admonent Catulli (64, 28)

tene Thetis tenuit pulcherrima Nereine?
tene suam Tethys concessit ducere neptem
Oceanusque mari totum qui amplectitur orbem?

nec negari potest, ut hi quidem versus inter dulcissimos omnium

sunt, ita Senecae quoque locum sono non ingrato aures tangere. hoc igitur quibus certius iudicium est diiudicandum in se recipiant. interim cf. Stat. Achill. II, 224 *te Peleus nato socerum et Thetis hospita iungunt allegantque suos utroque a sanguine divos.* I, 655 *quid defles magno nurus addita ponto?* Claud. IV Hon. 647 *quaenam tot divis veniet nurus?*

Med. 127 *si quod Pelasgae, si quod urbes barbarae*
novere facinus quod tuae ignorant manus
nunc est parandum

128 *ignorent E* quod cum non necessarium tum rectum est.

v. 170 Nutrix. *moriere.* Medea. *cupio.* N. *profuge.* M. *paenituit fugae.*
Medea fugiam? N. *mater es.* M. *cui sim vides.*

fiam quod 171 pro *fugiam E* praebet reponendum esse Herm. X, p. 425 monui; sed cum ibidem locum mala coniectura tentarim, nunc quod verum est Etruscus praebuit. in quo haec est versuum istorum inde a v. 168 imago (initiis versuum plerumque minio pictis):

168 NVT *Rex est timendus.*
MED *Rex meus fuerat pater.* NV *non metuis arma?*
MED *Sint licet terra edita.* NV *Moriere.*
MED *Cupio.* NV *Profuge.*
MED *penituit fugae.* NV *Medea.*
MED *Fiam.* NV *Mater es.*
MED *Cui sim vides.* NVT *Profugere dubitas?*
MED *Fugiam sed ulciscar prius.*
NVT *Vindex sequetur.* MED *Forsan inveniam moras.*

iam quod verum est cognoscitur, nec mutandum quicquam sed versus recte discribendi sunt hoc modo:

N. *rex est timendus.* M. *rex meus fuerat pater.*
N. *non metuis arma?* M. *sint licet terra edita.*
N. *moriere.* M. *cupio.* N. *profuge.* M. *paenituit fugae.*
N. *Medea* — M. *fiam.* N. *mater es.* M. *cui sim vides.*
N. *profugere dubitas?* M. *fugiam, at ulciscar prius.*
N. *vindex sequetur.* M. *forsan inveniam moras.*

sic restitutus est Senecae sensus qui nescio an inter probatissimos fuerit et ab istius aevi elegantioribus ingenti clamore exceptus.

v. 190 *vade veloci via*
monstrumque saevum horribile iamdudum avehe.

sic Medeam Creo adloquitur. quam quod veloci via vadere iubet uni Bothio offensionem praebuit; sed non ex coniectura scripsit *vade veloci fuga,* ut legitur apud Richterum, sed Etruscum,

I. Gronovio videlicet auctore, praetendens; et iure quidem. cf. Thy. 1046, ubi *E et quaerit fugam, A. e. q. viam.*

denique omisit Peterus quod in fine Medeae post subscriptionem extat: LEGE · INNOCENTI · FELICITER. addo quod Phaed. 330 margini hoc signum adpictum est: ℞[13].

Phaed. 440 *turbidam frontem gerens*
et maesta vultus.

quod stare quidem potest; sed *E maesta vultu.*

v. 876 ubi in codicibus reliquis cum versus defectu legitur *heu per tui sceptrum imperi,* in Etrusco id ipsum extat quod pridem editiones obtinuit donec Bothius repetito *heu* mutavit: *eheu* nempe ita scriptum: *PHAEDRAE heu,* ut facile praeteriri posset. sed de hac voce infra fusius agemus.

v. 1039 *fluctus refundens ore physeter capax: fluctum refundens E.*

Oed. 95 sic in *A* legitur:

cumque e superba rupe iam praedae imminens
aptaret ales verbera et caudam movens
saevi leonis more concuteret (sive *conciperet*) *minas*

quae viri docti partim emendarunt: 95 *superna* e Melisseo Lipsius, quod Etruscus confirmat. 96 *alas verbere et caudam movens* Scaliger scripsit; et *alas* quidem in Etrusco legitur, non *ales* quod Richterus testatur, inepta ipse molitus. iam locus nulla labe adfectus ex Etrusco prodit:

cumque e superna rupe iam praedae imminens
aptaret alas verbera et caudae movens
saevi leonis more conciperet minas,
carmen poposci.

verbera caudae solemniter coniungi vel Davus Horatii docebit (serm. II, 7, 49), cf. Lucan. I, 208

mox ubi se saevae stimulavit verbere caudae.

Stat. Theb. V, 538 *destrictus verbere caudae*, et versum qui Senecae loco simillimus est Silii XIII, 330 de Pane:

verbera laeta movens festa per compita cauda,

qui versus multum sollicitatus nescio an emendetur scribendo:

verbera laeta movens festae per compita caudae.[14])

---

[13]) vide de hoc signo in Mus. Rhen. t. XXIV, p. 391 Useneri coniecturam, qui me conferre iussit Hagenum in Fleckeis. ann. 1869, p. 735 et certum de hoc usu testimonium codicis S. Gallensis, in Sitzungsber. der Wiener Akad. 1873 t. 74, p. 276.

[14]) Silius poetarum pessimus, cum quo comparatus magnus vates Seneca est, praeter Vergilium Statium quoque subinde compilavit (cf. interprr. ad XVI, 518 sq. et 546 sq.) et Lucanum saltem ultimo carminis versu (XVII,

Ag. 130 *proin quidquid est da tempus ac spatium tibi.* sic post Lipsium legitur qui ex Melisseo sumpsisse videtur quo expelleret Avantii remedium morbo gravius *proin quid est;* codices enim omnes *proinde quidquid.* sed emendate versus in Etrusco legitur, in quo super ultimam litteram vocis *proin* eadem manus quam in Phaedra et raro alias, ut sequenti Agamemnonis versu, scholia inter lineas adscripsisse supra memoravi (p. 16), lineolam duxit effecitque ut Petero *proinde* (*proiñ*) a prima manu esse videretur.

v. 733 *agrestis ille alumnus evertet domum: agrestis iste E.*

Thy. 48 *non sit a vestris malis*
immune caelum. cum micant stellae polo
flammaeque servant debitum mundo decus,
nox alta fiat, excidat caelo dies.

multa hic viri docti moliti sunt; temeraria Gronovii coniectura Richtero placuit. ipse cum verum dudum invenissem gavisus sum in Etrusco idem deprehendens; quod nunc video a Grotio pridem occupatum esse. nimirum pro *cum* Etrusco auctore scribendum est *cur:*

non sit a vestris malis
immune caelum; cur micant stellae polo
flammaeque servant debitum mundo decus?
nox alta fiat, excidat caelo dies.

v. 51 *alia E* quod vix defendi potest. cf. 120 sq.

v. 53 non *arcesse* sed *accerse E,* ut Oed. 844 *acersite* (*accersite A*) et ubique nisi fallor in pedestribus codices.

v. 155 *hinc illinc gravidis frondibus incubat.* *gravibus frondibus E.* poëtam correxit interpolator.

v. 219 *nefas nocere vel malo fratri puta:* *puto E:* idem dixerim de interpolatore quod ad 155.

---

654 = Luc. VIII, 872); Senecam certo tantum in inferorum descriptione, XIII, 595, ubi *taxum* ab illo recepit pro Vergilii *ulmo* et ibid. 603 loco de tyrannorum poena. quae praeterea afferri possint fallacia sunt; serio in duobus tantum de imitatione cogites: HO 1063 *et serpens latebras fugit | tunc oblita veneni* = III, 301 *ad quorum cantus serpens oblita veneni* (quod suum in usum vertit Peiperus) et Phaed. 557 *tela faciebat dolor* = VI, 46 *tamen certamine nudo invenit Marti telum dolor* (ubi utriusque idem auctor Vergilius, Aen. VII, 507 *quod cuique repertum rimanti, telum ira facit;* et idem Lucano III, 670 *nudato milite telis invenit arma furor*). reliqua nulli imponent, ut Oed. 631 (*tenetque saevus etiam nunc minas*) et V, 673 (*fronte minae durant et stant in vultibus irae*) vel adeo HO 574 (*cape hos amictus nostra quos nevit manus*) et VII, 81 (*quod nostrae nevere manus venerabile donum*). atque in eorum numero hunc quoque a quo initium cepimus locum habeo.

Thy. 241 sic secum Atreus loquitur:

quid stupes? tandem incipe
animoque sume Tantalum et Pelopem aspice:
ad haec manus exempla poscuntur meae.

quod ut animo Tantalum sumat semet exhortatur figura utitur poetis latinis frequentata. sic Seneca ipse Thy. 941 *veterem ex animo mitte Thyestem.* Med. 43 *et inhospitalem Caucasum mente indue* (cf. Claud. III Hon. 157 *indue mente patrem*). Tro. 810 *et plenus mei occurre patri.* similiter Thy. 53 *et imple Tantalo totam domum.* cf. epist. 64, 10 *quid ergo? M. Catonem utrumque et Laelium Sapientem et Socratem cum Platone et Zenonem Cleanthemque in animum meum sine dignatione summa recipiam?* Lucan. VIII, 285 *multusque in pectore vano est Hannibal.* Stat. Theb. II, 417 *torvus et illum mente gerens* (Tydeus Polynicen). X, 670 *rape mente deos, rape nobile fatum.* Achill. II, 182 *totoque in pectore Troia est.* multus in hac figura Silius: I, 345 *haustusque medullis Hannibal.* II, 352 *atque animo patria arma movebat* (i. e. bella). VII, 495 *iam monita et Fabium — exuerat mentem.* VIII, 33 *excute sollicito Fabium.* X, 14 *plenus Gradivo mentem* (ex N. Heinsii emendatione). X, 81 *revocate in pectora Cannas* (i. e. praebete vos quales tunc). sed de hoc loco plura dicendi infra occasio erit; videndum potius an Thyestae versus eundem colorem patiatur. quod propterea praefracte negandum videtur, quia vividissime dictum *animo sume Tantalum* aut nihil excipere potest aut, si quid excipiat, id fortius etiam proferri necesse est. iam considera quam claudo pede sequatur *et Pelopem aspice.* omnes scrupulos Etruscus eximit hoc praebens:

tandem incipe
animosque sume: Tantalum et Pelopem aspice.

atque idem Georgius Fabricius pridem, e coniectura ut videtur, ediderat.

v. 322 *quid enim necesse est liberos sceleri meo*
inserere?

liberos sceleri meos E.

v. 469 *tuta sine telo est domus*
rebusque parvis alta praestatur quies

alta solemne quietis pacisque epitheton ab interpolatore est; Seneca vili orationem antithesi ornaverat: *rebusque parvis magna praestatur quies.*

v. 521 *a genibus manus | aufer: manum E.*

Thy. 623 *quis me per auras turbo praecipitem vehet*
atraque nube involvit ut tantum nefas
eripiat oculis?

in *A* etiam *volvet* scriptum est vel *involvet;* atque id sane reciperes si verum esset v. 623 *vehet* in *E* extare. sed ibi *vehit* legitur. cf. Phoen. 430 *quis me procellae turbine insano vehens volucer per auras ventus aetherias aget?*

Thyestes Iovem his verbis imprecatur 1083 sq.

bella ventorum undique
committe et omni parte violentum intona
manuque non qua tecta et immeritas domos
telo petis minore, sed qua montium
tergemina moles cecidit et qui montibus
stabant pares gigantes, haec arma expedi
ignesque torque.

orationem vitiosam esse cum videret Scaliger 1088 correxit *hac arma expedi;* quod sane necessarium est, si 1085 *manuque* antecedit. sed aliter, quamquam duriuscule, sententiam a poeta constructam esse Etruscus docet, qui 1085 *manumque* exhibet, ut, cum quattuor versuum spatio interiecto verbum sequatur, obiectum repeti quidem debuerit, sed circumscripto vocabulo ipsa repetitio vitata sit: *manumque non qua* —, *sed qua* —, *haec arma expedi.*

HO 558 *si quas decor*
Ioles inussit pectori Herculeo faces,
extingue totas, perbibat flammas mei.

primum 560 *totas*, non *tótus* (testatur N. Heinsius) in *E* scriptum est. deinde in eodem versu quod iam e Melisseo Lipsius protulerat Etruscus praebet: *perbibat formam mei.* quod sine dubio rectum est.

v. 585 *Calydoniae deflete lugendam vicem*

cum l. s. p. 433 narrarem in Σ legi *Calydoniae lugete deflendam vicem* scire non potui fore ut idem in Etrusco mox invenirem.

v. 681 *dum petit unum praebere diem*
patrioque puer constitit axe
nec per solitum decurrit iter,
sed Phoebeis ignota secat
sidera flammis errante rota,
secum pariter perdidit orbem.

ita ex Etrusco locum Peiperus dedit. sed *secat* v. 684 ab interpolatore est qui corruptelam oblimare voluit; Etruscus

enim habet *sed Phoebeis ignota petens.* fortasse post 685 intercidit versiculus qui hanc fere sententiam continuerit:

[praeceps missis fertur habenis].

HO 750 Hyllo in *E* dari, quod pridem Lipsio auctore factum est supra monui. item 752 Deianirae rursum adsignatur.

v. 973 *cariturae Hercule | lux vilis ista est.* corruptelam quidem qua 974 laborat (*lux illa sistat*) attulit Peterus, prioris emendationem neglexit: *caritura Hercule.* quod habet iam ex coniectura, ut videtur, Avantius.

v. 1361 *ubinam ipsa palla est? membra nudata intuor.* Bothius correxit *ista* merito adsentiente Etrusco.

v. 1629 *ultraque totos porrigit ramos nemus*
sic *A.* Raphelengius: *totum — nemus.* sed *E: ultraque totos porrigit ramos manus.*

v. 1780 *quid misera duras vita? quid lucem hanc tenes?* sic *A;* Etruscus *quid lucem tenes?*

haec fere sunt quae de optimo codice praemonenda putavi. quibus expositis id certe consecutus ero ut in editione adornanda ea tantummodo proferre debeam quae ad recensionem re vera attinent, fidei quam viri docti schedis meis habituri sint securus.

III.[1]

Exemplaria interpolatae editionis quae in Italiae bibliothecis asservantur fere omnia — omnes codices Romanos Florentinos Mediolanenses Neapolitanos Venetos Caesenates Mutinenses Parmensem Bononiensem Ravennatem alios — inspexi et quaedam excerpsi. de quibus cum scitu digna haud pauca proferre possem, pleraque tamen paucissimis tantum accepta forent: ipsis scilicet poetae verbis nec quaesivi inde auxilium nec inveni. id unum memoro, antiquissimum codicum illorum, qui quidem temporis notam ferant, esse Laurentianum 37, 6 scriptum a. 1368; e quo transscriptus est cod. Vaticanus 1647 scriptus annis 1391 et 1392. contuli cum Laur. 37, 6 Herculem Oetaeum; sed illum quoque librum ut in Italia plerosque tam infectum inveni interpolationibus et correcturis ex Etrusco oriundis, ut totum excutere operae pretium non ducerem. ac dolendum est quod illa de causa uno ex volgarium librorum secta duce uti non licet. missis autem ceteris praeterire non debeo codicem Laurentianum 37, 11 membranaceum saeculi XV qui fuit liber P o g g i i ut ipse in libri calce testatus est. nam quod ibi legitur LIBER. POGGII ipsius manu scriptum esse libri ab ipso exarati qui in bibliotheca Laurentiana inveniuntur docent (e. g. codicis 98, 22 subscriptio). illud igitur tragoediarum exemplar, quod transscriptum est ex Laurentiano 37, 1 vel eius simillimo, a viro docto s. XV correcturis frequentibus adornatum est, quae maximam partem non e codice fluxerunt sed ipsius coniecturae sunt: in quibus quod nova emendatio fortasse nulla est, id exemplaris natura satis explicatur, cuius menda ad versuum normas quodammodo revocasse contentus si optime rem gessit vulgarem lectionem restituit, si minus plerumque tolerabilem, et subinde quidem eam quam Aldina Avantii editio primum refert: quo comprobatur, quod per se veri fuit simile, non omnia quae in illa novata sunt ab Avantio ipso inventa esse. atque libri correctorem ipsum Poggium fuisse maxime probabile est; quod extra dubitationem poni non

[1]) abhinc rursum usque ad finem libri Gronovii in notandis versibus utemur numeris.

potuit quoniam quaecumque eius manu scripta in bibliothecae thesauris extant calligraphice exarata sunt, cursiva scriptura ut notulae istae nihil. ut ut est satis eae momenti habent ut paucas saltem proposuisse operae pretium fuerit. ac ne omnem tragoediarum campum rursus pervagari debeamus, adferam quae ad priorem Herculem et Agamemnonem ille adnotavit, praemissa codicis (Laur. 37, 11) scriptura, subiecto correctoris invento, vulgata denique lectione uncis inclusa.

Hf. 76 *congredere, manibus iam lacera tuis*] *m. Herculem lacera* (*c. m. ipsa iam l. t.*).

v. 77 *quid tanta mandas odia?*] *tacita* (recte cod.).

v. 96 *quidquid relictum est. uel ueniet ultro et invisum scelus*][2] induxit *uel* et *ultro et* (sic recte).

v. 213 *sequitur et prima statim*] *al' primum vel prior* sic (*a primo*).

v. 227 *quisque regem pabulum armentis datum*] *suisque* (recte).

v. 285 *quondam fecisti*] *fuisti* (*stetisti*).

v. 286 *paruere Tempe*] *patuere* (recte).

v. 298 *reditus lentos nec mei memores querar*] *reditusque l. et mei immemores q.* (cod. recte).

v. 323 *Syrtium brevibus undis*] *vadis* (recte).

v. 333 *ubere cingit solo*] *includit* (*uberi*).

v. 344 *strictus tenetur ensis*] *tuetur* (recte).

v. 397 *agedum effrenatas*] *efferatas* (recte).

v. 430 *sceptro quoque nostro*] *sceptrone* (recte).

v. 440 *partes meae hae sunt*] induxit *hae* (sic *E*).

v. 453 *quem profuga mater tellus errantem dedit*] *tellus mater* (*terra mater errante edidit*).

v. 463 *quemcumque miserum videris hominem scias*] hoc adscripsit: *hoc convenit soli Christo*,´ versum igitur Senecae fidei documentum habuit.

v. 501 om. *quoniam*] ante 505 cruce addito scripsit: *deficit unus versus.*

v. 506 *congerite silvas templa ut supplicibus suis ut victa flagrent*] *c. s. t. supplicibus suis ut iuncta f.* (*t. s. s. iniecta f.*).

v. 546 *victorem suspiciens* (sic cum Aldina) *genu posito*] *v. p. s. g.* (*v. p. suscipiens g.*).

v. 840 *currit*] *ruit* (recte).

v. 922 *victima haud ulla gratior*] *v. ulla aut gratior* (*v. h. u. amplior*).

---

[2]) idem Rehdigeranus 10 et Lobcoviciensis de quo proprio libello Pauly rettulit: quos vides Laurentiani 37, 11 aut gemellos aut alio cognationis vinculo aequales esse.

Hf. 1014 *amplecte ipsum potius e. b. p.]* *amplecte potius et virum blanda prece* (*amplectere*).

v. 1191 *cladisne pars ista quam nosti quota est]* adscripsit *va — cat* i. e. delevit versum (*c. tuae*).

v. 1194 om. *illa]* supplet *haec.*

v. 1198 *vix cedentem mihi]* *pene c.* sine dubio ex codice aliquo. (*vix reced.*)

Ag. 113 *et qui redire nescit cum perit pudor]* *nescit ut perit* (*r. cum perit n. p.*).

v. 453 *anteire rates]* *naves* (recte).

v. 457 *et dubia patent montis Idaei iuga]* *pereunt* quae est inter coniecturas illas optima et fortasse emendatio (*parent* codd.).

v. 503 *haec lacera et omni decore populata levis]* *populata et levis* (*populato*).

v. 701 *turba fratrum gregis]* *t. tot fratrum g.* (*t. fraterni g.*).

v. 934 *fidem secunda poscunt adversa exigunt]* *poscunt fidem secunda et a. e.* ut in Aldina legitur nisi quod illa *at* praebet.

v. 957 *eia tandem doces]* *me t. d.* (*pietatem d.*)

v. 961 *et esse parem nobis demens te putas]* *e. e. nobis te parem d. p.* (*e. e. d. te parem nobis p.*).

v. 965 *mitius interea mihi]* *mitius tandem m.* (*citius*).

v. 970 inter *satis* et *at* inseruit *Ele.* (voluisse videtur *Cly.*, quae est Bothii emendatio).

subiciam quae ad Octaviam adnotavit et pauca et quae nescio an reliquis magis cognoscere cupias.

Oct. 50 *quam secreta]* *quam* delet.

v. 152 *idemque natus et iuvenis nefandi ingeni]* induxit *iuvenis* (*i. n. iuvenis infandi i.*).

v. 173 *fervens flamma]* *flamma fervens* (idem adhuc tantum ex Aldina notum praebet Laur. 37, 6 (et Vat. 1647 de quo v. s.) correxit Buechelerus: *funebris flamma*).

v. 181 *expectes aliam]* *expectet* (sic Mutin. GG 2; alii *expectas, expectat*).

v. 391 *qui sese nescit tantum i. c. ch.]* crucem addidit (*qui si s. tantus*).

v. 731 *pristinus intermissa]* *p. et i.* (*Crispinus*).

v. 785 *quis furor iste mentes attonitus agitat]* *q. i. m. agitat attonitas f.* (sic Riccard. 526, Rehdig. 13, Lobcovic. *attonitus A*).

v. 850 *cecidere metus impio ferro duces]* ad *metus* crucem addit (*motus* 2 m. in cod. Regin. 1874; in cod. Laur. 37, 8 per *seditionis* explicatum; impressum *motus* in Aldina; ceterum legendum *impii* ex Buecheleri emendatione).

ita ad Octaviam ultro delati sumus. et sane iniquum foret, si ne dimissa quidem genuina prole nothae paulisper vacaremus. atque cum uno de fonte manaverint libri quibus utimur omnes, ut si qui praeter corruptelas tempori adscribendas propria multa prae se ferant, ea interpolationis suspecta sint, tamen certum habui Octaviae codices non satis multos conferri posse; in fabulam nimirum cuius non extat codex ante XIV saeculum scriptus bonae frugis aliquid undecumque redundare poterit. itaque cum maxime in Italia undeviginti libros totos contulerim, ex aliis quae e re visa sint excerpserim, ingentem variarum lectionum copiam congessi; quam tantum non omnem in scriniis meis sepultum iri persuasum habeas. at certe nunc quid antiquitus traditum quid interpolatum sit vix usquam poterit dubium esse. interim ne credas prorsus inutili me operae tot horas impendisse, in uno alterove loco ostendam potuisse adhuc de praetextatae illius lectione novi aliquid disci.

ad Oct. v. 173 G. Fabricius hoc adnotavit: 'in libro Regiomontani post hunc versum haec verba ad marginem adscripta erant: *hic desunt triginta versus, secundum aliquos; sed nihil deesse credo*'. in ceteris libris adhuc notis omnibus conloquium sine lacunae vestigio decurrit:

Nutrix — *membraque* (Britannici) *et vultus deo*
173 *similes volanti funebris flamma abstulit*
Oct. *extinguat et me, se manu nostra cadat.*
N. *natura non vires dedit tantas tibi* e. q. s.

tamen codicibus non paucis iacturae memoria inest. sic in cod. Ambros. H 77 inf. (4⁰ m. 1380) post v. 173 vacuum relictum est spatium XXXI versuum et cursivis litteris (scholia et variam lectionem per totum librum prima manus addidisse videtur) adnotatum: *hic deficiunt* XXX *versus secundum aliquos et ideo intermisi spatium.* item in Laur. 37, 9 vacuos librarius XXXI versus reliquit, sed nihil adnotavit. contra in codice S. Crucis 24. sin. 4 post v. 178 non expletis XXX versibus secunda manus in margine adscripsit: *nihil deficit secundum scriptum Nicholay de traguet.* quo indicantur commentarii in Senecae tragoedias Nicolai fratris Anglici[3]), modo Traveth, modo Altraveth i. e. ab Traveth (Neap. IV D 47), modo Travetta (Goth. 51 cf. RP praef. p. XXXV adn.), modo Creueth (Vatic. 1650) nuncupati, qui in multis libris servati sunt et in verbosissimo paraphraseon ambitu memorabile nihil continent. illius enim codicem lacunae non tulisse vestigium codex Reginae

---

[3]) de quo cf. Bursiani praef. in Senecam patrem p. VIII.

1952 docet qui item post 178 vacuas XXXI lineas reliquit, in paraphrasi autem nullam eius rei memoriam refert. denique in cod. Neapolit. IV D 47 (chart. a. 1376 Lucae scripto) ad v. 178 prima manus hoc adnotavit: *hic desunt XXX versus qui non erant in exemplo.*

totiens moniti acriter nobiscum exigemus sitne inter v. 173 et 174 revera sententiae rerumve defectus, quo comprobetur non in errorem nos si librariis credamus induci. et fuit quidem cum propter conloquii materiam subito mutatam vel potius deflexam de versuum istorum iactura serio cogitarem. sed apte Octavia, postquam nutrix in Agrippina et Britannico a Nerone interfectis orationem finivit, exclamat *extinguat et me*, subito ira ac dolore stimulata addit: *ne manu nostra cadat;* quo fit ut scelerum Neronis oblitae mulieres novam materiam persequantur. itaque memoriam istam triginta sive triginta unius versuum amissorum errori qualicumque deberi censendum est. nec destituimur testimonio quo illum quoque detegere possimus. scilicet in cod. Reginae 1500 (f. m. 1389) versus 174—199 more solito, i. e. adscripto ante 174 *va*, post 199 *cat*, deleti sunt; et eam quidem ob causam quod versus isti bis scripti rursus post v. 199 leguntur. qui versus cum sint numero XXVI, spatium triginta versuum explent, quia 185—188 inter binas personas divisi octo versibus continentur. iam puto rumoris patet origo. scilicet in vetustiore aliquo libro v. 174—199 bis scripti erant: quem cum describerent, alii religiose quae invenerunt in exemplar suum transtulerunt, alii cum errorem deprehendissent spatium vacuum reliquerunt: unde sequentes conlegerunt spatium istud olim versibus iam amissis expletum fuisse; alii denique nec bis eadem scripserunt nec spatium reliquerunt, quod docet e. g. codex Riccardianus 526 lat. (4° m. XIV) qui est Ambrosiani H 77 inf. gemellus.

praeterea pauca referam de loco corrupto qui sic vulgo scribitur:

409 *mox inquietum* (genus) *quod sequi cursu feras*
auderet acres, fluctibus tectos graves
extrahere pisces rete vel calamo levi
decipere volucres, crate vel calamo aut levi
413 *tenere laqueo, premere subiectos iugo*
tauros feroces

v. 410 in propatulo est cum Buechelero scribendum *gravi.* v. 412 in Rehdigerano 13 sic scribi Peiperus rettulit:

decipere volucres crate

quo sibi permissum putavit temeraria interpolatione locum cor-

rumpere. quem sanum non esse et manifestum et maiore codicum parte traditum est. primum enim v. 412 in librorum quos inspexi quattuordecim omittitur: cuius rei causam patet homoeoteleuton esse. praeterea in Reg. 1500. Laur. 37, 10. Leop. Strozz. 134. Ven. Marc. 450 sic scribitur v. 412:

decipere uolucres crate aut levi

denique in cod. Mutin. XVII GG 2 sic:

extrahere pisces reti vel calamo levi dec. volucres ɫ *calamo aut levi*
tenere laqueo e. q. s.

quod eis quae adhuc recensuimus integriorem loci imaginem repraesentat; nam non solum *vel calamo aut levi* in priore versu repetitum, sed etiam *crate* variam lectionem ad *rete* esse sponte intellegitur. itaque vere tradita est haec versuum 411. 412 forma:

extrahere pisces rete vel calamo levi
decipere volucres
tenere laqueo, premere subiectos iugo e. q. s.

atque ita plane versus scripti sunt in cod. Malatestiano fil. XI plut. XX, 1 (f. m. XV). iam si cum versus 412 altera parte eicimus sequentis priorem *tenere laqueo* (quae est Buecheleri coniectura), optime quidem oratio procedit, sed non intellegitur quid sibi voluerit qui haec verba interpolasse credatur; nam in his: *crate vel calamo aut levi tenere laqueo* nihil est quo ipsum verbum referatur. itaque ultimis v. 411 vocibus paullum immutatis et in v. 412 errore insertis genuinam eius alteram partem loco pulsam et amissam esse iudicandum est. apte autem *tenere laqueo* de canibus possit dictum esse, ita fere:

extrahere pisces rete vel calamo levi
decipere volucres, [turbidos forti canes]
tenere laqueo, premere subiectos iugo
tauros feroces.

itaque de recensendarum decem tragoediarum subsidiis quae extra ipsius editionis fines proferenda videbantur protulimus.

IV.

Priorum temporum philologi non unum esse tragoediarum Senecae nomine inscriptarum omnium auctorem persuasum sibi habuerunt cum propter solemnem fere in praenomine poetae efferendo librariorum errorem locumque Octaviae praetextatae in librorum turba inter novem tragoedias concessum, tum obscurum quoddam nec munitum satis et circumscriptum de moribus poetae et ingenio iudicium praetendentes. quo factum est ut multa et arbitraria viri docti, in primis D. Heinsius, de diversis tragoediarum auctoribus comminiscerentur. iam vero inter prudentissimos quosque dudum constat vindicari has tragoedias Senecae codicum titulis, veterum testimoniis paucis quidem sed indubitatis, artis aequabilitate, cognata operum pedestri sermone scriptorum indole; abiudicari singulas philosopho non posse nisi plena argumentatione omnique nomine absoluta.

unam vero fabulam praeter ceteras, Herculem cui Oetaei nomen interpolator indidit, quominus Senecae imputarent iure et veteres et recentes haesitarunt. quod si Richterus qui nuper eam Senecae abrogare studuit (de Seneca tragg. auctore Bonnae 1862) non eo pervenit ut viris doctis sententiam suam probaret, fatendum est illum, quamquam argumenta satis curiose congessit, non prorsus ad persuadendum apposite disputasse. quo magis optandum videtur ut ex integro haec quaestio instituatur, ne ad certiora perveniri non posse perperam credatur.

habet autem haec fabula quibus vel obiter intuenti a reliquis differre videatur: titulum antiquitus praefert cum prima fabula communem; agitur primum ad Oechaliam dein Trachine; chori audiuntur duo; spatium complet reliquis fere duplo ampliorem; et cum bona inter has tragoedias nulla sit, probabilem quandam mediocritatem tribuere non nullis possimus, Herculem Oetaeum nimium quantum puerilem esse et contemnendam omnes concessere. cuius iudicii severitas num possit circumscribi quodammodo et extenuari id postea videbimus. ante omnia concedendum est eius generis argumentis manus non temere dandas esse si intellexeris in rebus metricis plane

hanc fabulam cum reliquis consentire. quod docuere Schmidtius Muellerus Richterus alii.

viam munitiorem forsan indicaverit Richterus cum (de Seneca tragg. auct. p. 30) contendit Herculis Oetaei poetam 'multa ex aliis fabulis, inprimis ex Hercule priore, in usum suum convertisse'. attulit nec multa nec gravia nec quibus imitator coargueretur. ac iure optimo obiecere viri docti solere et in reliquis fabulis, praesertim ubi de rebus similibus agatur, semet ipsum exscribere Senecam. at ne ab ulla parte deterreamur qua adgredienti boni eventus spes qualiscumque detur, videndum est an certioribus indiciis imitatoris operam, si qua est, deprehendere possimus.

ergo quo minus affabre exemplari suo usus erit eo facilius imitatoris manum cognoscas: semper nimirum eius generis locis duriusculi quiddam vel obscuri et contorti inhaerebit. qualibus si ea verba adhibere potueris e quibus expressi sint, inde lucem accipientes fatebuntur originem. id quomodo intellectum velim inlustrari non aptius poterit quam exemplis ex Hercule Oetaeo sumptis. v. 1048:

abrupit scopulos Athos
Centauros obiter ferens.

accurrit Athos ut inter auditores Orphei considat. editiones diu occupavit quod Avantius coniecerat *Centauris obitum ferens.* ille si meminisset loci qui est Hf. 968

saxa cum silvis feram
rapiamque dextra plena Centauris iuga

vidisset quo loco orti essent Centauri cum rupibus ad vatem ambulantibus commode eodem deducti.

1293 *inter infernos lacus*
possessus atra nocte cum fato steti.

D. Heinsius scribere voluit *obsessus,* recto iudicio. nam de homine male dici sensit quod apte de rebus dicitur Hf. 282 *et quidquid atra nocte possessum latet.* aliter e. g. Sil. III, 423 (*Hercules*) *possessus Baccho.*

1347 *agnosce mater; ora quid flectis retro*
vultumque mergis?

tentavit locum N. Heinsius scribendo *vergis* (*vultumque maerens A*). at quod sane non apte dictum est *mergis* (recte Statius dixit silv. II, 1, 209 *et tollis mersum luctu caput*) elegit sibi ut variaret quodammodo quod legitur Hf. 1173 *cur meos Theseus fugit paterque vultus? ora cur condunt suos?*

1392 *surgat hinc illinc nemus*
artusque nostros durus inmittat Sinis:
sparsus silebo.

locum inde ab interpolatore *A* misere a viris doctis laceratum sic recte traditum esse supra monui (p. 33). sed quod et ineptum et duriusculum est *sparsus silebo* (debuit saltem *spargendus*) inlustratur Phaedrae versu 1169 *membra quis saevus Sinis aut quis Procrustes sparsit?*

1556 *teque non solum feret illa puppis.*
versum post hunc intercidisse persuasum habeo talem: *[quae tulit solum metuitque mergi]*.[1]) ut ut est non prorsus haec intellegentur nisi in memoriam revocaris Hf. 775 *cumba populorum capax succubuit uni.* paullo post item ex Hercule sensum et ibi male conlocatum peius translatum esse apparet. nempe Hf. 745 sq. de iudicibus infernis locutus reges hortatur Theseus ne crudelitati adsuescant. eandem hortationem prorsus inepte et κακοζήλως HO 1560—1563 insertam legimus postquam vix tetigit chorus iudices et in transcursu tantum poenarum memoriam iniecit.

1721 plane rustico obiurgio in Philoctetem invehitur his verbis: *ignave iners inermis* ceterum compositus et mansuetus. sed transtulit hoc ex Thy. 176 *ignave iners enervis.*

haec versantur in verbis et sententiis exprimendis [2]). aliud imitationis genus est quo solidae fabularum partes scaenae sermones descriptiones exprimuntur vel saltem respiciuntur. legas Alcmenae querelas 1402—1418 easque compares cum Hercule in cognomine fabula furente dormiente surgente. ubi satis apte rem ita instituit ut furore et vaecordia labefactatum corpus somno tandem victum corruat. pater arma removeri iubet ne quid experrectus mali rursum audeat, chorus Somni laudes canit flebilemque rerum statum deplorat. denique expergiscitur Hercules miraturque ubi gentium versetur. in Hercule Oetaeo similia inepto loco accidunt. de calamitate sua multum multumque declamavit et decantavit, de furore nihil audivimus; nec quae novissimo loco dicit magis sunt reliquis insana. subito docemur Alcmenae verbis furorem instare cum dicit:

1402 *ei mihi, sensum quoque*
excussit iste nimius impulsu dolor

statim pergit: *removete quaeso tela et infestas precor rapite hinc sagittas* (Hf. 1053 *removete famuli tela ne repetat furens*), *igne*

---

[1]) alius sed similis est Lucani sensus V, 585 *hanc* (puppim) *Caesare pressam a fluctu defendet onus.* de Hercule in Argo nave Stat. Theb. V, 401 *puppimque alternus utrimque ingravat.*

[2]) alia D. Heinsius ad HO., praecipue v. 661 *nec gemmiferos detrahit aures lapis Eoa lectus in unda* optime ad Phaed. 391 referens: *nec niveus lapis deducat aures Indici donum maris.*

suffuso genae scelus minantur (Hf. 953 *quo nate vultus huc et huc acres refers?* 1022 *pavefactus infans igneo vultu patris*); *quas petam latebras anus?* (Hf. 1009 *Megara — e latebris fugit*) *dolor iste furor est: Herculem solus domat;* huius enim coloris gratia omnis de furore scaena inserta est; sed occupavit illum Hf. 85 *nemo est nisi ipse* (par Herculi): *bella iam secum gerat.* 99 *hoc hoc ministro* (Furore) *noster utatur dolor.* pergit Alcmene: *cur deinde latebras aut fugam vaecors petam?* (Hf. 1012 *quo misera pergis? quam fugam aut latebram petis?*). nato adeo se occidendam praebet, eo ineptius quo aptius idem Amphitruo facit Hf. 1029. 1039. deinde: *ecce lassatus malis sopore fessas adligat venas dolor* (Hf. 1044 *vultus in somnum cadit.* 1078 *preme devinctum torpore gravi*) *gravique anhelum pectus impulsu quatit* (Hf. 1050 *sopor est, reciprocos spiritus motus agit*). nunc cum choro locus fuerit quocum ad nauseam usque Hercules modo alterna cecinit, Alcmena ipsa cantici quod est Hf. 1054—1137 summam his verbis reddit: *favete superi — abeat excussus dolor corpusque vires reparet Herculeum suas* (Hf. 1063 *solvite tantis animum monstris, solvite superi.* 1080 *nec torva prius pectora linguas quam mens repetat pristina cursum*). venit Hyllus occinitque dormienti. quem tacere iubet Alcmena: *longus dolorem forsitan vincet sopor* (Hf. 1051 *detur quieti tempus ut somno gravi vis victa morbi pectus oppressum levet*). tandem expergefactus Hercules quaerit: *quid hoc? rigenti cernitur Trachin iugo?* (Hf. 1138 *quis hic locus? quae regio?* e. q. s.). nec miramur illum statim Megarae suae memorem: *o clara Megara, tune cum furerem mihi coniunx fuisti?*

hunc locum paene centonem esse ex Hercule furente decerptum et inepto loco insertum postquam fusius demonstravi, iam ipse alia inter se compares quaeso, ut v. 845 sq. cum Iocastae mori volentis sermone (Oed. 1024 sq.), 1377 sq. cum Hf. 1206 sq., 1652 sq. cum Phaed. 812—819, 1027 sq. cum Phoen. 380 sq., 1290 sq. cum Phaed. 951 sq. et alia quae si equidem persequi vellem finem non invenirem. iam vero pauca saltem adscribere licet quae cum similia inter se et fere paria sint nunc facilius concedemus non uni eidemque auctori originem debere.

HO 484 *en locus ab omni liber arbitrio vacat*
  Phaed. 601 *en locus ab omni tutus arbitrio vacat*
HO 745 *nescio quod animus grande praesagit malum*
  Hf. 1148 *nescio quod animus grande praesagit malum*
HO 863 *et partem mei ferat omne saxum*
  Phaed. 1104 *omnisque truncus corporis partem tulit*

HO 911 = Hf. 642 *si novi Herculem*
HO 1065 *et tristes Erebi deos* = Oed. 410 *et tristes Erebi minas.*
vicit nec timuit Stygis = Hf. 611 *et tristes deos et fata vici.*
iuratos superis lacus = Tro. 391 *iuratos superis qui tetigit lacus.]*

HO 1135 *hinc et hinc compagibus*
ruptis uterque debuit frangi polus
Thy. 1011 *stare circa Tantalum*
uterque iam debuimus: hinc compagibus
et hinc revulsis e. q. s.

HO 1237 *astris ab ipsis depulit Stymphalidas*
Hf. 244 *petit ab ipsis nubibus Stymphalidas*

HO 1305 *commoda nato manum*
Oed. 1059 *commoda matri manum* (ad necem utrobique).

HO 1308 *emitte Siculo vertice ardentes, pater,*
Titanas in me
Hf. 78 *Titanas ausos rumpere imperium Iovis*
emitte, Siculi verticis laxa specum

HO 1679 *et dirum fremens,*
qualis per urbes duxit Argolicas canem,
cum victor Erebi Dite contempto redit
tremente fato, talis incubuit rogo.
quis sic triumphans laetus in curru stetit
victor? quis illo gentibus vultu dedit
leges tyrannus?
Hf. 59 *atrum per urbes duxit Argolicas canem*
Hf. 611 *et tristes deos*
et fata vici, morte contempta redi.
Tro. 188 *aut cum superbo victor in curru stetit.*

HO 1797 *quis me locus, quae regio, quae mundi plaga*
defendet?
Hf. 1138 *quis hic locus, quae regio, quae mundi plaga?*

exemplorum quae attuli magnam partem ex Hercule furente sumptam esse neminem fugerit. atque alia extant quibus aperte ad res in cognomine fabula gestas respicitur. sic 267 sq. *quid excutis telluris extremae sinus orbemque versas? quid rogas Ditem mala?* aperte adluditur ad Iunonis sermonem Hf. 1 sq. (91 *hic tibi ostendam inferos. revocabo in alta conditam caligine — discordem deam — et imo Ditis e regno extraham* e. q. s.); v. 1162 *cum spolio redi, quo paene lapsis excidit Titan equis* ad Hf. 60 *viso labantem Cerbero vidi diem*, nam haec apud Euripidem non invenit. alia supra tetigi.

haec omnia non propterea proposui quia talibus rem con-

fici posse existimarem. nempe eius generis quaecumque adferri possunt neminem cogunt ut a diversis auctoribus locos inter se comparatos provenisse concedat. nec mihi videor tale quicquam comprobasse: comprobavi, id quod nemo concedere non potest, Herculem Oetaeum, si a Seneca scripta sit, post reliquas tragoedias, saltem post Herculem furentem, scriptam esse.

quo constituto ultra progredi licet; scilicet bonam frugem iam ex eo disputandi genere capiemus quo plerumque omnino nihil efficitur. demonstrabimus autem huius tragoediae scriptorem hominem ineptum esse et stolidum totoque caelo ab Herculis furentis auctore, tumido quidem et efflato, sed acuto eodem nec perverse cogitante remotum. poterat extare aliquis ac dicere iuveni poetae nondum in hoc genere exercitato condonanda esse quae vituperari debeant: id quod cadere in eum nequit qui iam priorem Herculem composuerit.

atque perlegas si placet canticum quod est inde a v. 1031 et praecipue de Orpheo narrationem 1036—1099, de qua quamquam non omnia recte disputavit Goebelius (Muetzel. annal. XVI, 738 sq.), sufficit tamen semel demonstratum esse quantopere carminis auctor ineptiat. eadem censura Deianirae Herculis mortem sibi exprobrantis morique destinantis lamenta persequaris. pauca tangam.

v. 842 *factum est scelus.*
natum reposcit Iuppiter, Iuno aemulum;
reddendus orbi est: quod potes, redde exhibe,
eat per artus ensis exactus meos.

si superi Herculem reposcunt, non est Deianirae scelus quo occidit; quod orbi illum reddendum putat non est cur se ipsa interficiat: eo aut poenam solvat aut dolori satisfaciat ut quae sine illo vivere nequeat. sed dixit potius quod dixit quia putido cacozeliae genere abstinere non potuit: Herculem reddere nequis; redde igitur quod potes: poenam.[3] sed audiamus quae secuntur: 'ense me trucidabo; at nimis haec poena levis est; an Iovis fulmine occidam? quin ipsa potius, ne dis molesta fiam, ferrum occupabo; sed cur ferrum? de rupe prosiliam et multiplici morte peribo'. '*levis una mors est — levis? at extendi potest*'. (Oed. 948 *quod saepe fieri non potest fiat diu*). pergit sensu plane ab re alieno: *eligere nescis anime cui telo incubes* (Oed. 1038 *eligere nescis vulnus*); dein:

---

[3]) *nec piget a Parthis a quibus nondum poenas repetiimus aves petere* non hercle venuste at concinnius suoque loco dixit Seneca cons. Helv. 10, 3.

utinam esset utinam fixus in thalamis meis
Herculeus ensis. huic decet ferro inmori.

ferrum iam bis sibi elegerat bisque improbarat (845. 858). nunc Herculis potissimum ense sibi pereundum putat. at quis poetarum post Pisandrum et Stesichorum de Herculis ense locutus est? minime Sophocles cum Deianiram ferro mori faciat et in thalamo quidem coniugis. poeta Romanus a Vergilio excusationem paratam habebat; nam cur Deianira eius ut Althaeam et Phaethontem non Didonem quoque exemplum sumat? cuius sic meminerat loquentis (IV, 494):

tu secreta pyram tecto interiore sub auras
erige et arma viri thalamo quae fixa reliquit
impius exuviasque omnis —
— super imponas.[4])

mortis consilium his verbis confirmat (922):

frustra tenetur ille qui statuit mori:
proinde lucem fugere decretum est mihi.

debuit: proinde frustra me tenetis. dixit: frustra tenetur qui mori decrevit, proinde mori decrevi; frustra tenetur qui statuit mori, proinde mori statui. qui Senecam legit talia illum non committere haud ignorat.

pudet Herculem lacrimarum (1268):

quis dies fletum Herculis,
quae terra vidit? siccus aerumnas tuli.
tibi (i. e. pesti qua consumitur) *illa virtus quae*
tot elisit mala,
tibi cessit uni. prima et ante omnes mihi
fletum abstulisti. durior saxo horrido
et chalybe vultus et vaga Symplegade
rictus meos infregit et lacrimam expulit.

suum scilicet vultum superari non potuisse nisi alio vultu etiam duriore putidus sensus est; quo quantopere ineptiat scies si praecedentem sermonis partem perlegeris. nempe iterum iterumque questus est quod pestem quae fixa medullis lateat corpusque intus depopuletur videre nequeat multumque divinavit serpensne sit an malum aliquod et Herculi ignotum. iam eius *vultu* rictus suos infractos esse nuntiat.

---

[4]) quo Silius quoque respicit et VIII, 52 (ibid. 148 loco interpolato) et I, 93 *ante pedes ensis Phrygius iacet.* Senecae loco iam Farnabius Vergilium adhibuit.

v. 1302 sic patrem compellat:

Giganta crede; non minus caelum mihi
asserere potui: dum patrem verum puto,
caelo peperci. sive crudelis pater
sive es misericors, commoda nato manum
properante morte.

hoc dicit: caelo peperci quia verum te patrem habui. subaudimus ultro: iam cognovi te verum patrem non esse, quem colorem antea iam pluribus persecutus est (1248 *iam iam meus credetur Amphitryon pater*). sed pergit: '*sive crudelis pater sive es misericors*', quasi de vero patre neutiquam dubitet. debuit utique: sive verus pater es sive falso creditus (sic fere: *sive tu verus pater seu fama falsa est, commoda dextram mihi*).

§. [illegible] Hercules postquam audivit se Nessi fraude occidere iam fata expleri sentit (1473):

quercus hanc sortem mihi
fatidica quondam dederat et Parnassio
Cirrhaea quatiens templa mugitu nemus [5])

quis haec intellegat? unumne idemque oraculum illi Delphis ac Dodonae evenisse? legerat nimirum qui haec scripsit Herculem Sophoclium ita loquentem (1159):

ἐμοὶ γὰρ ἦν πρόφαντον ἐκ πατρὸς πάλαι
ἀνδρῶν πνεόντων μηδενὸς θανεῖν ὕπο,
ἀλλ' ὅστις Ἅιδου φθίμενος οἰκήτωρ πέλοι.

tenemus unam sortem quae iam ratum habuit eventum:

ὅδ' οὖν ὁ θὴρ Κένταυρος, ὡς τὸ θεῖον ἦν
πρόφαντον, οὕτω ζῶντά μ' ἔκτεινεν θανών.

sed pergit:

φανῶ δ' ἐγὼ τούτοισι συμβαίνοντ' ἴσα
μαντεῖα καινὰ τοῖς πάλαι ξυνήγορα,
ἃ τῶν ὀρείων καὶ χαμαικοίτων ἐγὼ
Σελλῶν ἐσελθὼν ἄλσος εἰσεγραψάμην
πρὸς τῆς πατρῴας καὶ πολυγλώσσου δρυός.

habes alterum oraculum; quod cum Dodonae datum esse disertis verbis dicatur, quidni prius illud Delphici Apollinis ore ab Iove acceperit? tam claude autem et oblique poeta Romanus haec inter se coniunxit, ut de una tantum sorte loqui videatur. cuius verba et ipsa originem satis luculenter testantur, quippe quae ex Sophoclis gemino carmine item in unum conflata sint:

---

[5]) pro *nemus* scribendum esse *specus* recte coniecisse credo Wilamowitzium. ipse volueram *tripus* (ἴαχεν ἐξ ἀδύτοιο διὰ τριπόδων ἐριτίμων), sed mugitus est terrae fragor.

1476 *dextra peremti victor Alcide viri olim iacebis* (1160 ἀνδρῶν πνεόντων μηδενὸς θανεῖν ὕπο). *hic tibi emenso freta terrasque et urbes finis extremus datur.* (1169 ἥ μοι χρόνῳ τῷ ζῶντι καὶ παρόντι νῦν ἔφασκε μόχθων τῶν ἐφεστώτων ἐμοὶ λύσιν τελεῖσθαι.)

iam promisso me stetisse arbitror; sed pro corollario addam 1595 sq.

heu quid hoc? mundus sonat. ecce maeret,
maeret Alciden pater; an deorum
clamor an vox est timidae novercae?
Hercule an viso fugit astro Juno?
passus an pondus titubavit Atlas?

haec proposito conveniunt. sed audi quae secuntur:

an magis diri tremuere manes
Herculem et visum canis inferorum
fugit abruptis trepidus catenis?

ubi *magis* pro *potius* dictum esse in transcursu moneo; nec attinet singula in hoc loco reprehendere. mundus sonuit: inde coniecturas capit chorus; at ut conicere possit manes trepidare Cerberoque aufugiente tumultum exoriri, fragorem imo de fundo audisse debet, ut Hf. 521

cur mugit solum?
infernus imo sonuit e fundo fragor. [6])

hoc non eius est qui usque ad vitium accedat — necesse est

---

[6]) minime excusatur poeta Statii loco Theb. X, 913
ipsa dato nondum caelestis regia signo
sponte tonat, coeunt ipsae sine flamine nubes
accurruntque imbres; Stygias rupisse catenas
Iapetum aut victam supera ad convexa levari
Inarimen Aetnamve putes,
nam caelum peti ab inferis tonitrua indicare possunt. — in cantico de quo agimus v. 1564 sq. valde admonent Lucani I, 50 sq. inprimis conferatur 1572 sq.:
horrido tantum procul a leone
dei pater sedes calidoque cancro
cum I, 53 *sed neque in Arctoo sedem tibi legeris orbe*
nec polus eversi calidus qua vergitur austri e. q. s.
Claudianus III cons. Honor. 170 sq. non Senecam expressit ut alias, sed Lucanum. cf. HO 1599 et Luc. I, 56 *aetheris immensi partem si presseris imam, sentiet axis onus.* — ceterum Lucanum tragoedias patrui lectitasse et ultro credimus nec desunt vestigia. confer si tanti est Hf. 67 cum Luc. I, 150; Hf. 251 — Luc. I, 667 (cf. 175); Oed. 967 — II, 184; Phaed. 32 sq. — IV, 439 sq.; Tro. 152 — VII, 612 (cf. Sil. II, 366; XIII, 271); HO 359 — VIII, 77; Thy. 317 — VIII, 282 (cf. Claud. III. Hon. v. 85) alia.

enim hoc facere aliquid grande temptanti —, sed qui ipsum vitium amet, ut Senecae verbis utar (ep. 114) qui ipse ex priore genere fuit.

Deinceps vero non tantum prave cogitantem ex acuto scriptore et sententiarum vibrantium quidem et subinde putidarum, at ingeniosarum plerumque artifice factum esse Senecam, ut qui Herculem Oetaeum post reliquarum unam alteramque scripserit, sed et linguae inopem ex copioso, scribendi socordem ex subtili nec nimis indiligenti ut probem sequitur.

atque Senecam in tragoediis curiosissimum semper variandi sermonis fuisse, abstinentissimum repetendi similia minime dixerim. raro quidem, sed offendunt qualia in nutrice Phaedrae statum enarrante ter repetita incerti gradus mentio (367 *nunc ut soluto labitur moriens gradu* 374 *vadit incerto pede iam viribus defecta* 377 *iam gressus tremunt*) vel vox *gena* brevi intervallo bis diverso significatu usurpata (364. 381). exempla volenti dabit praecipue Thyestae media pars: quae tragoedia cum e deterioribus sit, optime docebit quanto ab ea quoque intervallo Hercules Oetaeus distet. cuius quamcumque partem inspexeris, in molesta elocutionis inopia offendes. sume de morte Herculis narrationem in qua et alia notes et haec: 1656. 58 *fallet. fallunt.* 1655. 57 *certa. certam.* 1671. 72 *vocibus. voce.* 1672. 75 *feminea. femineus.* 1686. 89 *haesere. haesit.* 1713. 14 *hic dies. hic dies.* 1743. 44 *ardens. ardentem;* vel Deianirae cum Hyllo conloquium v. 742 sq. in quo e. g. viciens bis terve vocem *manus* in fine versus positam deprehendas; vel canticum de Orpheo supra satis notatum in quo, ut alia mittam, haec largitus est: 1031 *cecinit* 1046 *cantibus* 1051 *cantibus* 1054 *cantus* 1071 *cantu* 1088 *cantus* 1090 *cantibus* (cf. Goebelius l. s.). [7])

alia conquirant quibus haec non sufficiunt. taedet enim rei exempla cumulare quae posteriorem fabulae partem vel somnolente percurrenti nauseam movet.

neque vero repetitis tantum dictionibus incuriosa elocutio offendit, sed magis etiam sententiis neglegenter constructis sive vitiose pronuntiatis. ut 915 *teque languenti manu non audit arcus.* 1511 *suum dici esse voluit.* 1604 *quem tulit Poeans.* 1854 *cessate matres, pertinax si quas dolor adhuc iubet lugere quas luctus gravis in saxa vertit.* 1925 *et Centauris Thessala motis ferit attonitos ungula manes,* et alia multa quae bono illius aevi scriptore indigna videntur. sed erunt qui male de-

---

[7]) plura eius generis D. Heinsius adfert p. 347 ed. Scriver.

cantatum illud de bono Homero praetendant et Senecam mediocrem certe poetam quandoque dormitantem non mirentur. demonstrandum igitur quod unum adhuc restat, haud pauca scilicet ferri in hac fabula quae a Senecae usu aliena sint.

atque metricas quidem rationes inter hanc ceterasque fabulas ita aequales esse, ut haud magno temporis spatio sine dubio omnes distineantur, primo loco diximus. quo certe non levamur officio quae forte Hercules Oetaeus diversa habeat examinandi. primum vero quomodo aequalitatem istam intellectam velim exemplis uno alterove exponam e quibus quantulumcumque hanc quoque in quaestionem lucri fiat.

creticos in trimetri fine positos cum antecedente vocabulo coalescere fere legitimum est in Senecae tragoediis (cf. B. Schmidt de emend. Sen. trag. p. 37 sq.); quod tragicorum Graecorum usu et auctoritate factum esse et Schmidtius vidit et confirmatur comparata versuum latino ritu compositorum arte: Terentii enim ut exemplo utar, in Hautontimorumeno 489 trimetros complexa 174 cretici in fine versus extant quorum 27 (i. e. 7 inter centenos) cum voce antecedente coalescunt, 147 (i. e. 30 inter centenos) non coalescunt; item in Phaedri versibus 7 inter 100 coalescunt, 20 non coalescunt. inter Senecae vero trimetros centenos clauduntur creticis cum antecedente voce coalescentibus in Hf. 11, 6, non coalescentibus 2, 1; Thy. 9, 8: 2, 05; Phoen. 10, 2: 1, 5; Phaed. 10: 1; Oed. 8, 4: 0, 5; Tro. 10: 1; Med. 11, 2: 1, 9; Ag. 7, 3: 1, 1; HO 9, 4: 0, 8. in quibus nullam fere differentiam esse vides; in Octavia vero et creticorum usus rarior et non coalescentes prorsus evitati sunt, si recte nuper v. 457 eieci (Herm. X, p. 439). contra invenitur in Octavia bisyllabum bibreve non coalescens cum cretico (393 *genus impium*); cuius rei exemplum cum praeterea in his tragoediis non extet, ter in Hercule de qua agimus occurrit: *caret Hercule; feror obruta; daret Hercules* (406. 757. 1847). cf. Schmidt p. 53.

alterum si iam ab alio occupatum sit me certe fugit. nempe synaloephae usum quem fere nullum esse in personis mutandis Schmidtius (l. s. p. 20) rectissime observavit, artiore etiam lege vel in lenissima sententiarum distinctione adstrinxit. admittitur autem omnium facillime in gravibus monosyllabis: *et ac* persaepe, *hic hinc* etc. unde viciens, *in ab ad ex* octiens, *ut* deciens, *aut an* sexiens, in interiectionibus (*o a*) ter quaterve, *haud* Phoen. 377 *en* Oed. 1053. voces plus quam bisyllabae non coalescunt nisi in secunda syllaba acutae ut synaloepha in arsi fiat: quod ter deciens accidit; in thesi tantum

Med. 679 Phaed. 1185 Thy. 208 Hf. 707 Oed. 275 Tro. 671 Phoen. 231; nam Tro. 788 id falso inlatum esse supra docui et HO 1794 non cum Peipero *supersum, antiqua* scribendum videtur sed *supersum, a quanta supplicia expetet* (*a qua E*). nusquam vero plus quam bisyllabum in prima syllaba acutum in arsi coalescit; quod inferre voluit HO 1330 Madvicus scribendo *nascatur otium. undique infestum caput* e. q. s.: nusquam dico praeter Phoen. 149 *tela quae ferant letum auferes,* ubi et pausa fere nulla est et in versus exitu excusatio. denique bisyllabae tantum *ubi* Phoen. 17 Hf. 1153 *ego* Phoen. 222. 224 (cf. Lehrs in Fleckeiseni annal. 89 p. 187), quae graves sunt, et, si quidem Tro. 346 cum *A aequor* scribendum est, non *aequora* (*Thetide aequor, umbras Aeaco, caelum Iove*), in Hercule Oetaeo *ipsas* v. 768 et *inquit* v. 823. Octaviae autem scriptor synaloepham in interpunctione nusquam sibi concessit, ne in monosyllabis quidem. [8])

itaque in summa aequalitate modo neglectam modo duriorem in Hercule Oetaeo synaloepham deprehendimus. alia perpauca sunt. nam 981: *et quidquid aliud restitit: ab illis tamen coniunx redisti* quamquam sententiae optime convenit et quidquid tentatum est pingui Minerva tentatum est, tamen cum in *E* legatur *quidquid aliud cessit*, de vera lectione iure dubitatur. v. 906:

ter parricida factus ignovit tamen
sibi: nam furoris fonte Cinyphio scelus
sub axe Libyco tersit.

durior quidem esset v. 907 quam ullus Senecae versus si recte ita scriberetur: nam post anapaesti primum pedem obtinentis thesin gravi interpunctione posita versus corruit. sed verum est quod in *E* legitur:

ignovit tamen
sibi, non furori: fonte Cinyphio e. q. s.

paullo longius a Senecae usu recedit v. 939:

scelera quae quisquam ausus est
hic vincet error

siquidem monosyllabum in fine versus non fertur nisi antecedente monosyllabo (Schmidt p. 39: omisit Oed. 1016 *sub hoc,* 938 *sat est*) nec venia posita est in verbo substantivo non

---

[8]) novum hoc argumentum accedit quo v. 457 spurium esse comprobetur. at quem item l. s. eicere volui Agamemnonis versum (794), eum iniuria tentavi. etenim neglexi acumen in eo situm esse quod Agamemnonem Cassandra cum Priamo comparat. praeterea huic versui a graeco nomine excusatio parata est, Octaviae loco a latino non item.

coalescente. etiam 1354 reprehendendus scriptor est quod *iratae sat est* scribere maluit quam *iratae est satis*; id quod in v. 1858 non cadit si recte Peiperus scripsit *sat es.* sed prava quoque invicem se tuentur. pessimus est v. 1298

votum spopondit. nulla propter me sacro

quod ut vidit Bothius temere correxit. similis non similis extat 302

pro me gerebas bella, propter me vagas,

qui ut multo minus offendat caesura semiseptenaria efficit; et eius gemellus est Phoen. 336

superate et aliquid facite, propter quod patrem.

haec fere sunt quae de trimetris post alios observanda videantur. nam 1861

defessa quamquam bracchia, ut invidiam deis

trecentis abhinc annis correctum est: nec certe Bentlei aures habuit N. Heinsius qui 1652 (*virtute felix iuvenis has numquam inritas* e. q. s.) coniecit *his utere felix.* at si Peiperi aetate vixisset res metricas melius edidicisset.

in canticis aeque perpauca a communi tragoediarum more recedunt. synaloepham longarum vocalium in Hercule Oetaeo magis etiam quam in reliquis vitatam esse ea docent quae B. Schmidtius p. 25 sq. composuit. tamen unum inter omnes illa quamquam lenissimi generis exemplum habet longae vocalis cum brevi in canticis coalescentis: 1956 *certe ego te vidi.* tetrametri dactylici in quibus illud invenitur uno tenore decurrunt, ut Phaed. 761—63: Oed. 449 sq. non item (B. Schmidt. p. 59). de anapaesticorum arte non habeo quod a Schmidtio observatis addam (p. 67 sq.): quod praeter Octaviam semel in Hercule priore factum est (1064 *solvite superi*), bis in HO. invenimus: 185 *fingite superi* (*figat A*) et 1883 *Arcades obitus.* nam 1887 quem huc trahebant viri docti Gronovii testimonio decepti non *poscite* in *E* legitur sed *poscit*, ut cum 1888 coniungendus sit et sic legendus:

magno Alcidae poscit gemitum
stratus vestris saetiger agris.

de aliis metris adferre tantum possum quod 151

nullis vulneribus pervia membra sunt

in asclepiadeis dodecasyllabis unicus est monosyllabo terminatus (v. s. de v. 939); contra 1543

iusserint nasci iacet omnibus par

non unicus e sapphicis. quamquam praeter Tro. 858 (*quod manet fatum dominusve quis te?*) et 1018 (*nemo se credet*

miserum licet sit) nullus extat. praeterea dudum observatum est has voces: *Hebrus Cyclas hydra fibra* in Oetaei trimetris corripi praeter reliquarum usum (B. Schmidt. p. 34). item Schmidtius vidit formas contractas *perit* etc. nusquam in canticis extare nisi ter in HO 1863 sq. (p. 10).

his omnibus ne coniunctis quidem multum probari libenter concessi et concedo. iam in eis paululum immorabimur quae ad elocutionem spectant. de qua Richterus p. 24 sq. nonnulla congessit quorum aliis utemur alia merito neglegemus.

atque ut primum orthographica quaedam tangam, recte observatum est in Peiperi et Richteri indice formae quae est *quom* tantum in hac fabula certa vestigia comparere: nam in *E* scriptum est 587 596 *quum*, 607 *quem*, 610 *quom*; praeterea 301 *qum*, 208 *quin* i. e. *qum*; deinde fere ubique *volgus voltus* et *inclutus* quo epitheto frequenter utitur: in reliquis ubique *cum vultus inclitus*. item ad verborum formas attinet quod in illa *colus* et *domus* plurali numero quartam declinationem secuntur: *domus* quidem quarto casu tantum 1917 servatum est; sed 1633 latere videtur in *nemus:* recta enim praeter vocalem coniectura in Moguntino scriptum est *domos*. item *colus* (Richter. p. 26) sic legitur 218. 768. 1084. 1097; *colus* 1. m. ex *colos* 668; *colos* 372. et *colus* poetam scripsisse efficitur versu 1180 (*perque tam turpes colus mea mors cucurrit*), ubi in *E* extat *tam turpe scelus*. in reliquis ubique et *domos* et *colos*.

758 *non sola maeres Herculem: toto iacet*
mundo gemendus

omnes codices habent, forma non inaudita (cf. Prop. IV, 11, 57 *urbs — toto quae praesidet orbi*), sed a Seneca aliena et fortasse librariis imputanda.[9]

de usu loquendi quaestionem qui profligare velit ei colligenda et proponenda esse omnia non sine ratione contendunt; sed ubi de scriptoribus agitur fere aequalibus et eadem disciplina penitus imbutis, melius singulis quibusdam locis res inlustrabitur. initium a levioribus faciamus.

genus pro genere humano quater positum attulit D. Hein-

---

[9]) *tabe* semper sexto casu ut Phoen. 164. Med. 641. cf. Charis. p. 93, 24 *alia nominativum et ablativum habent ut tabes pluris sireps. faciunt enim ab hac tabe plure siremse. Cinna autem in Zmyrna huius tabis dixit nullo auctore*. cf. p. 145, 31. accusativum interpolator *A* invexit v. 520, ubi *tabum fluentem E* habet et spretis aliorum coniecturis legendum est *tabum fluente volneris dextra excipit*. item *rursumque* v. 1768 *A* (*rursusque E*): Seneca semper *rursus*. cf. Charis. p. 216, 31.

sius p. 345 ed. Scriver. qui quae non inutiliter congessit maximam partem huc pertinent; item Richterus p. 26 *quamquam* non ad verbum finitum accedens (1861 *defessa quamquam bracchia;* addere potuit 1506 *quin ipse*, *quamquam Iuppiter*, *credi meus pater esse gaudet*). de particulae *sive* usu alio loco agemus. hic memorandum est tantum secundo loco diiunctis sententiae membris non apparere eam nisi 1652

virtute felix iuvenis has numquam inritas
mittes in hostem; sive de media voles
auferre volucres nube, *descendent aves* e. q. s.

cf. CFW Müller über den gebrauch von *sive* p. 11. proprius est huic scriptori ablativus absolutus substantivo obnoxius, v. 1500 *sive nascente Hercule nox illa certa est* et 1884 *nondum Phoebe nascente genus.* idem posuit *quiescere* ut verbum agens: 1586 *quam tuas laudes populi quiescant* quod attulit Heinsius. de v. 1830 *sunt haec satis praesidia* cf. Burmann. ad Ovid. met. III, 149. item de v. 1592 *semper impensum tenuisse ferrum* Lachmann. ad Lucr. p. 374.

v. 1243 *haecne illa cervix? hasne ego opposui manus* [10])
caelo ruenti? quis mea custos manu
trahetur ultra Stygius?

hic *ultra* significat *praeterea*, *posthac*, praeter canem semel tractum. reliquis locis proprio sensu hoc adverbium usurpatur [11]): Thy. 745 *an ultra maius aut atrocius natura potuit?* 747 *quid ultra potuit?* Tro. 287 *exactum satis poenarum et ultra est.* Oed. 860 *quid quaeris ultra?* et sic HO 1320 *quid quaeris ultra?* 1479 *nil querimur ultra.*

v. 796 *gemitus in medias preces*
stupente et ipso cecidit; hinc caelum horrido
clamore complet

ut hoc loco *hinc* (*hic A*) idem significat quod *tum*, sic 1155 *inde* idem quod *deinde*:

vincet scopulos inde Typhoeus

et 1157 *feret Aetnaeos inde caminos*,

utrumque Senecae quantum sciam nusquam usurpatum (paulum aliter Phaed. 551 *hinc terras cruor infecit omnes*). addi licet

[10]) Gronovius *moras* scripsit quod placuit Peipero. deterrere potuit Hf. 528 *caeliferam manum.* iam efficacior erit metopa Olympiae recens effossa, in qua re vera manus Herculis caeliferae sunt.

[11]) Phoen. 366 *misera non ultra suo sceleri occucurrit* correxit N. Heinsius scribendo *ultro.* item Oct. 462 scribendum est: *an patiar ultro sanguinem nostrum peti?* (sic Richteri Lugdunens. et ex meis Lugd. 101 et 372; Ambr. H 77 inf.; Ricc. 526).

usum adverbii *deinde* Senecae non magis notum, quo non temporis progressum indicat sed quod ante dictum est cum vi quadam ad particulam interrogativam accedens repetit: sic 859 *cur deinde ferrum?* cum praecesserit *occupa ferrum ocius;* et 1408 *cur deinde latebras aut fugam vaecors petam?* cum praecesserit *quas petam latebras anus?*

v. 1760 *o quanta Titan ad nihil moles abit*

sic *E*, *in nihil A:* noverat enim interpolator constantem Senecae aliorumque usum; praecipue ex Ovidii transformationibus notissimum est abeundi verbum translato sensu, quo idem significat quod *mutari*, cum *in* praepositione coniunctum (cf. II, 674 *crines — in densas abiere iubas.* III, 397 *et in aera sucus corporis omnis abit.* IV, 396 all. IX, 152 Laurentianum praebere *incursus animus varios habet* (*abit M*) testari possum); item Seneca Thy. 772 *piceos ignis in fumos abit.* Oed. 67 *pars quota in cineres abit?* Oed. 320 *ultima in tenebras abit.* sic Sen. ep. 23, 6 (*voluptates*) *in contrarium abituras.*

forsitan vel *forsan* cum indicativo futuri poetis non inusitatum esse, multo rarius cum indicativo praesentis vel praeteriti coniungi notum est. Vergilii locum non habeo nisi quem Priscianus adfert II, p. 248, 91 (aen. IV, 19 *huic uni forsan potui succumbere culpae*). Ovidius am. I, 6, 45 *forsitan et tecum tua nunc requiescit amica.* her. II, 14 *nec tenuit cursus forsitan ille tuos.* 103 *te iam tenet altera coniunx forsitan.* trist. I, 1, 69 *forsitan expectas.* V, 10, 40 *forsitan obiciunt.* 50 *non merui tali forsitan esse loco.* fast. II, 93 *forsitan infelix ventos undasque timebas?* ex Pont. III, 4, 12 *aut etiam nullum forsitan ante fuit* (cf. 3, 33). IV, 1, 27 *rogas forsan.* 13, 13 *potest — forsitan* (III, 9, 10 legendum videtur *dixerat;* 'meliores' Heinsii *dixerit*). iuvenis igitur et senex illud sibi indulsit. quibus adde her. 19, 136 *forsitan alter adest.* 141 *et forsitan oscula iungit.* 20, 103 *forsitan haec spectans a te spectabar Aconti* (pudet enim haec post Diltheium in editionibus desiderari). cf. Burmann. ad her. 4, 53. Propertii duos locos novi: II, 9, 22 *forsitan et de me verba fuere mala* et IV, 23, 11 *forsitan haec illis fuerant mandata tabellis* (ubi *fuerint* Heinsius). Tibullus I, 10, 13 *et iam quis forsitan hostis — tela gerit.* Horatius Catullus Manilius Persius Silius nusquam nec Petronius in versibus (sed p. 96, 17 Buech. ed. mai.) Lucanus quinquiens, e quibus quattuor noni libri versus sunt (V, 93. IX, 63. 474. 865. 877), Statius in Thebaide quater (I, 554. X, 335. 702. XII, 398), in Achilleide nusquam, in silvis bis (II, 6, 101; V, 3, 185); Valerius ter (I, 170. 712.

VII, 129). Seneca in pedestribus et praecipue in epistolis haud raro idem admittit: epist. 22, 7 *expectas forsitan.* 26, 9 *supervacuum forsitan putas.* 87, 14 *ubi forsitan non potest arte.* 92, 18 *nobis forsitan non aeque adparet.* NQ II, 32, 7 *submissiora forsitan propius in nos vim suam dirigunt.* nec omnino vitavit in tragoediis; sed ut in omnibus praeter HO. bis inveniatur: Phaed. 238 *tibi ponet odium, cuius odio forsitan persequitur omnes?* et Thy. 747 *obiecit feris lanianda forsan corpora?* in Hercule Oetaeo quater:

361 *ipsas misericors forsan aerumnas amat.*
768 *ipsas forsitan trepida colus Clotho manu proiecit*
1780 *teque venientem inferi timuere forsan*
1791 *forsitan poenas petit* (*petet A*)

quo accedit quod v. 574 *fors* positum est pro *forsan:*

sed iecur fors horridum
flectam merendo (*forsan E*)

id quod apud Senecam nusquam invenitur, sed apud Vergilium e. g. aen. II, 139. V, 232. Horatius tantum I, 28, 31 *fors et debita iura vicesque superbae te maneant ipsum.* ex epicis post Vergilium frequentius unus Statius: Theb. II, 361. IV, 204. VII, 365. X, 324. silv. III, 1, 162; 4, 4; V, 3, 62; V, 4, 14 ex coniectura Marklandi. bis Valerius Flaccus (III, 665. IV, 620), nusquam Lucanus et Silius.[12])

pronominis personalis casus genetivus interdum ad substantivum ita accedit ut ultro cum pronomine possessivo mutari

[12]) nusquam, si quidem Sil. VIII, 146 (*me quoque fors quondam dulci vir notus amore expectat*) interpolatus est ut totus locus 145—225. qua de re si quis adhuc dubitet et illud possit argumento esse et alia quaedam quae indicasse satis erit. v. 199 *et placido Teucros adfarier ore:* infinitivi formas in *ier* Vergilius quidem has admisit *accingier* IV, 493 *dominarier* VII, 70 *defendier* VIII, 493 *admittier* IX, 231 *farier* XI, 242 *inmiscerier* georg. I, 454 et paulo plures Horatius in sermonibus et epistulis (*laudarier sectarier avellier mercarier torquerier labier faterier curarier*), uno tantum loco in carminibus (IV, 11, 8 *spargier agno*); quem secutus est Persius (I, 28. 50 *dicier. fallier*); Ovidius etiam et Propertius (*scitarier* met. II, 741 *torquerier* Pr. IV, 6, 39) nisi quid me fugit singula, nullum Tibullus exemplum praebet. ex epicis post Vergilium tantum Valerius II, 421 *adiungier;* sed nec Lucanus nec Statius nec Silius nisi hoc ipso versu VIII, 199. — v. 218 *cumque alio tibi Flaminio sunt bella gerenda* colore non inepto quidem dicit sed, si haec genuina sunt, centum versuum spatio bis usurpato: v. 309 *expectaturque sub ictu alter Flaminius;* ubi *alter* rectius dictum est quam *alius* v. 218. addere plura possem, sed quae maiorem quam par est sermonis ambitum sibi postularent. ceterum non una haec in Silii carminibus lacuna est; multa, quidquid oblocuti sunt viri docti, inter XVII, 290 et 292 intercidere; cui iacturae sarciendae v. 291 interpolatus est.

possit. quod cum mediae latinitatis scriptoribus frequentatum sit, certe plerumque librariorum culpa factum erit. sic in uno Ovidii loco quem huc referre possis (nam VII, 745 *offensaque mei genus omne perosa virorum* aliquantum differt ab illo) met. I, 30 *et pressa est gravitate sui* dubitamus utrum bonos libros Marcianum et Laurentianum an Bernensem VIII. saeculo exeunte scriptum (cf. Riese Ovid. II praef. p. 8) sequendum iudicemus, quem *sua* praebere Hageni beneficio nuper comperimus; non dubitaremus nisi et ille, optimum licet ad Ovidii recensionem tandem aliquando cum ratione instituendam adiumentum, tamen interpolatoris manum prae se ferret: ut de Ovidii transformationum codice non interpolato usquam inveniendo desperandum sit. Vergilii locus qui proxime accedit, aen. IV, 654 *et nunc magna mei sub terras ibit imago,* valde tamen ab Ovidiano distat et item Catulli versus 63, 50 *patria o mei creatrix* ubi cum Guarino *mea* scribere inutile est. in tragoediis praeter HO. nihil eius generis invenitur; in illa v. 557 *perbibat formam mei* (*flammas mei A* minus dure) 954 *nunc veram tui agnosce prolem* (*tuam A*) 1217 *nam quis dignus necis Herculeae superest auctor nisi dextra tui*? ubi *tua* ab Ascensio est. accedunt 949 *recipe me comitem tui A tibi E.* 1242 *haec moles mei est A mea est E.* 1502 *licet sit falsa progenies mei E mihi A.* prope accedit 1966 *quidquid in nobis tui mortale fuerat, ignis evictus tulit* locus sine dubio corruptus; nam cum dicere velit: quidquid tui habui mortale erat (v. 1968 *paterna caelo, pars data est flammis tua*), nunc dicit: quidquid eorum quae ex te habui mortale fuerat ignis tulit. fortasse: *quidquid in nobis tui, mortale fuerat: ignis haec victus tulit.* denique cf. Sen. contr. II, 2, 9 *ecce obiurgator nostri quam effrenato amore fertur.* exc. III, 7 *ipse sui et alimentum erat et damnum.* decent haec rhetorem.

Haasius in praef. Sen. III p. XIII observavit particulam *haud* in pedestribus a Seneca nusquam usurpari. eam in tragoediis minus etiam vitavit quam *etsi* coniunctionem (cf. Haas. ibid.) quae legitur Ag. 932 (403 iniuria infertur), Oed. 509, Med. 294. 442 (Tro. 245 *et si* scribendum est ut 534 scribitur.[13]) *haud* cum in tragoediis omnibus inveniatur, *haud dum* pro *nondum* tantum HO 80 (cf. p. 30).

praeter ea quae iam attulimus Richterus l. s. complures proposuit particulas verborumque formas quae tantum in Her-

---

[13]) *etsi* Tibullus quoque vitasse videtur, non vitavit Lygdamus (III, 6, 47).

cule inveniantur, in reliquis desiderentur; non omnia recte: nam *propter* extat Phoen. 336; *aliqua* 1849 valde ex Senecae more dictum; v. 821 cum Gronovio et Heinsio legendum est:

truncus in pontum cadit,
in saxa vertex: unus ambobus iacet.

denique *nempe* noviens quidem in hac tragoedia legimus, in reliquis raro; sed v. 351—379 quinquiens quasi in una periodo ut membra argumentationis conectat. nos quo huic disputandi generi finem faciamus, exemplo adhuc uno demonstrabimus non inutiliter in talibus indagandis operam consumi.

interiectionum usus apud poetas multo artioribus finibus circumscriptus est quam vulgo credunt. sic in HO 1402 quod Richterus inferre voluit *vae mihi,* ego aliter sentio; nam *vae* in his tragoediis nusquam invenitur et omnino raro: Verg. ecl. 9, 28. Ovid. am. III, 6, 101. Ibid. 203. her. 3, 82 (21, 169). Tib. I, 8, 53. Pers. 6, 50, plerumque adiecto *misero miserae.* Catullus praeter 64, 196 ex proba coniectura 8, 15 *scelesta vae te.* Prop. V, 4, 68 *nescia vae* e. q. s. Hor. I, 13, 3 *vae meum fervens — iecur.* cf. Bentl. ad serm. I, 2, 129.

pro Seneca saepius ita adhibuit ut ad numen testemve qui invocatur proxime accedat: *summe pro rector poli*; *pro sancta pietas, pro gubernator poli,* similia. Hercules Oetaeus eo a reliquis recedit, ut *pro* non invocandis tantum numinibus addat, ut 1531 *pro Titan,* sed subinde idem non arte cum alia voce conexum ut *o* aliasque exclamandi particulas ponat: 210 *pro si tumulum fata dedissent.* 1231 *pro quantum est malum,* alia e quibus optime rem inlustrat

1778 *o nimis felix nimis*

1803 *pro nimis felix nimis.*

heu me coniuncte positum Senecae usitatum est: Tro. 476. 681. Phaed. 898. 997. 1173. item HO 1761. Oct. 32. 169. cf. Bentl. ad Hor. epod. 11, 7.[14])

eheu Catullus et Horatius haud raro usurpant: Cat. 30, 6 *eheu quid faciant dic homines* (*oheu* Veron.) 64, 61 *prospicit eheu* Bergkius (*heue V euhoe* Lachm.) 77, 5 *eripuisti eheu nostrae crudele venenum vitae, eheu nostrae pestis amicitiae* (utroque loco *he heu G heu O,* correxisse videtur qui nuper Catulli

---

[14]) Enn. Hec. III v. 164 *heu me miseram* (*eheu* Nonii Leidensis. *hei* Hermann.). Pacuv. Niptr. frg. IX v. 264 *heu miserum me: heu me miserum* cum codd. aliquot Bentleius recte. Eurys. frg. VIII v. 346 *heu me miserum.* e comicis Handius plurima congessit.

carmina edidit; Itali *heu heu* more elegiarum: Tib. I, 4, 81; 6, 10; II, 3, 2; 3, 49; 5, 108. IV, 13, 17. cf. Burmann. ad Prop. II, 19, 23). Hor. I, 15, 9; 35, 33 (*heu* Blandin., *heu heu* alii) II, 14, 1; III, 2, 9; 11, 42. epod. 9, 11; 15, 23. serm. I, 3, 66; II, 3, 156 (ubi variant codd.). eum secutus Persius 5, 137: nam Neronis aevo nescio an rustici quiddam huic voci inesse visum sit. Trimalchio saltem in ore illam gerit:

eheu nos miseros, ut totus homuncio nil est,

et paullo ante: *eheu, inquit, ergo diutius vivit vinum quam homuncio* (p. 36, 11), ubi Tragur. *heheu,* Scaligeranus *heu* (ut Cat. 77, 5). item Seleucus (p. 46, 8) *heu eheu, utres inflati ambulamus,* ut Buechelerus recte interpretatus est Traguriensis scripturam *hey est hey.* Ovidius quater: art. am. I, 166. met. III, 495. fast. IV, 406. Pont. II, 10, 30; singulis locis Statius (Ach. I, 68) et Silius (XI, 212 ubi *heu heu* legebatur, *eheu* Colon.). nusquam Vergilius Propertius Tibullus Manilius Valerius Lucanus [15]); hac igitur interiectione Senecam non abstinuisse demonstravi p. 37 ubi Phaed. 868 *eheu per tui sceptrum imperi* e. q. s. in *E* scriptum esse rettuli. item Ag. 868 *eheu quid hoc est?* (Cassandrae verba, ut in Ennii Alexandro). sed et Oct. 290 et HO 1218 male coniecerunt *eheu;* hic saltem in *E* legitur: *heu qualis intus scorpios* e. q. s. (*heu quis A ehu* Ald.)

maioris momenti sunt quae de particula *ei* exponemus. atque ut *heu mihi* nusquam arte coniungitur (nam Hor. epod. 11, 21 (*ad non amicos, heu, mihi postis et heu limina dura*) *mihi* ad *amicos* spectat; item 5, 101 (*neque hoc parentes heu mihi superstites effugerit*) aut *mihi* si fieri potest ad *superstites* referendum aut *ei mihi* scribendum est, quod in epodis non recusandum), ita *ei* perraro invenitur non arte cum dativo pronominis personalis, atque eius quidem ubique primae personae, conexum. Verg. catal. 3, 3 *tuone nunc puella talis ei tuo stupore pressa rus abibit?* Catull. 68, 92 *ei misero frater adempte mihi, ei*

[15]) Enn. Alex. frg. VII v. 54 *eheu videte* (sic Cassandra). Thy. IX v. 307 *eheu mea Fortuna* (sic Lachm. ad Lucr. p. 36. *heu* vel *eu* codd. *heu heu* Vossius). frg. inc. LV v. 402 (*heu mea puella spe quidem id succensit tibi*), ubi *eheu* vulgo legebatur, corrigunt *e spe* et *successit.* trag. inc. inc. frg. X v. 22 Ribbeckius scripsit *heu heu* ut grammaticorum normae de *heu* et *heus* satisfaceret. sed recte Charisius (p. 242, 6) *heus heus pater heus Hector* (quae sunt Cassandrae verba ut Ribbeckius voluit, non Astyanactis ut Naekius opusc. I, 350): *heus* doloris nota est e. g. Ovid. her. 6, 41. Stat. Theb. IX, 385. — *ei mihi* Pacuv. Eurys. frg. XII v. 351.

misero fratri iucundum lumen ademptum. 77, 4 Lachmannus emendavit: *ei misero eripuisti omnia nostra bona* (*si V*), item 101, 6 nunc legitur: *ei misero indigne frater adempte mihi* (*heu miser V*). sed sine dubio pessime HO 1321 Gruterus coniecit *ei nulla tellus.*

ei mihi igitur apud Catullum praeter locos modo laudatos semel extat ex Lachmanni emendatione 76, 21

ei mihi, subrepens imos ut torpor in artus
expulit ex omni pectore laetitias (*seu V*)

Vergilius ter idem posuit. aen. II, 274 *ei mihi qualis erat.* XI, 57 *ei mihi quantum praesidium — perdis* (*et R* ut saepissime codices pro *ei*) XII, 620 *ei mihi quid tanto turbantur moenia luctu?* et e Scaligeri emendatione catal. 3, 4 *ei mihi, ut iste versus usquequaque pertinet.* non plus quattuor locis Propertius (I, 3, 38. II, 4, 1. V, 1, 58; 8, 48), tribus Tibullus (II, 1, 70; 6, 28. III, 6, 33). inter epicos poetas post Vergilium Valerius quinquiens (I, 327. VI, 624. VII, 236. 284. 483), Silius semel bisve (XIII, 655 et XV, 732, ubi in codd. aliquot verba ista omittuntur) et omnibus quos adhuc recensuimus frequentius Statius, scilicet in Thebaide undeciens (III, 6. 710. IV, 644. VI, 156. VIII, 111. IX, 629. XI, 285. 624. XII, 99. 340. 379), in Achilleide I, 535, in silvis ter (II, 6. 14. V, 2, 160; 3, 225). nusquam Lucanus Horatius Manilius alii quibus nec suspirandi nec eiulandi occasionem carminum materia dabat. sed loci isti cuncti si computentur non aequabunt unum Ovidium qui *ei mihi* quadragiens fere posuit, et, si epistolas Deianirae Paridis Helenae Leandri Acontii Cydippae Ovidii nomine paulisper uti non vetes, quinquagiens. quorum locorum in eroticis decem, in transformationibus quinque, in fastis duo, in tristibus et ex Ponto epistolis quattuordecim inveniuntur. memorandum autem est *ei mihi* praeter Vergil. XI, 57. Prop. I, 3, 38. II, 4, 1. V, 8, 48. Petron. p. 132, 9 (ubi Buechelerus *et* solemnem errorem emendavit). Val. Fl. I, 327. Stat. Theb. IV, 644. VI, 156. silv. II, 6, 14. Sil. XIII, 655. XV, 732 ubique, et apud Ovidium sine exceptione, in versus initio conlocari, ut et hoc possit indicio esse Helenae epistolam non scripsisse Ovidium. cf. v. 246

ibit per gladios ei mihi noster amor.

iam ut ad Senecam nos convertamus, ille hac interiectione omnino nusquam usus est. usus est Octaviae scriptor v. 150

intravit hostis ei mihi captam domum

et Herculis Oetaei his locis:

1024 *fugit attonita ei mihi.*
1172 *impendo, ei mihi,*
in nulla vitam facta (*impendo male A*).
1181 *cadere potuissem, ei mihi,*
Iunonis odio (*potuisset mihi E potuissem m. A*, correxit Lipsius).
1205 *perdidi mortem, ei mihi,*
totiens honestam (*perdidi et mortem mihi E*).
1402 *ei mihi, sensum quoque* | *excussit* e. q. s.
1783 *si quis tamen*
rex est relictus saevus. ei miserae mihi.

et hoc nescio an eos quoque qui adhuc restiterint invitos meam in partem tracturum sit.

sed ipse iam deprecor ne plaudatur praepostere. tantum enim abest ut omnes mihi scrupuli exemti sint, ut facere non possim quin gravem ipse dubitationem moveam. etenim animadverterit forsan lector attentus argumenta quibus ad tragoediam Senecae abiudicandam usus sum fere omnia ex posteriore fabulae parte sumpta esse, ex actibus, ut cum editoribus qui ante novissimos fuere loquar, tertio quarto quinto. neque id casu factum est, sed quae praecedunt re vera paucissima praebent suspicioni merito obnoxia. itaque ut nullus dubito quin a v. 706 quae secuntur ad finem usque fabulae a Seneca scripta non sint, priore fabulae parte denuo examinanda supersedere non possumus.

incipit autem tragoedia in declamatione Herculis qua caelum sibi deberi multis argumentis evincit et si quae adhuc perpetranda restent quibus ad dignitatem istam consequendam opus videatur, ea se libenter aggressurum profitetur; at iniustum esse quod ferae quas devicerit astris insertae sint victore in terris relicto quodque Apollo Bacchus Perseus Pythone oriente Gorgone victis caelum obtineant: multo se maiora perpetrasse. divisio haud inepta est et declamatio ad artis leges composita. multa quaesite, multa turgide dicta sunt, pauca putide. sententias aperte male conexas, perverse pronuntiatas, inter se pugnantes, quale ineptiarum genus supra tractavimus, in hac oratione non deprehendas. versus verbaque permulta inesse quorum similia ex Hercule priore novimus verum est: sed certa imitationis indicia, quorum naturam explanavi, non inveniuntur. et omnino nullus locorum de quibus adhuc disputavimus ad hos versus pertinet, nisi quod v. 80 *haud dum*, alias *nondum* dixit.

sequitur chorus cum lamentatione Iolae. canticum sine

offensione decurrit nec habendum est inter deteriora. beati praedicantur quibus cum fortuna secunda et vitae finem ponere facile sit. se patriae superstites in servitutem duci, Trachina alias, alias Argos Thebasve natale Herculis oppidum. inde occasio data est horribilem Herculis imaginem depingendi: quem cum iratum viderint, tutas se a fortunae iniuriis esse, amplius scilicet mali nihil restare. Iole non commune tantum sed et privatum sibi infortunium modum excedere queritur: non sufficere se tantis cladibus plangendis, nisi querulae avis specie induatur. chorus denique ad sententiam primo loco a se prolatam respiciens casus animo aequo ferre secundum bonum esse indicat. quod in hoc carmine reprehendam non habeo: singulare esse vidimus 151 monosyllabum in fine positum; anapaestum v. 185 similem in Hf. haberi diximus. v. 213 *pro* in Etrusco omitti moneo: quamquam facile illud ferimus.

vv. 1—235 igitur si ipsos tantum spectes non est cur Senecae abiudicentur. sed rei cardo in scaena sequenti vertitur quae continet nutricem inter et Deianiram de Herculis infidelitate uxoris ira amoris remedio conloquium. haec scaena, totius tragoediae sine dubio gravissima et quasi caput, quantopere a sequentibus omnibus differat quod adhuc nulli apparuit non valde miror; scilicet per versuum duo milia ista eluctantis iudicium horrida in infinitis ambagibus sterilitate obtundi necesse est. at Senecae boni rhetoris virtutes, quae in posteriore fabulae parte desiderantur, in priore omnes reperiuntur. furit quidem Deianira et insanit; sed si quis conloquium pangere sibi proposuit inter uxorem paelice domum invecta furentem nutricemque obloquentem, melius ista aetate rem instituere non potuit. omnino, si quid in his rebus iudicii sensusve habeo, qui alteram partem conscripsit stilo utitur a Seneca diversissimo, qui priorem gemino plane et cognato: rhetorum ludos uterque sapiunt, sed ut alter ex Arelli, ex Murredi ludo alter provenisse videatur.

id singillatim persequi lectori relinquendum est; meum est affirmare eorum quae de comprobanda huius tragoediae diversa origine et attulimus et adferre possimus perpauca nec e gravioribus illa ad hanc partem pertinere. atque *caret Hercule* v. 406 a nomine graeco excusationem habet (*ferar obruta* v. 757 non item). restat *perbibat formam mei* v. 557 et *fors* pro *forsan* v. 574; omnino autem eius generis argumentis non alio consilio usus sum nisi ut graviora, quae scilicet ipsum scriptoris ingenium et carminis naturam tangerent, supplerentur et fulcirentur. haec si deficiunt illa nihil valent. atqui sto-

lidae imitationis nullum in hac scaena vestigium deprehendi neque istam in sententiis inveniendis et eloquendis verbisve deligendis imbecillitatem. ergo quod singulare unum alterumve loquendi genus offendit, id eo libentius patiemur quo certius in quavis tragoedia eius modi quaedam indagare possis. sic in Phaedra legitur *nullus his auri fuit caecus cupido* more Horatiano (528), ibidem 862 *properato est opus;* in Medea *sanguis* producta ultima (775); in Hercule priore trimeter cum anapaesticis in fine cantici coniunctus (204) et quae eius generis sunt.

non primus sum qui suspicer plus unam manum in Hercule Oetaeo componenda occupatam fuisse. quippe Habruckerus quaest. Annaean. p. 47 sq. coniecit fabulae initium (1—232) et finem (1691 sq.) ab alio quodam solido Senecae operi adsuta esse. honoris causa illum nomino et ut hanc laudem incolumen habeat. namque argumenta quae protulit non multum valent nec difficultatum quas et alii et nos cognovimus ulla coniectura ista eliminatur; finem vero tragoediae ponit quo terminari omnino nequit, id quod et ipsum iam concessurum puto; denique, quod summum est, pessimam partem vitiisque refertam Senecae relinquit, quo digna habet Herculis lamenta, indignam Alcmenae de nati reliquiis declamationem: quae ab uno eodemque profecta esse quovis pignore adfirmarim.

nobis si certius aliquid constituere volumus ante omnia videndum erit sitne tragoedia quae in codicibus fertur ita partibus suis inter se cohaerens ac tam constanti consilio elaborata ut ab uno poeta uno tenore composita esse merito credatur.

atque de oeconomia quidem tragoediae omnes consentiunt; de moribus nemo disputavit. nec mirum est, quod ne in optimis quidem poetis vulgo fieri solet in eo neglegi qui quod Graeci ἦθος vocant paene ignorat. describit Seneca iram timorem amorem luctum et ita quidem provecta et exaggerata ut augeri nequeant. quod ad mores attinet personae illius aut malae aut bonae sunt: nec medios mores novit nec inmutatos sensim et eventuum necessitate quadam inter patiendum et agendum conformatos. at crudelem Atrea dolosum Ulixen infidum Iasona castum Hippolytum ne apud illum quidem protinus evadere videas mansuetos simplices constantes libidinosos.

in Hercule Oetaeo primas dum vivit Deianira partes agit. per nutricem comperimus domum intrasse cum captivis Iolen; ilico Deianiram dolore plane furioso correptam esse. inrumpit domina et quidquid irata mulier effundere potest confuso ore declamat; pessima quaeque coniugi imprecatur, Iovis et Iunonis

manus implorat, denique sua ipsius dextera utendum profitetur (295):

o nulla dolor
contente poena, quaere supplicia horrida
incogitata infanda e. q. s.

dehortatur nutrix: Herculis mortem omnes gentes vindicaturas. respondet (330):

maximum fieri scelus
et ipsa fateor, sed dolor fieri iubet.

aut Herculi aut ipsi et utique Iolae pereundum esse. nutrici illam, ut plerumque captivas, non diuturno amore fructuram esse monenti hanc virginem esse respondet, se matronam annis iam provectam, certe inferiorem se hoc certamine exituram. olim se invidendam omnibus fuisse coniuge nunc terras pererrante ac virgines sibi in amorem expetente; ergo ne cesset furor, perimatur infidus. iam ut transitum sibi ad Nessi donum paret, quo carere nimirum poeta in hoc argumento non potuit, nutricem facit medicamentum amatorium magica arte parandum pollicentem: id ex Hippolyto coronifero sumpsit, in Phaedra neglexit. respondet Deianira herbis et cantibus flecti illum non posse sed esse sibi aliud languentis amoris incitamentum. narrat Nessi mortem hydraeque virus dono sibi datum. nutricem comparare iubet vestem quam Herculi mittat; interim Amorem deprecatur. adfertur vestis quae texenda 'omnem famularum manum lassavit'; virus infunditur, opportune Lichas accurrit cui pallam Deianira tradit his verbis (571):

cape hos amictus nostra quos nevit manus,
dum vagus in orbe fertur et victus mero
tenet feroci Lydiam gremio nurum,
dum poscit Iolen e. q. s.

haec Deianira mendax est et dolosa, non ut apud Sophoclem candida, Nessi fraude decepta, dulcem spem fovens in anxiis rerum angustiis: probe ista scit quid coniugi mittat; quo scriptor sibi constitit et necis consilium firmum tenere illam voluit. nec quod nutrice absente Amori preces fundit, id ex animi illam sententia facere credas: adstant enim mulieres quas sibi ex patria comites duxerat (581).

mulieres dominae suae, deinde regum divitumque omnium tristem sortem describunt, auream mediocritatem laudant. redit Deianira territa et perturbata (v. 706). nam cum lanae glomus Nessi sanguine tinctum prorsus evanuerit solis radiis tepefactum, quam maxime veretur ne coniugi malam pestem miserit. venit Hyllus et quae acciderunt narrat; iam doloris ut antea

irae omnem modum egreditur, innocentem sibi animum, scelestam manum esse praedicat (964), denique moritura excedit.

si quaeras qui factum sit ut tam aperte poeta tam brevi intervallo a se deficiat, ut eandem quae sciens coniugi venenum miserit eadem re dolore insanientem faciat, responsum fortasse dabit Sophoclis tragoedia. cuius Deianira et moribus et affectu summum exemplar est: volens sciensque, ut saepe, contrariam effecit Seneca. cf. v. 543

ἐγὼ δὲ θυμοῦσθαι μὲν οὐκ ἐπίσταμαι
νοσοῦντι κείνῳ πολλὰ τῇδε τῇ νόσῳ.
582 κακὰς δὲ τόλμας μήτ' ἐπισταίμην ἐγὼ
μήτ' ἐκμάθοιμι. τὰς δὲ τολμώσας στυγῶ.

in conloquio illo Sophoclem ne respicit quidem, donec in scaenae fine Lichae vestis ut apud illum traditur. contra Deianirae de lana sanguine consumpta narratio omnis expressa est e Sophocle, quamvis ad priorem scaenam parum quadret. et sic in sequentibus Sophoclis exemplum ubique poetae ante oculos versatum est, inepte amplificatum Philoctetae Alcmenaeque personis. conferas 831 cum Trach. 1053 sq.; 1424 sq. — Tr. 941; 1448 sq. — Tr. 1036 sq. 1130 sq.; de 1473 sq. supra disputavimus; 1485 sq. — Tr. 1193 sq. alia.

non contendimus hac argumentatione comprobatum esse ab ipso v. 706 continuatoris operam incipere; immo sunt quae inducere quempiam possint ut iam scaenae quam tractavimus finem alia manu adsutum putet. sed post illam scaenam non eandem comparere Deianiram quae cum nutrice conloquium habuit demonstrasse nobis videmur. iam si priorem disputationem in mentem revocaveris, eodem fere loco, in quo nunc haesimus, partem aliis de causis nobis suspectam incohari memineris. itaque hoc loco desiisse Senecam, incepisse conicimus continuatorem qui artius se ad Sophoclis exemplar applicuerit, Senecae lectione valde imbutus ille et scholasticorum doctrina refertissimus.

ita explicatur qui factum sit ut inter Senecae tragoedias huic fabulae locus contigerit. at quaeri possit cur imperfectam eam Seneca reliquerit et qualem ipse finem in mente habuerit. quas quaestiones non dixerim prorsus otiosas esse. primum enim duas scaenas habemus inter se vix cohaerentes: siquidem unam fabulam duobus locis agi a Senecae arte ceterum constanter observata alienum est (v. p. 81). deinde captivas quae v. 135 sq. nondum sciant Trachina an Thebas abducantur, v. 233 dudum intrasse Deianirae domum a probabilitate nimium abhorret; denique, quod tantum non singulare est, in secunda scaena

alius chorus inducitur. noli tamen putare his quoque rebus continuatoris manum indicari; quippe cuius generis homines consentaneum sit in talibus auctorum suorum et exemplarium vestigia premere, non audaciam ab illis alienam sibi indulgere.

dicam quod sentio. integram de Herculis morte tragoediam scribere Seneca in mente non habuit; singulas scaenas scripsit, alteram de virginibus ex Oechalia abductis [16]), alteram de Deianirae zelotypia. quam opinionem eo stabilire conabor ut praeter Herculem scaenas quasdam nec integrum opus efficientes nec umquam ad perficiendum destinatas in manibus nos tenere ostendam. id quod propriam sibi disputationem requirit.

---

[16]) similis scaena forsan extiterit in ea tragoedia quam Ovidius in animo habet trist. II, 405 *huc Iole Pyrrhique parens, huc Herculis uxor;* cuius argumentum idem fuerit quod Ionis Eurytidarum. coniecturae auspicem et auctorem proferam ex bibliothecae Bonnensis exemplari libri Welckeriani de tragoediis graecis. cuius p. 1432 orae inferiori ad haec Welckeri verba: '*Deianira unterschieden von Iole, was nicht klar ist*' adscriptam invenio, nisi vehementer fallor, egregii amici mei et iam de Graecorum tragoedia bene meriti manu fere puerili rectissimam adnotationem: '*wahrscheinlich die Iole in verbindung mit der einnahme von Oichalia wie in den Eurytiden*'.

V.

Scaenas sub Phoenissarum nomine in Etrusco, Thebaidis in interpolatis libris coniunctas nec unam tragoediam nec unius tragoediae fragmenta esse dudum intellectum est et comprobatum a Schmidtio Richtero Habruckero. iam omnibus persuasum est — non persuasum Braunio Mus. Rhen. XX p. 271 sq. — haec duarum esse tragoediarum initia, Oedipi cuiusdam et Phoenissarum, aut perfectarum olim quae Habruckeri opinio est, aut perficiendarum quae Peiperi.

atque diversorum illa esse argumentorum praeter rationes a viris doctis adlatas eo docemur quod in secundo fragmento non Antigonam tantum et Ismenen, sed et ipsum Oedipum Thebis occaecatum vivere non aliter quam in Phoenissis Euripidia et Statii Thebaide praesumitur. vide 550

totus hoc exercitus,
hoc populus omnis, utraque hoc vidit soror
genetrixque vidit: nam pater debet sibi
quod ista non spectavit.

ergo si non caecum se reddidisset spectaret ista.

v. 622 *vade et id bellum gere*
in quo pater materque pugnanti tibi
favere possint

quod dicere Iocastam memineris postquam tres annos iam exulavit Polynices (370 sq.). itaque vv. 1—362 et 363—664 nullo vinculo inter se conexas esse non minus certum est quam ab ipso Seneca et hos et illos originem habere.[1])

coniunxit scaenas illas et Phoenissarum nomine inscripsit qui primus novem Senecae tragoediarum corpus composuit. quod nec ab ipso Seneca nec vivo Seneca factum esse id ipsum argumento est. supervenit interpolator et tragoediam choro carentem et in priore parte ab Euripidis Phoenissis prorsus

---

[1]) qua de re cum aliis sui aevi viris eruditis Bentleium quoque dubitasse adnotatio ad Hor. serm. II, 3, 303 docet '*Seneca, sive alius potius, in Phoenissis*'. nimirum solida adhuc habebatur tragoedia. pernovit autem Senecae tragoedias Bentleius, quod inde conligas quod omnia fere quae ille ex Horatio sumpsit ipse attulit; nempe emendavit paene nihil: unde conligas in contemptu illas apud Bentleium fuisse.

alienam Phoenissas inscribi aegre ferens Thebaida in eliminati tituli locum succedere iussit, Statium secutus. inter Italos qui subtiliores essent — sive errore haud infrequenti accidisse illud statuis — ne eo quidem contenti Oedipum ut primas ab initio partes agentem substituerunt, quidam post vel ante alteram Oedipum conlocavere.[2])

quibus veterum et recentium erroribus cognitis qui accuratius in harum scaenarum naturam inquirat, de poetae consilio nondum prolata esse intelleget in quibus adquiesci possit. etenim sive solidarum eas tragoediarum reliquias sive incohatarum primordia dixeris, aeque difficile erit ita eas vel cogitando supplere ut tragoediae Senecae saltem similes evadant.

in tragoedia primum est ut de externis rebus quae quidem ad intellegendum argumentum necessariae sint, spectatori inde ab initio nihil possit dubium esse. haec lex Romanis non minus scripta est quam Graecis, quorum in personis indicandis consuetudinem Seneca fere tenet; ut hac saltem ex parte nihil obstet quominus eius fabulas in pulpitis apparuisse credamus, qua de re omnino non iure dubitatur. eodem spectat, id quod magis etiam e natura rei consequens est, ut de loco in quo fabula agatur statim ab initio constet. et apud Graecos quidem omnium primum illud est: *χθονὸς μὲν ἐς τηλουρὸν ἥκομεν πέδον, Σκύθην ἐς οἶμον. τίνας χώρους ἀφίγμεθ' ἢ τίνων ἀνδρῶν πόλιν; Φθίας δὲ τῆσδε καὶ πόλεως Φαρσαλίας ξύγχορτα ναίω πεδία*, et quae eius generis ex cuiusvis tragoediae graecae exordio in mente habes. non aeque viguit Senecae aevo necessarii et decori sensus; quo fit ut non ubique disertis verbis locum actionis ille statim in initio indicet; sed prima scaena nusquam peragitur quin de loco certiores facti simus: Hf. 20. Thy. 24. Phaed. 4. Oed. 42. Tro. 4. Med. 35. Ag. 6. in Octavia quoque 38 sq. scaena describitur.

frustra vero, si Phoenissarum primam scaenam inspicias, de loco edoceri cupies in quo conloquium Oedipum inter et filiam habeatur. Athenis dixeris? sed de eis ne verbum quidem; an Thebis? sed exulant; in Cithaerone igitur? sed eo tendunt. ergo ipsi, quoniam poeta dicere oblitus est, locum indagabimus; nec difficile est ad intellegendum qualis illi ante animum regio versata sit. inspice v. 5:

---

[2]) cf. Herm. X p. 436 adn. praeter libros ibi adlatos 'Oedipus' inscribitur in cod. Neap. IV D 42 (f. m. XV. Iannelli 192; IV D 43 non deest 'Thebais' ut ait Iannellius 193). Oedipus in Thebaidis locum concessit, Thebais in Oedipi in cod. Vaticano 1647 (f. m. 1390—1392) transcripto ex cod. Laur. 37, 6 (v. p. 42). alia sciens omitto.

melius inveniam viam,
quam quaero, solus.
v. 12 *ibo ibo quae praerupta protendit iuga*
meus Cithaeron.
v. 64 *quo vis utere*
duce me: duobus omnis eligitur via

nempe in via sunt: Thebas modo reliquerunt; non pridem acciderunt quae in Oedipi fine leguntur; deliberant adhuc quo gressus suos dirigant, Cithaeronem sibi suum pater eligit. itaque scaena est in tramite quo Thebis Athenas commeatur.

subrisissent non Graeci tantum sed et Romani et Seneca si tragoediam publica in via agendam poeta tragicus proposuisset. qualem ibi, ut cetera sileam, actioni chorum interesse iubeas nisi negotiatorum forte et lixarum? respondeat Peiperus qui in scaenarum confiniis cantica intercidisse putat et adeo habet quae ex aliis tragoediis huc inferat.

istam igitur scaenam tragoediae partem nec esse nec fieri poeta voluit. scripserat Oedipum (quam ante hanc scaenam scriptam esse v. 176 sq. docent), legerat utramque Sophoclis Oedipum, Euripidis Phoenissas; in ipsius Oedipo senex cum filia urbe excessit ut in Euripidis fabula; argumentum per Sophoclem nobilissimum erat. ut Cithaeronem peterent ex Sophocle sumpsit: OR 1451 sq.[3]) cf. 420 *βοῆς δὲ τῆς σῆς ποῖος οὐκ ἔσται λιμὴν, ποῖος Κιθαιρὼν οὐχὶ σύμφωνος τάχα;* et potuit etiam Euripidis reminisci Phoen. 1752 *ἴθ' ἀλλὰ Βρόμιος ἵνα τε σηκὸς ἄβατος ὄρεσι μαινάδων.*

omnibus istis in usum suum conversis adaptabat suasoriam qua quaereretur an peractis omnibus illis ab insciente sceleribus et poena iam data etiam moriendum esset Oedipo. locuntur in utramque partem pater et filia; vincit filia illique persuadet ut iter persequatur. his addi nihil potest nec fingi argumentum quod fabulae ita incohatae conveniat: nam qualis debuit Oedipi finis esse aut ubi? certe non potuit in Cithaerone mori: nam, ut alia plurima praetermittam, qui de Oedipi morte tragoediam scribere voluit, ab Sophocle recedere inter antiquos non potuit.

Seneca autem in scaena illa argumentum tractavit quod illi maxime cordi fuisse nemo moralium operum lector nescit. quo factum est ut in nulla tragoedia saepius praescripta et

---

[3]) inde 12 sq. expressa esse vidit Nauckius, item 226 sq. ex Soph. OR 1386 sq. cf. 134 sq. et OR 457 sq. 1250, sed et Ovid. met. X, 347 et Hf. 398. Phaed. 176.

sententiae iterum iterumque in epistolis decantata redeant, cf. 151

optime hoc cavit deus:
eripere vitam nemo non homini potest,
at nemo mortem

v. 99 *qui cogit mori*
nolentem in aequo est quique properantem impedit

cf. epist. 12, 10; 66, 13; 66, 29; 70, 14 all.

v. 188 *at hoc decebat roboris tanti virum*
non esse sub dolore nec victum malis
dare terga e. q. s.

cf. ep. 59, 8; 104, 22. d. ira III, 16, 1.

v. 197 *nemo contempsit mori | qui concupivit*

cf. ep. 24, 25; 98, 16; 117, 22, et quae eius generis sunt multa. cf. Richter. l. s. p. 35. 36.

at obiciet aliquis inritum esse quod diximus ex hac scaena tragoediam non posse incrementum capere; quippe in eodem argumento persequendo proximam scaenam versari. in ea nuntius inducitur qui ab Oedipo petit ut domum revertatur et fratrum animos conciliando a patria perniciem avertat. pro responsis ille diras natis patriaeque imprecatur. Antigona mitigare patrem conatur, sed vehementer ille filiam increpat: animum ira tumere, civile bellum non satis esse: fratri in fratrem ruendum; ne hoc quidem sufficere:

quod debet ut fiat nefas
de more nostro, quod meos deceat toros,
date arma patri. nemo me ex his eruat
silvis: latebo rupis exesae cavo
aut sepe densa corpus abstrusum tegam e. q. s.

Habruckerus (l. s. p. 22 sq.) haec ita accepisse videtur quasi silvis et rupe Cithaeron significetur in quem Oedipus concesserit ‘ut expiret senex ubi debuerit infans’. et recte quidem ille; vide v. 27 *est alius istis noster in silvis locus.* v. 12 *ibo ibo qua praerupta protendit iuga meus Cithaeron.* itaque alium iam in locum transferimur: iter confectum est, latet in Cithaerone cum filia Oedipus, supervenit nuntius Thebanus. hocine in tragoedia veterum quisquam sibi indulserit? ut initium tragoediae incerta inter Thebas Cithaeronemque regione, finem in praerupto aliquo montis iugo vel antro exeso proposuerit? et qualem ibi chorum sibi sumat? certe quem praeter satyros bacchasve Euripidias invenire potuerit nullum scio.

sed nuntium istum paullo intentius examinemus. sic ille loquitur:

exemplum in ingens regia stirpe editum
Thebae paventes arma fraterna invocant
rogantque tectis arceas patriis faces.
non sunt minae, iam propius accessit malum.

hic arma fraterna potest Eteoclis Polynicisque copias appellare. sed pergit:

nam regna repetens frater et pactas vices
in bella cunctos Graeciae populos agit.

cuius ille fratrem dicit? certe nec nuntii neque Oedipodis. ergo Eteoclis? at eius nomen nondum nuncupavit. neutraliter autem et absolute fratrem alterutrum appellare non potest.

facile hic nodus solvitur: quippe nuntius ille insiticius est, ab interpolatore *A* subpositus. in Etrusco haec omnia Antigonae sunt nec potest alia persona versum illum pronuntiare. eadem loquitur v. 247—49, ut et hoc conloquium totum sit inter Oedipum et Antigonam. illa iam in priore scaena de fratrum bello monuerat 288 sq.:

si nulla, genitor, causa vivendi tibi est,
haec una abunde est, ut pater natos regas.

pater responderat illos tam patris similes esse ut nullo modo a scelere revocari queant

certant in omne facinus et pensi nihil
ducunt ubi ipsos[4]*) ira praecipites agit*
nefasque nullum per nefas nati putant.

scire se quo ferantur ideoque leti quaerere maturam viam. hic igitur multo placidiorem se gerit et quasi oblitum gravioris imprecationis qua gladium illis commisit (v. 108 sq.). contra v. 320 Antigona Thebis advenit; nova enim nuntiat:

non sunt minae, iam propius accessit malum.

nihil igitur Seneca respexit quae in priore scaena aguntur. fingit Oedipum aliquo in saltu morantem et de imminente fratrum bello nuntium per Antigonam accipientem ut apud Sophoclem per Ismenen *αὐτὸν μόλις εὑροῦσαν*, eaque de causa perquam animose disputantem.

hanc scaenam cum nimis brevem et exilem esse primo obtutu intellegatur, eam non integram nobis servatam esse demonstrari potest. iterum adscribam Antigonae exordium:

exemplum in ingens regia stirpe editum
Thebae paventes arma fraterna invocant

---

[4]) sic legendum. *illos* codd.

ita hunc versum Lipsius emendavit qui in Melisseo invenerat *exemplum ingens*, quae verba in *A* desiderantur sic altera versus parte scripta:

regia stirpe edite.

in Etrusco autem item legitur:

exemplum ingens regia stirpe editum,

non, ut Gronovius duplici errore narrat:

exemplum in ingens regia stirpe edite.

at Lipsius quin versum recte emendarit minime dubitandum est. cf. Sen. ep. 66, 4 *Claranus mihi videtur in exemplar editus.* de provid. 6, 3 *nati sunt in exemplar.* Ovid. fast. IV, 243 *venit in exemplum furor hic*, et similia permulta. cf. HO 1854 *exemplar ingens.* de vit. beat. 24, 4 *ad exemplar ingens* (*me*) *attollo*; quamquam id ipsum in hunc versum inferre perperam conatur Peiperus praef. p. XLVI. sed ne sic omnia plana putes esse, obscurum est quid haec sibi velit adlocutio: 'regia stirpe in exemplum editum Thebae invocant'. certe dicendum erat quis esset ille regia stirpe editus. nec removeri difficultatem recipienda scriptura vulgari '*regia stirpe edite*', immo augeri clarum est; nam sic *invocant* omnino non habet quo referatur. ergo pro certo haberi potest unum saltem versum ante 320 intercidisse in quo pronomen personale locum habuerit fere hoc modo: [*parumper aures commoda: te iam, pater,*] *exemplum in ingens regia stirpe editum Thebae paventes arma fraterna invocant.* potuerunt plura praecedere de quibus ariolari inutile est. num et sequi alia quaestio est quam movere forte non utilius sit. monere tamen debeo, quamquam maiora inde quemquam moliri nolo, hanc scaenam 43 versus continere, quot in singulis paginis eius libri a quo Etruscus pendet extitisse Herm. X p. 431 adn. 2 ex lacunis in Hercule Oetaeo bis eundem versuum numerum complexis (v. 182—224 et 1564—1606) conlegi. accedit ut scaena sequens 302 versus contineat qui sunt septiens quadrageni terni uno superante cui locum in paginarum extremis non difficili negotio pares. sed haec fallacia sunt. locos enim in Etrusco omissos intercidisse oportet postquam interpolator *A* novam editionem confecit. in Phoenissis autem iam pridem tunc iactura debuisset facta esse. ut si quicquam ex computatione ista conligere velis, ad vetustiorum librariorum in exprimendis exemplarium suorum paginis anxiam quandam constantiam referre illud debebis, qua de re Mommsenus locutus est in act. acad. Berolin. 1868 p. 160. —

In sequente scaena argumentum tractat ex Euripidis Phoe-

nissis sumptum. ex more Euripidio alias sibi non familiari quasi *προλογίζουσαν* Iocastam inducit: exordium quidem a sensu facit Horatiano (II, 3, 303 *quid? caput abscissum manibus cum portat Agave nâti infelicis, sibi tum furiosa videtur?* cf. Val. Fl. III, 264 sq. Oed. 1005 sq.); sed secuntur prologi more et consilio prolata. cf. Eur. Phoen. 77

ὁ δ' Ἄργος ἐλθών, κῆδος Ἀδράστου λαβών,
πολλὴν ἀθροίσας ἀσπίδ' Ἀργείων ἄγει·
ἐπ' αὐτὰ δ' ἐλθὼν ἑπτάπυλα τείχη τάδε
πατρῷ' ἀπαιτεῖ σκῆπτρα καὶ μέρη χθονός

satelles reginam monet ut ad pacem fratres reducat: iam utrimque in pugnam acies parari.

infesta fulgent signa, subrectis adest
frons prima telis, aurea clarum nota
nomen ducum vexilla praescriptum ferunt.

hoc transcripsi ut intellegas poetam ocius ad conloquium properare. hic enim locus erat de ducibus pauca saltem de more exponendi. quod fecisset si tragoediam scribere voluisset, non declamationem. quae secuntur secundum Eur. Phoen. 1264—1282 composita sunt (1280 *ἔπειγ' ἔπειγε θύγατερ*), quamquam illa non conloquium sed pugnam inter fratres praecedunt. Antigona matrem instigat: signa iam conferri proeliumque instare. in campum Iocasta devolat: cf. Phoen. 163 *ἀνεμώκεος εἴθε δρόμον νεφέλας ποσὶν ἐξανύσαιμι δι' αἰθέρος πρὸς ἐμὸν ὁμογενέτορα.* [5]) satelles e muro prospiciens describit reginam acies diducentem et fratres invitos ab instante proelio retinentem.

quae secuntur aperte docent haec non eo consilio scripta esse ut scaenae traderentur. ultima enim satellitis verba continuo excipit Iocastae sermo in mediis agminibus inter fratres habitus:

in me arma et ignes vertite e. q. s.

scaena apud Senecam omnino non mutatur nisi in Hercule Oetaeo, ibi vero chorus intercedit. sed fac chorum hoc Phoenissarum loco intercidisse, quod viri docti pridem suspicati sunt: tamen nullo modo haec scaenae mutatio excusari poterit. in Hercule primo ad Oechaliam, secundo actu Trachine ver-

---

[5]) 420 *quis me procellae turbine insano vehens* e. q. s. cf. Thy. 623. HO 202 sq. Soph. Trach. 953 sq. (*εἴθ' ἀνεμόεσσά τις κτἑ*). notum est et alas et alitis auxilium et ipsam alitis formam saepe in summis animi adfectibus apud tragicos Graecos exoptari, cf. Welcker. tr. gr. p. 295 adn. 11. p. 406, et praeter locos ab illo adlatos Eur. Hec. 1100 Herc. 1158. frg. 781, 57. Soph. OR 914. frg. 423 alia multa.

samur, tempore quod ad captivas illuc ducendas necessarium sit interiecto; in Phoenissis modo Iocasta cum satellite et Antigona in turre steterat aciesque eminus adpropinquantes prospexerat; citatis gradibus decurrit in campum: statim campus ipse ante oculos ponitur, agmina fratres mater utrumque deprecans. iam si quis contendat ut scaenae traderentur has tragoedias scriptas non esse, ita tamen eas compositas esse concedet ut possint in scaena agi, et trium actorum et temporis locique legibus ubique observatis. itaque hanc scaenam non scripsit Seneca eo consilio ut solidam inde tragoediam faceret nec populo spectandam nec amicis audiendam, verum ut aptum declamationi suasoriae argumentum, Iocastam scilicet filios suos ab ultimo discidio dehortantem, versibus tractaret. externa autem, ut in prioribus fragmentis ex Sophocle, in hoc ex Euripide sumpsit.

simili consilio priores Herculis Oetaei, qualis nunc fertur, scaenas originem debere credo. mera declamatio est conloquium inter Deianiram et nutricem, item Herculis sermo; adiecit Oechalidum et Ioles lamenta lyricis numeris tractata. et illic diversi sunt actionum loci et in indicando loco per Herculis sermonem similis neglegentia. Seneca igitur ne has quidem scaenas ad perficiendum destinavit. sed successit cui ad ingenium exercendum eaedem viderentur appositae. contra scaenae Phoenissarum nomine coniunctae cum plus difficultatis continuatori praeberent, integrae relictae sunt uniusque tituli praesidio munitae.

Hic subsistere possem nisi difficultas in altera scaena relicta esset quae nec praetereunda videretur et paullum maiore disputationis ambitu tractanda. nempe, quod in priore quoque acciderat, valde in hac declamatione differunt *E* et *A* in scaenis discribendis et inscribendis personisque notandis. in *A* haec scaena cum Oedipodis in filios imprecatione cohaeret (quod Italis quibusdam displicuit, qui novam incohavere: *N* sec. manu, Rehdigeran. 11); a v. 403 nova scaena incipit inscripta *Ant. Ioc. Nunt.* (id quoque mutatum in quibusdam: *MN* — i. e. Melisseo — Rehdig. 11 Gothano 256); item nova a v. 443 cui in omnibus inscribitur *Ioc. Pol.* omisso Eteocle. in *E* vero 363—664 una scaena est inscripta *Ioc. Sat. Pol. Eteocl.*: addito Eteocle omissa Antigona mutato nuntio in satellitem. eius generis discrepantiae his in tragoediis saepenumero inveniuntur, ut de singulis iudicium ferri nequeat antequam uni-

versam in causam inquisitum sit. quod quo brevius eo fructuosius fiet. quaerendum autem ante omnia est quatenus personarum notae scaenarumque tituli quales nunc feruntur antiquitus traditi sint.

atque falso quidem adscriptae vel confusae personarum notae ut in fabulis Graecis Romanisque omnibus, sic in his quoque frequenter offendunt. sed subinde etiam accidit ut eaedem partes in *E* et *A* diversis personis tribuantur. sic Med. 879 ubi nuntius narravit regiam reginam regem perisse, 891 nutrix clamat:

effer citatum sede Pelopea gradum,
Medea, praeceps quaslibet terras pete.

in *E* id quoque nuntio continuatur (ut nuntius Euripidius v. 1122 *Μήδεια φεῦγε φεῦγε*), perverse quia famulus qui regiae domus cladem ita nuntiavit: *periere cuncta*, non potest Medeae fugam suadere. sed ne temere nomen omissum putes, scaena sic inscripta est in *E: Nunt. Chor. Med. Ias.* omissa nutrice.

Ag. 288 Clytaemnestra vehementer in Aegisthum invehi coepit, antea modestius locuta; sic pergit 293 et 295 sq.; placidiora rursum fatur 306 sq. omnia ista (288, 293, 295) nutrici dantur in *E*, quam in scaenae titulum ille recepit, non recepit *A*. mirum vero est quod v. 300 *nostrae domus*, quo efficitur omnia illa Clytaemnestrae matronam paulisper severam fingenti danda esse, in *E* legitur, *clarae domus*, quod possit a nutrice proferri, in *A* interpolatum est. personarum notas qui in *E* mutavit versum 301 respexit, in quo de se ipsa regina dicit: *haec vacat regi ac viro.* sic Thy. 920 sq. inter Thyestem et chorum perperam in *E* discripta sunt quia Thyestem identidem, a semet ipso scilicet, compellari librarius vidit.

HO 706 sq. nutricis partes choro dantur in *A*, 884—924 Hylli partes nutrici. in eadem tragoedia Philoctetam novam personam *A* inducit (1607 sq.), quae muta est in *E*. substituit vero illum nuntio et, ne quid in ipsa scaena contrarium resisteret, v. 1727, ubi de Philocteta sermo est, verbum *impulit* mutavit in *impuli*, utrumque perverse; item sequenti scaena Hyllum exulare, Philoctetam in partes eius succedere iussit, scaenarum titulis ubique ad interlocutores accommodatis. scaenam aliter inscribi aliter partes discribi duobus tantum locis memini. primum in Hf. 895 sq.; qua in scaena quod 1032 sq. Theseus Amphitruonem furenti Herculi se obicientem retinet, ne parricida quoque Hercules fiat, optima ratione hos versus Weilius (rév. archéol. 1865 p. 25 sq.) Theseo abiudi-

cavit et Amphitruoni dedit. ac priorem quidem coniecturam aliqua ex parte Etruscus probat, qui cum Theseo versus istos relinquat, nomen eius in scaenae titulo omittit. Amphitruoni vero modo Herculem sic adfato:

falsum ac nomini turpem tuo
remove parentem ne tuae laudi obstrepat

si statim haec cum Weilio continuantur:

quo te ipse senior obvium morti ingeris?
quo pergis amens? e. q. s.

duriuscule certe apostropha mutatur. atque aliud quiddam Etruscus suadet qui scaenae inscribit *Herc. Amph. Meg. Chor.* omisso Theseo addito choro. et verum casu apparet in *M,* qui his versibus chori notam praefigit, quamquam et *M* et *N* in inscribenda scaena cum *A* consentit.

alterum exemplum haec ipsa Phoenissarum scaena praebet, in qua de Antigona quidem indiculo ipsique scaenae convenit, de Eteocle non convenit. is enim in indice Etrusci locum tenet sed verbum non profert: proinde in *A* omissus est. mutas autem personas cum omittat *A,* inscribit quidem scaenis *E*, sed item epitheton *tacitus:* Thy. 404 *Plisthenes tacitus*; Ag. 910 *Orestes tacitus;* HO 233 *Lichas*, 1419 *Philoctetes*, Phaed. 864 *nutrix:* omissum epitheton [6]) Hf. 618 ubi Megarae nomini adici debuit: omnino omissum tacitae personae nomen tantum Tro. 861, ubi Polyxenam et praesentem esse et mira de causa tacere Weilius l. s. p. 23 sq. exposuit, et Ag. 782 nomen Clytemnestrae. Eteoclis autem nomen a partibus eius errore remotum esse et Grotius ad v. 654 et 661 docuit et Schmidtius v. 652 poetae verbis egregie restitutis. v. 653 autem recte in *E* Iocastae datur, 660 fortasse recte, vv. 662—664 Eteocli continuandi sunt.

turbatae totiens personarum notae suspicionem movent an olim alius mos nomina indicandi in his tragoediis obtinuerit. et in Graecorum quidem dramatum et dialogorum codicibus ad personarum vices notandas grammatici vel *δύο στιγμάς* (cf. Cobet N. L. p. 17) vel *παράγραφον* posuerunt (Hephaest. p. 76, 7 Westph.: *τῇ δὲ παραγράφῳ* (*χρώμεθα*) — *κατὰ πρόσωπα ἀμοιβαῖα* e. q. s.). cf. Bekker Aristoph. praef. p. VI. de Wilamowitz. Anal. Eurip. p. 38. Thiemann scholl. in Aristoph. metr. p. 128. sic e. g. in Phaethontis fragmento Euripidio.

---

[6]) more in Terentii Bembino observato, in quo ponitur quidem mutae personae nomen sed mutam esse non additur (Ad. II, 1. III, 1. Hec. V, 2. cf. Umpfenb. praef. p. IX).

quae consuetudo ad Romanos non transiisse videtur, quamquam in recentioribus libris haud raro personas mutari signo adposito indicatur. diversi enim moris certa vestigia apud comicos servata sunt. exiliora quidem in Plauto, cuius e codicibus tantum Camerarii vetus vetustiorem consuetudinem tenuit (Ritschl. proll. in Trin. p. LV sq.). at plenam et incorruptam vetusti moris imaginem Terentii codices praebent Bembinus et qui genuinae recensionis Calliopianae exemplar est Victorianus bibl. Laurent. 38, 24 (cf. de Parisin. 7903 a: Philol. XXXII p. 446 sq.). hanc enim illi in personis notandis legem secuntur ut in singulis scaenis personae singulae graecis litteris repraesententur quas scaenae index nominibus adscriptas refert verbisque singulorum ubique librarius praefigit.

id memorasse satis esset nisi de litteris illis doctrinam quandam speciosiorem viri docti protulissent quae iam nisi fallor a plerisque pro certa habetur et explorata. coniecit enim Ritschelius (proll. Trin. l. s.) '*graecas litteras illas non distinguendis tantum aliquo scribendi compendio personis inservire, sed ad actarum agendarumque fabularum consilium atque apparatum spectare: ita quidem ut quae partes quot et quorum histrionum fuerint, totidem litterarum notis declaretur*'. quam coniecturam via ac ratione persecuti Steffenus (Act. Lips. II p. 109 sq.) et ab eo in singulis tantum dissentiens Wagnerus (in Bursiani actis I p. 445 sq.) incredibilia prorsus et inrita protulere quae et ipsos puto improbaturos fuisse si codices inspicere licuisset. quae refelli melius non poterunt quam re ipsa breviter exposita.

in Terenti igitur Bembino et Victoriano (Plauti Veterem hac de re consulere neglexi) librarius nomina scaenis inscripsit, sed in mutandis personis spatia tantum singularum litterarum vacua reliquit. dein rubricator nominibus adpinxit litteras graecas, subpinxit characteras, explevit spatia a priore relicta graecis eisdem litteris: eadem igitur vice fungebatur qua in plerisque scaenicorum libris is qui personarum notas scriptis iam fabulis adiecit. consuetudo autem ea fere in usurpandis graecis litteris obtinet ut suam litteram persona servet dum per plures scaenas continuo in pulpito moratur; quod ubi reliquit, littera cuivis supervenienti vacat; si redit, aut priore, si forte librario placet nec alii iam eandem dedit, aut diversa littera notatur. sic in Eunucho, quo exemplo defungar, Phaedriae praefigitur *A* (I, 1—II, 1; IV, 2—4) et Є (V, 8), Gnathoni *A* (II, 2. III, 1. 2. IV, 7) et *Γ* (V, 7. 8), Thrasoni *Γ* (III, 1—2) et *Δ* (IV, 7. V, 7. 8), Thaidi Є (I, 2. III, 2.

IV, 7—V, 2) et *Z* (IV, 6), Pythiae *Z* (III, 2) Ͼ (III, 3. IV, 3—6. V, 4. 5) et *Θ* (V, 1—4), Chremeti *B* (III, 3) et *Γ* (IV, 5—7; V, 3). eandem semper litteram, praeter eas personas quae semel tantum comparent, Chaerea habet, *A* (II, 3. III, 5. V, 2. 8), Dorias *Θ* (IV, 1. 3. 4) et Parmeno *B* (I, 1—III, 2. V, 4—8), sed *B* praeter illum etiam Chremeti datur (III, 3) et Antiphonti (III, 4. 5), *A* et Phaedriae et Gnathoni, *Θ* Pythiae. incipiunt *A* Phaedria *B* Parmeno. accedit Ͼ Thais; exit Phaedria, succedit *A* Gnatho; exit Gnatho, apparet *A* Chaerea; quem rursum excipit *A* Gnatho accedente *Γ* Thrasone; redit Ͼ Thais cum *Z* Pythia; Thaidis notam Ͼ Pythias cum *B* Chremete relicta in se recipit; Antiphonti *B* datur, Chaereae rursum *A*; *Θ* in quarto actu Doriae et *Δ* Doro, deinde Thrasoni. Ͼ Pythias cum *Γ* Chremete conloquitur; Thais superveniens iam *Z* accipit; suam Ͼ ab exeunte Pythia reciperat, quae mox non *Z* sed *Θ* gerit, *Z* Sophrona, Pythias vero postquam Thais exiit rursum Ͼ. interea Chremes Demea Gnatho omnes eandem *Γ* praeferentes se exceperunt et finiunt fabulam *ABΓΔ*Ͼ Chaerea Parmeno Gnatho Thraso Phaedria. qui in his rationem regnare aut olim regnasse credere potest, ei nos nihil credemus.

immo haec tantum ad librariorum commodum instituta esse, ut nihil curetur quot personis eadem littera, quot litteris eadem persona donetur, apparet. idem codex Victorianus ostendit, qui in hac fabula initialibus latinis litteris personas notat; in Andria illi et Hautontimorumeno cum Bembino plerumque convenit, in Adelphis perraro et ut casu factum videatur, in Phormione nusquam nisi de Antiphonte I, 4 de Geta III, 1 (nam quod V, 5 Phormionem ita significat: *I*, id non ex *Y* quae Bembini littera est natum, sed pro *Z* positum est qua deinceps utitur); in *BΓ* Bembinus incipit, in *AB* Victorianus, et sic deinceps. litterarum igitur delectus in librariorum arbitrio positus erat: usu perantiquo et fortasse a primis inde comoediarum exemplaribus solemni, donec ab eo eliminaretur qui Calliopii recensionem retractando Parisini codicis et similium archetypon composuit.

ultro autem, ut revertamur unde profecti sumus, suspicio oritur in tragoediis quoque ut in comoediis et perinde in Senecae quoque tragoediis illam consuetudinem olim obtinuisse, dein evanuisse. quod certa ratione redargui potest. indices enim scaenarum quos ad personas graecis litteris notandas necessarios esse apparet, non ab ipsius poetae manu sunt, sed a recentiore quadam nec nimis accurata admodum infabre

adsuti. ita enim in universum res instituta est ut personae scaenis inscribantur non quae ab initio re vera compareant sed etiam quae personis iam quantumvis conlocutis accessurae sint, ut binas scaenas singuli indices complectantur. sic Hf. 205 sq. scaenae inscribitur *Amph. Meg. Lyc.*, sed Lycus 332 demum apparet; qui si priores soceri nurusque sermones audisset, statim illos duci iuberet. Tro. 203 indiculum praefert *Pyrrh. Agam. Calch.*, sed Calchas demum v. 352 'vocatur', falsam igitur de scaena imaginem lector concepit cui ab initio illum conloquio interesse putandum est; item Aegisthum in Agamemnonis scaena 953 sq., qui advocatur v. 979. minus poetae consilio obesse videtur quod Med. 879 Medea et Oed. 998 Iocasta indicibus inseruntur, quamquam haec finito demum Oedipi sermone, illa post nuntii cum choro conloquium ex aedibus prosiliunt. rursum aegre ferimus quod Phaed. 358 Phaedra cum nutrice prodire videtur (ut fit apud Euripidem), donec v. 384 audimus

sed en patescunt regiae fastigia;

iam enim machina Phaedram in gynaeconiti ostendit, remotura eadem v. 403: nam chorus v. 404 non Phaedram modo locutam adfatur sed nutricem. eodem modo Medea comparere videtur v. 738, cum eius nomen iam 670 indiculo insertum sit. in Phaedra autem omnium minime ferendum est quod 406 novae scaenae *Hippol. Nutr.* inscribitur, cum nutricis oratio ab Hippolyti auribus omnino arcenda sit et 423 illa dicat:

en favet votis dea:
ipsum intuor solemne venerantem sacrum,
nullo latus comitante.

antea nec a spectatore conspici potest. eodem autem Phoenissarum scaena pertinet cui index communis praefixus est etiam conloquium inter matrem et filios complexus, quamquam ut illud institueretur scaena mutanda erat. verum est et hoc loco et Hf. 205 et Med. 670 in *A* vitiosam scaenarum discriptionem correctam esse, sed id ex libidine factum est; nimirum reliquis locis eandem reliquit et vel novam intulit Tro. 409, ubi Ulixem *E* omittit et v. 524 demum suo loco inscribit.

haec satis mihi comprobare videntur personarum indices, utpote nec a poeta et male scaenis praefixos, e versuum contextu removendos esse. in his igitur tragoediis ut in graecis scaenae non discribebantur sed personae ubi primum aut rursum comparerent nominabantur, deinceps significabantur aut primis nominum litteris aut lineolis, id quod scire iam nec possumus nec cupimus.

iam vero videndum est quid hac disputatione lucrati simus. ac primum quidem sequitur, ubi de persona cui versus sermove tribuendus sit dubitatio oriatur, id non ad scaenae titulos exigendum esse: quos qui adiecit ipse eis se adplicare debuit quae versibus inscripta reperiret. atque hac quoque in re eo exemplo defungar a quo profecti sumus. nam quod Phoen. 403—406 et 414—419 in *E* non tribuuntur Antigonae, id scaenae indice confirmari videtur qui eius nomen omnino omittit. ac possit existere qui id recte factum istaque omnia satelliti continuanda esse opinetur: nam quod v. 403 *parens* et 406 *mater* legitur, satellitem quoque v. 402 ita loqui: *et impia arma mater opposita impedi.* sed hoc aliter in Etrusco legi supra monui. praeterea 414—419 continuari Iocastae debeant; sed ei non convenit acies prospicere et quae pro muris gerantur referre. falso igitur in *E* Antigonae persona eiecta est, recte in *A* restituta, coniectura ex v. 403 *perge o parens* e. q. s. facili et fere necessaria. qui in *E* codicis proavo scaenae indicem scripsit Antigonam iam non invenit et fortasse id convenire putabat Antigonae cum Oedipo in Cithaerone moranti.

nam eundem qui indices istos composuit et Phoenissarum nomen declamationibus de Oedipo et filia deque Iocasta et filiis in unum coniunctis inscripsisse audacius fortasse sed non sine probabilitate conicere mihi videor. certe novo argumento confirmatur editionem cuius Etruscus exemplar est non ex ipsius Senecae manu in lucem prodiisse sed alterius manum passam esse. quae cum singulas fabulas in unum conligeret certe externis tantum rebus adornandis operam dedit; singulas enim quin Seneca separatim vivus ediderit non videtur dubium esse et confirmatur aequali fere testimonio Quintiliani (VIII, 3, 31), quod quomodo ad patrem Senecae viri docti referre potuerint non intellego: '*nam memini iuvenis admodum inter Pomponium et Senecam etiam praefationibus esse tractatum 'an gradus eliminat' in tragoedia dici oportuisset*'. praefationes autem valde dolendum est quod ei qui in unum corpus tragoedias Senecae coegit omittendae visae sunt. ceterum quocumque anno Quintilianum natum esse statueris, praefationes, quae illo vel admodum iuvene comparuerint, a Seneca post exilium scriptas esse oportet.

VI.

De **Agamemnonis** auctore post multas et in hoc poeta pridem legitimas virorum doctorum ariolationes primus Bentleius grave argumentum protulit quo ipse sententiam tunc plerisque constantem fulcire magis quam novum de fabula philosopho abiudicanda iudicium confirmare voluit. illius potissimum auctoritate factum videtur ut in eandem sententiam Richterus disputaret, siquidem argumentis non gravibus usus est; nec magis ille quam de Hercule de Agamemnone viris doctis persuasit, qui Senecae eam vindicandam uno ore censuere. at quoniam de hac quoque fabula et ille et priores singula tantum desultoria opera congesserunt, non detrectandum est officium quaecumque contra traditam fabulae originem proferri possint accurate expendendi. conlatis autem quae ad elocutionem ac fabulae oeconomiam spectant res metricas tractabimus: de quibus iudicium fieri non poterit nisi quaestionibus de anapaestorum compositione et de carminum mixtis metris compositorum natura antea expeditis.

atque quae ad verborum formas et modum loquendi spectant pauca sunt et, si singillatim exputes, utique levia. primum autem ea perstringemus quae iniuria aut aliis momenti quidpiam habere visa sint aut in futurum videri possint. quale est possessivum a *Pelope* derivatum *Pelopius* quo utitur Ag. 7, 165 et 194, licet possis novissimo loco sine numerorum damno alterum epitheton substituere quod metro flagitatur Med. 891 et Thy. 22 (*Pelopeus*). sed in eadem Thyeste alio loco (641) *Pelopiae* dudum recte legitur. cf. B. Schmidt. p. 14 Richter. p. 28. Graecis dumtaxat et *Πελόπιος* et *Πελόπειος* in usu erat, ut *Κωνώπιος Κωνώπειος, Κυκλώπιος Κυκλώπειος* alia de quibus locutus est Bentleius ad Hor. epod. 9, 16. breviorem autem formam Seneca etiam in Hercule priore usurpavit: v. 997 *Cyclopia*.

v. 130 *non quit* pro *nequit* legitur quod praeterea in his tragoediis non invenitur. sed eiusdem verbi forma in eisdem singularis extat Phoen. 226 *utinam quidem rescindere has quirem vias.* cf. Stat. silv. V, 3, 60.

Richterus quod (p. 29) Ag. 421 *Pergamum omne* neutro genere positum aliter dixit quam Tro. 14, id correxit Peiperus reducenda recta distinctione a Gronovio derelicta:

excisa ferro est. Pergamum incubuit sibi.

auspicari non tantum Ag. 8 sed et Thy. 657 in simili loco extare Habruckerus monuit (p. 42); nec magis alia curamus quae ut singularia Richterus suam in sententiam attulit. eodem enim iure *lentare remos* (438 cf. Catull. 64, 183 *incurvans gurgite remos.* Stat. Ach. I, 436 *arcus lentare*) *furari* (914. 933 cf. B. Schmidt. Mus. Rhen. XVI p. 589. Stat. Theb. XII, 292. Sil. XII, 300. XIV, 461) *parent iuga* (457; v. p. 44) *obsoleta* (977) *demetere caput ferro* (987 cf. Hor. serm. I, 2, 46) et alia in his tragoediis semel dicta premere possemus: sed facili negotio ex qualibet similia promerentur. nec magis eo movemur quod *cui* et *suapte* singulis locis (146. 250. cf. B. Schmidt. p. 13) bisyllaba effert: ut qui in vocibus *meis* et *saxeo* (Tro. 191. Thy. 233) synecphonesin non saepius admiserit. plus momenti esse potest in coniunctionibus sive adverbiis admissis vitatisve. ut *attamen* tantum Ag. 403 legi Richterus vidit (p. 27); ut mirum foret si *eheu* unicum locum haberet Ag. 868: de qua voce satis locuti sumus. *atque* cum tantum Ag. 418 secundo loco poni Schmidtius docuit (obs. p. 11) scire non potuit Thy. 911 (*o me caelitum excelsissimum regumque regem*) in *E* scriptum esse *regum atque regem.* ego scire potui cum nuper eundem versum mala coniectura tentavi. sed vel sine hoc exemplo in Agamemnonis versu nihil offensionis esset:

refugit loqui
mens aegra tantis atque inhorrescit malis

cum *tantis malis* aeque ad *aegra* atque ad *inhorrescit* referendum sit: quod inlustrabit versus eleganter ab amico graece redditus: *φρὴν γὰρ ἅζεται λέγειν νοσοῦσα τοῖσδε καὶ ταράσσεται κακοῖς.* cf. Ar. Ach. 884 *ἔκβαθι τῷδε κἠπιχάριτται τῷ ξένῳ.* Haupt. opusc. I p. 129.

citius quod v. 965 ita ad imperativum positum est ut idem significet quod *quam citissime,* id B. Schmidtius obs. p. 13 in favorem traditae originis valere dixit[1]) comparato apocol. 7 *citius mihi verum ne tibi alogias excutiam.*[2]) quo loco comoe-

---

[1]) item v. 403 conlatum cum Hf. 622 (utroque loco respexit Soph. Trach. 201 *ἔδωκας ἡμῖν ἀλλὰ σὺν χρόνῳ χαράν.* cf. Gronov. ad Ag.) et 206 *diu* cum Oed. 948, utrumque cum pedestribus comparatum.

[2]) *citius* legitur etiam Petron. c. 109 (p. 135, 6) *ut mortem citius*

diam redolente nescio an non commode in hanc sententiam utamur; quamquam et epist. 95, 37 (*ut illos in bonum pronos citius educit ad summa*) non aliter intellegendum videtur et in patris opere subinde idem invenitur: contr. I, 5 ext. *gratulor vobis, virgines, quod citius inluxit.* II, 3, 7 *quid miraris si illum citius exorasti?* IX, 6, 18 *nisi citius illam oppressissem, et filiam abstulisset.* sed in tragoediis ubique ea significatione *ocius* ponitur. cuius dictionis cum B. Schmidt. l. s. tantum ex Hercule Oetaeo et Thyeste exempla attulerit, locum paullo uberius tractabo; nam ne in illa quidem re unus omnium poetarum usus est: usum scilicet eum dicimus quo *ocius* vel *citius* ad imperativum sive imperativae notionis verbum *quam citissime*, ad verbum finitum accedens *citissime* significat. *citius* autem omnino poetis fere vitatum est. Ovidius, qui in elegiacis *ocius* nusquam sic usurpavit, her. 1, 108 scripsit: *tu citius venias;* in transformationibus non *citius,* sed duobus locis *ocius*: I, 242 *dent ocius omnes — poenas.* XII, 226 *ocius omnes surgimus.* Vergilius autem in georgicis nusquam, in bucolicis semel (7, 8 *ocius*, *inquit*, *huc ades*), in Aeneide deciens nisi quid me fugit *ocius* ita posuit (IV, 294. V, 828. VIII, 101. 278. 443. 55: quater in uno libro. IX, 400. X, 786. XII, 555. 681); Horatius in carminibus semel (II, 11, 18 *quis puer ocius restinguet* e. q. s.), in sermonibus bis (II, 7, 34 *nemon oleum fert ocius?* 117 *ocius hinc te ni rapis*), quem hac quoque in re secutus est Persius (3, 7 *ocius adsit huc aliquis.* 5, 141 *ocius ad navem?*) Manil. V, 641 *quamvis* (*q. ab* codd. *gnavus ab* Iacob.) *extremo citius revolaverit orbe* versus a Bentleio deletus. Iuven. 1, 125 *citius dimitte.* 4, 134 *argillam atque rotam citius properate* et fortasse saepius. Statius in Thebaide quater (II, 586. VII, 28. X, 433. 493), in Achilleide I, 504 *ocius,* in silvis bis *citius* quae sola praeter iam adlata novi exempla (IV, 3, 110 *Eoae citius venite laurus.*

---

venire credas, | *scito iam capitis perisse partem*), sed colorem suum huic Senecae loco *alogiae* dant. qua voce apud Petronium Ascylti adversarius lepidus homo utitur c. 58 (p. 68, 16) *non didici geometrias, critica et alogias menias* loco multum vexato. alogiae istae videntur studia rhetorica esse; quid si *alogias mentitas* vocaverit 'materias abhorrentes a veritate, velut tyrannicidarum praemia aut vitiatarum electiones aut pestilentiae remedia aut incesta matrum aut quidquid in schola cottidie agebatur?' ceterum quoniam Petronium tetigi, hunc *ocius* quoque eo sensu usurpare moneo c. 79 (*res tuas ocius tolle*) 94 (*ocius foras exi*) 96 (*et non discedunt ocius nequissimi servi?*). Seneca in soluto sermone illud non scripsisse videtur; semel et extra suasoriam pater Sen. suas. VII, 13 *adferri ocius flagra iussit.*

V, 2, 96 *immemoremque tuis citius dare manibus amnem)*; Valerius ter *ocius* (III, 508. IV, 142. 643); omnium saepissime ut multa eius generis Silius, qui adverbio isto triginta locos ornavit. quem excipiant Catullus Propertius Tibullus Lucanus qui nec *ocius* nec *citius* usquam hoc sensu usurparunt. Vergilium igitur Seneca secutus est qui ad imperativum *ocius* posuit: Phaed. 130 *nefanda casto pectore exturba ocius* 1245 *absconde ocius dispersa foede membra.* Thy. 640 *effare ocius.* HO 101 *vos pecus rapite ocius.* 858 *occupa ferrum ocius.* Oed. 80 *profuge iam dudum ocius* 647 *regem ocius agite exulem.* Tro. 679 *iussa ocius peragite.* ad verbum finitum: Phaed. 1002 *celso sonipedes ocius subigit iugo.* Phoen. 449 *ponitis ferrum ocius?* HO 538 *ocius iussa exequar.* unico autem loco quo olim praeter Ag. 965 *citius* legebatur (Thy. 1021 *recipe hosce citius)* id cognita Etrusci scriptura (*accipe hos potius libens,* loco post *fugere superi* ut videtur lacunoso) exulare iussum est. —

verbi *pandere* usus bonis poetis communis Senecae quoque notus est, quo narrandi significatum induit (cf. Habrucker. p. 41); singulare est quod verbo ita usurpato coniunctivus accedit nulla particula determinatus Ag. 404:

tu pande vivat coniugis frater mei
et pande teneat quas soror sedes mea. —

interpolatoris opera sine offensione decurrunt hi versus: 414 sq.

qui fare nostras hauserit casus rates
aut quae maris fortuna dispulerit duces.

genuinam enim hanc lectionem Etruscus praebet:

effare casus quis rates hausit meas
aut quae maris fortuna dispulerit duces.

Gronovius obs. IV, 20 p. 756 Platn. sic distinguit priorem versum, quo adfectum, qualem cum maxime prae se ferat regina, evidentius signari praedicat:

effare, casus quis rates hausit meas?

et sic quidem dixit Phaed. 894 *quis ede nostri decoris eversor fuit?* HO 755 *fare quo posita in statu iam nostra domus est?* 1617 *edissere agedum flamma quo victa est modo?* Oed. 274 *sed quo nefandum facinus admissum loco est, memorate.* sic e. g. Stat. Ach. I, 504 *dic ocius — quibus abditus oris quave iubes tellure peti?* Acc. Oenom. frg. III v. 499 *exprome quid fers?* item apte coniunctivum indicativus excipit, ut Phaed. 358 *altrix profare quid feras; quonam in loco est regina?* sed

in Agamemnonis loco cum secundum sententiae membrum ab imperativo *effare* pendeat, prius quoque (*hausit*) eodem regi manifestum est; itaque in interrogatione indirecta illic indicativus admissus est. audi Diomedem art. p. 395, 15 '*hanc speciem* (*relativam*) *in consuetudine parum multi observant imperitia lapsi, cum dicunt 'nescio quid facis' 'nescio quid fecisti'. eruditius enim dicetur 'nescio quid facias' 'nescio quid feceris'*'. non aptum exemplum grammaticus elegit, nam *nescio quid* omnes cum indicativo iungunt. patet tamen qualis generis idiotismon respexerit; nimirum quali Ovidius usus est met. X, 673 *quid facit ignorans.*[3]) praeterea haud frequenter Ovidius indicativum in interrogatione indirecta posuit: her. 10, 86 *quis scit an haec saevas tigridas insula habet?* 12, 71 *nescio an exciderunt mecum loca* (*nostin an* Puteaneus, *noscis* et *exciderint* alii; magis etiam priore loco codices variant et cum interpolatoribus viri docti certant. quorum commenta vide apud Heinsium. si mutare voluerunt debuerunt *insula alat* scribere). Vergilium et alios *viden ut* cum indicativo iunxisse Bentleius comprobavit ad Hor. ep. I, 1, 91 exemplis quibus adde Acc. Epig. frg. XIV v. 303 *viden ut te impietas stimulat nec moderat metus?* cf. Dissen. ad Tib. II, 125. Acc. Atham. frg. III, v. 191 (*an dubito quid agis? cave ne in turbam te implices*) recte Nonii libri praebent: *an dubito? ah quid agis?* (*a. d. ha q. a.* codd.). Hor. ep. I, 3, 30 *debes — rescribere, si tibi curae quantae conveniat Munatius, an male sarta gratia nequiquam coit et rescinditur* e. q. s. Bentleius probavit, non *sit tibi curae* quo etiam *coeat* et *rescindatur* flagitari vidit. sed recte Hauptius locum disposuit finali distinctione post Munatium posita. Catulli unum locum scio 69, 10 *aut admirari desine cur fugiunt.* Tibulli II, 4, 18 *et qualis — versis Luna recurrit equis* (*recurrat* codd. aliquot) ubi cf. Dissen. Manil. IV, 117 *nec refert scelus unde cadit* (*cadat* ante Iacobi editionem). rarissime apud Senecae aequales: cf. Lucan. IX, 563 *quaere quid est virtus.* in Senecae tragoediis similis locus extat Thy. 771

nec facile dicas corpora an flammae magis
gemuere.

tamen ut locum ei a quo initium cepimus prorsus similem adferamus coniunctivo indicativum ab eodem verbo pendentem excipiente opus fuerit. qualem locum in Senecae tragoediis

---

[3]) ubi in codd. quibusdam *quod facit* vel *quid faciat*, Heinsius coniecit *quidque agat.*

non extare scio; Augusteae aetatis solum Propertium afferre possum: III, 16, 29

aspice quid donis Eriphyla invenit amaris
arserit et quantis nupta Creusa malis.

IV, 5, 26 (*perdiscere* —)
quis deus hanc mundi temperet arte domum,
qua venit exoriens, qua deficit,

et qui secuntur versus multi quasi ludentes in modorum varietate. deinde Val. Fl. VII, 119 *quaerit ut Aeaeis hospes consederit oris Phrixus, ut aligeri Circen rapuere dracones.* Propertii similis locus est Pers. 3, 66—76 quem apud ipsum relegas.[4]) Stat. silv. IV, 1, 23

aspicis ut templis alius nitor, altior aris
ignis et ipsa meae tepeant tibi sidera brumae,
ortibus atque tuis gaudent turmaeque tribusque e. q. s.

quibus simile exemplum in Agamemnone legi certe memorabile est. —

Ag. 972 *recedo ab aris. sive te iugulo iuvat*
mersisse ferrum, praebeo iugulum tibi;
seu more pecudum colla resecari placet,
intenta cervix vulnus expectat tuum.

sic, praeterquam quod 973 *praebeo iugulum volens* interpolator scripsit, codicum consensu legitur, et recte quidem quamvis exemplo in his tragoediis destituta sit sententiae constructio. quae evenit sententiis condicionalibus per particulas *sive* — *sive* diiunctis et interposita prioris membri apodosi interruptis. hanc constructionem bonis scriptoribus haud inusitatam (cf. Madvig. ad Cic. d. fin. p. 45) boni poetae plerique omnes vitavere praeter Ovidium. Vergilius ea usus est XI, 443

nec Drances potius, sive haec est ira deorum,
morte luat, sive est virtus et gloria, tollat.

Horatius in lyricis nusquam, in sermonibus semel serm. I, 4, 121

et sive iubebat
ut facerem quid: ‘habes auctorem quo facias hoc’,
unum ex iudicibus selectis obiciebat,

---

[4]) incipit ab hoc versu:
discite, o miseri, et causas cognoscite rerum,
ubi Barthius *io,* Guyetus *vos miseri* coniecere, quorum neutrum Iahnius recepit. equidem nescio cur non pridem emendarint:
discite et o miseri causas cognoscite rerum.

sive vetabat: ʻan hoc inhonestum et inutile factu
necne sit addubites? e. q. s.

Propertius bis: II, 1, 5

sive illam Cois fulgentem incedere coccis,
hoc totum e Coa veste volumen erit;
seu vidi ad frontem sparsos errare capillos,
gaudet

et sic deinceps quinquiens. V, 11, 85 altero membro multum a priore distante (85 *seu* 91 *seu*). Tibullus semel: IV, 2, 9

seu solvit crines, fusis decet esse capillis,
seu compsit, comptis est veneranda comis

et deinde inversa oratione:

urit, seu Tyria voluit procedere palla;
urit, seu nivea candida veste venit.

quo invento quod in membris orationis hoc modo conexis duriusculum sibi videretur mitigavit; et qui elogium ad Messalam scripsit v. 45

nam seu diversi fremit inconstantia vulgi,
non alius sedare queat; seu iudicis ira
sit placanda, tuis poterit mitescere verbis.

ex epicis post Vergilium singulis locis Valerius et Silius: Val. III, 624

motis seu vos via flatibus urguet,
pergite et inceptos mecum revocate labores;
seu pluris tolerare moras rursusque propinquis
quaesivisse iugis, pretium haud leve temporis acti.

Sil. XVI, 51

seu foret hostis
cominus, expleri gaudebat vulnere frontis
adversae; seu laeva acies in bella vocaret,
obliquo telum reflexum Marte rotabat

et bis in Silvis Statius: II, 1, 110 maioris ambitus loco et IV, 4, 67

seu campo pedes ire pares, eris agmina supra
nutaturus apex; seu frena sonantia flectes,
serviet asper equus.

nusquam illa constructione usi sunt Catullus Manilius Lucanus Statius in epicis et alii ut Persius Petronius in versibus. contra Ovidius in eroticis ter deciens (am. II, 2, 53; 4, 11 quinque membris uno per *si* inducto interruptis; ibid. 41 sq. ut haec

elegia proprium colorem ista figura ducat; 7, 3. art. I, 61; 309; 487 ipsa priore apodosi bipertita. II, 59; 203; 297. rem. 165. her. 1, 15. 4, 79 cf. Sapph. Phaon. 211 sq. 217 sq.), in transformationibus deciens (IV, 320. 327. 638. dein longo intervallo VIII, 24. X, 397. 603. XI, 121. XIV, 20. XV, 342. 572), in elegiis quas Tomis scripsit septiens (trist. I, 2, 87; 9, 43; 10, 3. V, 7, 43. Pont. IV, 1, 3; 3, 19; 8, 17); in unis Fastis nusquam hac figura usus est. Senecam vero consulto eam in tragoediis vitasse iure conligas inde quod minime eadem in operibus pedestri sermone scriptis abstinuit: cf. d. ira II, 35, 3. III, 1, 5 (*sive successit, superba; sive frustratur, insana*) de benef. III, 29, 5. de clem. I, 3, 5. cons. Polyb. 5, 3. de brev. vit. 13, 2. nat. quaest. III praef. 15; III, 22, 1. epist. 17, 8; 36, 6; 55, 2; 88, 15; 116, 5.[5]) cuius aevi scriptoribus minime omnibus usitata est; Seneca pater saltem eam non admisit praeter sententiam Arelli Fusci in tertia suasoria bis adlatam (1; 4) nec Petronii locum scio praeter c. 126 (p. 173, 3) *sive ergo nobis vendis quod peto, mercator paratus est, sive quod humanius est commodas, effice ut beneficium debeamus.* cf. Quintil. III, 9, 4.

haec fere sunt quae ad elocutionem pertinentia in Agamemnone ab reliquis tragoediis differre sciam. quae vides nec multa esse nec ita comparata ut qualecumque ex eis de auctore iudicium fieri possit. quandoquidem nihil impedit quominus semel Senecam indulsisse sibi putemus quae et in aliis poetis singulis exemplis probari cognovimus. nec multo graviora alienae originis indicia externa fabulae adornatio praebet quam *οἰκονομίαν* vocant. scilicet quod novissimae scaenae quattuor interlocutores interesse videntur id recte expedivit Weilius l. s. p. 31: idem enim eodem modo in Oedipo 291 sq. accidit, ita videlicet ut quarta persona loqui non laboret; v. 1000 autem Electra abripitur a famulis et 1004 demum Cassandra loquendi initium facit. alterum quoque tangam quod haud sine ratione quispiam afferre posse videatur. etenim legem Graecorum in personis aut antequam loquantur aut in prima oratione aperte significandis, de qua post Hillerum Wilamowitzius egit Anal. Eur. p. 199 sq., Seneca quoque diligenter observavit; de cuius personis spectatores ubique, aut per interlocutores cum accedunt aut per ipsas certiores fiunt. atque hoc quidem, ut ipsae nomina sua proferant aut ita se describant ut ab omnibus

---

[5]) de ep. 117, 22 cf. CFWMüller über den gebrauch von sive p. 8 (cf. supra p. 62), qui usum a nobis tractatum non data opera attendit.

cognoscantur, locum habet ubi in scaenam vacuam chorum excipientes prodiere; at si personis iam in scaena agentibus interloquendi causa nova accedit, necesse est eius nomen priusquam appareat pronuntietur. quam regulam imperite in Agamemnone derelictam videmus v. 226 ubi Aegisthus Clytaemnestrae et nutrici accedens octo versibus verba facit inscio auditore quis loquatur. minus importune v. 910 in scaena concitatissima eodem modo Electra progreditur. sed quod in Agamemnone vituperandum, non eius fabulae proprium est sed quamvis raro in reliquis quoque obvium; atque prorsus quidem simili modo in fabula Quintiliani testimonio ab ariolationibus munita Iaso Medeae et nutrici accedit (v. 431); sic in Oedipo senex Corinthius regis et reginae conloquium inverecunde interrumpit ne ipse quidem quis sit indicans (v. 783); sic Tro. 164 Talthybium loqui uno scaenae indice comperimus, choro ne praeconem quidem indicante: ut nomen ei qui indiculos apposuit deberi conicias; omnium vero molestissime Talthybii narrationem v. 203 Pyrrhus et Agamemnon excipiunt nec nuntiati nec de semet ipsis quicquam monentes, cum hoc loco canticum v. 371 insertum aptum locum habuerit.

restat duplex chorus, mulierum Argivarum alter alter Iliadum, quem non tuetur quidem Herculis Oetaei exemplum sed satis excusat argumenti natura: nam nec ab initio induci poterant Iliades nec poeta qualem novimus omittere chorum flebilem et condendis carminibus non multum negotii praebentem.

deinceps ut ad ea aggrediamur quae res metricas spectant, de quibusdam monuit B. Schmidtius, ut qui viderit versum 787

dubia labat cervice, famuli attollite,

quod ad locum versus attinet in quo anapaestica vox cum sequenti coaluerit, singulare exemplum esse (p. 23); item v. 684 *pelago audaces* anapaesticae vocis in versibus anapaesticis coalescentis (p. 28); praeterea ex eis quae p. 52 ille composuit sequitur in Agamemnone sola anapaestum in trimetri tertio pede non admissum esse; denique recte dicit (p. 20) singulare esse quod v. 784 synaloephe in personis mutandis locum habet:

Ag. *credis videre te Ilium?* Cass. *et Priamum simul*

quam excusari licentiam graeco nomine alii viderunt et ipse monui s. p. 59 adn. 8.

sed multo graviores dubitandi causas e canticis viri docti sumpsere. in quibus sunt quae a reliquarum fabularum consuetudine discrepent nec pauca nec levia. ac primum quidem in Agamemnone praeter anapaestos et mixtorum quandam metrorum congeriem iambicosque dimetros a Cassandra pronun-

tiatos nullum metrorum genus comparet, cum reliquarum nulla cantico aeolicis numeris composito careat. in Octavia autem omnis metrorum varietas trimetris et anapaestis absolvitur. atque de polymetris istis carminibus infra disputabimus; in anapaestis res observantur duae a Senecae tragoediis ceterum alienae: quarum altera in hiatu vel syllaba ancipiti liberius admissis sita est, altera in dimetris monometrisque discribendis, quae in uno e tribus canticis sese alternis excipiunt. quae utique coniuncte tractanda esse mox videbimus. disputarunt autem de anapaestorum compositione B. Schmidtius p. 59 sq. et Richterus in Fleckeiseni annalibus 1869 p. 780 sq., quorum cum ille locos diligenter composuerit, relictum tamen mihi negotium video hanc quaestionem ex integro tractandi ut qui rectiora hic illic proferre et de quibusdam ex accuratiore codicum notitia certius iudicare posse mihi videar.

Notum est Bentleium observasse, Graecorum legi qua anapaesti uno tenore decurrant donec in paroemiaco desinant, Senecam quoque, etsi paroemiacum ignoraverit, se adstrinxisse neque admisisse syllabam ancipitem hiatumve ante finem sensus nisi rarissime. nimirum extant eius licentiae, si certa tantum numeramus, in septem prioribus fabulis exempla circiter sedecim, in Agamemnone undecim, in Hercule Oetaeo decem, in Octavia duodeviginti. ab omnibus vero praeter Octaviam Agamemno recedit eo quod ter ante finem sensus hiatum in syllaba ancipiti admittit, id quod ceterae ne in fine quidem sententiae sibi concedunt (Ag. 79. 646. 652).

exempla igitur violatae synaphiae, quamvis pauca sint, sufficiunt tamen ad demonstrandum non severam sibi Senecam conectendorum anapaestorum normam scripsisse. quo Muellerus inductus est, ut cantica anapaestica solis monometris discribenda esse censeret. hanc vero non minorem existimo audaciam esse quam qua novissimi editores strophas suas constituere: siquidem versuum dispositio antiquitus tradita est et vel mirifica quadam tenacitate ubique a librariis servata. nempe Muellerus unde compertum habeat, quod identidem praedicat, versuum dispositionem in priscis quae ipsis scriptorum temporibus fuerint exemplaribus nullam extitisse nescio; scio contrarium verum esse. itaque in his quoque carminibus, ut in poetarum latinorum omnibus, ubi de colis ordinandis dubitatio oritur proficiscendum duco a versuum in bonis codicibus discriptione.

ac si iure de severa synaphiae norma dubitatur, ante omnia videndum est num ancipites syllabae vocalesve cum sequentibus coalescentes in versibus extremis positae sint; nam in mediis versibus eius generis licentiam ne in fine quidem sensus ferendam esse patet. atque e quindecim versibus quos in septem prioribus tragoediis regulae adversari dixi duodecim in Etrusco clauduntur syllaba debili, ex Agamemnonis undecim versibus octo, Herculis Oetaei decem omnes: unde ultro conligitur, ubi licentiam illam Seneca sibi concesserit, id in fine versus factum esse; sive, ut rectius loquamur, non ἐξ ὁμοίων Senecam systemata anapaestica composuisse, sed dimetros *κατὰ στίχον* deduxisse, donec in monometris desinerent: eodem modo quo sapphicorum versuum arbitrarium numerum adonio claudere solet. itaque antequam longius progrediamur, quaerendum est quatenus anapaestorum ordini qualis in Etrusco codice apparet confidi possit vel potius qua ratione Seneca dimetros et monometros se excipere voluerit.

atque simplicissima quidem id ratione factum est. dimetri enim — de Etrusco loquor, quem unum huius quaestionis fundamentum haberi par est — continuo decurrunt in plerisque canticis perraro monometris interrupti. quos monometros non temere positos esse eo evincitur quod in tot versibus nusquam per novem tragoedias monometri non sententiam vel periodum vel canticum ipsum claudunt. nam HO 1931, qui est monometer subdistinctione a sequenti versu seiunctus, versus ita dispositos in *E* excipit:

1927 *anguesque suos hydra sub undas*
territa mersit teque labores o nate timent?
fallor fallor vaesana furens, nec te manes
umbraeque timent;
non Argolico rapta leoni e. q. s.

ut 1928 *o nate timent?* suum versum explere, sequens trimeter et monometer duobus dimetris circumscribi debeant.[6]) mono-

[6]) Phaed. 966 sq. sic disposita sunt:
ut nunc canae frigora brumae
nudent silvas, nunc arbustis
redeant umbrae, nunc aestivi
colla leonis cererem
magno fervore coquant
viresque suas temperet annus?
quae antiquitus hanc formam habuisse patet:
colla leonis Cererem magno
fervore coquant viresque suas
temperet annus?

metri igitur ubicumque antiquitus traditi sunt eadem vice funguntur qua in graecis carminibus paroemiaci versus.

iam singula videamus. duo extant cantica solis dimetris decurrentia (Hf. 125—204. Thy. 789—884) quorum de altero dubitari posse infra videbimus. ut monometri plures se exciperent bis accidit in Hercule Oetaeo: v. 173

at ego infelix non templa suis
conlapsa deis sparsosve focos,
natis mixtos
arsisse patres
hominique deos, templa sepulcris e. q. s.

et v. 1916 sic:

iamne Elysios o nate domus
iam litus habes?
at quos populos?
an post raptum
natura vacat?
Styx atra canem praeclusit iter e. q. s.

quae transcripsi, ut turbatus versuum ordo doceret dispositionem quoque errore natam esse. recte enim legitur:

iamne Elysios, o nate, domus,
iam litus habes ad quod populos
natura vocat?
an post raptum Styx atra canem
praeclusit iter teque in primo
limine Ditis fata morantur?

tertium exemplum est Phaed. 79 sq.:

repetitque casas rustica longo
turba triumpho.
en diva faves,
signum arguti
misere canes: vocor in silvas,
hac hac pergam qua via longum
compensat iter.

ubi *en diva faves signum arguti* iniuria diremtum esse dimetrum vel eo docemur quod *fave* in *E* scriptum est.

trimetri continuo scripti sunt in uno cantico alternas Hecubae Troadumque lamentationes continente; quod num consilio ac ratione factum sit infra expediemus. singuli binive ubi occurrunt trimetri, suspicionem de librariorum errore moveri consentaneum est. atque unus quidem extat Hf. 1136. 37 loco turbato; bini Thy. 930—32; HO 206 sq. 623 sq. 1928 sq. (de quibus modo egimus), denique Ag. 641 sq. in loco intricatiore; nam 647

et 651 singuli secuntur trimetri quorum natura eo quempiam inducere possit, ut et illos et priores consulto positos esse opinetur. cf. Mar. Victor. p. 76, 9. in tetrametros bini dimetri errore coniuncti sunt Tro. 72 sq. et Phaed. 979. 80.

monometri tantum in fine cantici inveniuntur Thy. 920—969. Phaed. 325—357. Tro. 705—735. HO 1983—1996. id si contendas casu factum esse, librarios nimirum continuos dimetros scripsisse donec monometer in fine relinqueretur, facile concedo id fieri potuisse poetamque ipsum subinde non aliter rem instituisse, ut HO 1996. sed in his quoque rationem valere exemplum demonstrabit quale Medeae carmen praebet 787—842 quod sic terminatur:

stillent artus ossaque fument
vincatque suas flagrante coma
nova nupta faces.
vota tenentur: ter latratus
audax Hecate dedit et sacros
edidit ignes face luctifera.

ubi post monometrum qui carminis ipsius materiam claudit tres dimetros poni vides quasi epilogum continentes.

in quibusdam canticis frequentiores monometri occurrunt, in nullo plures quam in Hippolyti cantico Phaedram auspicante: v. 22. 38. 43. 47. 80. 84, omnes in fine periodi. sed si anapaestorum numerum spectas, parcissimus est monometrorum usus, siquidem in novem fabulis non amplius quadraginta inveniuntur; contra in Octavia viginti duo quorum octo in media sententia positi sunt: ut hac quoque in re arte prorsus diversa Octaviae auctorem usum esse eluceat. nam fabulam quamvis interpolatis tantum libris servatam ab hac quaestione non est cur arceamus, cum ne in genuinis quidem interpolator versuum dispositionem frequenter turbarit.

itaque si librorum fidem sequimur, carmina anapaestica dimetris κατὰ στίχον deductis composita sunt qui hic illic paroemiacorum vice monometris excipiuntur. quorum in versuum exitu si interdum hiatum syllabamve ancipitem admisisset facile ferremus. at fallit ratio. nam quod ter tantum in septem prioribus fabulis accidere vidimus, ut syllaba debilis non finita sententia in medium versum incideret, id deciens septiens ita factum est, ut syllaba anceps sive hiatus in fine sensus admissus, id quod per se nihil offensionis habet, medium dimetri locum teneat. quo id quidem clare efficitur, quod numquam dubium erat, scilicet haud paucis locis a libris in versibus discribendis recedendum esse. sed ne temere omnia quae ad-

huc disputavimus hac de causa labefactari statim et corruere arbitremur, in plerisque istis locis demonstrabo alias quoque rationes extare quibus corruptelae evincantur; ut, si versibus commode discribendis minime rem confectam esse appareat, de tradita dispositione cautius iudicandum videatur. quam in rem opus est singulos locos excutiamus. etenim ita his in rebus licentia nuper grassata est, ut, si rationibus non redditis iudicium tantum de versibus istis meum protulerim, me quoque crediderit quispiam veri simulacrum quoddam potius quam rem ipsam consequi velle.

Hf. v. 1100:

nunc Herculeis percussa sonent
pectora palmis, mundum solitos
ferre lacertos verbera pulsent
ultrice manu; gemitus vastos
audiat aether, audiat atri
regina poli vastisque ferox
qui colla gerit vincta catenis
imo latitans Cerberus antro;
resonet maesto clamore chaos
latique patens unda profundi
et qui medius tua tela tamen
senserat aer: pectora tantis
obsessa malis non sunt ictu
ferienda levi: uno planctu
tria regna sonent.
et tu collo decus ac telum e. q. s.

ita haec in *E* scripta et disposita sunt, praeterquam quod 1103 *ultrice* N. Heinsio et felici codicis *M* errori debetur, cum et *A* et *EN victrice* praebeant. recensentur tria regna ad quae planctus Herculis penetrare debeant, nimirum caelum (1104) inferi (1104—1108) mare (1109). quod deinde sequitur

et qui medius tua tela tamen
senserat aer

ineptum est et ineptius etiam quod in *A* legitur

et qui melius tua tela tamen
senserat aether.

nam nec aether post 1104 ut novi quiddam induci potest et si aera ut medium inter aethera et mare addi intellegas, non magis posse post aethera id inferri manifestum est per quod necessario eundum est clamori in caelum perventuro. quid Peiperus versu post 1103 transponendo profecerit non video: etenim mancam lucratus est sententiam et versum 1104 pro

1110 ineptum. optimo iure igitur Schmidtius in Fleckeiseni annal. 1867 p. 868 trimetrum istum delendum esse censuit. atque versus interpolatos aliis quoque locis circumferri demonstrandi occasio erit. monometer autem sic relictus *pectora tantis* cum per se stare non possit, haec erit ultimorum versuum species:

resonet maesto clamore chaos
latique patens unda profundi:
pectora tantis obsessa malis
non sunt ictu ferienda levi;
uno planctu tria regna sonent.

quo ultro hiatum in medio versu 1113 tolli vides.

praeterea huc pertinet eiusdem cantici exitus, quem inde a v. 1122 transcribam: chorus puerorum a patre interfectorum sortem deplorat:

non vos patriae laudis comites
ulti saevos vulnere reges,
non Argiva membra palaestra
flectere docti fortes caestu
fortesque manu, iam tamen ausi
telum Scythicis leve corytis
missum certa librare manu
tutosque fuga figere cervos,
nondumque ferae terga iubatae;
ite ad Stygios, umbrae, portus,
ite innocuae, quas in primo
limine vitae scelus oppressit
patriusque furor. ite infaustum
genus o pueri noti per iter
triste laboris. ite iratos visite reges.

multa sunt quae in hoc loco offendant. atque primum quidem v. 1130 ubi legitur ferri non potest: debuit saltem *sed nondum;* quod et ipsum sententiae non sufficeret, immo post 1126 claudum esset. at v. 1126 (*iam tamen ausi telum — librare* e. q. s.) membrum aliquod sibi praecedens postulat, quo *tamen* apte referri possit: quale est *nondumque ferae terga iubatae;* quae quoniam non sponte conciliantur — defuerit enim, si v. 1130 ante *iam tamen* ponas, ad *ferae terga* verbum, quod cum sequatur v. 1129, dirimatur tamen a v. 1130 verbo *librare* — ita aliquando putavi haec a poeta profecta esse:

nondumque ferae terga iubatae
tutosque fuga figere cervos,
iam tamen ausi telum Scythicis

leve corytis missum certa
librare manu;

ut eam aetatem nondum attigisse dicantur qua omnino ad venationem vires sufficiant. quod modo attigisse Carpophorum Martialis dicit spect. 23, 1

Norica iam certo venabula dirigit ictu
fortis adhuc teneri dextera Carpophori

et modo excessisse Iulum Vergilius Aen. IX, 590

tum primum bello celerem intendisse sagittam
dicitur, ante feras solitus terrere fugaces,
Ascanius fortemque manu fudisse Numanum.

sed vereor ne hoc sit sententiae vim adferre; nam telum certa manu librare vix dicantur qui ne tutum quidem venationis genus adhuc adgressi sint. cecinisse igitur de Herculis liberis chorus videtur quale de Hyade Ovidius praedicat fast. V, 173

dum nova lanugo est, pavidos formidine cervos
terret et est illi praeda benigna lepus.
at postquam virtus annis adolevit, in apros
audet et hirsutas comminus ire feras.

sive de Achille Statius Ach. II, 406

numquam ille imbelles Onaea per avia lynces
sectari aut timidos passus me cuspide damos
sternere, sed tristes turbare cubilibus ursas
fulmineosque sues et sicubi maxima tigris
aut seducta iugis fetae spelunca leaenae.[7])

itaque verbum proprium quod sibi flagitat v. 1130 intercidisse iudicandum est cum versus suo loco moveretur. sententiae satisfacias sic fere scribendo: *nondumque ferae terga iubatae [frangere clava]* sive, nam quis de lacunae ambitu spondeat, *[ictu iaculi fligere torti]*.

sed ut omnes loci difficultates sublatae sint tantum abest ut ab initio tota oratio aut durissime procedat aut vitiose. atque Gronovius quidem post 1123 et 1130 subdistinctionem

[7]) apte conferas Goethii Elpenorem haec de se loquentem (I, 2): *O lass mich nur, noch hab ich auf der Jagd das leichte Reh, geringe Vögel nur der niedern Luft erlegt; doch wenn ich dich einst bändige* (arcum avitum) — *ihr Götter gebt es bald!* — *dann hol ich ihn, aus seinen hohen Wolken, den sichern Aar herunter.* cf. de Parthenopaeo Stat. Theb. IX, 718 *scilicet angustum iamdudum urgentibus annis Maenalium tibi parve nemus perque antra ferarum vix tutae sine matre ferae, silvestria cuius nondum tela procax arcumque implere valebas.* de Astyanacte Seneca Tro. 775 *non arma tenera patria* (sic recte Swoboda; *parva* codd.) *tractabis manu sparsasque passim saltibus latis feras audax sequeris.*

posuit, ut 1123 *ulti* 1125 *docti* 1126 *ausi* participia essent ad sequens versu 1131 nomen pertinentia; sed sic non obscura tantum et molesta per novem versuum spatium sententia pendet, sed peraudacter etiam participia masculini generis cum *umbris* coniunguntur. id sensisse videtur Peiperus, cum priorum quosdam secutus post 1123 et 1129 signo finali sententiam distingueret; sic vero ad *ulti* et *ausi* subaudiendum esset *estis* id quod nullo modo in his tragoediis fieri posse nunc affirmo, posthac probabo. accedit quod in fine carminis nimius est chorus in compellandis pueris, quos quater ire iubet, primum umbras, dein pueros vocat. quae si omnia consideraveris, mecum facies etiam versus 1134[b] 35. 36[a] (*ite infaustum genus, o pueri, noti per iter triste laboris*) suo loco motos et recte quidem in periodi initio conlocandos esse iudicante, ut participia nomine quod est *pueri* regantur. tum dimetro

ite iratos visite reges

clauditur carmen. id quod plane eodem modo Phaed. 987 fieri debet ubi dimetrum et monometrum in fine cantici traditum sic discribendos esse patet ut monometer dimetro excipiatur:

tristis virtus perversa tulit
praemia recti. castos sequitur
mala paupertas vitioque potens
987 *regnat adulter.*
o vane pudor falsumque decus!

ultimo enim dimetro cantici quasi epimetrum quoddam continetur, quod item in Medeae carmine fieri supra adnotavimus.

Herculis autem locum iam qualem constituimus adscribam, ita quidem ut lacunam dimetro constare sumam: quo perinde ac si monometro constet syllabas ancipites v. 1134 et 1136 ultro e medio versu eliminari vides:

ite infaustum genus, o pueri,
noti per iter triste laboris,
non vos patriae laudis comites
ulti saevos vulnere reges,
non Argiva membra palaestra
flectere docti fortes caestu
fortesque manu, nondumque ferae
terga iubatae [vulnere gaesi
frangere torti], iam tamen ausi
telum Scythicis leve corytis
missum certa librare manu
tutosque fuga figere cervos.
ite ad Stygios, umbrae, portus,

ite innocuae, quas in primo
limine vitae scelus oppressit
patriusque furor:
ite iratos visite reges.

haec si recte disputata sunt, in Hercule priore hiatus et syllaba anceps tantum in fine versuum inveniuntur; in media sententia 170

mobile vulgus | aura tumidum

et 1056 *mobilis unda, | tuque ante omnes*

reliqua finito sensu. interpolatum vero esse vidimus versum 1109 qui ad antecedentem eodem modo in codicibus applicatur:

unda profundi, | et qui medius.

Phaed. 325

vidit Persis ditique ferox
Lydia regno deiecta feri
terga leonis umerisque, quibus
sederat alti regia caeli,
tenuem Tyrio stamine pallam

quod Peiperus, ut ancipitem syllabam tolleret, scripsit *cuiusque umeris* id efficit ut intellegi hi versus omnino nequeant. sed etiam quod traditur grammatica recusat. ad quorum sententiam complendam, ut nunc leguntur, hoc subaudiri debet: umeris quibus caelum sederat Tyriam pallam [sedere vidit], quod ineptum est: nam sic palla cum caelo comparatur quo nec sani quicquam nec huius loci acumen significatur. id in eo positum est ut umeri, qui caelum tulerint, pelle ferina digni esse dicantur, non veste Sidonia. hic quoque medium aliquid, a quo *umeris* pendeat, intercidisse patet, quale est *[sumptamque armis]* [8]) *umerisque quibus sederat* e. q. s., ut, si monometer interciderit, in monometrum *stamine pallam* periodus exiret, si dimeter, in dimetrum v. 329.

alter locus est in eodem cantico de Amoris potentia v. 338 sq.:

ignes sentit genus aligerum;
venere instinctus suscipit audax

---

[8]) cf. Ovid. met. XII, 396 *ex umeris medios coma dependebat in armos.* — de ipsa re Hf. 465 *fortem vocemus cuius ex umeris leo donum puellae factus et clava excidit fulsitque pictum veste Sidonia latus?* Theb. X, 646 *sic Lydia coniunx Amphitryoniaden exutum horrentia terga perdere Sidonios umeris videbat amictus et turbare colus et tympana rumpere dextra.*

grege pro toto bella iuvencus;
si coniugio timuere suo,
poscunt timidi proelia cervi
et mugitu dant concepti
signa furoris; tunc virgatas
India tigres decolor horret,
tunc vulnificos acuit dentes
aper et toto est spumeus ore;
Poeni quatiunt colla leones,
cum movit amor; tunc silva gemit
murmure saevo. amat insani
belua ponti lucaeque boces.

quo consilio Richterus 350^{b} 51 post 347 posuerit nescio; scio hiatum in syllaba ancipiti nusquam ne in fine quidem periodi per septem priores tragoedias Senecam admisisse (*ore.* | *amat*), cum quod est in his versibus difficultatis id nullo modo Peiperi coniectura tangatur; loquor de v. 343. dixit enim poeta cervos, si coniugio suo timeant, ne proelia quidem reformidare. quod sequitur:

et mugitu dant concepti signa furoris,

duas ob rationes offendit. primum conceptus furor est libido veneris, non in periculis coniugio imminentibus ira, qualem e. g. Martialis describit IV, 74, 1

aspicis imbelles temptent quam fortia damae
proelia? tam timidis quanta sit ira feris?

deinde cervos mugire numquam audivi nec quemquam credo aut audisse aut dixisse. ergo haec quoque verba locum occuparunt non suum legitimo derelicto. quae ad iuvencos olim pertinuisse [9]) multa dissuadent: et quod debiliora essent post v. 339. 40 et quod sine mutatione post v. 340 inseri non

---

[9]) quo ducere possit Vergilii locus georg. III, 209 sq. quem et Seneca versibus quos tractamus imitatus est et eadem imagine usi Valerius II, 544 (*qualis per pascua victor ingreditur, tum colla tumens, tum celsior armis taurus, ubi adsueti pecoris stabula alta revisit et patrium nemus et bello quos ultus amores* cf. V, 67 sq.) et, qui maxime taurorum pugnam adamavit, Statius: Theb. II, 323 sq. III, 330 sq. VI, 864 sq. XII, 601 sq. Ach. I, 313 sq., quorum locorum tertium:

non sic ductores gemini gregis horrida tauri
bella movent: medio coniunx stat candida prato
victorem expectans; rumpunt obnixa furentes
pectora, subdit amor stimulos et vulnera sanat

ideo adscripsi, quia ultima verba sic emendanda esse censeo: *et vulnera suadet.* — cf. Longus p. 266, 15 Hercher. *ἔγνων δ' ἐγὼ καὶ ταῦρον ἐρασθέντα, καὶ ὡς οἴστρῳ πληγεὶς ἐμυκᾶτο.*

possent. itaque ad leones referenda sunt de quibus v. 348 sermo est. nec dubito quin et ordinem et sententiam sic restituenda esse iure contendam:

venere instinctus suscipit audax
grege pro toto bella iuvencus;
si coniugio timuere suo,
350 *poscunt timidi proelia cervi.*
tunc virgatas India tigres
decolor horret; tunc vulnificos
acuit dentes aper et toto est
spumeus ore.
Poeni quatiunt côlla leones
351 *et mugitu dant concepti*
signa furoris, cum movit amor:
tunc silva gemit murmure saevo.
amat insani belua ponti
lūcaeque boves. e. q. s. —

tertius Phaedrae locus est v. 1141 sq.:

volat ambiguis mobilis alis
hora nec ulli praestat velox
fortuna fidem. qui clara videt
sidera mundi nitidumque diem
1145 *morte relicta, luget maestos*
tristis reditus ipsoque magis
flebile Averno sedis patriae
videt hospitium.

quae satis quidem limate decurrens oratio interpolatori debetur; iuvat autem Etrusci scripturam subicere:

— *nec ulli praestat velox*
fortuna fidem. hic qui clari
sidera mundi nitidumque diem
morte relicta[10], *luget maestos*
tristis reditus.

sententiae aperte hianti interpolator succurrit; nec vidit olim necessario dictum fuisse Thesea solis aspectu recuperato laetatum modo nunc lugere. et fortasse monometer tantum intercidit quo suppleto sic fere pristinam versuum dispositionem restituemus:

---

[10]) *morte E*, non *nocte*. cf. v. 1220 *mortem relictam*. HO 1161 *relicta morte*. Hf. 612 *morte contempta redi*. HO 1949 *vicisti rursus mortis loca E*, *noctis A*. Verg. aen. IX, 346 *et multa morte recepit;* Servius: *Cornutus nocte legit et adnotavit: utrum nocte pro morte? an cum multa nox esset?*

— nec ulli praestat velox
fortuna fidem.
hic qui clari [laetus vidit]
sidera mundi nitidumque diem
morte relicta, luget maestos
tristis reditus e. q. s.

versum 987 supra (p. 105) tractavimus. iam in Phaedra unus relictus est v. 33

tendant Cretes fortia trito
vincula collo. at Spartanos e. q. s.

in quo nihil reprehendendum est; iam vero iure statuemus librarios hunc versum falso continuasse et monometrum non v. 38 sed v. 33 ponendum esse. sic in Phaedra nusquam hiatus vel syllaba anceps nisi in fine versus extat: siquidem v. 14 interpolatum esse Herm. X p. 426 docuimus et v. 343 non suum locum tenere modo evicimus.

Oed. 178 *nocte silenti Amphionios*
ululasse canes

hunc locum (171 sq.) turbatum esse infra demonstrabimus: nunc disputationem nimia mole augere nolo. item Troadum carmen v. 67 sq. sequenti capiti reponimus. moneo tantum v. 101 sq.:

sparsitque cinis
fervidus ora. complete manus;
hoc ex Troia sumpsisse licet

ultimos tres monometros non suum locum tenere; quod Haasius comprobavit in misc. philol. III p. 12. sic in Oedipo relinquitur v. 158:

bracchia curvat. omnia nostrum

qui non minus incorruptus est quam tres eius generis versus in Medea extantes:

342 *claustra profundi hinc atque illinc*
372 *pervius orbis. Indus gelidum*
832 *servare malum. adde venenis*

quibus in locis omnibus ut in Phaedrae Oedipi et Thyestae quem nondum tetigi:

877 *cardine mundus. in nos aetas*

nullo negotio probabilis versuum dispositio restitui potest; id ne temere fieri videatur haec tantis ambagibus tractavi. iam, quod totiens corruptis locis deprehendimus, id in reliquis quoque errore factum esse persuasum habebimus.

idem si de tribus Agamemnonis versibus (68. 88. 104)

statuimus, manifestum est difficultatem quam in anapaestorum synaphia parum observata sitam esse creditur, aliqua ex parte levari. sed negari non potest Agamemnonis auctorem eo a reliquis discrepare quod hiatum in syllaba ancipiti sibi indulsit. id si Senecae aevoque eius adscribi prorsus non posse opineris, vereor ne fallaris. etenim in apocolocynthosi plane idem accidit, in fine quidem sententiae; sed Senecam id quoque in reliquis vitasse vidimus: apoc. 12, 4

quo non alius fuit in toto
fortior orbe. ille citato
vincere cursu poterat celeres.

quamquam non eodem modo in satira quo in tragoediis anapaestos compositos esse facile agnoscas. in quibus cum ne seni quidem spondei usquam se excipiant, quaterni perraro (v. s. Phaed. 343), hic decem uno tenore decurrunt:

21 *una tantum parte audita,*
saepe et neutra: quis nunc iudex
toto lites (audiet anno?).

praeterea autem nunc dubitari non potest quin singulare sit in Agamemnone canticum dimetris anapaesticis et monometris alternis sese excipientibus compositum. verum nec hoc nec reliqua quae de anapaestis disputavimus ad pronuntiandam de tragoediae origine sententiam sufficiunt.

---

absolutum ac firmatum omni ex parte iudicium de Agamemnonis auctore ferri nequit antequam de canticis constiterit quae in illa leguntur v. 589—636 et 808—866. ea vero tam arte natura sua cum Oedipi canticis 403—508 et 709—763 coniuncta sunt ut non aliter quam coniuncte de his omnibus disputari queat. atque post curas Grotefendi, cuius librum inspicere non potui, et Bothii, quem Grotefendi vestigia pressisse aiunt, Muellerus haec carmina perverse quidem discripsit — id quod in anapaesticis quoque fecisse illum vidimus — sed numerorum naturam ad summam recte exposuit (de re metr. 120 sq.), nequaquam tamen ita ut tractando hoc loco supersedere possimus; praesertim cum Richteri Peiperique temeritas docuerit carmina ista, memorabilia sane et singularia ex antiquitate Romana artis licentius exercitae monimenta, ne a vilissimo quidem et plane nefario ariolandi genere munita esse. atque ut de disputandi ratione primum conveniat, vel potius ne quis putet aliter haec carmina tractanda esse, aliter

reliquam Romanorum poesin, tenebimus solitam quaerendi viam: videbimus igitur quali haec procedant sententiarum ordine, multosne locos corruptos esse iudicandum sit, possitne in singulis pristinae lectionis recuperandae ratio demonstrari; deinde inquirendum erit quomodo artem metricam poeta factitarit, qualia numerorum et metrorum genera imputari illi merito videantur, quatenus a tradita lectione — cuius fundamentum utique habenda est tradita versuum dispositio — recedendum sit. sic demum iudicari poterit de gravioribus quibusdam rebus cum hac quaestione coniunctis et in primis, quod ad propositum nostrum attinet, an de diversis sive non diversis Oedipi et Agamemnonis auctoribus argumentum e canticis istis capi queat.

canuntur autem Oed. 403 sq. Bacchi laudes, occasione sumpta ex Soph. OR 209 (*τὸν χρυσομίτραν τε κικλήσκω τᾶσδ' ἐπώνυμον γᾶς οἰνῶπα Βάκχον εὔϊον Μαινάδων ὁμόστολον πελασθῆναι φλέγοντ' ἀγλαῶπι πεύκᾳ ἐπὶ τὸν ἀπότιμον ἐν θεοῖς θεόν* cf. 1105), sermonis flosculis undique decerptis, ex Propertii carmine IV, 17, 21 sq., Tibulli I, 7, 39 sq., Horatii carmine saeculari aliisque (III, 25; II, 19; I, 4), Vergilii Aen. I, 607 sq., Ovidii fast. I, 391 sq. aliis. duae autem carminis partes de quarum metris dubitari potest — nec de ceteris explicatius hoc loco disserendum est — tres reliquas ita cingunt ut initium totius cantici finemque obtineant praeter versus heroicos in singularum partium initiis finibusque positos. eos vero in sequenti capite tractabimus.

chorus igitur Bacchum invitans, ut favens Thebarum incolis pestilentia vexatis accedat, dei cultum describit precaturque: '*vultu sidereo discute nubila et tristes Erebi minas avidumque fatum;*' quod et Swoboda et Richterus lacessiverunt, non posse fatum discuti praedicantes. at mortis impendentis minas discuti posse translato sensu, ut nubila proprio, concedent; cum quibus *fatum* tam arte coniunctum est ut quasi una notio efficiatur. sed licet hunc conexum non agnoscas, ne inter audaciores quidem illa esset zeugmatis figura.[11])

---

[11]) cf. HO 325 *iam iam minaces ire per caelum faces specta et tonantem fulmine excusso diem* i. e. fulmina aspice iam excussa et tonitrua audi die sereno coorta. Thy. 406 (*tactum soli natalis et patrios deos cerno*) recte Bothius scripsit *tractum*. similiter autem errarunt illi atque Hyginus cum Vergilium errasse contendit in his versibus: *ipse Quirinali lituo parvaque sedebat succinctus trabea laevaque ancile gerebat* quos non rectius explicat Gellius V, 8. sic Statius dixit Theb. XII, 377 *certe lacrimas lamentaque cerno.* XI, 643 (*plagam*)

descripto dei cultu et comitatu res ab illo gestae enarrantur: piratae in ranas transformati, subactae gentes ferocissimae quaeque. hoc loco Etrusci librarius cum omisisset quae inter v. 473 *Boreas ferit* et 475 *frigido fluctu* intercedunt, iam scripto libro ipse in margine cola omissa supplevit, etiam verbis *frigido fluctu*, quae scilicet aliud agens ita exaraverat: *rigido fluctu*, emendate iterum scriptis. ut haec sit versuum 473—475 species (fallit enim exemplar Teubnerianum):

Et quos vicinus boreas ferit. *alluit gentes.*
Rigido fluctu. *Arva mutantes.* *Quasque meotis*
Quasque despectat. uertice summo. *Frigido fluctu*

ut *alluit gentes* ad *quasque Maeotis* applicandum esse significetur, totum ordinem autem non diversum esse ab eo qui in editionibus circumfertur, sic scilicet discribendum:

et quos vicinus Boreas ferit
arva mutantes,
quasque Maeotis alluit gentes
frigido fluctu.

pergit chorus: Gelonos Bacchum domuisse, Amazonas subiectas comitesque dei factas, Cithaerona maculatum esse *caede Ophionia*,[12]) Proetidas in silvam actas et Argivorum civitatem

---

lacrimisque comisque siccabat plangens; sic Horatius I, 14, 3 *nonne vides ut nudum remigio latus — antemnaeque gemant,* qua de re non merito Bentleius dubitavit. cf. serm. II, 8, 77 *tum in lecto quoque videres stridere secreta divisos aure susurros.* sic Oed. 1013 *matris en matris sonus.* — ad 409 *vultu sidereo discute nubila* cf. Stat. Theb. II, 56 *infernaque nubila vultu discutit.*

[12]) perquam memorabile est Senecam v. 485 epitheto ab Ophione derivato usum esse, non a titane Eurynomae coniuge (Apoll. Rh. I, 503) sed ab alio quodam qui inter Thebarum conditores fuerit et, ut breviter dicam, germanus geminusque Echionis habendus est. sed quominus hoc loco scribendum conicias *Echioniaque caede* adiectivo poetis latinis usitato prohibet Hf. 268 *Cadmea proles atque Ophionius cinis* quod interpolare inceperunt Itali, penitus pessum dedit D. Heinsius scribendo *civitasque Amphionis*, pessum datum ediderunt quicumque post Heinsium fuere. certam puto emendationem: *Cadmea proles atque Ophionium genus, quo reccidistis?* adripio autem occasionem quamvis alieno loco exponendi cur v. 269 scribendum ducam *quo reccidistis.* legitur hoc in nonnullis interpolatae sectae libris, unde inlatum est secunda manu erasis quibusdam litteris in *E* et *N*. alii *decidistis. quorsum excidistis M*, quod e Vindobonensis vestigiis iam restituerat Peiperus. sumamus igitur hanc ipsam Etrusci fuisse pristinam scripturam. *at excidere* apud Senecam proprio sensu legitur tantum Thy. 32 *superbis fratribus regna excidant.* 51 *excidat caelo dies.* HO 1163 *cum paene lapsis excidit Titan equis.* Ag. 494 *excidunt ignes tamen;* translato tantum eo qui et Ovidio valde usitatus nec Vergilio ignotus est (aen. I, 25), ut scilicet excidisse dicatur quod memoria exciderit: Tro. 204 *excidit Achilles.* 714 *excidat*

praesente noverca Bacchum coluisse (nam qui v. 487 corruptum habuere et correxere aut nugati sunt aut somniati), cuius thalamis Naxos insula virginem tradiderit (v. 489 quod nomen desiderari dicit Richterus viri cuius thalamis tradatur, oblitus est omnia ad unum eundemque pertinere); iam solita dei in parandis rivulis lacte vinoque fluentibus miracula, denique nuptiae describuntur. nusquam autem in hac carminis parte iure haesites; quod si contra Richterum de hoc carmine in philologorum Bonnensium symbola commentato demonstrare vellem chartas perderem inmeritas. exemplo sit quod versus 496 (*et mixta odoro Lesbia cum thymo*) ita illi corruptus videtur ut de emendando omnino desperandum sit; nempe Lesbium ab illius aevi poeta dictum esse vinum Naxi profluens et thymo Senecae Bacchum vina miscuisse plane illi incredibile visum est.

minus expedita est lectio sequentis carminis quo post relatas a Creonte Laii in Oedipum diras finitamque inter reges altercationem chorus praesentium calamitatum causam altius repetendam esse canit: non propter Oedipi culpam Thebas plecti, sed veteres esse numinum iras inde a Cadmi adventu numquam mitigatas: quarum initia fuisse draconem caesum spartosque; alia secuta esse. ac statim in initio haeremus

709 *non tu tantis causa periclis,*
non haec Labdacidas petunt

Hector. Med. 561 *excidimus tibi?* Thy. 511 *animis odia damnata excidant.* Phaed. 590 *quam bene excideram mihi.* HO 357 *excidit quidquid licet.* 367 *vim stupri passa excidit.* 1332 *excidimus tibi?* 1446 *quam bene excideras dolor;* sensu quo codices isti volunt nec apud Senecam nec quantum sciam apud reliquos latine loquentes. praeterea *quorsum* dubito an poetae post Terentium scripserint; Seneca nec hoc nec *sursum seorsum deorsum versum; rursum* vero ubique *rursus* apud illum sonat. iam *recidere aliquo* dictio est hac in re legitima: cf. Liv. XXX, 42, 18 *ceterorum miserabilior oratio fuit commemorantium ex quantis opibus quo recidissent Carthaginiensium res.* IV, 2, 8 *ne id Iupiter O. M. sineret, regiae maiestatis imperium eo recidere.* quod verbum verum est alio harum tragoediarum loco non inveniri; at usitatum est Ovidio (rem. am. 611 *reccidit ut cupidos inter devenit amantes,* item met. VI, 212; X, 18. 180. cf. her. 14, 46); nec *rettulit* scripsit ille praeter Ag. 819 (cf. Ov. met. III, 383 *rettulit Echo*). denique, quod summum est, in *E* prima manu scriptum fuit *quor excidistis,* certe post *quo* una tantum littera erasa; *quor* igitur qui codicem *Σ* interpolavit correxit ut in *M* et Vindobonensi legitur, spreta correctura recepit *N*. illud vero quomodo emendandum vel potius intellegendum sit iam nemo opinor dubius haerebit. certe ut grammatica ratione *excidimus* sic Etrusci auctoritate *decidimus* refellitur alioquin nec usu illud nec grammatica recusatum. cf. Gronov. ad l.; Sen. ep. 75, 9 *iam tamen in illa — decidere non possunt.* Claudian. bell. Gild. 44 *ei mihi quo Latiae vires urbisque potestas decidit?*

fata, sed veteres deum
irae secuntur e. q. s.

haec ita accepisse videntur quasi dictum sit 'non haec prima', 'non haec demum'; vides autem hunc potius traditae scripturae sensum esse: non Labdacidas haec infortunia petunt, sed iam ante Labdacum initium cepere; quod a carminis proposito alienum est. non premo quod chorus ignarus Oedipum e Labdaci genere esse adhuc Meropae illum Polybique filium habet (cf. 661 sq.); verum post v. 709 utique flagitatur haec sententia: non haec *propter te* Labdacidas, i. e. Thebanos, fata petunt; respondet enim Laii dicto: *patria non ira deum, sed scelere raperis.* ergo aliqua enuntiati particula intercidisse videtur; quae qua ratione suppleri possit ostendemus cum de metris constabit. sequitur sententia multorum versuum spatium complectens, submolesta quidem et subobscura, sed ut suspicionem non moveat.[13]) statim enim in narratione incipit tempusque describit quo Cadmus in Thebarum locum venerit: umbram fontemque nemus Castalium viris Phoenicibus praebuit, cum Cadmus Iovi sacra ferens in hac silva requiesceret et, a Phoebo iussus vaccam iugi immunem sequi, tandem consisteret gentique de bove nomen daret. haec ineleganter dicta sunt sed non vitiose. contra ferri non potest quod legitur 725 sq.

aut anguis imis
vallibus editus annosa supra
robora sibilat superatque pinus,
supra Chaonias celsior arbores
erexit caeruleum caput,
cum maiore sui parte recumberet.

non in narrationis progressu satis quidem miro offendimus — ita enim haec narrat quasi inter Cadmi adventum necemque draconis multum temporis intercesserit et quasi angui isti nihil commune fuerit cum pugnacibus terrae filiis, quamvis Ovidium exprimat —, sed in eadem re intolerabili modo bis dicta; nihil enim v. 728 aliud dicitur quam quod 727 audivimus, ne loquendi quidem genere variato (*supra annosa robora* — *supra Chaonias arbores*). non dubito quin locus interpolatus

---

[13]) commodius sententiae partes inter se coniungantur si scribas 712 *Castalium ut nemus*, cui respondeat 715 *ut primum*, coordinetur 722 *deseruit*, ut 724 apodosis incipiat: *tempore ex illo.* sed sic merito diceres per priora duo membra sententiam non continuari. et videtur structura rudis et aspera non ex metrorum insolentia tantum sed ex nimia quoque Ovidii imitatione orta esse; quod concedes si relegeris met. III, 6 sq. ubi eodem ordine res proferuntur et subinde verbis eisdem.

sit, quem quo saepius retracto eo magis verisimile habeo sic restituendum esse (ut integros versus integros adscribam):

aut anguis imis vallibus editus
annosa supra robora sibilat
supraque pinus
erexit caeruleum caput,
cum maiore sui parte recumberet

ut v. 728 insertus sit cum *supraque* in *superatque* proclivi errore mutatum fuerit.

dein spartorum originem et pugnam fusius describit atque in eadem materia tractanda, ut solet, transitum a mixto metrorum genere ad anapaestica facit. quorum in confiniis pridem haesitarunt viri docti et iure quidem in interpolatorum codicum scriptura, quam tentantes quod nihil effecere ingeniosi viri Grotius et Rutgersius (V. L. p. 426 sq.) non mireris. Etrusci scripturam rectam esse vidit Gronovius; quae offensionis nihil praeberet si cum anapaestis sententia non interrupta coniungi posset: v. 733

sonuit reflexo classicum cornu
lituusque adunco stridulos cantus
elisit aere. non ante linguas
agiles et ora vocis ignotae
clamore primum hostico experti
agmina campos cognata tenent e. q. s.

sed hoc fieri non potest; nam ut *agmina cognata* appositionis vice ad *experti* accedere possit, nomen desideratur quo adiectivum *experti* regatur. itaque in metro sententiam quoque terminari iudicandum est. ita vero statim apparet incorrupta quidem haec verba esse ('linguas non antea agiles et ora ignotam vocem fundentia primum experti clamore bellico'), sed manca: desideratur enim verbum et, quoniam de viris nihil dum comperimus (v. 731 *feta tellus impio partu effudit arma*), nomen; vel, ut aliter idem dicam, intercidit hoc fere sententiae supplementum: '*[pugnamque inibant tellure nati] non ante linguas agiles et ora — clamore primum hostico experti.*' dein pergit: *agmina campos cognata tenent.*

denique cantici finem inspicere debemus, licet anapaestis compositum, ut sententiarum ordinem recte aestimemus. atque de v. 751 sq. aliquid vidit Peiperus vel potius sensit: nimirum haec cum praecedentibus non cohaerere. at aptissime Actaeonis fata in hoc carmine narrantur et de Phoenissarum cantico somnia discutient puto quae de scaenis illis disputavimus. Habruckerus quoque a Peipero in errorem se deduci passus est

(p. 53 sq.); qui quod de Actaeone narrationem 'frigidam atque aridam' esse dicit id non emimus maioris quam illi constitit; et apud ipsum quoque plus valuerint aliae quas a Peipero in se suscepit rationes. quarum alteram, inconexam scilicet orationem, mox tangemus; de altera et Peiperum et Richterum et Habruckerum errare credimus. dicunt enim canticum aperte finiri versibus 748—50

hac transierit civile nefas,
haec Herculeae norint Thebae
proelia fratrum.

quibus sane respicitur ad regum altercationem; ea vero non praebuit choro canendi materiam, sed perstringitur tantum occasione data: argumentum carminis in eo versatur quod non Oedipi culpa Thebae domusque Labdacidarum vexentur sed vetere deorum ira, id quod demonstrari non potest nisi inde ab initiis Cadmi inruentibus in domum eius infortuniis; apte igitur hoc carmine Semeles Inus Actaeonis Penthei fata poterant enarrari. atqui dispicere possumus quae causa fuerit cur Actaeonis potissimum transformationem elegerit. nempe quod in priore carminis parte Ovidium suum non imitatum tantum poetam esse sed expressisse interpretes viderunt — unde non minus quam metris insolitis et difficilibus factum esse coniecimus ut minus elegantes evaderent structurae sententiarum — idem multo etiam apertius in eis versibus factum est quos de Actaeone composuit:

v. 752 *cum vivacis cornua cervi*
frontem ramis texere novis
Ov. met. III, 194 *dat sparso capiti vivacis cornua cervi*
(cf. med. fac. 59 *et quae prima cadent vivaci cornua cervo*).
v. 760 *donec placidi fontis in undis*
cornua vidit vultusque feros
Ov. met. III, 200 *ut vero vultus et cornua vidit in undis.*

praeterea cf. 757—III, 198; 759—III, 228; 762—III, 163. sed non sermone contentus etiam ordinem rerum expressit: nimirum Ovidius quoque narrato Cadmi adventu sic pergit: potuisse quidem Cadmum felicem videri exilio, sed ultimam semper diem hominis [14]) expectandam esse:

138 *prima nepos inter tot res tibi, Cadme, secundas*
causa fuit luctus

quae excipiuntur Actaeonis transformatione. itaque totum

---

[14]) ut est in commentis Lucani (cf. Useneri adnotationem p. 256, 26); *homini* codd.

carmen ab uno poeta Ovidii exemplo compositum esse constat. sed verum est sic narrationem incipere non posse: *quid Cadmei fata nepotis, cum* e. q. s. atque ipsa sermonis forma docet aliquid antecessisse cui illud adplicari potuerit. omnino autem, cum ex eis quae modo expedivimus constet maiorem narrationis ambitum inter spartorum pugnam Actaeonisque fatum non intercessisse, sententiae tali fere supplemento satisfactum erit: *[quid plura canam?] quid Cadmei fata nepotis?* e. q. s.

finitur vero canticum aptissime ut in codicibus legitur, in imagine scilicet Actaeonis fatum agnoscentis depingenda; quo artificio amputatur filum narrationis nondum finita licet carminis materia. sic Thy. 122 sq., cum carminis argumentum sit numinum invocatio ut arceant ab Argis in futurum scelera, Pelopis et Tantali criminibus relatis in poena Tantali apud inferos describenda carmen terminatur his verbis:

conantemque sequi deserit: hic bibit
altum de rapido gurgite pulverem

ubi finem carminis deesse iam Scaliger putabat.

accedimus ad Agamemnonis canticum 589 sq. quod item statim in initio insuperabiles interpreti difficultates opponit, quas Peiperus, cetera ad libidinem discerpens et amplificans, ne sensit quidem, licet tactae sint a prioribus. qui quod v. 593 *hunc* ad *portum* referebant, id refutavit Gronovius (ad v. 596) recte dicens *hunc* non posse intellegi nisi contemptorem levium deorum v. 605. miratur enim chorus quod vitae miserias morti homines praeferant v. 589:

heu quam dulce malum mortalibus additum
vitae dirus amor [15]), *cum pateat malis*
effugium et miseros libera mors vocet, [16])
portus aeterna placidus quiete. [17])

statim pergit v. 593:

nullus hunc terror nec impotentis
procella fortunae movet aut iniqui
flamma tonantis

et quae in eandem sententiam usque ad v. 604 secuntur, dicta de eo qui mortem eligere prae vita miserabili non dubitet. [18])

---

15) similes locos dabit volenti Valckenaerius Diatr. p. 232.

16) Phaed. 253 *haec sola ratio est, unicum effugium mali.*

17) Sen. cons. Pol. 9, 7 *in hoc tam procelloso et in omnes tempestates exposito mari navigantibus nullus portus nisi mortis est.* de vit. beat. 19, 1 *laudavitque aetatis in portu et ad ancoram actae quietem* e. q. s.

18) sive de sapiente ut audierit philosophanti Senecae: ep. 56, 13

eius autem viri descriptio sequitur demum finitis eiusdem laudibus, quas ita nec intellegere nec referre quo pertinent quisquam potest. et languide dicitur v. 604 omne servitium perrumpere cui mori facile sit, cum de eodem multo plura et maiora iam dicta sint. contra id ipsum aptissime dicetur statim post v. 591 *cum miseros libera mors vocet.* ut brevis sim, vv. 604—608 suo loco post 592 reddendi sunt:

cum pateat malis
effugium et miseros libera mors vocet,
592 *portus aeterna placidus quiete.*
604 *perrumpet omne servitium* [19]) *contemptor*
levium deorum,
qui vultus Acherontis atri, qui Styga tristem
non tristis videt audetque vitae
608 *ponere finem.*
593 *nullus h u n c terror nec impotentis*
procella fortunae movet aut iniqui
flamma tonantis e. q. s.
dein 602 *non (timet) urbe cum tota populos cadentes*
hostica muros populante flamma
indomitumve bellum:
609 *par ille regi par superis erit.*
o quam miserum est nescire mori e. q. s.

quae secuntur incorrupta sunt quamvis artificiose constructa. narrandae Graecorum fraudi chorus praefatur praedicanda patriae per decem annos constantia: quam bello non victam Herculis sagittis iterum succubuisse [20]) et, cum Achilli et Patroclo restiterit—huic alienis armis hostem territanti, illi amicum ulciscenti — extremo honeste pereundi titulo semet ipsam privasse:

restitit quinis bis annis
unius noctis peritura furto.

ipsa deinde fraudis narratio nihil habet in quo offendas.

---

prior ille sapiens est quem non tela vibrantia, non arietata inter se arma agminis densi, non urbis impulsae fragor territat e. q. s. (v. 599 sq.). 59, 14 *sapiens ille plenus est gaudio, hilaris et placidus, inconcussus: cum dis ex pari vivit* (v. 609); 102, 29 *quam (aeternitatem) qui mente concepit, nullos horret exercitus, non terretur tuba, nullis ad terrorem minis agitur* (v. 596 sq.). vides rem non potuisse verbis magis stoicorum et ipsius Senecae propriis tractari quam in Agamemnone factum est.

[19]) cf. Lucan. IV, 576 *quam sit non ardua virtus servitium fugisse manu*, alia.

[20]) nam v. 613 ita distinguenda est sententia:
non illa bello victa non armis,
ut quondam, Herculea cecidit pharetra.

de altero cantico (808 sq.) non multa dicenda erunt. Troades ingentes viros Argivorum urbe prodisse expertae praedicant laudesque prioris Troiae expugnatoris, sed magis illius generose in victos se gerentis (cf. Tro. 718 sq.), canunt v. 809:

semper ingentes alumnos
educas: numerum deorum
imparem aequasti e. q. s.

quod verbo non tangerem nisi a Peipero inepta coniectura tentatum esset *numerum laborum;* manifestum est Herculem a choro inter duodecim deos recenseri, qui nimirum illo nondum in caelum recepto undecim fuerint. describuntur deinde natales Herculis et deinceps duodecim labores recensentur; in quibus minuta tantum adnotanda sunt. 821 consentaneum est *movit* recte legi, non *movet* (*E*). 846 *tinxitque crudos ultimus rictus sanguis aurigae* (*ultimos E*). denique in fine carminis v. 862:

te duce succidit mendax
Dardaniae domus et sensit arcus
iterum timendos; te duce concidit
totidem diebus Troia quot annis

scribendum videtur *Dardanidae domus,* et propter epitheton *mendax* et quia sequitur Troiae nomen, denique cum *domus* non de urbe sed de Laomedonte dictum videatur. v. 864 *iterum* non ad *sensit* attinet sed ad *timendos,* in quo totum sententiae acumen situm est; item v. 865 ad *totidem diebus* subaudimus 'cum primum arcus sentiret', ad *tot annis* 'cum iterum'.

haec sunt quae de carminum istorum lectione monenda videantur; quae nec multis locis nec gravius quam solet corrupta esse, naturam corruptelae et rationem qua sanari possit ubique certa via demonstrari posse vides. in universum vero quod negari non potest duritiem quandam sermonis et scabritiem per omnia illa persentisci, id metrorum insolitorum difficultatibus et angustiis ipsi poetae non facile superandis iure adscripsisse videmur. itaque ad ipsorum metrorum naturam expendendam accedamus, qua in re eo certius quod verum est assequemur quo magis persuasum habebimus, numerorum quorumlibet recuperandorum causa nihil utique in verbis quae incorrupta esse cognovimus mutandum esse.

singulos igitur versus eo consilio perlustrabimus ut pares una tractentur eis tantum repositis ad quos restituendos tradita in *E* versuum dispositio inmutari debeat. sunt autem praeter quosdam trochaici et dactylici generis versiculos omnes

ex metris Horatio usitatis derivati, ut versus aut integri aut dimidiati aut inversis colis ponantur. unde hoc pro certo concludendum mihi videtur, ubi versus sapphici asclepiadei alcaici glyconei puri aut e Senecae consuetudine formati apparent, eos a poeta ut versus integros positos esse, et si quando discerpti in Etrusco legantur, errori id tribuendum esse. recte enim Richterus contendit, sive continuentur hi versus sive interrumpantur, auribus perinde esse, quippe quibus ut integri utique percipiantur. metris numerisque magis artificiosis et in ipsius tragoediis praeterea non usurpatis abstinuit. interdum diversi generis versiculis iuxta ponendis inconexos effecit, sed plerumque ita ut Aeolorum logaoedicos imitaretur; de quibus iudicium suo loco fiet. iam singulos versus excutiamus, singulos scilicet ut in Etrusco discribuntur.

Oed. 404 *lucidum caeli decus huc ades votis*
quae tibi nobiles
Thebae Bacche tuae
palmis supplicibus ferunt.

statim in initio expediendum est quod graves cuipiam scrupulos movere possit. nimirum quisquis ad haec carmina tractanda accedet ante omnia inquiret an strophis Graecorum ritu inter se respondentibus liberiora metra poeta incluserit. cui suspicioni et huius carminis exordium et Agamemnonis alterum primo obtutu favere videntur. atque Oed. 404 similem habet versum inconexum, dimetro scilicet trochaico catalectico et priore sapphici parte constantem v. 412

te decet cingi comam floribus vernis.

hinc vero quae secuntur et plane diversa sunt a v. 405 sq., cum de gravioribus corruptelis nullo modo cogitandum sit, et syllaba anceps quae in medio v. 404 statuenda fuerit, nusquam praeterea apparet. magis adridet Ag. 611

vidimus patriam ruentem nocte funesta

cui respondeat v. 626

vidimus simulata dona molis immensae,

versus constantes ordine logaoedico, nimirum sapphico cui demptus sit in prima parte spondeus et priore sapphici hemistichio. secuntur autem utrobique, si versus 612 et 627 praetereas, numeri saltem sapphici, ut si graviora ulcera has periodos traxisse statuas de recuperanda eurythmia cogitare queas. sed haec fallacia sunt et a nobis prolata tantum ne alios quoque eludant. nihil enim sententiae habent in quo iure offendas nec re vera sapphici sunt versus 614 sq. similes

igitur versus Senecae consuetudini ascribas in nova re ordienda verba priorem sententiam inaugurantia repetendi.

itaque cum Oed. 404 cum v. 412 componere syllaba anceps non prohibeat quidem sed dissuadeat, accedit ut ultima vocula *votis* cum 405 coniuncta glyconeum efficiat legitimum:

votis quae tibi nobiles.

quod restat

lucidum caeli decus huc ades

sapphicus est ultima syllaba mutilatus. cf. Mar. Vict. p. 118, 25 '*sane reperimus phalaecium syllaba novissima detracta veluti scazonta ut est*

nunc Troiam fera vindicat Venus

quem volunt videri claudum' sic infra Ag. 608 reperiemus alcaicum detracta novissima:

audetque vitae ponere finem.

sic Ag. 811 sapphicum deficiente ultimo trochaeo:

imparem aequasti tuus ille.

cf. Ag. 611 et 626. Oed. 500 sapphicum sine spondeo:

cantat et geminus Cupido

quem, si basin trochaicam concedas, glyconeum hypercatalectum voces (Soph. OC. 165 κλύεις ὦ πολύμοχθ' ἀλᾶτα). haud raro occurrit, qui eodem pertinet, sapphicus dempto primo trochaeo, qui est glyconeus hypercatalectus legitimus: Oed. 481

Thermodontiacae catervae

sic Oed. 499. Ag. 829

infusis humero capillis.
te sensit Nemeaeus arto.

de Ag. 605. 606. 812 v. i. porro Oed. 729 alcaicum habes iambo detracto:

erexit caeruleum caput,

qui est glyconeus addita in initio syllaba (v. i.). sequitur glyconeus v. 407

palmis supplicibus ferunt.

praeterea glyconei inveniuntur Oed. 410. 492. 710. 718. Ag. 842. 863:

et tristes Erebi minas.
fluxit Nyctelius latex.
non haec Labdacidas petunt.
praedonem venerans suum.
egit Threicium gregem.
mendax Dardanidae domus.

et basi trochaica[21]) Oed. 711. Ag. 848. 849

fata sed veteres deum.
vidit Hippolyte ferox
pectore e medio rapi.

versus qui intercedit 406

Thebae Bacche tuae

asclepiadei prior pars est[22]), cum glyconeo videlicet apte coniuncta, ut quae eodem iure glyconeus vocetur novissimo iambo curtatus. secuntur asclepiadei 408. 409:

huc adverte favens virgineum caput,
vultu sidereo discute nubila

idem versus Oed. 501. 713. 717. 728. 730. Ag. 590. 808. 843. praeterea priore choriambo in molossum verso contra numerorum naturam Oed. 715

ut primum magni natus Agenoris

(cf. B. Schmidt. p. 69) et spondeo in dactylum Ag. 591

effugium et miseros libera mors vocet.

quod in sapphicis Seneca interdum admisit: v. B. Schmidt. p. 72; sic Oed. 413

te caput Tyria cohibere mitra.

sequitur Oed. 411 altera pars sapphici hendecasyllabi

avidumque fatum.

eadem rursum invenitur v. 414, praeterea 477. 490. 719. Ag. 849

hederave mollem.
geminumque plaustrum.
meliore pensans.
monituque Phoebi.
spolium et sagittis.

(cf. Ag. 837) et aliquotiens coniuncta cum aliis colis. reliqua tetigimus praeter ultimum v. 415

bacifera religare frontem

qui est strophae alcaicae versus tertius; eundem deprehendemus Ag. 632. 841

fraude sua caderent Pelasgi.
Geryonae spolium triformis.

---

[21]) quo versu in eadem Oedipo canticum constare voluit 882—914. hunc Muellerus recte dixit dimetrum trochaicum habendum esse (p. 166), septenarii alteram partem, sive senarii dicas post semiquinariam.

[22]) penthemimeren heroicam voces, sed ab Horatianis metris sua derivat; cf. Terent. 2584 '*carmen Pierides*' *quod hexametri est.*

novissima pars cantici incipit a v. 472

sensere terrae Zalacum feroces

qui compositus est priore alcaici et posteriore sapphici partibus, cuius generis versiculi saepe occurrunt; plerumque autem uno versu duo coniunguntur, ut ipso v. 472 factum est.[23]) quorum uterque ab anapaesto incipit Oed. 482. Ag. 633. 836. 860; prior a spondeo alter ab anapaesto Oed. 472. 487. 502. 714. 735. Ag. 854. 864; alter ab anapaesto alter a spondeo Ag. 833; uterque a spondeo Ag. 844. tertius eiusdem generis versiculus sequitur Ag. 836 et 860, praemittitur Oed. 735: ut his locis terni se excipiant.

deinceps v. 473 tetrameter dactylicus est:

et quos vicinus Boreas ferit

cf. 449—465. Ag. 607:

qui Styga tristem non tristis videt.

hunc versum 'in tragicis choris saepe iunxisse Pomponium et Senecam' Terentianus narrat 2135 sq., qui e Pomponio quattuor versus adfert. cf. Mar. Vict. 115, 13 et passim. Mar. Plot. 512, 24.

secuntur quinque versiculi priore sapphici hendecasyllabi parte constantes; quod colon frequenter adhibuit, ita nimirum pronuntiandum quasi e cretico et spondeo constet: [24])

árva mutántes

cf. Oed. 483. 491. 500. 725. Ag. 819 sq. 838 sq. 847. 851. 856. qui versiculos istos excipit

vertice summo

adonius quidem est et eundem reperimus Ag. 595. 618. 818. 834 et fortasse 607. 608. sed sermonis elegantia et numerorum praecedentium aequalitas hoc loco suadet ut scribamus

vertice e summo [25]).

---

[23]) cf. Mar. Vict. 105, 8 *nam si ex duobus iambicis quae penthemimere vocantur, versus unus formetur, fiet sapphicum huius modi*
meat per aequor Inoa proles.

[24]) cf. Diom. p. 469, 11 *trochaeus quoque in clausula bene ponitur, maxime si se ipse praecedat, ut 'acta res est' —, — et amphibrachys: 'venite mecum', nisi quod haec clausula in rythmum cadit; et anapaestus 'impetus fecit'.* nimirum haec clausula grammatico in rythmum cadere non videbatur.

[25]) cf. Stat. Theb. III, 219 *e vertice mundi prospectans.* V, 481 *illos e scopulis et summo vertice montis — prosequimur visu.* Manil. I, 283 *omnia quae summo* (Bentleius: 'concinnius legas *e summo*') *despectant sidera mundo.* cf. Sil. III, 417 *Pyrene celsa nimbosi verticis arce divisos Celtis late prospectat Iberos*, alia.

quem versiculum duo excipiunt:

sidus Arcadium
geminumque plaustrum

quos in sapphicum qualis extat 413 coniungere possis ut factum est in *A*; sed quoniam segregati traduntur nec purus versus est nihil obstat quominus versiculo aeolico suum locum concedas. contra Ag. 825

Herculem nasci
violentus ille

sine dubio sapphicus iniuria discerptus est.

secuntur 478. 79. 80 sapphici hendecasyllabi Horatiana severitate compositi ut 486. 488. 493. 494. 497. 719. 721. 724. Ag. 592. 596. 602. 620. 621. 625. 628. 629. 633. 814. 817. 825. 826. 835. 837. 845. 857—59. 861. de reliquis suo loco iudicandum erit.

versus qualis est 483

sacer Cithaeron sanguine undavit

rursum legitur 731. Ag. 613:

aut feta tellus impio partu.
non illa bello victa non armis.

nam prima brevi etiam in alcaico utitur, cuius priore colo cum priore sapphici coniuncto versus iste constat. item sequentem versiculum

Ophioniaque caede

ex sapphico numero descendere recte Muellerus dixit (p. 121). v. 489 sq.:

tradidit thalamis
relictam virginem
meliore pensans
damnum marito

nihil obstat quominus versiculum logaoedicum ut 476 (*sidus Arcadium*), dimetrum iambicum brachycatalectum, secundam partem sapphici et priorem alcaici agnoscamus; sed tria priora cola alium numerum continent quem non agnosci discribendo aures vetant:

tradidit thalamis relictam
virginem, meliore pensans
damnum marito

sic v. 500 *cantat et geminus Cupido*. cf. p. 121. sequens versus sine dubio una voce immerito auctus est:

pumice ex sicco fluxit
Nyctelius latex.

est enim sapphici prior pars quae glyconeo excipitur.

v. 495 sapphicus inversus:

niveique lactis candidos fontes.

idem Ag. 827

tibi concitatus substitit mundus.

v. 496 alcaicus:

et mixta odoro Lesbia cum thymo

quales extant praeterea 712. 716. 725. 726. Ag. 597. 598. 609. 821. 830. 852 et basi iambica Oed. 723 ut Hor. I, 9, 1. — v. 498 dimeter iambicus catalecticus:

solemne Phoebus carmen.

v. 502 eiusdem generis cuius v. 472, ut in eodem ordine haec cantici pars terminetur a quo initium cepit. —

alterum carmen incipit a dimetro anapaestico v. 709:

non tu tantis causa periclis

(ut Ag. 610 *o quam miserum est nescire mori*), et sequitur glyconeus. quorum versuum sententiam mancam esse supra demonstravimus. et cum in priore versu haud sine ratione offendisse Peiperus videatur, fieri potest ut a glyconeis numeris carmen inceperit:

non tu causa periculi
tanti es: [crimine de novo]
non haec Labdacidas petunt
fata, sed veteres deum e. q. s.

quamquam, si anapaestos in initio retineas, non diverso uti poteris sententiae supplemento:

non tu tantis causa periclis,
non haec [crimine de novo
tanta] Labdacidas petunt
fata e. q. s.

nam de numerorum congruentia equidem in his deliciis nec spondeo quicquam nec tento. — v. 720. 21

quam non flexerat vomer aut tardi
iuga curva plaustri

constant hendecasyllabo sapphico

vomer aut tardi iuga curva plaustri

et colo quale redit Ag. 622 (*extremum decus*)[26]) et in numeris diversis Ag. 615

quam non Pelei Thetidisque natus.

v. 722 alcaicus inversus:

deseruit fugas nomenque genti

---

[26]) cf. Mar. Vict. 145, 10 *item ex molosso et iambo qui molossiambus dicitur: marcenti gradu.*

ut Ag. 631

et licuit dolos versare ut ipsi

et Ag. 853

extimuit manus insueta carpi.

ac statim sequitur alcaicus rectus 723 (basi iambica). in sequentibus v. 728 interpolatum esse supra demonstravimus; quod causae fuerit ut versus praecedentes postea non recte discriberentur. constant enim priore sapphici parte

protulit tellus,

duobus alcaicis et, si recte conieci, alcaici priore colo

supraque pinus.

in fine carminis aliquid omissum esse vidimus; quod rursum non sine damno metrici ordinis factum est. etenim haec (v. 732 sq.):

sonuit reflexo classicum cornu
lituusque adunco stridulos cantus
elisit aere, non ante linguas
agiles et ora vocis ignotae
clamore primum hostico experti

et sapphicus integer et ancipites coalescentesque syllabae sic docent discribenda esse:

732 *sonuit reflexo*
classicum cornu lituusque adunco
stridulos cantus elisit aere
735 *non ante linguas agiles et ora*
vocis ignotae clamore primum
hostico experti.

versus autem quales sunt 734 et 736 — sapphici scilicet cum molosso choriambi loco, sive mavis prior sapphici pars cum alcaici priore — redeunt Ag. 617. 630. 809. 813. 815. 846. 850:

vicit acceptis cum fulsit armis.
conditos reges bellumque gestans.
Argos iratae carum novercae.
magnus Alcides cui lege mundi.
roscidae noctis iussitque Phoebum.
praebuit saevis tinxitque crudos.
nube percussa Stymphalis alto.

ac v. 850 item priore sapphici parte excipitur: *decidit caelo.* Oed. 735 autem ex eorum numero est quos ad v. 472 composuimus. intercidisse igitur versus ante 734 videtur qualem supra proposui:

[pugnamque inibant tellure nati]
non ante linguas agiles et ora e. q. s.

in his canticis perraro vides ab ordine antiquitus tradito recedendum fuisse et eis quidem locis plerumque in quibus de lectione simul dubitandum erat. quod si in Agamemnone paullo saepius ordinem a librariis turbatum restituemus, id eo minore cum periculo faciemus, quo certius iam constat metrorum genera in Agamemnone fere eadem quae in Oedipo usurpata esse. sed nova quoque inveniri primus statim versus docet 589:

heu quam dulce malum mortalibus additum

asclepiadeus scilicet addita post caesuram syllaba; v. i. ad v. 594. — v. 593:

nullus hunc terror nec impotentis

non potest inter sapphicos p. 126 enumeratos recenseri; nam cum molossus ferendus sit, cretico in choriambi locum succedente numeri prorsus abolentur. priorem sapphici partem cum priore alcaici coniunxisse videtur; nec fortasse istos si dis placet sapphicos aliter voluit intellegi. numeri autem evaserunt trochaici, ut v. 589 dactylici, et versus qualem Marius Plot. 530, 2 trimetrum trochaicum brachycatalectum colurum chorium palintrochaicum nomine sesquipedali nuncupat '*cum quinque pedes trochaici metri ponantur*, *debentes esse sex*, *ut sit trimetrum acatalectum*

immemor struis domos severas.'

sequens versus:

procella fortunae movet aut iniqui

vel sapphicus adiecta anacrusi vel potius alcaicus dodecasyllabus est: *ἰόπλοχ' ἁγνὰ μειλιχόμειδε Σαπφοῖ* (Heph. p. 45, 22 W. *περιττεῦον συλλαβῇ τῇ τελευταίᾳ*). cf. Mar. Vict. 101, 10 '*et ex heroo quidem per adiectionem syllabae fiet ita: Musae mi Pierides Clariusque adsistat Apollo.*' p. 145, 18 '*item e duobus dactylis et semipede*, *qui repetiti faciunt elegiacum*, *adiecta in primo syllaba una et in medio altera inserta*, *quod thesmophorion vocatur*, *ut*

o perpetuo tellus quae nunc riget usta gelu.'

et similia e Caesii Bassi doctrina apud grammaticos multa et nota. placuit autem inventum illud poetae, qui praeter v. 594 ter eodem usus est: 603. 616. 619

non urbe cum tota populos cadentes.
carusque Pelidae nimium feroci.
aut cum ipse[27]) *Pelides animos feroces.*

---

[27]) ecthlipsin non minus molestam in *cum* v. Ag. 98. 139. Med. 355. Tro. 185.

post adonium v. 595 (v. ad Oed. 476) si hendecasyllabos a librariis diremtos restituimus, hi versus evadunt 596 sq.:

pax alta: nullos
civium coetus timet aut minaces
victoris iras, non maria asperis
insana coris, non acies feras
pulvereamve nubem

e quibus v. 596 prius alcaici colon, v. 600 nota pherecratei forma est (*Lydia dic per omnes*), qua Seneca in Phaedra usus est v. 1131: *imbriferumque corum* et infra v. 604: *indomitumve bellum.* — v. 601

motam barbaricis equitum catervis

cum sapphici numeri prorsus destructi sint, versum agnoscimus ex priore asclepiadei et altera sapphici parte edolatum. eodem utitur v. 614. 907.

ut quondam Herculea cecidit pharetra.
audivit sonitum crepitante lamna.

v. 604 sq.:

perrumpet omne servitium contemptor
levium deorum.
qui vultus Acherontis atri qui Styga tristem
non tristis videt audetque vitae
ponere finem. par ille regi par superis erit.
o quam miserum est
nescire mori

haec usque ad medium v. 609 falso loco tradita et ante v. 593 inserenda esse intelleximus. versiculi autem cum praeter ordinem locarentur simul factum est ut praeter numeros disponerentur. et ultro quidem prodeunt versus quales enumeravimus p. 121:

contemptor levium deorum
qui vultus Acherontis atri.

quod in initio relictum est quamquam facile credi potest sic potius legendum esse:

servitium perrumpet omne,

nihil tamen obstat quominus alcaicum versum habeamus ultimo pariambo mutilum

perrumpet omne servitium

cui proxime accedit Oed. 729 *erexit caeruleum caput.* — v. 606 relinquitur quidem adonius

qui Styga tristem,

sed sequens versus *ἄρρυθμος* est et, ut syllaba anceps docet, errore conexus. itaque haec ita discribenda sunt:

qui Styga tristem non tristis videt

qui est tetrameter dactylicus (v. ad Oed. 473) et

audetque vitae ponere finem

qui est alcaicus dempta novissima (cf. p. 121 et infra ad v. 618. 865). relinquitur autem iam suum sibi versum tenens alcaicus

par ille regi par superis erit

et dimeter anapaesticus secundum *A*, sive potius duo monometri ut leguntur in Etrusco.

v. 611 sq. fallere antistrophicae compositionis blandam speciem demonstravimus p. 120, quamquam idem ordo invenitur v. 611 et 626 constans scilicet sapphico sine spondeo et priore sapphici parte integra. v. 612 statim subicitur versus contrario modo conformatus, scilicet ex ordine logaoedico ab anapaestis incipiente

cum Dardana tecta Dorici

et altera parte sapphici compositus:

raperetis ignes,

ut hi versus se excipiant:

vídimus patriam ruentem | nócte funesta
cum Dárdana tectá Dorici | raperétis ignes

quod poetae laudabile visum est artificium. — v. 615 integer sapphicus erit si cum Peipero scribas *Pelei quam non Thetidisque natus.* sed v. p. 125 ad Oed. 720. — v. 616:

carusque Pelidae nimium feroci vicit

v. p. 127; demendum enim est in fine *vicit,* ut et nimia quaedam sunt in sequenti versu:

acceptis cum fulsit armis fuditque Troas

quae si cum *vicit* coniungas haec evadunt:

vicit acceptis cum fulsit armis

de quo versu vide p. 126, et

fuditque Troas

quae est alcaici prior pars; quam si cum sequenti adonio coniungas:

fuditque Troas falsus Achilles

versum habes qualem eruimus supra v. 608. — v. 620 sq. sapphicos male diremit librarius:

sustulit luctu celeremque saltu
Troades summis timuere muris.

quem numerum apte continuat alcaici colon alterum:

perdidit in malis.

de v. 622 v. p. 125. — quae secuntur v. 623:

restitit quinis bis annis unius noctis
peritura furto

constant dimetro trochaico (cf. infra v. 810. 811) et sapphico:

restitit quinis bis annis
unius noctis peritura furto. —

v. 627: *Danaumque fatale munus duximus*
nostra creduli dextra tremuitque saepe.

haec non recte disposita esse sapphicus docet

creduli dextra tremuitque saepe.

quae restant unius versus mensuram excedunt; sed ne divisa quidem commata rythmum efficiunt ulli in his carminibus obvio comparandum, qualem ex his verbis

Danaumque fatale

nullo modo elicies. multa proponi possunt, probabile mihi videtur hanc fuisse versiculorum formam:

Danaumque duximus
fatale munus nostra
creduli dextra tremuitque saepe

cf. p. 124 ad Oed. 489 (*relictam virginem*) et p. 125 ad Oed. 498 (*solemne Phoebus carmen*). — quae secuntur ad finem obliteratos continent versus integros qui ita haec discribenda esse ostendunt:

(*tremuitque saepe*)
limine in primo sonipes cavernis
conditos reges bellumque gestans;
et licuit dolos versare, ut ipsi
fraude sua caderent Pelasgi.
saepe commotae sonuere parmae
tacitumque murmur percussit aures
et fremuit male subdolo
parens Pyrrhus Ulixi.

629 sapph.; 630 v. ad Oed. 734; 631 ad Oed. 722; 632 ad Oed. 415; 633 sapph.; 634 ad Oed. 472; 635 et 636 si coniunguntur proba evadit priapei forma.

alterum Agamemnonis canticum (808 sq.) incipit ab asclepiadeo, sequitur sapphicus quales recensuimus p. 126. — v. 810:

semper ingentes alumnos

dimeter trochaicus ut supra v. 623; nisi mavis hunc versum e sapphico derivare, cui scilicet in altera parte anapaestus detractus sit; certe et v. 623 sapphicus sequitur et hic sapphicus primum sine spondeo

educas numerum deorum

deinde detracto novissimo trochaeo

imparem aequasti tuus ille

(cf. Oed. 113 *carpitur leto tuus ille Bacche*), denique glyconeus hypercatalectus:

bisseno meruit labore

cf. p. 121. quae secuntur omnia iam tetigimus usque ad v. 819

rettulit pedem nomen alternis

cuius altera quidem pars prius sapphici colon est quod deinceps quater continuatur, fere ut Oed. 474 sq. (p. 123), prior pars tripodia trochaica catalectica quam hypodochmium vocant grammatici (καὶ ποδῶν κτύπος), singularis quidem in his canticis. ceterum cum v. 821 alcaicus versus male diremtus sit, v. 819 sq. sic potius discribendi erunt:

rettulit pedem
nomen alternis stella quae mutat
seque mirata est Hesperum dici.
Aurora movit ad solitas vices
caput et relabens imposuit seni

quorum novissimus ut alcaicus singularis est: quare licet priorem partem e sapphico numero repetas. excipit illum prius alcaici colon

collum marito.

(cf. Oed. 490 *damnum marito*).
sequitur v. 824:

sensit ortus sensit occasus

i. e. ditrochaeus cum priore sapphici parte, item sine exemplo. v. 825 sapphicus iniuria diremtus; v. 827 sapphicus inversus:

tibi concitatus substitit mundus

cf. p. 125. — v. 831:

cervaque Parrhasis

alcaici altera pars, tripodia scilicet logaoedica Graecis usitata, cf. Ar. Vesp. 1245 sq. Mar. Plot. p. 517, 4 (ὦ τὸν Ἀδώνιον).

v. 837 sq.:

geminosque fratres pectore ex uno
tria monstra natos stipite incusso
fregit insultans duxitque ad ortus
hesperium pecus Geryonae
spolium triformis.

versus cum male discriptos esse sapphicus et alcaicus latentes doceant, paenultimus versus qui ἄρρυθμος est omnem dubitationem tollit quin sic recte procedant:

geminosque fratres
pectore ex uno tria monstra natos
stipite incusso fregit insultans
duxitque ad ortus hesperium pecus,
Geryonae spolium triformis.

in eis quae secuntur prava dispositio non minus aperta est; nam haec certe numeris carent:

842 *egit Threicium gregem quem non*
Strymonii gramine fluminis Hebrive
ripis pavit tyrannus.

quae iam in *A* recte discripta sunt hoc modo:

egit Threicium gregem
quem non Strymonii gramine fluminis
Hebrive ripis pavit tyrannus.

de sequentibus verbo non opus est. v. 853 alcaicus inversus (v. p. 126); 855 v. p. 128. — v. 861 sq.:

latravit ore lucis ignotae
metuens colorem

nemo dubitabit quin priore alcaici parte et sapphico constent:

latravit ore
lucis ignotae metuens colorem.

paullum turbati sunt ultimi versiculi, 862 sq., sed ultro huic ordini parent:

te duce succidit
mendax Dardanidae domus
920 *et sensit arcus iterum timendos.*
te duce concidit
totidem diebus Troia quot annis.

quorum versiculorum similes indagare tandem lectori relinquo; omnium vero novissimum cum v. 608 et 618 comparari iubeo.

His peractis pauca quaedam monenda videntur. atque, etiamsi hic illic de versiculorum dispositione non persuasum esse cuipiam possit, nemo certe dubitabit quin metris ut breviter dicam Horatianis, eis scilicet quibus in reliquis quoque tragoediis usus sit, Seneca se continuerit; ita tamen ut aut adiciendis aut detrahendis syllabis pedibusve, segregandis aut invertendis longiorum versuum particulis solitos numerorum ordines variarit. haec si omnia complectaris eandem fere apud illum doctrinam valuisse cognosces quae summum locum tenet in grammaticorum qui metricas res tractarunt praecipuorum artibus. illi enim tradunt *omnia metra variari aut adiectione aut detractione aut concinnatione aut permutatione* (Caes. Bass. (Atil. Fort. I.) p. 271, 5) ac non tantum eorum *infinitum atque immensum esse numerum* (Mar. Vict. p. 100, 10), sed etiam nova secundum notiora inveniri posse docent (Caes. Bass. l. s. *tantum me tamen hoc libro con-*

secutum, — ut quodcumque metrum novum aliquis se invenisse iudicarit, ad haec quae enumeravi utique referatur). illam autem metrorum ex heroico versu potissimum et trimetro iambico derivandorum doctrinam si Caesius Bassus demum invenit, qui scilicet, ut per Terentianum comperimus, citavit Senecam, non intellegitur qui eadem instructus Seneca iam carmina ista composuerit. sed dubium non est quin ante Caesium grammatici graeci et inter latinos in primis Varro immensam metrorum varietatem eodem modo digesserint et explicarint; quae non aliter in scholis pueros didicisse et consentaneum est et haec ipsa quae tractavimus carmina possunt testimonio esse. elucet enim quantopere alacriora ingenia ad nova schemata suo marte conformanda doctrina ista incitari debuerint; neque cuiquam nisi adulescentulo qui vix ludum superarit haec carmina ascribi posse peritissimum quemque sensurum esse confido. quae cum omnino puerilem quandam in metris inveniendis cacozelian prae se ferant, tum congruentiae nexusque numerorum aut nullum aut rudem admodum auctori sensum infuisse clamant. quo accedit, id quod identidem monuimus, ut elocutionis agilitatem metrorum edolandorum labore inhiberi ubique et constringi sine lectoris gaudio percipiatur.

itaque Senecam adulescentulum et Oedipum et Agamemnonem scripsisse contendo. namque, ut ad propositam de auctore quaestionem tandem aliquando redeamus, hoc certe consecuti sumus. ut ab uno eodemque quattuor ista carmina scripta esse extra dubitationem videatur positum. in quibus, etiamsi utrobique singularia quaedam metra inveniuntur, tam aequalis versuum pangendorum ratio, tam pari modo circumscripti numerorum usurpandorum fines apparent, tam denique exigua in utroque eloquendi et sententias ad metrorum angustias adaptandi facultas, ut ad eundem utique auctorem ea rettuleris si adespota circumferantur. atque ne in canticis tantum istis Agamemnonis auctorem Senecae similem esse opineris, non maiore cum dubitatione id quod in hac quaestione plurimum valet pronuntiare possum, nimirum in tota Agamemnone Senecae manum stilumque non minus clare agnosci quam in Herculis Oetaei altera parte manum ab illo diversam: id quod vel multo gravioribus argumentis quam ab aliis nobisve afferri potuere vix vixque extenuari queat. ita autem sentio, Agamemnonem inter Senecae tragoedias eam esse quam primam scripsit, Oedipum secundam; quo factum est etiam ut illa laxiorem adhuc referat anapaestorum condendorum artem. Oedipum autem scimus saltem ante Phoenissas scriptam esse, id quod suo loco

adnotavimus: plura sciri nequeunt.[28]) accedit denique, in quo non parvum situm esse momentum aestimo — tetigerunt B. Schmidtius et Habruckerus —, traditus in Etrusco tragoediarum ordo; in illo enim sese excipiunt post priores quinque Oedipus Agamemno Thyestes Hercules; atque ignoscant viri docti priorum horumque temporum si vix futurum fuisse dixero ut de Agamemnonis auctore suspiciones proferrentur, si ordine pristino illae in editionibus proponi solerent. quem tragoediarum corpori restituendum esse patet. Oedipum autem et Agamemnona cum unius eiusdemque auctoris esse certum sit, et illas et Thyesten cum Hercule Oetaeo abiudicare Senecae debebit qui alteram utram voluerit.

itaque longiorem quam par est disputationem non debili illo et ambiguo, quo propter documentorum satis gravium inopiam rei subinde dimittuntur, sed satis definito terminavimus iudicio, quo scilicet a nobis saltem ut suum cuique dabitur, sic Senecae Agamemno.

---

[28]) omnia comperta sunt Peipero, cuius *μουσοδονήματα* ut pleraque non tangerem, nisi suppl. praef. p. 32 sq. narraret in Agamemnone et Hercule Oetaeo ‘prorsus nihil ex illis se potuisse proferre quod quodammodo ad rem publicam pertinere videri posset sive Neroneae sive posterioris aetatis.’ quod nos quidem facile concedimus, non plura scilicet quam ex ulla tragoedia Senecae. at cum adiciat illa re coniecturis suis de tragoediarum auctore non exiguum parari subsidium, dicam quod sentio: nimirum nisi putasset Peiperus Agamemnonem non esse a Seneca scriptam, haec e. g. protulisset et ad Octaviam pertinere coniecisset:

v. 264 *lex alia solio est, alia privato in toro.*
279 *quid honesta prodest vita flagitio vacans?*
ubi dominus odit fit nocens, non quaeritur.
282 *non dant exitum | repudia regum,*

et hanc tragoediam contendisset coss. Mario Celso L. Asinio Gallo scriptam esse. adeo enim quaecumque ille de tragoediarum aetate commentus est somnia sunt nugaeque merae.

VII.

Si de arte metrica qualem in canticis Seneca factitavit quae post Bernardi Schmidti de emendandis Senecae tragoediis libellum dicenda sunt cuncta persequi volumus, restat ut de strophica carminum compositione disseramus vel potius efficiamus num poeta omnino in canticis stropharum aequabilitatem regnare iusserit. atque ut quid rei sit statim dicam, in novem tragoediis et amplius quadraginta carminibus unum est strophis re vera aequabiliter discriptum et ne id quidem simplici usitatoque poetis genere sed septem ternorum septemque octonorum versuum strophis singulis in adonium exeuntibus.[1]) loquor de Medeae cantico 579—669 de cuius aequabilitate accurate elaborata eo minus dubitari potest quo magis mirifice accidit ut unica gravior corruptela in obscurata paenultimae strophae clausula sita sit.[2]) in Medea autem cum omnino quaedam dexterius administrata sint quam in reliquis fabulis, facile inducimur ut per totam fabulam cantica strophis, quaesitis licet et artificiosis quorumque non in propatulo sit natura, instruxisse poetam putemus. ac favere suspicioni hymenaeus videtur v. 56 sq., qui primo loco praebet undeviginti versus asclepiadeos; secuntur duodeviginti glyconei; deinde asclepiadei septendecim et postremo sex versus heroici: ut non sine causa circumspicias sitne a librariis pristina aequabilitas violata. at-

---

[1]) 'sed hi parum commendandi lusus sunt' G. Hermann. epit. p. 246.

[2]) v. 660. nullam enim esse corruptelam in v. 653 supra p. 25 dixi. v. 622 ad summam recte Gronovius explicavit, nimirum Tiphyn Boeotum (Sipha vel Potnia oriundum, illa Thespiarum portu, hac prope Thebas vetusta urbe) etiam Aulidis regem a Seneca haberi. addendum erat Graecos Troiam petituros ipso fabulae tempore Aulide morantes a poeta fingi. nam cum Argonautas Troica expeditio exceperit et e. g. Nestor utrique interfuerit, quidni ilico secuta sit? praesertim cum multum temporis inter velleris raptum coniugumque discidium intercessisse tot heroum iam peracta fata doceant. simile sane quam putidum cacozeliae genus in Thyeste extat, ubi haec in procellae descriptione legimus v. 586:

et putat mergi sua posse pauper
regna Laertes Ithaca tremente.

nam Thyestes Agamemnonis patruus Laertae si sapis aequalis est. sic prorsus Aristophanes duces cibum publicum esurientes pridem nequaquam ad Cleaenetum cursitasse praedicat.

que primam quidem partem si quaternorum versuum strophis discripseris, quod fecit Richterus, relincuntur tres in initio versus qui quid sibi velint nemo umquam dicet. neque ullum in glyconeis eurythmiae indagare vestigium contigit, non magis quam in Oedipi carmine 882 sq. spurios autem sive corruptos versus hiatusve sententiae neque in hac parte [3]) nec subesse demonstres in tertia asclepiadeis constante non aliter quam similia carmina *κατὰ στίχον* compositis. ergo ne hoc quidem in carmine ad Alcaei sive potius Horati normam se adstrinxit neque quicquam quaesivisse videtur Seneca nisi ut partes inter se versuum ambitu quodammodo exaequaret.

tertium Medeae canticum est 849—878 versibus Anacreonteis scriptum.[4]) in quibus non primum pedem tantum anapaestum ubique vel spondeum [5]) fecit, sed et novissimum ubique spondeum praeter v. 852 nec usquam inter duos versus hiatum admisit nisi v. 861. praeterea ter versus brachycatalectos interposuit in fine sententiae, quos eupolideos vocant (Mar. Vict. 81, 23): 857. 865. 878. ac si his indiciis ductus carmen

---

[3]) v. 82 sq. quae sic in *E* leguntur (non inverso ordine):

si forma velit aspici
cedent Aesonio duci
proles fulminis improbi e. q. s.

Gronovius recte explicavit. primi versus constructioni satis inusitatae adhibeas Silii versum III, 114 *sin solo aspicimur sexu* e. q. s. — v. 89

cedet Castore cum suo
Pollux caestibus aptior

certe aride et subobscure dictum est, quod sentias si compares Hf. 906 *soror sagittis aptior, Phoebus lyrae.* Med. 697 *maior Pelasgis apta, Sidoniis minor,* vel, quem in mente habuit, Horatium I, 12, 26 *hunc equis, illum superare pugnis nobilem.* III, 6, 15 *hic classe formidatus, ille missilibus melior sagittis.* sed et hoc ferendum in mediocri poeta. — v. 90

sic sic caelicolae precor
vincat femina coniuges,
vir longe superet viros

recte Gronovius sic fere explicat: ut iam virgines iuvenesque, sic uxores posthac et maritos vincant. *vir longe ut superat* interpolata scriptura quae cuipiam adrideat vel eam ob causam improbanda est quod per totum hoc canticum synaloepham poeta vitat.

[4]) Mar. Vict. p. 143, 24 cf. 81, 23. Mar. Plot. 520, 6; quibus audit dimetrum catalecticum heptasyllabum, Caesio Basso p. 266, 8 hipponactei quadrati iambici comma posterius cf. Diomed. p. 518, 21.

[5]) id quod grammatici non flagitant praeter Marium. Petronius qui saepius hoc metro usus videtur, eandem regulam tenuit in versibus a Terentiano 2862 Mar. Vict. 153, 34 adlatis et, uno versu (*manu puer loquaci*) excepto in frg. Terent. 2483. contra iambi meri sunt quos Diomedes adfert p. 518, 21 (frg. 19. 20. 21 B.). spondeum in fine Petronius ubique posuit praeter Terent. 2864 (frg. 20).

cum Richtero discribas, quinque partes quaternorum versuum habes locisque secundo et septimo singulas quinorum: harum vero stropharum secunda tantum, quarta et septima eupolideo clauduntur; quod sane a poeta ita institutum videtur, quamquam nec rationem intellego nec scio num Graecorum cuipiam hunc lusum debeat. memorari autem debet in *E* inde a v. 860, in quo novum folium incipit (non 858), binis versibus singulas lineas obtineri, distinctis scilicet versiculorum initiis. ac si coniungantur bini dimetri catalectici, metrum evadet, de quo Mar. Vict. p. 105, 11 loquitur, aeschrionion ('*amore me subegit et igneo furore*'); sed sic v. 857 quidem et 878 clausularum vicem tenebunt, v. 865 vero ipsum versum catalecticum efficiet nec sane clarior fiet quam antea fuit carminis eurythmia.

praeterea in Medea alterum occurrit epodorum genus (unum in Agamemnone deprehendimus), 771 sq., trimetri et dimetri iambici alternis se excipientes, quod repetitum est ab Horatio. in anapaestis autem praeter Ag. 310 sq. de strophis nullo modo cogitari posse consentaneum est nec verbum hanc in rem impendendum duco; accidit sane, quod, ut apud omnes omnium temporum poetas, in diverbiis quoque saepenumero accidit, ut periodi aliquo modo aequales Senecae exciderent (cf. inprimis Phaed. v. 30—47), sed hoc non consilio sed casu factum esse et reliquae carminis partes et monometrorum syllabarumque debilium usus ubique docent. nec multo subtiliorem artem adhibuit carminum generi quod eurythmiam quandam vel flagitare sibi videretur, amoebaeum dico quale legitur Tro. 67 sq.[6]) in quo non tam aequabilitatem quam speciem quandam aequabilitatis poetam secutum esse recte vidit Haasius

[6]) Thy. 920—969 Thyestae monodiam ut in *A* traditur habendam esse Schmidtius (Fleckeis. ann. 1867 p. 876) argumentis certissimis comprobavit quibus oblocutus ibid. 1868 p. 784 nihil effecit Richterus. falsam distributionem in *E* ne nimium mireris prohibere possunt quae de personarum notis disputavi. tamen referendum est, quod omisit Peterus, v. 942 quidem choro, sed 945 rursum Thyestae dari; in loco corrupto aut de lacuna post 946 cogitandum — quam tamen apta sententia explere nescio — aut, quod rectum videtur, verba nihil significantia *prohibet prohibet*, utpote ex v. 945 repetita, eicienda sunt. chori notam vides inlatam esse eo loco (942) quo alia persona loquendi initium facere librario aliud agenti videri potuit, idem scilicet agenti quod nostris diebus qui canticorum graecorum misere disiecta membra inter choreutas singulos discribunt. v. 938 Thyestae notam ex praecedente eiusdem nomine natam esse Schmidtius vidit: in quo turbarum initium cognoscimus. — in Hercule Oetaeo carmen est 1863 sq. incohatum quidem a choro decem versibus, sed inde ad finem ab Alcmena decantatum. qui de Hercule

misc. phil. III p. 12 qui de versuum numeris inter se respondentibus non cogitavit. cuius carminis externa species eo differt in Etrusco a reliquis omnibus ut quaecumque Hecuba chori lamentis intercinit trimetris circumscripta sint. et cum v. 102. 103[a] sine dubio recte loco moverit, probabiliter post v. 86[a] conlocaverit Haasius — praeterea carmen sine offensione procedit —, tres Hecubae periodi (83—97; 117—131; 142—156) denis trimetris constant, ita autem ut primo et tertio loco singuli dimetri denos trimetros excipiant. contra chori partes in *E* non aliter discriptae sunt quam ubique anapaesti: primum 15 dimetri, deinde 16 et monometer, deinde 10 dimetri, postremo 7 et monometer. at in eo reconditi quiddam latere conicias quod in codice Thuaneo miscellaneo ex codice qui Etrusco anterior est transcripto, cuius exemplar redditum est in editionis Teubnerianae praef. p. XXIV, Hecubae quidem partes non aliter quam in *E* dispositae sunt, chori autem lamenta, primo turbata, inde a v. 104 aperte trimetrorum speciem referunt. nec alium ordinem in Thuanei codicis exemplari valuisse saepe omissi docent versuum fines. eodem igitur modo chori partibus discriptis primo quidem loco 10 trimetros habemus, secundo decem trimetros cum dimetro, ut bis in Hecubae parte factum est, tertio 6 trimetros cum dimetro, quarto trimetros quinque. sed haec fallacia esse ter admissa docet in versibus ita discriptis syllaba debilis: v. 78 *causa ministrat. ite ad planctus.* 102 *fervidus ora. cadit ex umeris.* 108 *litora planctu. habitansque cavis*; ut in chori parte de trimetris omnino cogitari non possit: aliter autem Hecubae aliter chori periodos dispositas fuisse negat sententiarum inter se respondentium aequabilitas: cf. 86 sq. et 98 sq. quod si quis trimetros codicum optimorum consensu traditos librariorum libidini tribuere nolit, periculum illi faciendum erit ad eandem normam quam Ag. 310 sq. observatam vidimus Hecubae captivarumque lamenta redigendi.

haud multa restant carmina in quibus dubitationi possit

θρῆνος est, non de Alcmena, quamvis hoc indicari videatur carminis exordio:

> *flete Alcmenen magnique Iovis*
> *plangite natum.*

nam cum in *E* scriptum sit *Alcmenae*, certa emendatione reponendum est:

> *ite Alcmenae magnique Iovis*
> *plangite natum.*

iam vero considerandum annon carminis exordium iniuria choro datum sit post prima verba corrupta.

locus esse. quorum in numero non recenseo sapphicos versus *κατὰ στίχον* phalaeciorum Catullianorum modo deductos et aut in fine aut arbitrariis locis adonio interruptos; prius enim accidit Thy. 546 sq. HO 1518 sq., alterum Oed. 110 sq. (13 cum adon. — 8 c. ad. — 11 c. ad. — 9 sine adonio sequentibus anapaestis), Tro. 814 sq. (11 cum ad. — 9 c. ad. — 14 c. ad. — 10 sine adonio: consensus aliquis cum Oedipi cantico casui tribuendus); Phaed. 736 sq. (4 cum ad. — 11 c. ad. — 8 sine adonio sequentibus tetrametris dactylicis); Tro. 1009 sq. octo priores versus adonius excipit, secuntur 39 sine clausula; contra Tro. 371 sq. clauduntur colo quod dimidio versu constat: nimirum asclepiadeis tripodia dactylica catalectica in syllabam subiungitur:

quaeris quo iaceas post obitum loco?
quo non nata iacent.[7])

ubi tamen si quis carminis finem intercidisse contendat equidem non magnopere pugnabo. — sed alia sunt diversis metris composita quae si non aliqua ratione conexa sint iure mireris. quale est brevissimum carmen Phaed. 1123—1155. quod incohatur quinque dimetris anapaesticis; sequitur stropha constans duobus asclepiadeis glyconeo et versu logaoedico de quo diximus p. 128. dein septem dimetri anapaestici quibus intercedit secundo loco monometer; interrumpuntur anapaesti commate aliquo in quo multum operae consumpsere viri docti ut probabilem versus speciem procuderent; sic enim consensu librariorum traditur:

1140 *circa regna tonat.*

rursum anapaesti secuntur et quidem, si paulisper eorum quae de v. 1144 supra p. 108 disputavimus obliviscimur interpolatamque scripturam *qui clara videt* recipimus — nihil enim intentatum relinquendum est quod aliqua rationis specie commendetur —, rursum septem dimetri et monometer. claudunt agmen quinque versus sapphici. iam si Peiperi coniecturam amplectaris, quae per se nihil habet quod fieri non potuerit, versum scilicet 1140 e stropha eius quae 1128 sq. legitur consimili residuum esse, hae sese excipient carminis particulae:

---

[7]) hos versus (400. 401) in fine cantici conlocatos refert Etruscus et loco non suo sed vulgato i. e. quem interpolator illis dedit, secunda manu restitutos. in eadem fabula nuntius primam narrationis partem hephthemimeri iambica claudit: 1103 *in media Priami regna.* — ad v. 400. 401 cf. Sen. ep. 54, 4; 77, 11; 102, 24; 120, 18. cons. Pol. 9, 2. cons. Marc. 19, 5.

5 dim. anap.
4 versuum stropha ascl.
7 dim. anap. et monom.
4 versuum stropha ut s.
7 dim. anap. et monom.
5 sapph.

sed non id agimus ut oculis bellam quandam numerorum tabulam subiciamus, sed ut eurythmiam si qua est demonstremus talem fuisse qualis veterum poetae ulli imputari queat. quorum ullum usquam ita lusisse, ut quinque dimetris anapaesticis in initio positis quinque sapphicos versus in fine respondentes opposuerit, credat cui placet; nec quisquam rationem inveniet cur vel quinque vel septem dimetros anapaesticos vel septem et dimidium vetus poeta stropham esse in mentem induxerit. apage igitur stropham e tribus verbis — quae equidem ad 1136. 37 dittographiam esse persuasum habeo — conflatam, apage etiam inertem istam desidiam in interpolato v. 1144 patente puro fonte adquiescentem. placuit sibi Seneca in admiscendis inter anapaestos versibus sapphicis et asclepiadeis nec hac tantum occasione in re inepta et inficeta sibi placuit.

non praetereundum hoc loco canticum est quod item tria metrorum genera continet, Phaed. 736—823. cui priapeum quoque insertum esse,[8]) vel potius versiculos duo quales 1130. 31 asclepiadeis iuncti sunt, credebatur antequam de Etrusco constaret. sic enim 782 sq. in *A* legitur:

et somnis facient insidias tuis
lascivae nemorum deae montivagique Panes
Panas quae Dryades montivagos petunt.

inde ab Avantio legebatur

Panes quas Dryades montivagi petunt

qui versus in quibusdam interpolati generis libris omittitur. contra *E*:

---

[8]) in priapeo latini poetae (Catull. 17; frg. 2; priap. 86) non recipiunt quinto loco dactylum. inter graecos priapei schema plane consentiens est in versibus e Metallensibus adlatis ab Athenaeo p. 685 A v. 3: *κἀνθρύσκου μαλακῶν τ' ἴων λείμακα καὶ τριφύλλου.* altera pars comparet in choriambico metro quod polyschematistum metrici vocant quale est *cui reserata mugiunt aurea templa mundi* a Terentiano 1896 ex Septimii carmine in Ianum patrem adlatum. cf. Mar. Vict. p. 127, 26.

et somnis facient insidias tuis
lascivae nemorum deae
Panas quae Dryades montivagos petunt.

vides versiculum *montivagique Panes* ab interpolatore additum esse, satis apte quidem si sequens versus omittatur. qui tamen sententiam continet necessariam: Naides enim quae Hylan rapuere cum Dryadibus componuntur quae, ut simile crimen in se suscipiant, Panas insectari festive dicuntur, quas scilicet a Panibus peti vulgo putatur. versus autem molesta iam sed tolerabili synchysi constructus ferri non potest nominatis 'lascivis nemorum deabus'; nam si in Dryadum nomine non vis sententiae et accentus est, id quod non fieri apparet nuncupatis iam in priore versu nymphis, nomen post sententiae obiectum et pronomen positum grammatica recusat. itaque verba manca et ut tolerentur supplemento egentia [9]) *lascivae nemorum deae* aeque dittographiam habeo et spuria. praeter hunc locum carmen sine offensione, versuum ordine nusquam turbato, procedit [10]) exceptis v. 768 sq. sic in *A* scriptis:

languescunt folio lilia pallido
et gratae capiti deficiunt rosae,
ut fulgor teneris qui radiat genis
momento rapitur nullaque non dies
formosi spolium corporis abstulit.

E eo tantum differt quod *folio ut lilia* habet (nam *pallido*, non *candido E* totidem litteris praebere supra p. 25 dixi) et v. 769 *deficiunt comae.* hoc recepit Richterus, v. 769 *ut gratae,* 770 *et fulgor* corrigens, v. 768 deleto. certe non eleganter ad iuvenem mox calvum futurum adlusisse videtur. Eumolpus quidem capillorum elegidarion dixit, sed iocos in calvos stigmososque iaculari volens (Petron. 109); at melius potest illud Horatii versibus defendi [11]) IV, 10, 2:

---

[9]) superflui additamenti *frondiferum* non Peipero, qui sibi ipse imputat, nota ferenda est, sed Wakefieldo infelicium de his tragoediis inventorum fecundo (ad Lucr. IV, 585).

[10]) nam v. 749 sq. bene ad 748 adplicantur, recte intellecti a Boethio consol. I, 5, 5 sq.; et v. 804[b] sq. licet a Scaligero obelo notati sint dummodo recte interpreteris optime se habere senties.

[11]) ad Horatium provocavi quia in his tragoediis nusquam tam frequens et aperta Horatii imitatio adparet quam in hoc carmine. cf. v. 737 *ocior nimbos glomerante Coro* et Hor. II, 16, 23 *ocior cervis et agente nimbis ocior Euro.* 743 sq. et Hor. I, 12, 46 *micat inter omnes Iulium sidus velut inter ignes luna minores.* cf. epod. 15, 1 et alios ut anth. gr. V, 110, 5. v. 799 et epod. 13, 5 *obducta solvatur fronte senectus* (inter iuvenes; Seneca *veteris — supercili*) v. 797 *lucebit Pario marmore*

insperata tuae cum veniet bruma superbiae
et quae nunc umeris involitant deciderint comae
nunc et qui color est puniceae flore prior rosae
mutatus, Ligurine, in faciem verterit hispidam.

quos non negaris quasi exemplar horum versuum videri. itaque recte coniecisse videtur Richterus, sed sine dubio v. 768 iniuria eiecit. nam quod in *E* legitur *ut* insertum est ut antecedentibus adaptaretur versibus, qui ad v. 763 referendi sunt. fateor autem sine Horatii loco certum mihi futurum fuisse *gratas comas* arborum florumve comas esse et in *capite* eius generis nomen aliquod latere. nunc haec vera videntur:

languescunt folio lilia pallido,
ut gratae capiti deficiunt comae
et fulgor teneris qui radiat genis
momento rapitur.

expeditis locis in quibus haesitari poterat carminis compositionem examinemus. atque stropharum quidem indagandarum spem statim mittemus cum in sapphicis initio positis primum quattuor, dein undecim versus adonio excipi viderimus, denique octo sine clausula sequi. sed aegre nobis persuademus tres tetrametros dactylicos qui post sapphicos leguntur sine ratione hoc numero circumscriptos esse. tamen nec quaternorum nec ternorum versuum strophae ullo vestigio indicantur: κατὰ στίχον omnia deducuntur. inserti vero dactylici versus hoc saltem loco elegantiorem quendam in Seneca numerorum sensum demonstrare videntur; nimirum ea ratione inter sapphicos et asclepiadeos intercedunt, ut a versibus logaoedicis ad choriambicos transitus paretur.

eiusdem generis dubitationem tetrametri dactylici movent quos in extrema Hercule Oetaeo Alcmena pronuntiat. quorum priores tres in omnibus praeter Etruscum et asseclas sic scribuntur (v. 1944 sq.):

unde sonus trepidas aures ferit?
unde meas inhibet lacrimas fragor?
agnosco agnosco, victum est chaos.

nihil esset in quo haesitares nisi Etruscus diversam horum versuum praeberet formam hance:

---

clarius et I, 19, 5 *splendentis Pario marmore purius.* praeterea v. 810 ad Verg. georg. III, 89 respexisse videtur mutato Polluce in Castorem, Amyclaeo in Spartanum; recentiores omnes de Castore, ex Seneca Claudianus IV. cons. Hon. 556 *serviretque tuis contempto Castore frenis Cyllaros.* 771 sententia philosopho adamata: ep. 26, 4; 45, 13; 58, 22; 120, 18 all. cf. Hf. 874.

unde unde sonus trepidas aures
ferit? unde meas inhibet lacrimas fragor?
agnosco victum esse chaos

vides ultima secundi versus voce in tertium adsumpta nitidissimos prodire dimetros anapaesticos:

unde únde sonus trepidas aures
ferit? unde meas inhibet lacrimas
fragor? agnosco victum esse chaos.

deinde dactylici versus inlacessiti decurrunt.[12]) adaeque autem suspicio oritur ternisne versibus in initio positis continuatus mutatis numeris idem periodorum ambitus indicetur. cui favere videtur Etruscus versu 1951 omisso quindecim versus praebens, ut nullo negotio ternorum versuum strophas discribas et levi mutatione vel acumen sententiae reddas v. 1949 scribendo *visisti* vel *vidisti* (*vicisti* codd.) (cf. 1966):

vidisti rursus mortis loca
puppis et infernae vada tristia
et remeare licet soli tibi?

sed primum in terno numero, ut diximus, nulla ratio est, cum quaterno Horatium imitatus esse videri possit; deinde sententiae filum in quinque strophis ter strophae fine rumperetur; postremo tetrametri isti uno tenore a primo ad ultimum versum decurrunt qui et ipse in mero dactylo finit, ut haec non secernenda esse poeta aperte indicarit vel saltem secernendi nullum indicium dederit. versum autem 1951 cum Etrusco eicientes unicum inter duos versus hiatum carmini inferremus. ut de hoc quoque carmine strophis discribendo nullo modo cogitari possit, immo de continuo eius cursu constet. unum vero est quod intellecta trium versuum in initio positorum natura lucramur: nimirum de dimetris anapaesticis manifestum est et incorruptum testimonium.

contraria est tetrametrorum dactylicorum natura in carmine de quo pauca adhuc verba fieri oportet Oed. 449 sq. quod praeter versus heroicos in partium singularum initiis finibusque positos quattuor particulas continet, de quarum duabus satis disputavimus. atque illis quidem strophicae responsionis nihil inesse vidimus. de reliquis idem docere potuerunt

---

[12]) simili modo dactylicos cum anapaesticis versibus coniunxit Pomponius. Terent. 1965:

inserit haec aeque Pomponius in choricis sic:
'Rhoeteis procul a terris', mox dispare versu
subiecto 'Priamique aras damnare pias', tunc
'obrue nos Danaosque simul' paribus dedit illi.

tetrametri dactylici septendecim tertio loco positi, qui omnem subtiliorem dispositionem pertinaciter renuunt et aspernantur. etenim hiatus intercedit inter 451 et 452, 456 et 457; syllaba positione si ad sequentem versum adligatur longa finitur versus 453. 454. 455. 460. 464. itaque hos versus non circumscripsit periodis nec omnino magis illos inter se cohaerere voluit quam sapphicos similesque *κατὰ στίχον* compositos. restant hexametri variis metris ita interpositi ut v. 403 duo, 429 tres, 445 quattuor, 466 sex versus et totidem v. 503 sese excipiant. hoc si artificiose institutum esse credimus, inepte lusit in progrediente versuum numero et ineptius etiam si Richtero credimus v. 466 in duo frustula dirimenti — sed non credimus. nempe evinci potest primum saltem locum non recte traditum esse. atque nemo quidem extitit qui haec explicaret (v. 403):

effusam redimite comam nutante corymbo,
mollia Nysaeis armatus bracchia thyrsis,
lucidum caeli decus huc ades votis e. q. s.

sic scilicet *E*, *armate* (i. e. aut *armate* aut *armatae*) *A*, alii *armati*. priores vel 403 ad Bacchum, 404 ad Bacchas rettulerunt (*armatae*) et in exclamatione post *thyrsis* interpunxerunt, id quod Richterus amplexus est; vel, quod Gronovius voluit, et *redimite* et *armatus* ad *ades* trahebant, ut, quod ferri omnino nequit, idem deus et quinto et primo casu compellaretur: cum ferri sane debeat, licet dura sit, sententia inter varios numeros dissecta; vel denique v. 404 et 405 locum inter se mutare iusserunt, qua in re manifeste absurda non est morandum. Muellerus quid sibi velit (r. m. p. 123) post v. 403 finaliter distinguens et v. 404 ad 405 trahens ipse scierit. unum vero, quod a grammatica ferri possit, id scilicet quod Richterus recepit, plane nullum sensum efficit. quid verum sit Etrusci scriptura indicat saltem; quae vocativum in priore, nominativum casum in altero versu referens aliquid inter utrumque intercidisse aperte docet. quod cum intellexeris ultro senties *mollia bracchia* et *Nysaeos thyrsos* non recte ad unum Bacchum attinere sed, quod sensisse et interpolatorem vidimus, ad maenadum turbam dei pedisequas. quarum mentio post 403 amissa sic fere unius versus ambitu efferri potuit:

effusam redimite comam nutante corymbo
[huc ades, huc comitum laeto cum carmine coetus]
mollia Nysaeis armatus bracchia thyrsis.

dein novo impetu:

lucidum caeli decus huc ades e. q. s.

tres igitur versus fuisse videntur ut 429—431: sic et v. 466 sq.[13]) et in fine senos posuit. intercedunt 445 sq. quattuor, e quibus deprecor ne quis secundum praecidere tentet cum ternis prioribus numerum exaequaturus; nam sane v. 446 non desideraretur si abesset.

huic disputationi ut finem faciamus vel potius ut confirmemus eam quodammodo et inlustremus, pauca dicenda sunt de mira quadam sententiarum responsione quae cum in aliis canticis tum in Herculis prioris secundo comparet ex asclepiadeis duodeseptuaginta κατὰ στίχον compositis constante. incipit in prooemio (v. 524—532) quo Herculis impigri viri labores et aerumnae beato Eurysthei otio opponuntur. secuntur duae partes inter se mirifice respondentes: priore Herculis in Scythiam expeditio et balteus Hippolytae raptus celebrantur (v. 533—546), altera ad inferos descensus et pugna cum Plutone olim Pyli peracta. argumenta vides poetam similia elegisse; quae ita tractavit ut singula verbo tenus consentiant. respondent autem inter se v. 533—536 cum 547—549, in quibus tamen similitudo argumentum non excedit; dein v. 537—541 cum 550—556. describuntur Pontus et Acheron:

537 *illic dura carent aequora fluctibus*
551 *consurgunt tumidis fluctibus aequora*
540 *stat pontus vicibus mobilis annuis*
554 *stat nigro pelagus gurgite languidum*

v. 542—546 cum 558—568, victoria de Hippolyte et de Plutone deportatae; vide initia:

542 *illic quae viduis gentibus imperat*
560 *hic qui rex populis pluribus imperat*

in eis vero quae non ad verbum quadrant, subtiliter elaboratam rerum aequabilitatem lector accuratus facile persentiet. geminae itinerum imagini epilogi loco narratio de Orphei victoria canendi arte relata adiungitur, qua scilicet efficiatur viribus Herculis resistere non posse quae cantibus Orphei non restiterit Ditis

[13]) v. 466 lusit in eo ut tetrametros dactylicos etiam sententiae vinculo cum hexametris coniungeret. sic 429 sq. arte cum 432 cohaerent, sic 472 cum 471, sic vel Phaed. 325 cum 324. — ceterum inter 21 versus heroicos sedecim bucolica caesura diremit, secundum tragicorum Graecorum consuetudinem, cf. Rossb. et Westphal. metr. III p. 29. ut sedecim illos si cupias eodem modo quo v. 466 dissecare possis. at nimis inepta esset adfectata per clausulam systematis species in versibus contra legem et usum, quibus systemata flagitabantur, κατὰ στίχον compositis. quod de anapaestis valere ostendimus; valet item de tetrametris dactylicis (de HO 1944 sq. v. supra p. 60. 143) et dimetris iambicis (Ag. 759 sq.); quibus prolusit Seneca Prudentio. scilicet systemata ille abiecit ut strophas abiecerat.

potentia. iam vero si periculum facias carmen tam aperte singulis particulis constans in strophas discribendi, videbis particulas istas diversi ambitus esse neque quicquam spei prudenti saltem homini relinqui sententiarum aequabilitatem cum stropharum eurythmia coniungendi: id quod argumenti loco potest esse, in eis carminibus de quibus non certa ratione aliter statui possit, a Senecae arte consilium stropharum discribendarum alienum fuisse.

vidimus igitur in unius Medeae uno saltem carmine severiorem normam regnare, in reliquis tragoediis hic quidem et illic speciem quandam aequabilitatis sed compositionem re vera strophicam nusquam inveniri — nam quae non tetigi, de eis ne quaestioni quidem locus est. quae si omnia complectimur, prorsus descivisse ab Horatio Senecam constat, non ut ad Catulli Graecorumve aliorum, velut Anacreontis, exempla rediret, sed ut lege solutus incederet vel, si quando videretur, ipse legem sibi scriberet ineptam ac sine arte artificiosam. rapidus sane et miserabilis post Horatium summum artificem lapsus. cuius si causas requirimus, Senecae aevo dudum interiisse pulchrae severitatis decorisque re non verbis parati sensum omnia docent. quod si miramur doctrinam ipsam, qua Horatius edoctus Aeolium carmen primus ad Italos modos deduxit, tam cito evanuisse, quotum quemque putas Senecae aevo ipsum Alcaeum adiisse praeter Horatium a quo carminibus pangendis instrueretur? Seneca saltem ne tragoedias quidem praeter suarum ipsius exemplaria pernovit: semel Euripidis versus adfert (ep. 115, 14) e Danae sumptas quas scilicet Bellerophonti tribuit. Vergilium lectitavit Horatium Ovidium philosophos. facile autem qui non Alcaeum sed Horatium legit eo induci poterat, ut versus aeolicos *κατὰ στίχον* compositos non multum differre existimaret a strophis quae quaternis colis aequalibus constarent; praesertim cum Horatius stropharum terminos nullo indicio denotasset. quo sane nec sapphici versus excusantur uno tenore decurrentes nec epodi inconstanter et ad arbitrium positi nec metra systematis necessario conectenda versibus singulis praeter artem adstricta nec varia numerorum genera uno eodemque carmine comprehensa nec denique polymetrorum carminum puerilis iactatio. quae non ex Graecorum imitatione nata esse sed ex grammaticorum institutione certum nobis est et exploratum: quo satis explicatur res omnium maxime mirifica, quod scilicet ne hanc quidem versiculorum fluentium sine vinculo ac dilabentium congeriem stropharum lege coercuit.

VIII.

De ratione quae inter Senecae tragoedias tragicosque Graecorum poetas intercedat disputaturus nota quaedam praefanda video: siquidem de quaestionis fundamentis constare ante omnia oportet. cavendum autem praeter cetera videtur ne quis eodem similive consilio Senecam poeticae operam dedisse opinetur quo Pacuvius vel Plautus exemplaria graeca expresserunt. ille enim nec secutus est Graecos praeter argumenta et utique non tragicam musam carminibus suis adspirare iussit, sed scholasticam.

qui ante novissimum liberae rei publicae saeculum Romae tragoedias scripserunt, versibus vere latinis graecarum fabularum non argumenta tantum sed mores quoque et affectus reddiderunt. id eo magis laudandum est quo apertius Ennius saltem et Accius in praetextatis demonstrasse videntur quid Italicae musae praestare possent. qui quod artius etiam Graecorum exemplis se adstrinxerunt quam comici poetae, eius rei causa in tragoediae natura sita est. nam in privata vita iocose imitanda inveniendi officium poetae primum et uni poetae impositum erat; qui ut nova semper et inaudita inveniret res ipsa non patiebatur: genera quaedam argumentorum et personarum extiterunt, intra quae mores eosdem et affectus leniter variare et novis coloribus depingere summa ars erat. atqui Romanorum comici cum in iuvenum amoribus, patrum iris, laetis securisque angustiarum eventibus rem plerumque versari viderent, sine magno negotio et interdum forsan rei emolumento 'ardentes iuvenes raptasque in amore puellas elusosque senes agilesque per omnia servos' ex una fabula in alteram transtulere, scaenas scaenis mutavere vel in tenuioris argumenti complementum arcessivere. quod cum Graeci nusquam et numquam fecerint — utitur enim Aristoteles illo ut rei plane absurdae exemplo poet. 1456[a], 30 —, tragicis ne apud Romanos quidem concessum erat. namque quos illi sectati sunt tragoediae graecae principes heroum regumque actis deorum fative nutu perpetratis sive exantlatis certas formas et duraturas induerunt, ut et argumenta et personae in posterum constarent: ea de re certamen erat inter Sophoclem et Euri-

pidem, ex quo superiorem plerumque Euripidem decessisse saecula testata sunt; post illos nec argumenta quae tractaverant nec personarum praecipuarum mores et naturam ab illis constituta cuiquam licuit immutare, quod et litterarum et artis monumenta ostendunt: qui immutare vellent prorsus nova inducere debebant. iam priores Romanorum tragicos umquam ignota indictaque primos protulisse nemo arbitrabitur; in Graecis vero exprimendis non tantum Medeam ferocem flebilem Inonem perfidum Ixiona Ionem vagam tristem Oresten repraesentare debuerunt, sed et in argumentis disponendis et explicandis exemplaria sequi, nisi artis opera, in quibus omnia sua natura cohaererent, destruere mallent. id quod fecisse illos fragmenta docent in quibus quae refragari videntur omnia suum explicatum habent. et quidem merito non Livio tantum sed et Pacuvio illud gloriae ducimus.

civilibus bellis peractis cum rhetorica disciplina magis magisque in eruditione summum locum occuparet, et consentaneum erat ut prisca prisco more tractata displicere Romanis inciperent, et ipsi novo instrumento novum quiddam proferre posse sibi videbantur. periculum in mimo factum erat qui cum natura arti rhetoricae affinis esset quantum ab illa receperit et in illam valuerit Senecae patris lectores sciunt. novum autem genus t r a g o e d i a r h e t o r i c a inventa est, cuius indoles breviter sic describi potest ut ἦθος in ea nullum, πάθος omnia esse dicatur. nam quae ad mores spectant sententiis comprehenduntur, affectus plene et diffuse repraesentantur, oratione omnis generis coloribus sensibusque instructa, descriptionibus et narrationibus undecumque arcessitis et ubicumque inlatis. eius tragoediae, quae iam Graecanicis versibus composita Romanorum ingenio, sepulta saltem libera re publica, aptissima erat, prima exempla non Senecam dedisse certum est. num iam a Varii Thuesta vel ante illum a Pollione initium ceperit [1]), dubitari potest, cum in epicam elegiacamque poesin ab Ovidio demum rhetoricae disciplinae indoles inlata sit. quamquam Quintiliani verbis (*iam Varii Thyestes cuilibet graecarum comparari potest*) et argumento quod potissimum sibi tractandum Varius sumpsit, comprobari illud videtur. sed Ovidii Medeam ex novo genere fuisse multa

---

[1]) v. Welcker. tr. gr. 1421 sq. versus Graecorum ritu compositi sufficiebant ut Pollionis tragoediae '*nova carmina*' audirent (Verg. ecl. 3, 86). gravius est quod Ovidio Musa dicit (am. III, 1, 29) *nunc habeam per te Romana tragoedia nomen*, quo indicatur aliquid quod Romanis proprium sit.

evincunt: ante omnia Ovidii ingenium rhetoricae arti quam aptissimum eaque exculltum; quo praecipue spectant quae de illo Seneca pater memoriae tradidit; deinde Quintiliani testimonium quo docemur etiam in tragoedia illum ingenio suo indulgere quam temperare maluisse[2]); denique frustula duo quae iniqua nobis fortuna ex illius Medea reliquit — libenter enim Ovidii Medea novem Senecae tragoedias venderemus —, quae tamen sufficiunt ut et Medeae mores illum aliter quam Euripidem tractasse et rhetorum more locutum esse cognoscamus. de Seneca non probari magis debet res quam intellegi. tamen ad probandam quoque quae sufficiant adferemus.

non immerito dici potest ad nullam fere antiquarum litterarum aetatem inlustrandam utilius adiumentum suppetere quam, quo ad primum p. Chr. saeculum utimur, Senecae patris opus. differentiae Vergilium ac Tibullum inter et Ovidium intercedentis, quam nemo non sentit, causas controversiae demum suasoriae et iudiciales aperient de quibus sententias divisiones et colores Seneca posteris tradidit: illis enim rhetoricam famulae et ministrae loco fuisse, his imperare cognoscimus. qui Livii annales cum Sallustii libris, Senecae filii scripta pedestria cum Cicerone comparare volet ab eodem lucem accipiet. in tragoediis filium cum patre ipsum conferre debebimus, ut intellegamus nec potuisse quemquam hac disciplina a prima aetate instructum in Graecis adquiescere vel in Horatii legibus, quas scilicet Seneca in tragoediis palam contempsit, nec, si tragoedias scriberet, alias scribere potuisse. atque Senecam studiis rhetoricis quam maxime imbutum fuisse et natura sua non minus quam Ovidium ad ea praecipue inclinasse et pater fidem facit et quidquid scripsit; ut qui subinde tota capita libellis suis non alio consilio inserat nisi ut in colore splendido finis fiat. at de tragoediis qua ratione illud intellectum velim uno saltem exemplo ad orationem ac stilum pertinente ante oculos ponere satius erit.

non raro eo colore rhetores utuntur ut ad augendam vim argumenti rem quam semel evenisse notum sit, ita tangant quasi eadem saepe et adeo semper in simili occasione evenerit. sic iuvenis qui cum patruum patris inimicum aluisset abdicatus a patre dein a patruo adoptatus patrem inopem aluerat, iterum abdicandus hoc in novum patrem colore utitur: *quaeritis quid fecerim? quod solebam* (contr. I, 1, 17); nimirum patrem alui, ut olim temet ipsum. sic in Murredii sententia

[2]) id quod non recte explicavit Welckerus tr. gr. p. 1433.

VII, 5, 15 *facit, inquit, quod solet: pro amatore sanguini suo non parcit* Senecae fatuum videtur quod putide translato sensu in eadem sententia sanguinem pro filio usurpavit, in qua eandem vocem proprie, Publiliano more, non quod solitum dicitur esse mulieri sanguinem suum fundere, quippe quem semel in coniugis morte sibi quoque detrahi passa sit. IX, 24, 4 *feci quod soleo: nihil aliud respexi quam patrem* (Cimo Miltiadem); ibid. 5 *cogita qualium misereri soleas*[3]) (Callias Cimonis). cum his locis confer Sen. Phoen. 154

dextra noster et nuda solet
bene animus uti,

scilicet oculos Oedipus nuda dextera sibi erueral. ibid. 163 in eadem re:

vel dirige iras quo soles,

scilicet in oculos. Tro. 360

dant fata Danais quo solent pretio viam.

virgine scilicet immolanda. Med. 540

contemnere animus regias, ut scis, opes
potest soletque.

contempserat autem regias opes Medea Colchis fugiendo. Phaed. 92

praestatque nuptae quam solet Theseus fidem.

ubi qui has tragoedias legerit concedet tantum de Ariadna cogitari. Hf. 1101

mundum solitos ferre lacertos,

---

[3]) pluralis numerus (*qualium*) ad idem genus pertinet. ecce tota sententia: '*cogita adulteros esse pro quibus rogas, cogita qualium misereri soleas*', cum pro filia pater rogaverit, Cimonis miseritus sit. eius usus tragicis Graecis frequentati Welckerus exempla dedit tr. gr. 107 adn. de Soph. frg. 284 loquens (*σὺ δ' ὦ μεγίστων τυγχάνουσα πενθερῶν*) cf. p. 469 de Eur. frg. 48 (*δούλοισι γὰρ τοῖς σοῖσι νικᾷς*). addo Eur. Herc. 455 *ὁμοῦ γέροντες καὶ νέοι καὶ μητέρες* (Amphitruo infantes Megara) 1309 *τοὺς εὐεργέτας Ἑλλάδος ἀπώλεσε* (Herculem). Med. 366 *τοῖς νεωστὶ νυμφίοις καὶ τοῖσι κηδεύσασι.* Soph. OR 1184 *ὅστις πέφασμαι φύς τ' ἀφ' ὧν οὐ χρῆν, ξὺν οἷς τ' οὐ χρῆν ὁμιλῶν οὕς τέ μ' οὐκ ἔδει κτανών.* cf. 1358 *οὐδὲ νύμφιος βροτοῖς ἐκλήθην ὧν ἔφυν ἄπο.* sic Catull. 68, 115 *pluribus ut caeli tereretur ianua divis* (uno Hercule). sed multus in hoc usu Seneca est: Med. 106 *nunc primum soceris sponse volentibus.* 278 *quidquid etiam nunc novas docet maritus coniuges.* Phoen. 479 *post ista fratrum exempla.* Phaed. 1067 *nam mihi paternus vincere est tauros labor.* Hf. 1283 *fortis in pueros modo pavidasque matres.* Ag. 194 *Pelopia Phrygiae sceptra dum teneant nurus.* HO 1854 *pertinax si quas dolor adhuc iubet lugere quas luctus gravis in saxa vertit,* et alia multa.

cum Herculem semel caelum tulisse pueri sciant. ibid. 1343

illa te, Alcide, vocat,
facere innocentes terra quae superos solet.

Attica nimirum ubi Mars homicidio purgatus erat.[4]) item de Hercule HO 1376 — nam quod in talibus Hercule Oetaeo ut reliquis tragoediis utor non improbabis —

quos soles vince inferos.

plane idem color est, alio tantum loquendi genere indutus, quem habes controv. IX, 6, 8 *liberos effero semper unius mulieris aut mendacio aut veneno,* cum filium novercae veneno amiserit, filiam ab eiusdem mendacio defendat. sic Seneca Phaed. 1164

o dure Theseu semper, o numquam ad tuos
tuto reverse,

ubi ad Thesei Minotauro interfecto revertentis incuriam adluditur subabsurde. ibid. 1166

pervertis domum
amore semper coniugum aut odio nocens,

ubi, ut ad Ariadnen supra, sic ad se unamque Antiopam respicit. ibid. 1207

tuque semper, genitor, irae facilis adsensor meae,

cum irae in Hippolytum modo adsensus sit Neptunus, alii ex Thesei saltem sententia numquam. Phoen. 34

semper cruente saeve crudelis ferox,
cum occidis et cum parcis.

Oedipo Cithaero pepercerat. Hf. 1336

quoniamque semper sceleris alieni arbiter
amas nocentes,

scilicet Pirithoum. Tro. 500

qui semper etiam nunc tuos,
Hector, tueris.

modo qui Andromachae apparuerat. denique idem paullo aliter effertur contr. VII, 3, 1 *revertor ad venenum quoniam iniqua fortuna nullo me periculo defungi semel passa est:* nimirum praeter venenum una abdicatio respicitur; quocum satis erit contulisse Tro. 134 de Priamo:

nil Troia semel te rege tulit.

observandum autem est locos quos e controversiis attuli omnes diversorum rhetorum esse, ne binos quidem eiusdem. ceterum erret qui hanc figuram omnibus eius aevi poetis frequentatam

---

[4]) nescio num quid reconditum lateat Stat. Theb. VIII, 766 *nec prius astra subit quam mystica lampas et insons Elisos multa purgavit lumina lympha.*

putet; ascribam quae epici praebent: Lucan. VIII, 585 Cornelia quae a Pompeio semel in Thessalia abscesserat:

numquam omine laeto
distrahimur miseri.

eadem IX, 66

similisve malorum
sors mihi semper erit? numquam dare iusta licebit
coniugibus? numquam plenas plangemus ad urnas?

scilicet quae post Crassum luget Pompeium. Val. Fl. VII, 95 Iaso cum Peliae iussu expeditionem susceperit:

mos iussa pati nec cedere duris.

VIII, 353

atque iterum Aesonides, iterum defenditur arte
qua solet?

Stat. Theb. VIII, 680 Tydeus:

an noctem et solitas placet expectare tenebras?

quod potest per ironiam dictum videri quasi qui semel insidias struxerit idem semper facturus sit. ib. XI, 615

et in vultus saevire ex more potestas.

idem in silvis II, 7, 122

solet hoc patere limen
ad nuptas redeuntibus maritis,

quippe quod Protesilao patuerit. Silius aridus poeta tantum XII, 583

intratam Senonum capietis milibus urbem
adsuetamque capi.

denique ex historico insigne exemplum addam quod docebit quantas difficultates color iste parum intellectus criticis parare possit. Tac. XIV, 47 *vis fulgurum non alias crebrior et sidus cometes sanguine inlustri semper Neroni expiatum,* ubi Gronovius *semper* eicere voluit, alii alia coniecerunt, historici nihil se intellegere fatentur: lege Schilleri adnotationem Neron. hist. p. 182 adn. 2. respicit autem Tacitus ad unum cometen (XIV, 22), qui Plauti Sullaeque exilium praenuntiaverat.[5])

haec igitur et quae eius generis facili negotio addi possunt ostendunt penitus Senecam rhetorum eruditione imbutum fuisse. quem etiam paterni operis assiduum et diligentem lectorem

---

[5]) non explicatur Tacitus Suetonii loco Ner. 36 *anxius ea re ut ex Balbillo astrologo didicit solere reges talia ostenta caede aliqua inlustri expiare atque a semet in capita procerum depellere, nobilissimo cuique exitium destinavit.* nam non dixit Tacitus: *sanguine inlustri semper regibus expiatum.*

fuisse e tragoediis evinci potest. nolo insistere in eo quod sententiae persaepe similes apud utrumque inveniuntur; ut, quo exemplo defungar, contr. IX, 6, 2 *praecipitati non quod impulit tantum trahunt, sed quod occurrit et naturali quodam deploratae mentis adfectu morientibus gratissimum est commori*, quocum cf. Ag. 202 *mors misera non est commori cum quo velis* HO 350 *felix iacet quicumque quos odit premit* Med. 427 *mecum omnia abeant: trahere cum pereas libet;* nam similia etiam apud alios poetas leguntur[6]) et omnino in sententiis similibus, etiamsi ad verba usque similitudo pertineat — ut Med. 433 *remedia quotiens invenit nobis deus periculis peiora* et contr. exc. VI, 7 *quaedam remedia graviora ipsis periculis sunt* —, spondere numquam licet sitne inter binos locos necessitudo.[7]) cuius tamen inter patrem Senecam filiumque non deesse certa indicia iam, nisi proludendo lectorem fatigavi, demonstrabo.

Sen. suas. II, 12 *occurrit mihi sensus in eiusmodi materia a Severo Cornelio dictus, tamquam de Romanis nescio an parum fortiter. edicta in posterum diem pugna epulantes milites inducit et ait*

stratique per herbam
hic meus est, dixere, dies.

elegantissime quidem adfectum animorum incerta sorte pendentium expressit e. q. s. hunc sensum ita suum in usum Seneca convertit ut de die, quem Medea antequam in exilium iret sibi expetierat, usurparet; de quo cum passim illa verba fecerit, ut v. 295 *unus parando dabitur exilio dies* 399 *segnis hic ibit dies tanto petitus ambitu tanto datus?* ita in extrema fabula liberos trucidatura loquitur (v. 1016):

perfruere lento scelere, ne propera dolor:
meus dies est; tempore accepto utimur.

---

[6]) cf. trag. inc. inc. frg. 88 v. 159 *pereant amici dum inimici una intercidant.* Ovid. fast. III, 637 *et cupit ulta mori.* Luc. VII, 654 *nec, sicut mos est miseris, trahere omnia secum mersa iuvat gentesque suae miscere ruinae.*

[7]) quamquam et rhetores e poetis (suas. III, 4 Arellius Fuscus e Vergilio, cf. 5 *solebat autem Fuscus e Vergilio multa trahere* e. q. s.) et poetae e rhetoribus haud raro sensus suos adsumebant (suas. II, 19 Arbronius Silo ex Latrone, ubi addit Seneca: *tam diligentes tunc auditores erant, ne dicam tam maligni, ut unum verbum surripi non posset. at nunc cuilibet orationes in Verrem tuto dicere licet pro suo.* controv. II, 2, 8 Ovidius ex Latrone: *adeo autem studiose Latronem audiit, ut multas eius sententias in versus suos transtulerit* e. q. s.); sed nostra aetas nimis rudis est loquendi artis quam ut veram imitationem a fortuita discernere possimus, nisi externa documenta accedant.

Romanorum quivis in hoc versu Severi meminisse debebat [8]; quorum in auribus quantopere talia haeserint ex Seneca patre potissimum scimus. quod magis etiam de altero hoc exemplo valet (suas. II, 19): *Latro in hac suasoria* (in qua deliberant Thermopylis Lacones an sibi quoque fugiendum sit) *cum tractasset omnia quae materia capiebat, posse ipsos et vincere, posse certe invictos reverti beneficio loci, tum illam sententiam adiecit: si nihil aliud, erimus certe belli mora. postea memini auditorem Latronis Arbronium Silonem patrem huius Silonis qui pantomimis fabulas scripsit —, recitare carmen in quo agnovimus sensum Latronis in his versibus:*

ite agite, o Danai, magnum Paeana canentes;
ite triumphantes, belli mora concidit Hector.

plane eodem sensu in eadem re Seneca usus est Ag. 208

quem non Achilles ense violavit fero,
quamvis procacem torvus armasset manum,
non melior Aiax morte decreta furens,
non sola Danais Hector et bello mora.

et simili in eadem re Tro. 124 choro Hectorem deflente:

columen patriae, mora fatorum,
tu praesidium Phrygibus fessis,
tu murus eras umerisque tuis
stetit illa decem fulta per annos.

quem sensum adeo adamavit ut eodem in simili re sed persona diversa rursum uteretur Phoen. 94, ubi Iocasta filios ita adloquitur:

media se opponit parens:
proinde bellum tollite aut belli moram [9].

iam carmen illud Silonis quod Seneca pater recitare illum meminerat, nec filium lectitasse veri est simile, nec magis sensum istum vel dimidio saeculo post quam dictus esset aeque

---

[8]) optime res inlustratur his aequalium poetarum locis comparandis, quorum nullus quantumvis ad sententiam prope accedant cum Severi sensu conferri potest: Lucan. IV, 27 *patriaeque et ruptis legibus unum donavere diem.* Val. Fl. VI, 733 *dent tamen oro unum illum mihi fata diem.* Stat. Theb. XI, 485 *noster hic campus nosterque dies.* XII, 366 *aut quem temeraria quaeris nocte mea?* Sil. I, 457 *Murroque secundos hunc superos tribuisse diem.* XII, 633 *ventis debebis nimirum hiemisque procellis unum, Roma, diem.*

[9]) verbis eisdem sed sensu plane diverso Lucan. I, 204 *inde moras solvit belli.* Stat. Theb. I, 142 *haec mora pugnae sola.* Sil. I, 479 *Romani Murrus belli mora.* at Lucanum quoque colore eodem usum esse non mireris I, 100 *nam sola futuri Crassus erat belli medius mora.* ad suasoriam a patre tractatam respicit Seneca d. benef. VI, 31, 5 *tot ista gentium milia trecenti morabuntur.*

celebrem fuisse et praeter exercitatissimam Senecae patris memoriam multis insedisse. accedit quod Vergilio eundem locum tractanti se adplicare noluit, ut adversari quodammodo videatur patris iudicio sic loquentis ibid. 20: *sed ut sciatis sensum bene dictum dici tamen posse melius, notate prae ceteris quanto decentius Vergilius dixerit hoc quod valde erat celebre 'belli mora concidit Hector':* [10])

quidquid ad adversae cessatum est moenia Troiae.
Hectoris Aeneaeque manu victoria Graium
haesit.

Messalla aiebat hic Vergilium debuisse desinere: quod sequitur

et in decimum vestigia rettulit annum

explementum esse. Maecenas hoc etiam priori comparabat. cuius loci partem priorem cum alias usum in suum verterit — Tro. 204

excidit Achilles, cuius unius manu
impulsa Troia quidquid adiecit morae
illo remoto dubia quo caderet stetit —

in altera parte probasse Maecenatis iudicium videtur; adiecit enim Tro. 124 sq., quem locum modo attulimus:

umerisque tuis
stetit illa decem fulta per annos.

alium autem colorem in voce multum significante, quae est *mora,* a Triario rhetore usurpatum item Seneca in eadem re imitatus est. ille enim de Medea contr. IX, 6, 9: *quid illa quae fratrem in moram sequentis patris sparsit?* et de eadem Seneca Med. 173:

Nut. *vindex sequetur.* Med. *forsan inveniam moras*

i. e. eiusdem generis moras quales Colchis profugiens inveni sparsis Absyrti membris. alterum in hoc sensu Triarii colorem plures usurparunt: Ovid. her. VI, 129 *spargere quae fratris potuit lacerata per agros corpora* trist. III, 9, 27 *atque ita divellit divulsaque membra per agros dissipat,* utrumque minus audacter; sed Lucanus, item Absyrtum spectans, VIII, 98 *quo sit tibi mollius aequor — sparge mari comites;* et in alia re Seneca HO 209 *tota iacuit sparsus in aula* cf. 1394 *sparsus silebo* (supra p. 50). Ovid. met. VII, 442 *sparsuras corpora pinus;* in similiore Phaed. 1208 *qui nova natum nece segregem sparsi per agros;* et rursum de Medea Med. 133 *sparsumque ponto corpus.* [11])

---

[10]) quo tamen proxime accedit quod Vergilius dixit Aen. X, 428 *pugnae nodumque moramque* (Abantem).

[11]) his locis nisus et Phaed. 1278 *at vos per agros corporis partes*

Vergilii imitatione, quae subinde in versibus quoque a patre adlatis apparet, nihil probatur, cum Vergilium omnino inter poetas plurimum Seneca legerit et relegerit et memoria tenuerit. qualia quam caute tractanda sint uno loco inlustrabo: suas. IV, 5 *auditor Fusci quidam, cuius pudori parco, cum hanc suasoriam de Alexandro ante Fuscum diceret, putabat aeque bene poni eundem (Vergilii) versum et dixit:*

scilicet is superis labor est, ea cura quietos
sollicitat.

Fuscus illi ait: si hoc dixisses audiente Alexandro, scisses apud Vergilium et illum versum esse:

capulo tenus abdidit ensem.

utrumque locum imitatus esse Seneca videri possit: priorem sententiam habet Phaed. 971

sed cur idem qui tanta regis —
hominum nimium securus abes,
non sollicitus prodesse bonis
nocuisse malis?

sed eadem Euripidia est, cf. Valckenaer. ad Hippol. 1102 et fortasse aliorum tragicorum (frg. adesp. 72). cf. Acc. v. 142 Sen. de benef. IV, 19, 2. Luc. IV, 454. Claudian. in Rufin. I, 1 sq. all. alteram respexisse cuipiam videatur Tro. 48 in eadem re:

alto nefandum vulneri ferrum abdidit

sed hoc et potest fortuitum esse (cf. Thy. 722 *in vulnere ensem abscondit et penitus premens iugulo manum commisit*), et isto loco aperte Ovidii sensum exprimit. pergit enim

---

vagas e. q. s., trag. inc. inc. frg. 93 v. 167 *membraque articulatim divisit perque agros passim dispergit corpus — ut dum nati dissipatos artus captaret parens* e. q. s. aliquando putavi Medeae de fratre versum 47

vulnera et caedem et vagum
funus per artus

audacissime sane dictum corrigendum esse

funus per agros.

non prohibet quod non eam fabulam, qua membra per agros dissipavit, Seneca mox secutus est v. 133 *sparsumque ponto corpus;* nam v. 452 dicit: *quaeque fraternus cruor perfudit arva*; sed simile est quod legitur Thy. 60 *membra per partes eant discerpta* Sen. suas. VI, 19 *per artus suos laceratus*, quae est egregia Kiesslingii emendatio; simile inquam est si translatum epitheti sensum addas cuius persimile exemplum habemus Med. 667 *arsit angustas vagus inter undas;* cf. HO 817 *et nubes vago sparsit cruore.* denique admonuit me Usenerus Sallustiani fragmenti (de Mario Gratidiano. hist. I fr. 35 Kr.) quod in commentis Lucani legitur p. 62, 5: *qui per singulos artus expiraret.*

quod penitus actum cum recepisset libens,
ensis senili siccus e iugulo redit.

et in eadem re Ag. 656

vidi vidi senis in iugulo
telum Pyrrhi vix exiguo
sanguine tingui.

nihil ea de re Vergilius in mortis Priami descriptione (II, 550 sq.), sed Ovid. XIII, 408

exiguumque senis Priami Iovis ara cruorem
combiberat.[12])

idem quod de Vergilio etiam de Ovidio valet quem frequenter, ut passim adnotavimus, et in eis quoque locis expressit quos pater adfert. praeteriri hoc loco nequit, Scauri iudicium de Ovidii loco contr. IX, 6, 17 adlato Senecam videri suum fecisse, ut qui Tro. 955 eundem sensum dederit sed non per tot membra eundem persecutus, id quod D. Heinsius (ed. Scriver. p. 287) probe intellexit. filium tamen non ubique patris vel auctorum eius iudiciis se adstrinxisse et vidimus et luculentum exemplum addo contr. VII, 4, 9 *et illam falsissimam* (*sententiam Festus dixit*) *in quam multi incidunt: propter hoc ipsum, inquit, magis flebilis est, quod non potest flere. et iterum: lacrimae, inquit, matri desunt, causae supersunt; tamquam caeci flere non soleant.* in 'falsissimam sententiam' Seneca quoque incidit Phoen. 239

cuncta sors mihi infesta abstulit,
lacrimae supererant: has quoque eripuit mihi.

denique cf. Pedonis Albinovani versum quem Seneca suas. I, 15 adfert v. 3

per non concessas audaces ire tenebras

cum Hf. 552

qua spe praecipites actus ad inferos
audax ire vias inremeabiles
vidisti[13]) *Siculae regna Proserpinae?*

---

[12]) sic explicandus quem inde a Servio non recte ceperunt viri docti Vergilii versus II, 662 *iamque aderit multo Priami de sanguine Pyrrhus.* simile est quod Ovidius dixit met. VII, 599: (*victima*) *exiguo tinxit subiectos sanguine cultros*, quod obversatum videtur Senecae scribenti Oed. 348 *huius exiguo graves maculantur ictus imbre, sed versus retro per ora multus sanguis atque oculos redit.* cf. Prop. IV, 16, 19 *sanguine tam parvo quis enim spargetur amantis?* Lucan. II, 128 *parvum sed fessa senectus sanguinis effudit iugulo flammisque pepercit.*

[13]) fuit cum *visisti* necessario ducerem scribendum esse, ut trag. inc. inc. frg. 147 v. 249 *quaenam te adigunt, hospes, stagna capacis*

vereor ne in hoc loco inlustrando nimius fuisse videar.[14]) sed quam maxime intererat ut omnibus persuaderetur quantopere ex rhetorum ludis haec carmina penderent. exempla autem quibus defuncti sumus impellant forsan quempiam ut universae elocutionis naturam scholasticam singillatim persequatur, qua sola ratione qualecumque gaudium ex his tragoediis percipi potest. etenim litus aratum est ab omnibus qui iudicium de eis ad artis tragicae leges redigere conati vel laudarunt ut bonas tragoedias vel vituperarunt ut malas, ut illorum insaniam praeteream qui vel nostro saeculo Senecam cum Euripide comparare ausi sunt — id quod et prioris aevi philologis et Lessingio adulescentulo, qui mirifice coloribus rhetoricis delectabatur, facile condonamus. istae vero non sunt tragoediae sed declamationes ad tragoediae amussim compositae et in actus deductae; in quibus si quid venuste vel acute dictum, floride et figurate descriptum, copiose narratum esset, plaudebant auditores, arti satisfactum erat.

itaque non comparabimus cum graecis has tragoedias ut artis opera, sed earum argumenta tantum et argumentorum tractationem. nimirum a prioribus Romanorum tragicis Seneca et in eligendis argumentis et in tractandis ita discessit, utriusque rei causam ut in studiis rhetoricis sitam esse eluceat.

atque primum quidem argumenta apud Graecos nobilissima Oedipum et Hippolytum, quae ne priores Romanorum poetae tractanda sibi sumerent incesta conubia et flagitiosus novercae amor prohibuerant — nemo enim obiciet Divi Iuli Oedipum — Seneca utrumque sibi adscivit, ut quae affectibus depingendis praecipue aptae essent. eodem consilio ab Euripide Herculem mutuatus est quem nec Graecorum nobilis poeta nec Romanus praeter illum tractaverat.[15]) Agamemnonem Livius

---

visere Averni? sed cf. Phaed. 649 *monstrique caecam Cnosii vidit domum.* Tro. 791 *liberos Troas vide.* Ov. fast. III, 703 *ille quidem caelo positus Iovis atria vidit et tenet in magno templa dicata foro.* cf. Scaliger. ad Tro. l. s. et supra p. 143.

[14]) si nihil aliud, certe de Seneca tragoediarum auctore non leve argumentum et mea quidem sententia per se sufficiens hoc loco consecuti sumus.

[15]) in universum ad Senecam quoque attinet quod ad priores Romanorum tragicos, scilicet plerumque intra trium tragoediae principum argumenta Graecorum imitatores se continuisse. saepius ab illis unus Pacuvius recessit qui in Duloreste Iliona Medo et fortasse Periboea et Atalanta argumenta post Euripidem scaenae tradita tractavit; Ennius in Achille; de Naevio nihil adfirmo. perraro in tot fabularum reliquiis Accius quem praeter Melanippum Clytaemnestram et fortasse Hellenas omnia ab Sophocle Euripide Aeschylo sumpsisse credo: titulos enim

in Aegistho repetierat (nam Acci Aegistho argumentum Electrae subiectum fuisse videtur), Thyesten Ennius, Accius in Atreo et Varius, Troadas Accius et fortasse Ennius in Andromacha Aechmalotide, Medeam Ennius Accius Ovidius; Phoenissas et Herculem Oetaeum hic praetereo. omnia vero argumenta ista eam ob causam Senecam sibi elegisse patet quia in illis summi affectus, amor ira dolor, et atrocissima facinora, parricidia et incestus, ubique locum tenerent.

haec autem tragoediarum argumenta intacta ut a Graecis accepta erant, servari iam non opus erat. nam si externa modo artis praecepta tenerentur, nihil iam intererat inter se omnia rite cohaerere, personarum singularum mores actaque recte et constanter explicari, nihil denique agi quod non ex necessitate quadam evenire videretur. iam summum negotium erat sic omnia contrahere et amplificare ut quam uberrima declamandi describendi altercandi materia et locus suppeteret. itaque lecta graeci poetae nobili fabula novam suo more Seneca composuit suo proposito inservientem. ut nec de versione nec de imitatione loqui possis, sed de redintegrata eiusdem argumenti tractatione. hoc quomodo in singulis factum sit eo luculentius demonstrari poterit quo certius de singularum fabularum exemplaribus constabit: qua de re plerumque non potest dubitatio esse, in paucis explicatius disputandum erit.

---

graecos ipse finxisse videtur, ut Epinausimachen Nyctegresian Thebaida Stasiastas (contra Welckerum p. 1204) et fortasse Hellenas; ut qui Didascalica Pragmatica Praxidica scripserit et graeca quaelibet tunc temporis Romanis se probaturum esse scierit. haec posui tantum quia exponere longum erat. addo de Romanorum tragoedia, quatenus quidem a Graecorum vestigiis discesserit, ex artis monumentis nihil disci posse.

IX.

Ut ad propositam de exemplaribus graecis quaestionem redeamus, aptissime a prima tragoedia incipiemus cui ut cognomini Euripidiae furentis epitheton interpolator inscripsit: novicius huic et nuper demum explosus (de Wilamowitz An. Eur. p. 59 sq.), vetus illi Etrusci auctoritate convictus: inter quos quae necessitudo sit non satis liquet; aptissime ideo quia in hac fabula dubitari nequit quin ab Euripide poeta argumentum repetierit. ille enim Herculis ab inferis reversi furorem primus scaenae tradidit argumentique formam in omne aevum constituit. quod a graecis poetis aut in ignobilibus tantum tragoediis [1]) aut omnino non retractatum est.[2]) Seneca igitur una Euripidis fabula usus est.

atque primum quidem displicuit illi ut Lessingio (IV, 247 sq. L. ubi quaedam de discrimine inter Euripidem et Senecam acutissime disputavit) et plurimis egregia Euripidis ars qua ex duplici argumento — reditu Herculis et furore — unum effecit: videmus liberos Herculis et uxorem in priore tragoediae parte praeter spem servatos in altera ab ipso servatore trucidari; in priore eundem sua virtute summa perpetrare, in altera praepotentis numinis manu *τὸ καλλίνικον κάρα* miserrimum omnium reddi; denique amici dextra erigi rursum mundoque reddi. transitum ille a priore parte ad alteram, a subita e timore laetitia ad summum luctum, admirabili, si veterem non noviciam scaenam respicis, sed audacissimo invento fecit, Iride et Insania in scaenam inductis; minus tamen audaci si memineris Insaniae personam Atheniensibus ex Aeschyli Carminatricibus (frg. 163) notam fuisse. hoc igitur cum Senecae

---

[1]) Diogenem in Hercule (Suid. s. D.) Hylae fabulam tractasse Welckerus conicit p. 1039, in Timesithei Hercule vel de satyris cogitat (p. 1047). ut ut est et harum fabularum memoria intercidit praeter nomina et eius quae in CIG I, 231 memoratur, et Lycophronis (Suid. s. L.).

[2]) quod Asclepiades narravit (schol. λ 269) non necessario ad novam tragoediam refertur, siquidem verissima sunt quae Robertus (de Ap. bibl. p. 74 sq.) et Wilamowitzius (A. E. p. 181 adn. 3) de tragodumenis dixerunt; praesertim cum quod ille narrat *καταστέφει τοὺς Ἡρακλέους παῖδας* Euripidem redoleat (v. 526). scholiastam Pindari (Isthm. 4, 104) hypothesi fabulae Euripidiae usum esse intellexit Wilamowitzius l. s. p. 186.

displiceret, argumento in duo dissecto remedium eo adhibuit ut Iunonem praefantem induceret, Furias excitantem, de tristi rei eventu incerti nihil relinquentem. ita concitatissimam 124 versuum declamationem lucratus est. [3])

deinde duas scaenas, quibus intercedit apud Euripidem liberorum comptio, in unam contraxit, sed Herculis adventum primamque orationem cantico interrupit, sane quam inepte: Amphitruo enim postquam dixit (v. 523): *est est sonitus Herculei gradus,* cum nuru exit, Herculi, si quid sani agat, occursurus. chorus quasi nihil senserit de Hercule tamquam apud inferos adhuc retento canit; apparet Hercules solus, et multa demum de propria virtute gloriato pater uxor liberi accedunt. haec rerum inter se cohaerentium putidissima discerptio nulla alia de causa facta est quam ut Herculi declamandi locus daretur (592—617). legant autem Euripidis detrectatores corruptam a Seneca scaenam Herculis redeuntis v. 514 sq., cuius aequales non multae in ullius populi litteris invenientur.

temporis spatium quo de Lyco supplicium sumitur cantico expleri non suffecit Romano, qui hoc loco scaenam inseruit nihil ad argumentum attinentem sed ipso loco et ambitu gravissimam effectam totius tragoediae: paene ducentis versibus inferos describentem facit Thesea quem hanc ob causam statim cum Hercule induxit, ab Euripidis prudenti consilio recedens. deinde non minus imprudenter nec minus rhetorica libidine ductus Herculis furorem non reliquit narrandum facundiae praesenti, sed pueros coram populo Hercules trucidat; quo instituto perinde atque in Medea Horatium contempsit, toti huius artis indoli convenienter ut supra monuimus. [4])

[3]) singulos Euripidis locos respexit v. 268 (Eur. 217); 440 (Eur. 170, v. i.); 506 (Eur. 240); 519 (Eur. 501); 520 (Eur. 490); 631 (Eur. 558); canticum 875 sq. (*Thebis laeta dies adest*) secundum Eur. 764 sq. (*χοροὶ χοροὶ καὶ θαλίαι μέλουσι Θήβας ἱερὸν κατ᾽ ἄστυ*); omnium apertissime v. 997 Mycenas infert ex Euripidis nuntio de Hercule dum furit Mycenis rem geri somniante, sed ita infert ut nisi ab Euripidis lectore intellegi illud omnino nequeat; 974 (*pectoris sani parum magni tamen compesce dementem impetum*) Eur. v. 1414 respicitur a Wilamowitzio egregie correctus: *ὁ κλεινὸς Ἡρακλῆς σὺ καὶ νοσῶν* (*κεῖνος ὤν* cod.); 1206 sq. cf. Eur. 1148 sq. sed ut solet immiscuit etiam quae ex aliis Graecorum fabulis memoria teneret. unum, Hf. 622 scilicet ex Soph. Trach. 201 sumptum esse, supra p. 90 monui. praeterea cf. 1287 sq. *tota cum domibus suis dominisque tecta, cum deis templa omnibus Thebana supra corpus excipiam meum* cum Eur. Phoen. 1130 sq. de Capanei scuto: *σιδηρονώτοις δ᾽ ἀσπίδος τύποις ἐπῆν γίγας ἐπ᾽ ὤμοις γηγενὴς ὅλην πόλιν φέρων μοχλοῖσιν ἐξανασπάσας βάθρων.* utramque vero tragoediam propriis condendis legit et relegit.

[4]) similem forsitan in Sophoclis Athamante furente (altera) scaenam

haec de oeconomia fabulae; de personarum moribus fere nihil dicendum est, siquidem genera personarum in rhetorum ludis frequentata repraesentavit: Hercules vir fortis est et tyrannicida, Lycus tyrannus, Iuno noverca; Theseus narrandi, Amphitruo et Megara flendi causa inducti, liberi omnino supervacui sunt (v. 203, cf. Eur. 140. 181 sq. 622 sq.). de Lyco et Amphitruone singula monebo. Lycus Euripidius homo est motu civili in summam potentiam elatus, quem adversarios suos interficere Euripidis aequalibus consentaneum videbatur; seditionem vero, Euripidis consilio quam maxime aptam (quod bene exposuit Hartungus E. R. II, 19 sq.), Seneca in Lyco suo omnino non memoravit sed bellum tantum quo rerum potitus esset; nec a proavo ut Euripidius regni ius ille deducit, sed obscuram originem muliere stirpis regiae in matrimonium petenda fulcire studet: a qua repulsam ferens simul illam cum liberis soceroque necandi rationem invenit. haec scaenae Romanae satis convenienter inmutata sunt; sed simile quiddam fortasse in Cresphonte Euripides praeierat. Amphitruonis personam eo maxime corrupit quod eum Iove conubii participe statim ab initio non contentum tantum sed et gloriabundum facit v. 264:

in cuius urbem non semel divum parens
caelo relicto venit, haec quae caelites
recepit et quae fecit et — fas sit loqui —
fortasse faciet, sordido premitur iugo

et, quod nimis putidum est, Herculis originem a Lyci invidia defendentem v. 440:

partes meae sunt reddere Alcidae patrem
genusque verum — —
nondum liquet de patre? mentimur Iovem?
Iunonis odio crede.

et non minus pudende 1247

sive me altorem vocas, seu tu parentem.

hoc quoque iure admireris ab Euripide egregie institutum, cuius Amphitruo in prologo nihil indicat de Hercule Iovis filio, suum filium impense nuncupat (3. 50); Lyco mendacium obiurganti (148) uno verbo respondet (169):

τῷ τοῦ Διὸς μὲν Ζεὺς ἀμυνέτω μέρει[5]).

---

habuerit, si recte Welckerus de eius in uxorem liberosque venatione ante spectatorum oculos posita cogitavit (p. 324 sq. cf. Ov. met. IV, 511 sq. et Sen. Hf. 987 sq.). ceterum notum est scholiastam Aiac. 815 conicere Sophoclem, ne Aeschylum imitari videretur, Aiacem in scaena morientem fecisse.

[5]) in quo sententiam absolvi persuasum habeo. vides cur Wilamo-

undique demum periculis inruentibus et spe fere omni praerepta pulcherrima et nunc cum maxime auditorum animos motura effundit in Iovem convicia:

> ὦ Ζεῦ μάτην ἄρ᾽ ὁμόγαμόν σ᾽ ἐκτησάμην,
> μάτην δὲ παίδων γονέ᾽ ἐμῶν ἐκλῄζομεν.

et novissime:

> σὺ δ᾽ ἐς μὲν εὐνὰς κρύφιος ἠπίστω μολεῖν,
> τἀλλότρια λέκτρα δόντος οὐδενὸς λαβών,
> σῴζειν δὲ τοὺς σοὺς οὐκ ἐπίστασαι φίλους·
> ἀμαθής τις εἶ θεὸς ἢ δίκαιος οὐκ ἔφυς.

etiam chorus verecunde (352) et Iris maligne (826) de Herculis origine dubitant; ipsum denique qui Iovem, *ὅστις ὁ Ζεύς*, aversatur ac dicit: *πατέρα γὰρ ἀντὶ Ζηνὸς ἡγοῦμαί σ᾽ ἐγώ* (1265) cum Senecae Hercule conferas qui originem suam ad nauseam usque in ore gerit.

haec explicatius persequenda erant ut exemplo ante oculos poneretur quo consilio Seneca in retractandis tragoediarum graecarum argumentis versatus esset. non minus aperta et ad demonstrandum facilis res est in reliquis tragoediis quarum exempla servata sunt; nam quamquam alii quoque Oedipodas Agamemnonas Medeas scripserunt, dubitari non potest quin Sophoclem Aeschylum Euripidem secutus sit. de Oedipode et Agamemnone non multa dici possunt: utraque pueri manum refert qui nec Sophoclem nec Aeschylum intellexerit; Agamemnona certa vestigia Aegisthi Liviani referre Ribbeckius monuit. Oedipum ita contraxit ut in 1060 versibus cantica 330 versus complectantur, sacrificium et necromantia 230, ut ipsi fabulae 500 versus relinquantur. de Medea nuper Braunius plurima congessit ex Euripide et, quem lectitasse Senecam ubique vestigia apparent, Ovidio; quamquam in summam quaestionis locis similibus congerendis non multum lucramur, ut pauca de Medea dicendi officio non simus a Braunio levati.[6]

In Senecae Medea Euripidis tragoedia ita contracta est ut fere dimidiam partem scaenarum contineat, et ita amplificata ut in medio solito more scaena inserta sit de Medea venenum coquente et longissima et a graeco poeta aliena. cum Creonte

---

witzio (A. E. p. 237) accedere non possim. de Iove enim Amphitruo non loquitur quasi opem laturo, sed hoc dicit: suam partem Iupiter defendat, nempe sitne pater Herculis an falso praetendat; ad me spectat ut istius de Herculis factis vaniloquentiam redarguam. *παιδός* v. 170 quomodo corrigendum sit non habeo.

[6]) cf. Mus. Rh. XXXII p. 68 sq. ceterum Braunius serio opinatur ex Hygini fabulis aliquarum rerum notitiam Senecam petivisse (p. 79).

Medeae conloquium servavit, cum Iasone duo conloquia in unum coartavit, Medeae de liberis necandis deliberationem et necem ipsam coram populo perpetrandam suo consilio adaptavit; nutricem erae addidit prudenter obloquentem; nuntium paucis versibus absolvit; chorum Medeae inimicum comicorum more fecit et ipsam in prologo omnia mox committenda indicantem.

tragoediam ita conformatam cum Euripidia comparare non magis quam in reliquis fas est. sed negari non potest multo prudentius quam in Hercule poetam ab exemplo suo recessisse, ut subinde probabilis quaedam tragici ingenii mediocritas appareat. quo talia pertinent: Euripidis Medea antequam cum Iasone conloquatur certa est de coniuge eiusque nova nupta soceroque interficiendis (364 sq.); liberorum necandorum consilium demum cum Aegeo refugium pacta capit. Seneca haec aliter instituit; Medea in fabulae initio ne audito quidem epithalamio regem nuptamque novam occidere certa est, sed eo consilio ut Iasonem ad fidem reducat. sic v. 139:

melius a melius dolor
furiose loquere; si potest, vivat meus
ut fuit Iason, si minus, vivat tamen e. q. s.

repulsa a Creonte ira quidem furit, quod poeta ipse obscuravit choro male, ut in Hercule post Herculis adventum, inculcato; sed nequaquam de Iasone sibi reconciliando desperat. cum quo ita conloquitur quasi re vera precibus eum priscique amoris memoria flecti posse putet. cum omnem persuadendi et vincendi spem perisse vidit, tum demum omnia secum in exitium trahere constituit; at statim post summum affectum cum eodem loquens aequum animum simulat (v. 540 sq.); id quod non male institutum esse concedas in poeta cui animorum subita concitatio magis adpetenda fuerit quam iusta facinoris ex moribus statuque mentis explicatio. quod sequitur non minus huius tragoediae proprium est. Euripidis Medeam ut liberos necet duo commovent: v. 798

οὐ γὰρ γελᾶσθαι τλητὸν ἐξ ἐχθρῶν, φίλαι

et, ubi haec iustum locum habent, v. 1062

πάντως σφ᾽ ἀνάγκη κατθανεῖν, ἐπεὶ δὲ χρή,
ἡμεῖς κτενοῦμεν οἵπερ ἐξεφύσαμεν.

Senecae Medeae, postquam liberos sibi fugae comites expetivit et Iason dixit vita se facilius quam liberis carere posse, subito oboritur consilium v. 549:

sic natos amat?
bene est, tenetur, vulneri patuit locus.

non tam sensus novus est (Eur. 817 *οὕτω γὰρ ἂν μάλιστα δηχθείη πόσις*) quam locus quo vim suam accipit. simili artificio Medeae de necandis liberis dubitantis et postremo decernentis orationem efficaciorem reddidit; quam cum partim ex Eur. v. 1019 sq. expresserit, ita conlocavit ut post relatum de dextero fraudis eventu nuntium, dum a coniuge regisque famulis in supplicium quaeritur, proferatur: Euripides dum isto temporis momento paucissima tantum Medeae verba impertit consiliique certa (1236 sq.), veritati studuit, Seneca suspensae animorum expectationi. accedit ut haec tragoedia vigore quodam orationis non nimis tumido, colorum non immoderata quadam vivacitate excellat, etiam in canticis, quae insuper accuratius reliquis composita esse demonstravimus.

omnia haec dexterius administrata esse quam ut Senecae ipsi imputari possint non contendam. sed veri multo similius est meliorem poetam inter Euripidem et Senecam intercessisse qui argumentum liberius tractarit. quem non quaerimus inter poetas Euripidem subsecutos, quorum longe alia erat ars et indoles, nec inter Alexandrinos de quorum tragoediis nihil fere compertum habemus [7]. nec utique de Graecis cogitandum videtur.

---

[7]) ad poetam qui Alexandrinorum aevo vixerit Senecae Medeam Diltheius rettulit (Ann. Inst. 1869 p. 42 sq. 68 sq.). qui cum ostenderit et artifices et poetas posteriorum temporum Medeae suae admiscuisse quaedam quae ante Alexandrinos nemo litteris marmorive tradidit, minime tamen comprobavit aut sarcophagos ad aliam quam Euripidis tragoediam redire aut Senecae Medeam a poeta graeco qui post Euripidem vixerit pendere. scilicet quaecumque illic a quinti saeculi indole recedunt, ut iuvenis taedam demittens vel puella dis nuptialibus mactata, talia non in singulis argumentis a certo quodam certi poetae opere originem cepere, sed per omnes artis litterarumque fines omnemque Graecorum et Graecanicorum vitam, qualis inde a quarti saeculi exitu conformata est, propagantur et regnant. quo fit ut carminibus et monumentis, et inter Romanorum quidem poetas inde ab Ovidio, talia inserantur ubicumque permittit occasio. continebo me, ne liberius quam par est evager, Senecae versibus quibus Diltheius praeter ceteros identidem utitur, Med. 37 sq.: *hoc restat unum, pronubam thalamo feram ut ipsa pinum postque sacrificas preces caedam dicatis victimas altaribus.* his versibus nihil inest nisi ut obscure et *αἰνιγματωδῶς* rei eventum Medea innuat, more Senecae prorsus solemni; qua in re imaginibus verbisque utitur et sibi et aliis poetis tritis ac frequentatis. primum ipsam se taedam coniugibus praelaturam minatur, nempe ut pronuba Erinys: quo sensu cum alii poetae — quos excribere non opus est quoniam quos equidem novi locos praeter Claudian. in Rufin. I, 83 omnes enumeravit Burmannus ad Ovid. her. 2, 117 — tum Seneca usus est ante paucos versus Med. 13: *sceleris ultrices deae, crinem solutis squalidae serpentibus, atram cruentis manibus amplexae facem, adeste thalamis horridae quondam meis quales ste-*

praeter Euripidiam tunc temporis sine dubio Ovidii Medea plurimum in hominum manibus versabatur, id quod Tacitus iuvenis testatur dial. 12: *nec ullus Asinii aut Messallae liber tam illustris est quam Medea Ovidii aut Varii Thyestes*; cui nec Senecae patris nec Quintiliani nec ipsius Ovidii testimonia refragantur nec denique quod exilia tantum frustula aetatem tulere: id siquidem cum Varii Thyeste commune habet.

sunt autem quae ex servatis duobus fragmentis de tragoediae natura intellegi possint. atque priore, quod his verbis Quintilianus adfert VIII, 5, 6: *nam cum sit rectum ‘nocere facile est prodesse difficile’, vehementius apud Ovidium Medea dicit:*

servare potui; perdere an possim rogas?

docemur Euripidem non expressum esse ab Ovidio, sed conloquium cum Iasone ita tractatum, ut non in accusando et defendendo contineretur, sed minas et, quod proclive est e coniectura addere, preces Medea effunderet. longius ab exemplari Ovidium recessisse versus fidem facit quem Seneca pater adfert suas. III, 5: *sicut in hac ipsa suasoria dixit* (*Fuscus*): *cur iste inter eius ministerium placuit? cur hoc os deus elegit? cur hoc sortitur potissimum Pythius* — *quo tantum non impie aiebat se imitatum esse Vergilianum ‘plena deo’*[8]) — (p. 27, 13) *hoc*

---

tistis. item Oed. 644 *et mecum Erinyn pronubam thalami traham.* cf. Oct. 24 *illa illa meis tristis Erinys thalamis Stygias praetulit ignes.* 262 *illi soluta crine succincta anguibus ultrix Erinys venit ad Stygios toros.* deinde Creusam ad aras sacrificii loco dis oblatum iri dicit non aliter quam Deianira HO 348 *me nuptiali victimam feriat die*, Octavia v. 662 *hos ad thalamos servata diu victima tandem funesta cades.* et eodem modo hostiam appellat Lycum Hercules Hf. 922, Megaeram idem v. 1036 (cf. 1039), Hippolytus Phaedram Phaed. 708 *iustior numquam focis datus tuis est sanguis arcitenens dea.* iam nemo puto ex hoc similive loco quicquam de tragoediae exemplari conligendum esse contendet. prolusit autem Senecae Euripides Med. 885 *ἐγὼ δ᾽ ἄφρων, ᾗ χρῆν μετεῖναι τῶνδε τῶν βουλευμάτων καὶ ξυμπεραίνειν καὶ παρεστάναι λέχει, νύμφην τε κηδεύουσαν ἥδεσθαι σέθεν.*

[8]) transcripsi locum intricatissimum ut datur a Kiesslingio. primum Vergilii versus quo usus est Fuscus non extat in servatis poetae carminibus. ecl. 3, 60 *Iovis omnia plena* nimis ab hoc argumento alienum est. aptissimum locum habuisset Aen. VI, 77

at Phoebi nondum patiens immanis in antro
bacchatur vates magnum si pectore possit
excussisse deum.

quem locum et multi expresserunt et Ovidius expressisse videri possit. sed cum de Senecae patris errore vix cogitandum et credendum videatur Vergilii versum amissum esse, ne sic quidem Fusci sententiae cum Vergilio satis convenit ut tantum non impie eum imitatus esse merito dici queat: qua de causa extrema, quae sic fere in codd. leguntur: *cur hoc sortitur potissimum poetis quod tantum non impie* e. q. s. (*Phoebus quo*

autem dicebat Gallio Nasoni suo valde placuisse; itaque fecisse illum quod in multis aliis versibus Vergilii fecerat, non subripiendi causa sed palam mutuandi, hoc animo, ut vellet agnosci; esse autem in tragoedia eius:

feror huc illuc ut plena deo.

haec verba ostendunt Ovidii Medeam longe aliter moratam fuisse quam Euripidis: quae cum aequi animi et in extremis malis compos sit, numquam ira et dolore in transversum agitur; illam discimus lymphato furore debacchatam esse. eisdem igitur coloribus Medeae iram depinxit quibus Seneca; cuius Medeam et furere ab initio paene per totam fabulam videmus et gressu quali maenada incerto huc illuc ruere identidem audimus:

123 *incerta vaecors mente vaesana feror*
partes in omnes unde me ulcisci queam.
382 *incerta qualis entheos gressus tulit*
cum iam recepto maenas insanit deo —
talis recursat huc et huc motu effero
furoris ore signa lymphati gerens.
675 *ut attonito gradu | evasit.*
738 *sonuit ecce vaesano gradu.*
805 *tibi nudato pectore maenas*
sacro feriam bracchia cultro.
849 *quonam cruenta maenas*
praeceps amore saevo
rapitur?
862 *huc fert pedes et illuc,*
ut tigris orba natis
cursu furente lustrat
Gangeticum nemus.

his tantum momenti inesse non infitiaberis ut Ovidium ac Senecam et ab Euripide diverse et inter se similiter Medeae

---

Gronov.) sic corrigenda et supplenda esse censeo: *cur hoc sortitur potissimum pectus quod* [*impleat? quo*] *tantum non impie* e. q. s. de priore sententiae Arellianae parte, in quam multa et improbabilia viri docti commenti sunt, verum me invenisse confidentius affirmo: *cur iste* [*in*] *interpretis ministerium placuit?* (*iste inter eius min.* codd.) interpres vocatur Calchas Verg. Aen. III, 359 *interpres divum.* Tro. 351 et 938 *interpres deum.* cf. Ovid. am. III, 5, 45 *dixerat interpres.* ceterum 'plena deo' illius aevi carmina pleraque sunt, multa ex Vergilii imitatione; e nube exemplorum sume Luc. IX, 564 *ille deo plenus tacita quem mente gerebat.* Stat. Theb. X, 624 *plenum Phoebo vatem.* XI, 676 *multo possessus numine pectus.* Sil. III, 673 *loca plena deo.* V, 80 *plenus et ipse deum.* XII, 323 *Phoebo iam intrata sacerdos.* Val. Fl. I, 230 *plenus fatis Phoeboque quieto.* IV, 445 *mea quod vates insedit Apollo pectora.* VI, 673 *dei quem pectore toto iam tenet.*

personam repraesentasse discamus, et ita quidem moratam qualis novo tragoediae generi, de quo supra disputavimus, unice conveniret. sed licet ulterius progredi.

in epistula Medeae (her. 12), quam ab Ovidio compositam esse persuasum habeo, multa sunt quorum apud Senecam tam similia reperiuntur ut imitatio aperta sit. adferam graviora. primum autem iam Braunius vidit l. s., epithalamio v. 56 sq. prolusum esse her. 12, 137 sq.

ut subito nostras hymen cantatus ad aures[9])
venit et accenso lampades igne micant.[10])
141 *pertimui nec adhuc tantum scelus esse putabam*[11])

sensum venustum ex alia epistulae parte adsumpsit v. 199 sq.:

dos ubi sit quaeris? campo numeravimus illo
qui tibi laturo vellus arandus erat;
aureus ille aries villo spectabilis aureo
dos mea: quam dicam si tibi redde, neges;
dos mea tu sospes, dos est mea Graia iuventus.

manifesta imitatione hunc locum superare studuit Seneca v. 486 sq.:

(*ex opibus illis*) — *nil exul tuli*
nisi fratris artus: hos quoque impendi tibi;
tibi patria cessit, tibi pater frater pudor:
h a c d o t e n u p s i. redde fugienti sua.

item ad her. v. 155 sq.:

ire animus mediae suadebat in agmina turbae
sertaque compositis demere rapta comis

identidem respicit:

27 *non ibo in hostes? manibus excutiam faces*
caeloque lucem.
157 *libet ire contra.*
593 *cupit ire in ipsos obvius enses.*

---

[9]) Med. 116 *occidimus: pepulit aures hymenaeus meas.*

[10]) 111 *multifidam iam tempus erat succendere pinum.*

[11]) 117 *vix ipsa tantum vix adhuc credo malum.* in Ovidii epistula v. 145 *diversi flebant servi lacrimasque tegebant* non satis defendit Burmannus; nam et in locis quos adfert et ubique *diversus*, si de personis usurpatur, absentem significat (Tro. 514 *teque diversum amove.* Val. Fl. IV, 387 *diversus abis* VI, 581 *diversus abiret* VII, 577 *diversos postquam ire videt*), si de locis, longe remotum (met. XV, 23 *diversi — Aesaris undas.* art. I, 685 *diverso — orbe.* II, 499 *diversum per orbem.* her. 13, 149 *diverso in orbe.* trist. I, 3, 19 *Libycis aberat diversa sub oris.* Stat. Theb. VI, 328 *Scythici diversus ad ostia Ponti.* Sil. III, 332 *in orbem diversum* etc.). scribendum *aversi flebant.* — v. 65 multa viri docti coniecerunt. verum esse credo: *petit altera et altera avebat* (*habebat* codd.), i. e. quod soror precabatur dudum ipsa desiderabat.

adde her. 209 *quo feret ira sequar* et Sen. 953 *ira qua ducis sequor.*

haec sufficiunt ad demonstrandum inter Ovidii epistulam et Senecae tragoediam affinitatem quandam interesse. iam vero scimus Ovidium non multo ante quam heroidas scripsit (am. II, 18, 21 sq.) tragoediam suam composuisse (ibid. v. 13); praeterea nemo nescit Ovidium non singulos tantum versus sed totos locos ex uno in alterum carmen interdum ita transtulisse ut eandem rem similibus verbis iterum narraret, elegiacos versus heroicis mutans vel invicem: cf. art. am. III, 687 sq. et met. VII, 795 sq.; art. II, 23 sq. et met. VIII, 183 sq.; met. II, 401 sq. et fast. II, 155 sq.; met. XIV, 806 sq. et fast. II, 481 sq.; met. XV, 500 sq. et fast. VI, 736 sq. et alia. ergo probabile est Ovidium in conscribenda hac epistula suam ipsius de Medea tragoediam expressisse.

atqui Senecam, si Ovidio hoc argumentum tractanti se adplicare voluit, veri multo similius est tragoediam sibi electurum fuisse quam epistulam. itaque simplici nec si quid video improbabili conclusione eo perducimur ut affinitatem, quam Senecae tragoediae cum Ovidii epistula esse cognovimus, ad tragoediam potius Ovidii referendam esse statuamus.

certe Ovidii tragoediam non magis expressisse putandus est quam Euripidis; immo, cum illam in rebus nec paucis nec levibus prae Euripide secutus esse videatur, in aliis non tam reliquisse Ovidium quam superare voluisse Senecam et supra indicavimus et altero tragoediae fragmento probare possumus. nam sententiam versus

servare potui; perdere an possim rogas?

a Quintiliano relatam: ‘nocere facile est, prodesse difficile’, ita auxit Seneca et inflexit: nocere aliis potui, tibi an nocere possim rogas? cf. v. 120

merita contempsit mea
qui scelere flammas viderat vinci et mare?
adeone credit omne consumptum nefas?

560 *vadis oblitus mei | et tot meorum facinorum?*

Medeae veneficium num Ovidius quoque tam fuse tractaverit effici non posse manifestum est. ipsi Senecae scaenam illam attribuere suadet huius poetae et aequalium consuetudo talibus in rebus inmorandi. scaenam in Sophoclis Radicisecis diversam fuisse, Medeam scilicet non ipsam de herbis coquendis perorasse et imprecationes cecinisse ex Macrobio discimus (V, 19, 9): *in qua Medeam descrivit maleficas herbas secantem, sed aversam,*

ne vi noxii odoris ipsa interficeretur. et insuper Sophoclis versus (frg. 489):

ἡ δ' ἐξοπίσω χερὸς ὄμμα τρέπουσ'
ὀπὸν ἀργινεφῆ στάζουσα τομῆς
χαλκέοισι κάδοις δέχεται κτἑ

docent omnia ista chorum cecinisse. —

in Troadibus demonstrari potest plus unam fabulam Senecam sibi sumpsisse unde integrum efficeret et aptum suo ingenio argumentum. Sophocles et Euripides binas fabulas de Troadum post urbis excidium fatis scripserant. in Captivis Sophoclem Astyanactis mortem tractasse eamque fabulam ab Accio in Astyanacte expressam esse probabiliter Welckerus statuit. idem Polyxenae mortem et ἀπόπλουν in Polyxena, Euripides ἀπόπλουν bis tractavit, alterius scaenam in Asiae alterius in Europae litore statuens: prior Polyxenam sacrificandam, Cassandram vaticinantem, Helenam ream, Astyanactis mortem et funus continet et in Troiae incendio classisque profectione praeclare terminatur; in altera Polyxenae purae virginis misera mors et Polymestoris nefarii hominis crudele supplicium egregie coniunguntur — quod qui reprehendunt et quasi duplicem actionem vituperant, secum reputent quaeso quanto infortunii et iniuriae cumulo ante spectatorum oculos obrui Hecubam opus fuerit, quo mulieris animus tam atrocis consilii et tam atrociter exequendi capax fieri videretur. Euripidis fabularum Seneca non alteram utram secutus est, sed Polyxenae et Astyanactis mortem non infabre inter se coniunxit. post Hecubae et chori lamenta per Talthybium certiores fimus Achillem in busto comparentem Polyxenam sibi immolandam poposcisse. qua de re multa inter se conviciati Pyrrhus et Agamemno Calchanta invocant, qui praeter Polyxenam Astyanacti quoque pro classis reditu moriendum pronuntiat. canticum de animarum immortalitate Andromacha excipit quae et ipsa in somno ab Hectore monita est ut Astyanacta Graecis subtrahat; quem in patris busto latitantem Ulixes dolo in lucem mortemque protrahit. Helena nuptiarum titulo Polyxenam abductura confitetur fraudem et a criminibus se purgare studet. Polyxenam abductam Pyrrhi gladio mactatam, Astyanacta ab Ulixe turri deiectum esse nuntius refert. denique classem iam secundo vento profecturam captivae petunt.

Euripidis Troadas a Seneca respectam esse plerique statuere (D. Heins. p. 317 ed. Scriver. Habrucker. p. 37 alii); et tractatur quidem in illa Astyanactis mors, perstringitur tantum Polyxenae. tam libere autem Seneca Euripidem secutus est ut, nisi

singula quaedam affinitatem proderent, de ea dubitari posset. Hecuba et Andromacha dominos quos sortitae sint ab Helena sciscitantur (v. 975 sq.) ut Hecuba a Talthybio Eur. Tro. 240 sq.; Helenae defensio ab Andromachae obiurgiis deberi videtur controversiae Hecubam inter et Helenam coram Menelao apud Euripidem actae; canticum de terris in quas captivae se abductum iri autumant (814 sq.), quamquam ratione omnino Senecae propria compositum est, ex Euripidis versibus 184 sq. 197 sq. 1096 sq. (cf. 242) pendere D. Heinsius vidit (l. s.): at similem materiam etiam Hecubae v. 444 sq. praebebant. singulos quoque versus conferre possis, 1134

tali nubat Hermione modo

cum Tro. 719

τοιαῦτα νικήσειε τῶν αὑτοῦ πέρι

567. 68 cum Eur. 626, alia.

certiora de Euripidis Hecuba statui possunt. in ea non solum Achillem in busto comparuisse audimus (37 sq.), verum et altercatos esse de virgine immolanda Graecorum principes. sed persuadet Ulixes, nulla Pyrrhi mentio (118 sq.). nuntium Ulixes fert; pulcherrimae inter Hecubam Polyxenam Ulixem scaenae apud Senecam nullum apparet vestigium. contra Talthybii narrationem de Polyxenae morte (Hec. 518 sq.) Seneca 1118 sq. non exprimit quidem sed aperte respicit: colorem addit versibus 566

ὁ δ' οὐ θέλων τε καὶ θέλων οἴκτῳ κόρης
τέμνει σιδήρῳ πνεύματος διαρροάς

1154 *novumque monstrum est Pyrrhus ad caedem piger.* v. 568

ἡ δὲ καὶ θνήσκουσ' ὅμως
πολλὴν πρόνοιαν εἶχεν εὐσχήμως πεσεῖν

1157 *nec tamen moriens adhuc deponit animos* e. q. s. non neglegit vel Graecos miserantes: 572 sq. — Sen. 1160; virginem ut per totam fabulam hic quoque silere voluit, quamvis aptum sibi et frequentatum locum ab Euripide sumere potuerit: 563 sq. *εἰ μὲν στέρνον — παίειν προθυμεῖς* e. q. s. (cf. Agam. 972 sq.). sed toti Euripidis narrationi Senecam se adplicuisse certum videtur.

Hartungus igitur cum (E. R. II, 284) Senecam sic Euripidem imitatum esse dicit, ut Troadum argumentum cum Hecubae argumento misceret, ad alteram Polyxenae mortem referre, ad alteram Astyanactis videtur, coniunctionem autem duplicis argumenti Senecae tribuere. sed restant alia quae

cum aegre credas Senecae deberi aliunde sumpta esse demonstrari potest, scilicet Pyrrhus et Agamemno de victima Achilli immolanda dissidentes et scaena medium et insignem locum spatiumque 400 versuum tenens Andromacham inter et Ulixem de puero occulendo et ab hoste protracto. atque Andromachae quidem somnium (438 sq.) libenter concedimus a Seneca posse inventum esse; simile enim Hecuba de Polyxena somnium enarrat (Hec. 68 sq.) et quae ad Hectorem depingendum opus habebat ea ex Vergilio repetiit (aen. II, 270 sq.). reliqua autem scimus non in hac tragoedia primum tractata esse. et discidium quidem inter Pyrrhum et Agamemnona (in Hecuba Euripidia vidimus Ulixi fuisse adversarii partes) Welckerus recto et in ceteris iudicio [12]) ad Sophoclis Polyxenam referri posse vidit. in qua Agamemno principum alicui, quem Neoptolemum esse Welckerus coniecit, sic obloquitur (frg. 479):

οὐ γάρ τις ἂν δύναιτο πρῳράτης στρατοῦ
τοῖς πᾶσι δεῖξαι [13]) *καὶ προσαρκέσαι χάριν*

quod de Polyxena dictum esse argumentum fidem facit et quod Achillis simulacrum scimus in hac tragoedia ipsum in scaena apparuisse (frg. 478. *π. ὕψ.* p. 34, 27 I.) et iusta manibus suis poposcisse [14]). quo pertinere Accii Tro. frg. 2 v. 479. 80 et fortasse frg. inc. inc. 38 recte statuit Ribbeckius (tr. rom. p. 417). itaque Seneca v. 184—370 ad Sophoclis exemplum se adplicuisse videtur.

puerum antequam de turri deiceretur Andromacham occuluisse et Ulixem indagasse et Servius testatur (ad Aen. III, 489 cf. Ribb. l. s. p. 412 sq.) et ex Astyanactis frg. 9. 10. 11 (v. 178 sq.) Accio quoque tribuendum videtur (Ribb. p. 415). quem in Astyanacte Sophoclis Captivas expressisse admodum incerta quidem Welckeri coniectura est si fragmentum spectas quo nititur; sed firmatur eo quod in Troadibus Polyxenam secutus esse videtur (v. s. de frg. 2) et Captivis Astyanactis mors iustum argumentum praebet. Ulixem autem in pueri latebras inquirentem et miserae matri diram necessitatem immoto pectore opponentem a Sophocle inductum esse veri si-

[12]) tr. gr. p. 181 '*selbst der niedrige zank zwischen diesen beiden in den Troerinnen des Seneca lässt auf ein altes tragisches vorbild dieses für die entwicklung der tragoedie so sehr brauchbaren natürlichen verhältnisses der personen schliessen*'.

[13]) scribendum videtur *τοῖς πᾶσιν εἶξαι.*

[14]) Baieri sententiae (secundae in calce Animadversionum in trag. gr. Bonn. 1874), qua contendit Polyxenam Sophocliam antequam Achillis *εἴδωλον* appareret immolatam esse, non accedo. proficiscentibus apparuit, sed ut ab itinere eos retineret (Welckerus p. 178).

millimum videtur et plurimarum fabularum exemplis confirmatum. denique in Captivis Calchantis partes fuisse frg. 31 docet

στρατοῦ καθαρτὴς κἀπομαγμάτων ἴδρις.

Senecam igitur in Troadibus altera utra vel utraque Sophoclis de rebus post Troiae excidium actis fabula non minus quam Euripide usum esse censendum est. id si contaminare vocetur, sane contaminavit; Sophoclem vero iam in Polyxena utrumque argumentum coniunxisse minime credendum, ut nec de Accio idem probare cessit Ribbeckio (p. 416).

de Thyeste loqui cum proclive est — nam de eius exemplari si quid certi constitui posset, omnium id maxime gratum acceptumque foret — tum, quoniam de graecis fabulis nihil fere compertum habemus, otiosum. adfirmari tantum potest argumentum idem a Sophocle in Mycenaeis — quam si expressit Accius in Atreo, sunt quae ad eam referenda videantur, v. Ribb. l. s. p. 267 sq. — ab Euripide in Thyeste tractatum esse; si quidem de duabus Sophoclis Thyestis recte Welckerus exposuit. Cressae autem Euripidia in Creta insula agitur argumentumque continet quod Sophoclis scholiasta memoriae tradidit, id quod et alia non pauca et nunc marmor Piraicum extra dubitationem ponunt (Wilamowitz. A. E. p. 139 et ibid. p. 255, ubi prorsus recte ea de re disputatur); ut opinionem de Cressis et Thyeste unius fabulae nominibus non denuo resuscitatum iri iure speremus. sed utram potissimum Seneca secutus sit vel ideo efficere non conamur quia Varii quoque Thyesten Senecae in manibus fuisse certum est. monendum tantummodo, solem post peractum facinus iter vertentem non videri aetatis Euripide posterioris inventum esse, quod putavit Welckerus (p. 361); nimirum ita nota omnibus et trita res est [15]) ut a tragoediae principibus in litteras inducta esse debeat. denique de Thyestis oraculo fabulam ab Hygino Servio Mythologo Vatic. traditam (Welckerus p. 367) Seneca aperte respicit Ag. 31. 48. 294. —

In Phaedra Senecam non Hippolytum coroniferum Euripidis secutum esse pridem intellectum est; nam licet in singulis frequenter utrique fabulae conveniat, in summa rei omnino

[15]) cf. praeter ea quae Welckerus adfert l. s.: Ov. am. III, 12, 39; her. 15, 101; Ib. 427; Pont. IV, 6, 47. Prop. IV, 22, 30. Manil. III, 18; V, 463. Lucan. I, 543; VII, 451. Stat. Theb. II, 184; IV, 307; XI, 129. Mart. III, 45, 1 alia. ceterum illud cum priore prodigio, quod Plato respicit Politic. p. 268 E et Sophocles (frg. 667) atque Euripides (frg. 853) tetigerunt, bene conciliari potest.

inter se discedunt atque eodem quidem discrimine quo Euripidis priorem ab altera Hippolyto diversam fuisse Aristophanis Byzantii testimonio edocemur; nimirum in servata Euripidis fabula Phaedra quasi invita et inducta a nutrice cupidini indulgens *σιγᾷ μὲν, ἐχθαίρει δὲ, βούλεταί γε μήν,* contra hic ultro amorem profitetur et durum iuvenis pectus precibus ipsa domare tentat. atqui Sophoclem, cuius Phaedram non magis refingere possumus quam plerasque eius tragoedias — nam quod Asclepiades in scholio *λ* 321 narrat ne a coronifero quidem Hippolyto tam alienum est ut non ex illa possit in tragodumenis relatum esse —, non tam protervam Phaedram proposuisse certum videtur. merito igitur Valckenaerius Senecam coniecit ad Hippolytum velatum in Phaedra se adstrinxisse, quam coniecturam in commentariis passim probare studuit. quibus certiora sciri posse primum uno exemplo ante oculos ponam.

Ovidius in amorum remediis haec scripsit, ut fugienda esse quibus amor ali posset praeciperet (v. 743):

perdat opes Phaedra: parces, Neptune, nepoti
nec faciet pavidos taurus avitus equos.

quibus dittographia, ut vidit Muellerus, subiecta est:

Gnosida fecisses inopem: sapienter amasset;
divitiis alitur luxuriosus amor. [16])

vix memineris in causis amoris Phaedrae nimiam vivendi luxuriam usquam memorari. at certe non poterat Ovidius illud tam nude proferre nisi sciret auditores statim recordaturos esse notum locum quo id ipsum de Phaedra expositum esset. quem fuisse in Hippolyto velato indicare videntur frg. 440

ὁρῶ δὲ τοῖς πολλοῖσιν ἀνθρώποις ἐγὼ
τίκτουσαν ὕβριν τὴν πάροιθ᾽ εὐπραξίαν

(*τὴν περίσσ᾽ εὐπραξίαν* Bergkius) et frg. 441

ὕβριν τε τίκτει πλοῦτος οὐ φειδὼ βίου

(sic Nauck., *ἢ φ.* Stobaei codd.). scimus quidem antiquissimo Graecorum proverbio *Κόρον* et *ὕβριν* invicem se gignere: haec illum Pind. Ol. 13, 10 *Ὕβριν Κόρου ματέρα θρασύμυθον*, oraculo apud Herod. VIII, 77 *Κόρον Ὕβριος υἱόν*, hanc ille Theogn. 153 et Sol. frg. 8

τίκτει τοι κόρος ὕβριν ὅταν κακῷ ὄλβος ἕπηται
ἀνθρώπῳ καὶ ὅτῳ μὴ νόος ἄρτιος ᾖ

cf. Nauck. ad Soph. OR 873 (*ὕβρις φυτεύει τύραννον*). sed

---

[16]) Ovidius etiamsi bis idem dixisset, scripsisset *Gn. facias i., s. amabit;* nec *luxuriosum* amorem *divitiis* ali dixisset.

in argumento quale Euripideum illud est Ὕβρις ea potius esse videtur quam Horatius indicat I, 19

mater saeva Cupidinum
Thebanaeque iubet me Semeles puer
et lasciva Licentia
finitis animum reddere amoribus[17])

et sententia non aliena esse ab Euripidis fragmento celeberrimo (887)

ἐν πλησμονῇ τοι Κύπρις, ἐν πεινῶντι δ' οὔ,[18])

quae quomodo tractata fuerit in priore Hippolyto discere potes ex verbosa Senecae paraphrasi qua nutrix Phaedram cohortatur ne collum subdat libidini, v. 202 sq.:

vana ista demens animus adscivit sibi
Venerisque numen finxit atque arcus dei.
quisquis secundis rebus exultat nimis
fluitque luxu, semper insolita appetit.[19])
tunc illa magnae dira fortunae comes
subit libido: non placent suetae dapes,
non tecta sani moris aut vilis cibus.
cur in penates rarius tenues subit
haec delicatas eligens pestis domos?
cur sancta parvis habitat in tectis Venus
mediumque sanos vulgus adfectus tenet
et se coercent modica? contra divites
regnoque fulti plura quam fas est petunt? e. q. s.

atque frg. 440 quidem iam Welckerus ad hoc Phaedrae cum nutrice conloquium rettulit (p. 738); qualem scaenam etiam in Hippolyto priore extitisse iam Ovidius et Seneca invicem testantur. in coronifero autem Euripides ad eandem sententiam semel adludit (v. 409)

---

[17]) cf. Claudian. nupt. Hon. et Mar. v. 54 (p. 103 I.) *Luxuriae Venerique vacat.* 78 *hic* (in nemore Veneris) *habitat nullo constricta Licentia nodo.* IV Hon. 263 *suadetque Licentia luxum.*

[18]) quod ex Achaei satyris Aethone (*πεινῶσιν γὰρ ἡ Κύπρις πικρά*) Euripidem sumpsisse cum dicit Athenaeus (270 B), Euripideum quoque fragmentum e satyris esse fidem facit.

[19]) cf. Sen. ep. 90, 19. all. Oct. 561 (ex Phaedra):

vis magna mentis blandus atque animi calor
amor est, iuventa gignitur, luxu, otio,
nutritur inter laeta fortunae bona.
quem si fovere atque alere desistas, cadit
brevique vires perdit extinctus suas.

ἐκ δὲ γενναίων δόμων
τόδ' ἦρξε θηλείαισι γίγνεσθαι κακόν

unde suum colorem deducere Ovidius certe non potuit.

Ovidium autem in Phaedrae epistula adornanda item Euripidis Hippolyto velato usum esse cum visum est aliis tum probatum a Wilamowitzio (A. E. p. 209 sq.) qui, cum parum recte de Ovidii v. 136 iudicarit, Plutarchi locum (mor. p. 27 ext. (p. 63, 20 Herch.) *καὶ ὁ σύσκηνος αὐτοῦ πάλιν ὁρᾷς ὅτι τήν τε Φαίδραν καὶ προσεγκαλοῦσαν τῷ Θησεῖ πεποίηκεν ὡς διὰ τὰς ἐκείνου παρανομίας ἐρασθεῖσαν τοῦ Ἱππολύτου*) demonstravit Ovidii versu 110 et Senecae Phaed. 91 sq. inlustrari. sic frg. 433

ἔχω δὲ τόλμης καὶ θράσους διδάσκαλον
ἐν τοῖς ἀμηχάνοισιν εὐπορώτατον
Ἔρωτα πάντων δυσμαχώτατον θεόν

componere licet cum her. 4, 11

quidquid Amor iussit non est contemnere tutum,
regnat et in dominos ius habet ille deos e. q. s.

et Phaed. 184

vicit ac regnat furor
potensque tota mente dominatur deus.
hic volucer omni pollet in terra impotens
laesumque flammis torret indomitis Iovem.

218 *Amoris in me maximum regnum puto.*

sic frg. 436

ἐγὼ δέ φημι καὶ νόμον γε μὴ σέβειν
ἐν τοῖσι δεινοῖς τῶν ἀναγκαίων πλέον

cum her. 4, 154

quid deceat non videt ullus amans. [20])

et Phaed. 177

quae memoras scio
vera esse nutrix, sed furor cogit sequi
peiora.

et sic in aliis quoque, quae ad Phaedrae mores aliter quam in Hippolyto coronato formatos spectant, non tam Ovidii epistulam a Seneca expressam esse quam utrumque ad communem fontem accessisse probabile est.

apud Euripidem Phaedra questa erat quod una domus duas sorores amore perdidisset: her. 4, 63

---

[20]) cf. 133 *Iuppiter esse pium statuit quodcumque iuvaret*, quo fortasse spectat frg. 448 *ἀλλ' οὐ γὰρ ὀρθῶς ταῦτα κρίνουσιν θεοί*, qui scilicet ipsi peccent.

hoc quoque fatale est: placuit domus una duobus,
me tua forma capit, capta parente soror.

Phaed. 665

domus sorores una corripuit duas,
te genitor at me natus.

dixerat placere sibi in Hippolyto faciem viriliter torvam: her. v. 73

quemque vocant aliae vultum rigidumque trucemque
pro rigido, Phaedra iudice, fortis erat.
77 *te tuus iste rigor positique sine arte capilli*
et levis egregio pulvis in ore decet.

quibus admiscuit Ovidius ex Arte sua colorem (75. 76); Seneca haec sic inflexit v. 657 sq.:

in te magis refulget incomptus decor
et genitor in te totus, et torvae tamen
pars aliqua matris miscet ex aequo decus:
in ore Graio Scythicus apparet rigor.

cf. v. 798

quam grata est facies torva viriliter

v. 803

te frons hirta decet, te brevior coma
nulla lege iacens.

item quod apud Euripidem Phaedra de Hippolyto in Cereris sacris sibi viso praedicasse et inde Ovidius sumpsisse videtur v. 71:

candida vestis erat, praecincti flore capilli,
flava verecundus tinxerat ora rubor,

ad Thesea Cnosi morantem Seneca transtulit v. 651:

presserant vittae comam
et ora flavus tenera tinguebat pudor. [21]).

Pasiphaes infamem et infelicem Ariadnae amorem tangit saltem Euripides Hipp. 337 sq. in priore gentem Solis Veneri pridem invisam questa esse Phaedra videtur, quod Ovidius indicat v. 54:

forsitan hunc generis fato reddamus amorem
et Venus ex tota gente tributa petat,

Seneca pluribus persequitur v. 124 sq.:

stirpem perosa Solis invisi Venus
per nos catenas vindicat Martis sui.

---

[21]) hoc secundum noviciam et a poetis Alexandrinis excultam Thesei imaginem cf. Naekius opusc. II p. 68 sq. Helbig. Unters. p. 259 sq.

et vel eo processisse prior Phaedra videtur ut felicem praedicaret Pasiphaen quae qualemcumque amatorem tamen invenisset: her. v. 165

flecte feros animos; potuit corrumpere taurum
mater: eris tauro saevior ipse truci?

et Phaed. 115:

infando malo
correpta pecoris efferum saevi ducem
audax amasti: torvus impatiens iugi
adulter ille ductor indomiti gregis —
sed amabat aliquid: quis meas miserae deus
aut quis iuvare Daedalus flammas queat?

vides hac ratione Phaedrae mores quales in Hippolyto velato fuerint accuratius ex imitatoris sententiolis et acuminibus erui et circumscribi posse. tantum autem Euripidis ingenium valuit ut scaena in qua Phaedra Hippolyto amorem suum confitetur ad non vulgarem escendat pulchritudinem verumque affectuum vigorem; quod Welckeri quoque iudicium est (p. 744); atque versum 710

Hippolyte, nunc me compotem voti facis

hoc loco etiam Euripides scribere poterat.

verum tamen cave credas totam fabulae oeconomiam et scaenas pariter cunctas ab Euripide Senecam mutuatum esse. ac primum quidem cum Senecae scaenam v. 85 sq. ad Euripidis exemplum conscriptam esse intellexerimus, eam quae sequitur (358—405) hoc saltem loco bonus poeta conlocare non potuit. sed cum Phaedram languidam in lectulo iacentem et ancillarum coetu circumdatam in priore Hippolyto non minus quam in altera[22] descriptam fuisse ex sarcophagis eluceat his tantum parum dextere usus esse videtur et fortasse ex nutricis narratione in Phaedrae sermonem vertisse. sequentem vero scaenam quae nutricem ostendit Hippolyto persuadere studentem ut victum nimis austerum deponat, totam ex Senecae officina prodisse certum est. etenim in Hippolyto velato per nutricem Hippolyto a Phaedra litteras missas esse, quibus conloquio inter novercam et privignum proluderetur, fidem facit non tam Ovidii epistula quam sarcophagi, quibus non minus quam parietibus Pompeianis Hippolytum velatum repraesentari olim demonstrari poterit cum exoptatum sarcophagorum corpus

---

[22]) v. 171—202 sq.; cf. Sen. 373 et Eur. 135; Sen. 358 et Eur. 174; Sen. 360 et Eur. 177; Sen. 365 et Eur. 183; Sen. 394 et Eur. 202; Sen. 403 et Eur. 215; Sen. 396 et Eur. 220.

in lucem prodierit. hic Seneca sine dubio non alio consilio propriam scaenam substituit nisi ut laudandae venationis aevique aurei describendi optimam occasionem non praeteriret.

scaena num Athenis in velato ut in Senecae Hippolyto fuerit in medio relinquimus; illud indicare videtur Virbius Ov. met. XV, 506

Pittheam profugo curru Troezena petebam
iamque Corinthiaci carpebam litora ponti e. q. s.

ubi certe Athenis profectus est. item fast. VI, 739

non impune pius iuvenis Troezena petebat

atque illa quoque ad velatum pertinere recte vidit Hartungus E. R. I p. 420, cum Welckerus ut in heroide de Sophoclis Phaedra cogitasset. sed obstare videtur her. 4, 107 *hic tecum Troezena colam;* quamvis in omnibus, etiam externis rebus Euripidis priori fabulae utique Ovidium se adstrinxisse minime dixerim, immo facile credam illud Ovidium scripsisse alterius Hippolyti memorem.

Thesea apud Euripidem quoque ab inferis redisse fragmento (446) quo in hanc rem utuntur non confirmatur, at Plutarchi loco cum Ovidii v. 110 ut supra fecimus conlato. idem Sophoclem in Phaedra finxisse non tam frg. adesp. 424 quod ex incerta aliquot Stobaei codicum coniectura ad Sophoclis Phaedram relatum est (frg. 603 Dind.), quam Soph. frg. 620 Nauck. docet (ἔσαιν᾽ ἐπ᾽ οὐρὰν ὦτα κυλλαίνων κάτω), si non ad canem venaticum cum Welckero p. 399, sed ad Cerberum illud referimus ab Hercule Thesei ope in lucem protractum, cf. Hf. 810

componit aures timidus et patiens trahi
erumque fassus ore submisso obsequens
utrumque cauda pulsat anguifera latus.[23])

Phaedram post relatum de Hippolyti morte nuntium rursus comparuisse et morti suae praefatam esse ex argumenti natura consentaneum est. eo autem vel certe ad similis argumenti orationem referendum mihi videtur frg. 446

ὦ λαμπρὸς αἰθὴρ ἡμέρας θ᾽ ἁγνὸν φάος,
ὡς ἡδὺ λεύσσειν τοῖς τε πράσσουσιν καλῶς
καὶ τοῖσι δυστυχοῦσιν, ὧν πέφυκ᾽ ἐγώ

quae sunt verba mori volentis. a Theseo, cui a Welckero data sunt (p. 739), v. 1 pronuntiari non poterat nisi in ipso reditu, scilicet antequam se infelicem putaret.

---

[23]) qua coniectura supplere iuvat lepidam Hercheri disputationem de Argo cane Hermae vol. XII p. 391 sq.

tandem si de fine fabulae quaeras, ultimam scaenam Seneca proprio marte confecit, quae a nullo opinor Euripidi imputabitur (v. 1201 sq.). primum Theseus mortem sibi sua manu paratum iri infinite praedicat rem minime perfecturus: nec dubitat chorus quin mentiatur (v. 1244); deinde dispersa filii membra in unum congerere et unicuique legitimum locum exquirere putida diligentia instituit. apud Euripidem vero in fine Dianam necessario apparuisse et Hippolytum Troezeniis colendum commendasse Welckerus vidit (p. 742); neque alioquin frg. 449 scribi potuit. graviorem vero quaestionem digito tantum a Welckero perstrictam[24]), scilicet an ipse Hippolytus in scaenam redierit, ut factum est in coronifero, videamus an novo argumento solvere possimus.

Thesea Euripidis fabulam adventum Thesei, altercationem cum Minoe, mortem Minotauri continuisse e fragmentis constat.[25]) chorum septenis pueris puellisque constitisse quos Theseus secum 'funera nec funera' duxerat certa Welckeri coniectura est (p. 734) ex frg. 389. haec enim est scholiastae Veneti ad Arist. Vesp. 312

τί με δῆτ᾽ ὦ μελέα μῆτερ ἔτικτες,
ἵν᾽ ἐμοὶ πράγματα βόσκειν παρέχῃς;

adnotatio: *πράγματα βόσκειν*] *ὁ λόγος ἐκ Θησέως Εὐριπίδου. ἐκεῖ γὰρ ταῦτα λέγουσιν οἱ ταττόμενοι παῖδες εἰς βορὰν τῷ Μινωταύρῳ.* Welckeri coniectura, quamvis consentaneam et ipse aestimaret, Iahnio (Arch. Beitr. p. 255) eo elevari visa est quod senum Aristophaneorum verba quae secuntur

ἀνόνητον ἄρ᾽ ὦ θυλάκιόν σ᾽ εἶχον ἄγαλμα

sic explicantur: *καὶ τοῦτο παρὰ τὰ ἐκ Θησέως· ἔστι δὲ Ἱππόλυτος ὁ λέγων ταῦτα·*

---

24) ibid. '*zweifelhaft ist ob die erscheinung des noch lebenden Hippolytus nicht der verbesserten ausgabe eigenthümlich angehört.*' non videtur in iudicium vocandum quod Ovidius fast. VI, 745 (*reddideratque animam*) et met. XV, 527 (*fessamque videres exalari animam*) Hippolytum statim mori narrat, ut qui in ista brevitate aliter rem instituere vix potuerit.

25) frg. 383. 84. 92. 93 iure exulare iussit Wilam. p. 171 adn. 11. dubius haereo an possit ad Minoem cum Theseo in Euripidis fabula altercantem referri quod in Thesei templo Mico repraesentavit (Paus. I, 17 (*Μίνως*) *καὶ ἄλλα ὑπὸ ὀργῆς ἀπέρριψεν ἐς αὐτὸν καὶ παῖδα οὐκ ἔφη Ποσειδῶνος εἶναι, ἐπεὶ οὐ δύνασθαι τὴν σφραγῖδα, ἣν αὐτὸς φέρων ἔτυχεν, ἀφέντι ἐς θάλασσαν ἀνασῶσαί οἱ. Μίνως μὲν λέγεται ταῦτα εἰπὼν ἀφεῖναι τὴν σφραγῖδα· Θησέα δὲ σφραγῖδά τε ἐκείνην ἔχοντα καὶ στέφανον χρυσοῦν, Ἀμφιτρίτης δῶρον, ἀνελθεῖν λέγουσιν ἐκ τῆς θαλάσσης*), ut inde fabulae argumentum suppleatur. eadem res in Euphronii vaso Caeretano cf. Helbig. Unters. p. 166 adn. 1 et Conzii exempl. vas. V, 1.

ἀνόνητον ἄγαλμ' ὦ πάτερ οἴκοισι τεκών.

itaque coniecit victimas Minotauro destinatas in scaena apparuisse et singulas de sorte sua conquestas esse, eodem fortasse tempore quo cum Minotauro Theseus dimicaret. quod nullo modo concedi potest. nam puerorum puellarumque gregem personarum vice functas esse cum exemplo caret tum probabilitate, siquidem pugnae herois contra semibovem intercinere chori officium erat. in eo rectissimum est Iahni iudicium quod Hippolytum istum nec Thesei filium nec, si inter adulescentulorum numerum recenseatur, choreutam haberi posse dicit. sed hoc ipsum, Hippolytum scilicet ignoti cuiusdam adulescentuli Thesea comitati nomen esse veri prorsus absimile est; non quod in vasorum picturis inter Thesei comites nomen illud non apparet (cf. Iahn. l. s. p. 262), sed quia ineptum erat nomen eligere a quo Antiopae filii memoria arceri non posset. minore negotio his difficultatibus Wagnerus se expedivit (Eur. frg.) qui ipsum Thesei filium expeditioni Cretensi interfuisse putat; id quod fabulae natura et communi memoria plane refutari peritissimum quemque fugere non potuit (Welcker. p. 734; Iahn. p. 255 adn. 9). itaque quoquo nos vertimus non patebit ex hoc labyrintho exitus nisi tenebras discutere magis quam dispicere conabimur.

nempe cum in Theseo Hippolytum verba ista protulisse verum esse nequeat, alterum utrum nomen, sive Hippolyti sive Thesei, corruptum vel potius scholiastae errore inlatum esse consequitur. atqui Hippolyti nomini quod substitui possit cogitando non invenias, quippe cuius in locum nec pueri ullius nomen apte succedere nec post priorem scholii partem liberi coniunctim significari queant (dixisset enim *λέγουσι δὲ καὶ ταῦτα οἱ παῖδες* sive *εἰσὶ δὲ οἱ παῖδες οἱ καὶ ταῦτα λέγοντες*). ergo fabulae nomen errore natum esse concludemus. quod ne testatur quidem tam diserte scholiasta quam in fragmentorum conlectionibus, etiam in Nauckiana, nisis scilicet illis vulgata ante Duebnerum lectione, scribitur. in Veneto haec est altera scholii pars: *τὸ δὲ ἑξῆς, τὸ ἀνόνητον ἄρα, Ἱππόλυτός ἐστιν ὁ λέγων ἐκεῖ· ἀνόνητον ἄγαλμα κτἑ.* nec sane improbabile videtur flebili utriusque fragmenti colore et numerorum similitudine et arta versiculorum in eodem loco coniunctione scholiastam inductum esse ut eidem fabulae utrumque ascriberet; quod utique fecisse putabimus qui adnotationem talem: *ἐστὶν Ἱππόλυτος ὁ λέγων ταῦτα* cum priore coniunxerit.

ergo si tenendum est Hippolytum apud Euripidem dixisse

ἀνόνητον ἄγαλμ' ὦ πάτερ οἴκοισι τεκών,

fabula in qua illud proferre potuerit nulla restat nisi Hippolytus velatus; in Hippolyto velato locus nullus praeter ultimam scaenam, quali quidem coronifer Hippolytus terminatur. nam ne ad Hippolytum fugere iussum referas numeri prohibent. [26])

haec si recte disputavimus, in priore quoque fabula Hippolytus misere laceratus et moribundus in scaena comparuit et in patre consolando ultimum vitae spatium consumpsit; ut scaenam nobilem et, si quis Euripidis artem recte cognoscere velit, notabilem non posteriori demum dramati poeta intulerit.

praeterea novo exemplo discimus Euripidem in utraque tragoedia scaenas eiusdem argumenti tractantem diversis verbis usum esse: idem enim fragmento 445 comprobatur:

πρὸς ἵππων εὐθὺς ὁρμήσας στάσιν

quod legitimum locum in narratione de infausto Hippolyti itinere habuit, et fragmentis 438. 442. 444 quae docent cum patre irato in priore quoque fabula Hippolytum conlocutum esse.

tetigimus alium Senecae ab exemplari suo in disponenda fabula dissensum, ut qui patrem filiumque una nusquam inducat. quin restent alia quae diverse ab illo instituerit minime dubitamus; sed ad illa indaganda fabulae fragmentis destituimur. servata tractavimus omnia [27]) exceptis duobus quae ad ignotum aliquid spectare possint. eorum alterum frg. 435

αὐτός τι νῦν δρῶν [28]) *εἶτα δαίμονας κάλει*
τῷ γὰρ πονοῦντι χὠ θεὸς συλλαμβάνει

omnino non video quomodo in hac fabula locum habere potuerit. ad Phaedram cum Welckero referri non poterit nisi *αὐτή* scripserimus. sed obtemperandum videtur Clementi Alexandrino et relegandi versus ad Temenum cuius argumento optime conveniunt. alterum est frg. 443

Θησεῦ, παραινῶ σοι τὸ λῷστον, εἰ φρονεῖς,
γυναικὶ πείθου μηδὲ τἀληθῆ κλύων.

---

[26]) adnotandum est quod in Hippolyto coronifero fere eisdem verbis chorus utitur v. 1144

ἐγὼ δὲ σᾷ δυστυχίᾳ δάκρυσι διοίσω
πότμον ἄποτμον, ὦ τάλαινα
μᾶτερ, ἔτεκες ἀνόνατα· φεῦ
μανίω θεοῖσιν.

[27]) de frg. 439, quod non recte ad Phaed. 903 rettulit Wilamowitzius (A. E. p. 154), constat mihi Welckeri sententia (p. 739). — Philemo (s. *βίβλος* cf. Welcker. p. 740) vel potius Phavorinus iam nemini fucum faciet. confudit autem Phaedrae litteras cum Agamemnonis (Iph. Aul. 34 sq.); nuncupatur ibi et *δέλτος* et *πεύκη*. denique conferre iubeo frg. inc. 876 (Ar. Lys. 713) *ἀλλ' αἰσχρὸν εἰπεῖν καὶ σιωπῆσαι βαρύ* cum Phaed. 603 *vis magna vocem emittit at maior tenet.*

[28]) fort. *αὐτός τι συνδρῶν*. non obstat *εἶτα*.

quod ut scribitur (prior autem versus certa ratione correctus est) mancum est et hoc fere supplemento eget: *μηδὲ τἀληθῆ κλύων* [*περίσσ᾽ ἐρεύνα*]; quae sententia fabulae argumento omnino refragatur. cui convenit quod Welckerus et Hartungus putarunt his verbis dici, simile nimirum quiddam chori verbis Hipp. 891

ἄναξ, ἀπεύχου ταῦτα πρὸς θεῶν πάλιν,
γνώσει γὰρ αὖθις ἀμπλακών· ἐμοὶ πιθοῦ.

sed talem sententiam hoc modo demum recuperabis, quamquam in re obscura nihil spondeo:

Θησεῦ, παραινῶ σοι τὸ λῷστον· εἰ φρονεῖς,
μηδὲν πιθοῦ γυναικὶ τἀληθῆ κλύων.

X.

1.

Oed. 171

quin Taenarii vincula ferri
rupisse canem fama et nostris
errare locis, mugisse solum,
vaga per lucos simulacra virum
maiora viris, bis Cadmeum
nive discussa tremuisse nemus,
bis turbatam sanguine Dircen,
nocte silenti Amphionios
ululasse canes.

in hac ominum infernalium descriptione, qui locus poetis latinis et prioribus (Verg. Aen. VI, 256 sq. Georg. I, 476 sq. Ovid. met. XV, 796 sq. e quibus Seneca sua mutuatus est) et aequalibus Senecae posterioribusque (Lucan. I, 548 sq. III, 417 sq. Stat. Theb. IV, 374 sq. Sil. VIII, 624 sq. 642 sq.) frequentatus nec ipsi Senecae alias neglectus est (Thy. 668 sq.), esse quod metricum offendat supra (p. 109) memoravimus, hiatum scilicet in medio dimetro anapaestico (v. 178). accedit grammatica ratio; nempe in septem versuum ambitu ter omissum est verbum substantivum, semel finitum (*vincula rupisse canem fama*) bis infinitivum (*fama est vaga per lucos simulacra; bis turbatam Dircen*); ubi nequaquam in primo tertioque loco, eo magis haesitamus in secundo. sed ad profligandam rem nec ipse locus sufficit nec deliberando rationem assequaris; sufficient exempla apud Senecam obvia in unum congesta: sed quicumque in scriptoris cuiuslibet opere et minutissima quaeque constituere susceperit sciet quaestiunculam istam de omisso verbo substantivo ex eis esse quae cum molestia plurima sine bonae frugis spe sescenties retractanda in singulis et saepe in medio relinquenda sit: praesertim cum nullum vocabulum frequentius a librariis omissum sit quam *est* in vetustioribus libris per compendium tale scriptum ÷ nec ullum facilius et proclivius interpolatum. itaque hunc locum paullo uberius tractandum putavi, procul habitis sermonis ambagibus.

quaedam attulit Priscianus II p. 152 sq.; Charisius in libro quarto locos huc spectantes inter soloecismi (p. 268, 10) et ellipsis (p. 271, 4) exempla dedit. Gellius postquam perversae Hygini opinioni de versibus quibusdam Vergilii vitiosam opposuit, *et est et erat et fuit plerumque abesse* dicit *cum elegantia sine detrimento sententiae* (V, 8, 7). sed nec doctrina nec sensu veterum grammaticorum multum iuvamur, quippe qui aut solum Vergilium aut asseclas eius respiciant. ille vero quod ad hunc usum attinet similem locum inter poetas habet atque inter scriptores Tacitus [1], diversum eo tantum quod summa apud posteros auctoritas hac quoque in re valuit.

atque Lucretium quidem Lachmannus in commentariis passim pronuntiavit non omittere verbum substantivum nisi ubi mente ex superioribus suppleatur (ad II, 194 cf. ad I, 111; 1070; II, 136; V, 836 ubi adiectiva neutri generis ut *pote suave mirum* sine verbo substantivo poni concedit; VI, 746). qui post Lucretium venere — et de eis tantum loqui in animo est — cum omnino non abstinerent a verbo substantivo omittendo, in duo quasi castra ita discesserunt, ut ab altera parte Vergilius staret, ab altera Ovidius, illum poetae epici sequerentur Lucanus Valerius Statius Silius, hic et Horatium elegiacque poetas exempla haberet et posteros praeter epicos secum duceret. quid quod inter diversa poeseos genera stili differentia eo usque pertinet ut Vergilius et Statius in epicis carminibus frequenter, in minoribus, i. e. in bucolicis ille, hic in silvis, parcius verbum substantivum omittant.

certis autem finibus ut solet loquendi usus circumscriptus est, intra quos alia facilius alia cautius pro sermonis legibus propriaque consuetudine poetae admittunt. atque multo quidem facilius si ad substantiva adiectiva adverbia deponentium perfecta accedere debet verbum substantivum neglegitur quam si ad perfecta passivi, in passivis rursum frequentius infinitivum quam finitum. item, sive ad activa, ut breviter dicamus, sive ad passiva pertinet, facilius in sententiis rectis sive principalibus omittitur quam in subordinatis: ex subordinatis omnium facillime in eis quae relativo vel pronomine vel adverbio inducuntur, durius ubi coniunctionibus tempus condicionem causamve indicantibus sententia regitur. omnino autem facillime fit verbi substantivi defectus in sententiis quae per interrogationem sive exclamationem efferuntur. itaque de singulorum poetarum usu ita referemus ut activum a passivo secer-

[1]) de Cicerone cf. Madvig. de fin. p. 90.

namus et in utroque sententias rectas et relativas a reliquis subordinatis.

ad adiectiva igitur aliaque nomina verborumque deponentium perfecta in enuntiatis non subordinatis sive relativis Vergilius si medium sumas in Aeneidos singulis libris viciens bis verbum substantivum omittit [2]) (in IV et XII duodeciens, in IX triciens quater, intra numeros istos in reliquis) [3]), in singulis Georgicorum quinquiens deciens quod fere perinde est si librorum ambitum spectas. in eclogis universis viciens ter (ad 1, 53 cf. Lachm. ad Prop. IV, 2, 29). Ovidius in singulis metamorphoseon libris non saepius quam ter quaterve, quamquam in quattuor prioribus libris non omnes locos me congessisse scio. [4]) idem in elegiis ante exilium scriptis si medium sumas deciens in singulis libris (omitto epistulas), in fastorum singulis noviens, in elegiarum Tomis scriptarum quater. Horatius in epodis quinquiens (1, 5; 9, 3; 11, 5; 12, 15; 17, 17), in carminum I octiens [5]), in II bis (1, 33; 13, 33), in III nusquam, in IV: 4, 38, multo saepius in sermonibus: in libro priore sexiens deciens, in altero terdeciens; in epistularum priore ter, secundo nusquam; ad Pis. 361. 417. Propertius, si cum Lachmanno et Hauptio libros distinguas, in I octiens, II quinquiens, III terdeciens, IV undeviciens, V deciens. Tibullus in I septiens, in II nusquam; III, 6, 19; IV, 1, 107. praeterea III, 4, 94. Catullus hanc licentiam deciens fere sibi permisit, quater *pote* nude posito (45, 5; 67, 11; 76, 16; 98, 1 cf. Prop. IV, 7, 10); 23, 7; 57, 3 *nec mirum*; 62, 3 *surgere iam tempus;* 64, 184 (*sola insula*) fortasse huc pertinet; 68, 34 *illa domus*, *illa mihi sedes*. ib. 28 addunt *est*) — omnia lenissimi generis. ceterum computationibus istis non absolutam inesse auctoritatem, sed dubia multa relinqui con-

---

[2]) in quibusdam variant codices vetustissimi, ut Aen. II, 191 cf. IX, 133; II, 428 a Seneca ep. 98, 4 cum *est* adfertur; VI, 123 a Gellio X, 16, 12. cf. Serv. ad III, 39. 45. *est* addit *F*: IV, 456. VI, 721; *M*: IX, 154; *R*: X, 105 cf. X, 621. XI, 23.

[3]) in margine durioris generis exempla dabo, in quibus omissum verbum substantivum cum alio perfecto verbi finiti coordinatur. Aen. IV, 704 *dilapsus color atque — vita recessit.* VI, 547 *tantum effatus et in verbo vestigia torsit.* VII, 328 *tot sese vertit in ora, tam saevae facies, tot pullulat atra colubris.* IX, 426 *nil iste nec ausus nec potuit.* X, 877 *tantum effatus et infesta subit obvius hasta.* qualia posteriores adamarunt.

[4]) met. I, 274 ut saepe falso relatum est de Laurentiano 36, 12 qui habet *est* (ut *M*). idem accidit I, 617. in *M* omittitur I, 732; II, 747; in *L* IV, 17; vitiose in *M* additur XIV, 385. — VII, 656 *parcum genus est M, parcumque genus L.* qualia cumulare non iuvat.

[5]) cf. Bentl. ad serm. I, 8, 32; II, 3, 139; 4, 48.

sentaneum est: omnino praeter Vergilium et Horatium vix ullius poetae manu scriptis in talibus credendum est; quapropter non respexi nisi quae aut librorum consensu aut certa ratione constarent.

multo minor est locorum numerus in quibus verbum aut nomen coniunctione regitur. *postquam:* Verg. I, 520 *postquam introgressi.* III, 1 *postquam — visum superis ceciditque.* VI, 226 *p. conlapsi cineres et flamma quievit.* VII, 406 *postquam visa satis primos acuisse furores.* X, 298 *quae talia postquam effatus Tarchon.* cuius generis exemplum praeter epicos non habeo. *ubi* (de tempore) Aen. III, 69. IV, 80. georg. I, 312 Hor. epod. 2, 67 *haec ubi locutus fenerator Alfius.* *dum* Aen. IV, 565. VIII, 580. X, 283. georg. III, 165. Ov. met. VII, 525 *dum visum mortale malum.* sic accipiendum Hor. epod. 15, 7 *dum pecori lupus* (*infestus fuerit*) cf. III, 17, 13 *dum potis.*[6]) *cum* Verg. ecl. 8, 15 *cum ros — gratissimus.* Ov. met. II, 455. art. II, 315. III, 173 *tum cum sine nubibus aer.* Hor. serm. I, 10, 33 *cum somnia vera.* *si* Verg. Aen. II, 10. 349. IV, 319. V, 363. VI, 133 (VII, 263: om. schol. Veron.). VII, 548. IX, 738. XI, 323. 373. XII, 157. Georg. I, 17. III, 179. 384. ecl. 7, 44. 10, 38. Ov. am. I, 3, 16. II, 6, 51. III, 8, 65. art. II, 665. fast. III, 386. VI, 715 trist. I, 2, 102 remotum Bentlei emendatione. III, 1, 19. Hor. ep. I, 3, 30 recte scribitur *sit tibi curae,* non *si t. c.* — *quoniam* Aen. XII, 647 *quoniam superis adversa voluntas.*[7]) *quia* Aen. XII, 808 *quia nota mihi — tua, magne, voluntas.* Ov. am. I, 13, 35. art. II, 149. fast. VI, 644. her. 6, 148. *quod* Ov. met. II, 859. haec omnia apud Ovidium parcissime, apud ceteros praeter Vergilium fere nusquam[8]) inveniri vides. apud epicos posteriores frequentia sunt. denique in interrogatione indirecta; cf. Verg. Aen. I, 517. 743. 752. II, 390 *dolus an virtus quis in hoste requirat?* Ov. met. XIV, 2 *quid rastra quid usus aratri*

---

[6]) Aen. IV, 52 *dum pelago desaevit hiems et aquosus Orion quassataeque rates, dum non tractabile caelum.* vitiosa sententia est; non potest Anna dicere: manete dum naves quassatae sunt; sed quia quassatae sunt, ideo manendum donec composito mari tuto credantur. scribendum igitur: *quassataeque rati dum non tractabile caelum.* hinc Ovid. her. 7, 173: *laniataque classis postulat exiguas semirefecta moras.*

[7]) Ov. met. VII, 299 *quoniam gravis ipsa senecta est: est* om. *L.*

[8]) Catull. 64, 121 huc pertineret nisi locum, qui post Lachmannum legebatur qualis a Catullo scribi potuit, editor novissimus pessime corrupisset. sed de editione ista loqui sine indignatione non possum. et mecum sentire scio quorumcumque interest ut verum eruatur, non ut ingeniolorum istorum ludibria optimi poetae fiant.

nescia. Prop. III, 27, 11. IV, 5, 35. saepius Horatius: III, 20, 8 *maior an illa* (e coniectura Peerlkampii). serm. I, 6, 112. II, 4, 10; 5, 43, cf. 54. denique epist. I, 1, 11 *quid verum atque decens curo.*

accedimus ad verbum substantivum in perfecto passivi omissum, quo evenit ut participium nude ponatur. quo quae proxime accedit constructio, ut scilicet in gerundivo idem fiat, multo minus dura est. inveniuntur autem eius generis participia in sententiis non subordinatis sive relativis in Aeneidis libris singulis si medium sumas sexiens; rarius in georgicis: in I sexiens, II ter, in III et IV binis locis. in eclogis tantum 8, 3 *quorum stupefactae carmine lynces.* 9, 53 *nunc oblita mihi tot carmina.*[9]) Ovidius met. I, 190 *cuncta prius temptata* (sic Bernensis: *temptanda ML*). V, 142 *per utrumque fraxinus acta femur.* VII, 537 *subiti deprensa potentia morbi.* IX, 233 *quo flamma ministro subdita.* X, 242 *in rigidum parvo silicem discrimine versae.* XIV, 109 *cuius dextera per ferrum, pietas spectata per ignes.* XV, 365 et 373 sententiae breviculae (*cognita res usu; res observata colonis.*) [10]) in elegiis ante relegationem scriptis deciens quater, in fastis undeviciens, quorum locorum quattuordecim extant in libro quarto et quinto; in tristibus sexiens. Catullus nusquam. Propertius duodeviciens (ad IV, 10, 61 cf. Lachmann.). Tibullus ter (I, 3, 43. II, 1, 43. 57). Horatius I, 12, 51; II, 15, 10; 17, 15. IV, 9, 18; 15, 14. serm. I, 2, 41; 8, 28. II, 1, 52. 67; 2, 44; 6, 22; ad Pis. 394. ep. II, 1, 152; 2, 139.

facilius idem fieri in gerundivo diximus, etiamsi non frequentius: Vergilii viginti locos scio, Ovidii sedecim, quibus tamen plures extare confido. Prop. III, 24, 4. IV, 13, 62. Hor. I, 7, 27. II, 14, 17.

de verbis passivis in sententiis subordinatis quae coniunctionibus reguntur praeter Vergilium ante Lucanum perpauca exempla inveniuntur. *ubi* Verg. Aen. I, 81 et V, 32. 315. VIII, 175 ubique: *haec ubi dicta.* II, 634 *atque ubi iam patriae perventum ad limina sedis.* V, 362 *post ubi confecti cursus et*

---

[9]) coordinatum cum verbo finito Aen. IV, 280 et XII, 868 *arrectaeque horrore comae et vox faucibus haesit.* VI, 686. VII, 486. 722. IX, 237. X, 101. cf. ecl. 8, 3.

[10]) met. VI, 519 *iamque iter effectum est L* (om. *M*). IX, 613 *neque enim de tigride natus: neque est d. t. n. L* (quod omisit Keilius) fort. non mero errore. XI, 742 (*fatis obnoxius idem tunc quoque mansit amor nec coniugiale solutum foedus in alitibus*) non interpungendum post *amor:* sic saepe in edd. peccatur. VII, 460 *quaque patent aditus* (*patens L*), non *quaque potens habitus* (*M*).

dona peregit. georg. I, 505 *quippe ubi fas versum atque nefas.* III, 235 *post ubi collectum robur viresque refectae.* 271 *avidis ubi subdita flamma medullis.* praeterea Hor. ep. I, 7, 73 *hic ubi — visus.* *postquam* Aen. I, 216 et fere idem 723 et VIII, 184 (*postquam exempta fames epulis mensaeque remotae*) III, 212. IV, 151. VII, 709. georg. III, 433. *donec* Aen. V, 698 *restinctus donec vapor omnis.* *cum* georg. III, 105 *cum spes arrectae iuvenum.* Hor. I, 20, 3 *datus in theatro cum tibi plausus.* II, 7, 11 *cum fracta virtus et — tetigere* (non *freta*). Ov. her. 16, 104 *cum mea virginitas mille petita procis,* quod Ovidius nullo modo scripsisse potest. 7, 57 *praecipue cum laesus amor*, quod multo minus durum est. *quam* Ov. met. XII, 530 (*non prius*) *quam data pars leto.* *quod* met. V, 520 *quod rapta, feremus.* *ut* Aen. III, 53. VIII, 191. 362. XI, 300. XII, 669. Ov. met. VI, 447. art. III, 711. fast. V, 452. *si* Aen. I, 555 *sin absumpta salus.* cf. Ov. met. XV, 282 *nisi vatibus omnis eripienda fides.* Hor. ep. II, 2, 100 *si plus adposcere visus.*

hanc licentiam Lucretio et Catullo ignotam, a posterioribus praeter epicos fere vitatam, post Vergilium arripuerunt et exaggerarunt epici poetae. de quibus ut exemplis saltem defungar, Lucanus in primo duodeciens *est* apud passivum omittit, Valerius et Statius item duodenis locis, Valerius deciens quater. et cum vix quicquam omiserint quod admiserit Vergilius, multa Statius potissimum audacius instituit.

satis frequenter *esse* omittitur ubi infinitivus cum nomine a verbo pendet; nec dubitabis, si locos inter se compararis, quin ubique *esse* subaudiendum, non nomen ultro ad verbum referendum sit. ut Verg. Aen. III, 121 *fama volat pulsum regnis cessisse paternis Idomenea ducem desertaque litora Cretae.* Ov. Ib. 129 *certe ego quae voveo superos motura putabo.* sic Aen. I, 139. 626. III, 602. VI, 457. VII, 257. VIII, 340. 534. IX, 91. XI, 227. XII, 582. georg. III, 531. ecl. 1, 19; 3, 35; 4, 59. Ov. met. XIV, 725. XV, 798 et fortasse saepius, ut certe in elegiis (undeciens in fastis, viciens bis in elegiis quas Tomis, noviens quas Romae scripsit); Catullus quinquiens, Tibullus noviens (Lygd. III, 2, 8), Propertius I, 8, 32 et fortasse saepius. Horatius III, 17, 2. IV, 9, 1 et triciens in sermonibus et epistulis.

quaecumque de verbo finito disputavimus tertiam verbi personam spectabant. in prima et secunda plerumque, si verbum substantivum neglegitur, *ego nos* vel *tu vos* additur. sic in prima persona Aen. III, 45 *nam Polydorus ego* (ubi cf. Servium). XI, 392. XII, 159. ecl. 5, 43. 9, 34. Ov. trist. II, 496.

ex Pont. III, 2, 77. rem. 5. Propert. III, 22, 34. V, 1, 75; 2, 3. Hor. serm. I, 8, 3. II, 3, 236. Tib. I, 1, 75 (III, 2, 5). sine pronomine: Aen. II, 792 *ter conatus ibi collo dare bracchia circum* (scil. *sum*). IV, 336 *dum memor ipse mei, dum spiritus hos regit artus.* XI, 248 *postquam introgressi* (*sumus*). Hor. serm. I, 6, 53 *casu quod te sortitus amicum* (*sum*). secunda persona cum pronomine: Aen. IV, 113. XII, 57. georg. III, 393. ecl. 3, 109. Ov. fast. III, 505. IV, 8. 13. her. 14, 106. cf. trist. V, 4, 25 *te qui comitatus Oresten.* Prop. I, 11, 23. II, 6, 19. Tib. IV, 13, 11. *estis:* Aen. I, 201. ecl. 5, 21. Ov. fast. V, 465. her. 10, 113. sine pronomine: Aen. I, 237 ubi Ribbeckius: *pollicitu's,* et X, 827 ubi *laetatu's* scribit, utrumque inutiliter: cf. V, 192 *quibus in Gaetulis syrtibus usi* (sc. *estis*). Hor. serm. II, 3, 311 *qui ridiculus minus illo?* (*es*); 8, 2 (ubi item Holderus *dictu's,* alii in sequenti versu *die es*). cf. serm. II, 5, 54 *solus multisne coheres* (*sis*).

haec fere sunt quae de omisso verbo substantivo e poetis qui Augustea aetate vixerunt afferri possint; quin oculorum aciem haud pauca fugerint non dubito; nec hanc ob causam poetarum carmina legi. omnia autem e ceteris quoque poetis congerere inutile videbatur ad profligandam quaestionem quam in initio proposuimus, de Senecae scilicet consuetudine. atque ille quidem hac in re non Vergilii sed Ovidii exemplo se adstrinxit, ita ut perraro inveniatur quod licenter dictum sit. omittitur autem *est* apud nomina in interrogatione: Hf. 626. 730. 1138. 1153. Tro. 1047. 1105. Phoen. 80. 244. Med. 884 et fortasse 19. Phaed. 856. 915. 964 (*E*). Oed. 373. 667. Ag. 12. HO 1245 (*E*). 1909 (*quid hoc*? Hf. 976. 1193. Thy. 985. 992. HO 1432. 1441). in sententia finita: Hf. 703. 719. 788.[11]) Tro. 1009. 1024. 1062. Phoen. 608.[12]) Med. 318. 579.

---

[11]) Hf. 720:

haec porta regni, campus hanc circa iacet,
in quo superbo digerit vultu sedens
animas recentes. dira maiestas dei,
frons torva, fratrum quae tamen speciem gerat
gentisque tantae. vultus est illi Iovis,
sed fulminantis.

haec non recte procedunt: 721 *digerit* non habet quo referatur; 722 flagitari *deo* propter sequens *vultus est illi* vidit interpolator. remedium situm est in sententia recte distinguenda:

in quo superbo digerit vultu sedens
animas recentes dira maiestas dei.
frons torva, fratrum quae tamen speciem gerat
gentisque tantae, vultus est illi Iovis.

[12]) Phoen. 356 *nec hoc sat est* (*satis est E*, *est* om. Richterus).

604.[13]) Phaed. 117. 283. 447. 559. 1259. cf. 391 *cervix monili vacua (sit) nec niveus lapis deducat aures.*[14]) Oed. 151. 369. 372. 636. 709. 921. 960.[15]) Ag. 11. 118. 461. Thy. 875. 926. HO 602. 608. 1448. 1701. 1758.[16]) denique quasi in exclamatione Tro. 977 *Cassandra felix.* Med. 301 *audax nimium.* Ag. 589 *heu quam dulce malum mortalibus additum.* apud participia passivi: Hf. 855. 955[17])

his datum solis.
perdomita tellus, tumida cesserunt freta.

Tro. 423. 1111

prosperis rebus locus ereptus omnis.
ossa disiecta et gravi elisa casu. e. q. s.

Phoen. 270

in thalamos meos deducta mater.

Med. 369. 729[18])

terminus omnis motus est urbes
muros terra posuere nova.
illius alta nocte succisus frutex.

Phaed. 426. 543. 1259

utendum artibus.
factus praeda maiori minor.
hic laeva — manus ponenda.

Ag. 702

exhausta nempe.

Thy. 662. 676[19])

hoc Phrygius loco fixus tiaras Pelopis.
saepe simulacris domus attonita magnis.

---

[13]) Med. 814 *causa vocandi — una atque eadem est semper Iason:* sic *E* (*'est* om. *ε'*).

[14]) Phaed. 227 *experta saevam est barbara Antiope manum: est* om. *E.*

[15]) Oed. 398 *penes quem summa regnorum est A*, *est* om. *E.* 691 sic interpungendum:

cultus, opulentae dapes,
donata multis gratia nostra salus:
quid tam beatae desse fortunae rear?

[16]) HO 940 *Iuno non ausa Herculem est eripere terris: est* om. *E.* 1338 *ubi natus? ubinam est? est* om. *E.*

[17]) Hf. 233 *acta est praeda: est* om. Peiper. 224 *deprensa cursu est: est* om. *E.*

[18]) Med. 421 *liberis unus dies datus est duobus: est* om. *A.*

[19]) Thy. 471 *nec abnuendum est — nec adpetendum est: est* bis om. *A.* 576 *alta pax urbi revocata laetae est: est* om. *EA* (habet *Σ*).

HO 747. 794. 1912[20])

delubra praeclusa omnia.
pacata tellus, inquit, et caelum et freta.
nempe sepultus.

ultimum locum Oedipo reliqui qui hac in re mirum quantum a reliquis tragoediis discedit. scilicet septem locis *est* in perf. pass. omittit:

141 *turpis e plaga sanies profusa* (*est A*).
348 *effusus amnis.*
366 *mutatus ordo — acta retro cuncta.*
483 *Maenades factae.*
550 *effossa tellus et — iaciuntur ignes.*
571 *pulsata tellus.*
977 *inventa thalamis digna nox tandem meis.*

accedit Octavia 406. 485. 518

alia sed soboles minus conspecta mitis.[21])
invidia tristis victa consensu pio.[22])
concussus orbis viribus magnis ducum.[23])

in secunda persona verbum substantivum nusquam omitti moneo quia hoc de Hf. 1122 sq. disputantes asseruimus (p. 105); infinitivi non accedentis haec sunt exempla:

Tro. 247 *ferum mactare credis?*
868 *levius hoc equidem reor.*
Phoen. 417 *et ecce motos fletibus credas meis.*
Med. 993 *nil adhuc facti reor.*
Phaed. 791 *tractam Thessalicis carminibus rati.*
Thy. 176 *quod maximum probrum reor.*
288 *inimica credit cuncta.*
HO 1747 *cumque iam forti datum leto satis pensavit.*
Oed. 769 *cecidisse nostri stipitis pulsu obvium*
datumque Diti.

---

[20]) HO 26 *una est Geryon sparsus manu: est* om. *E*. v. 1240 non correxit Peiperus. v. 1887 littera nulla mutata, si Etruscum sequimur et distinctionem tollimus bene habet:

magno Alcidae poscit gemitum
stratus vestris saetiger agris
alesque sequi iussa sagittas.

[21]) *secuta mitis* Buechelerus.

[22]) versus post 499 ponendus:

cessit senatus, equitis accensus favor
plebisque votum est atque iudicium patrum,
invidia tristis victa consensu pio.

[23]) Lucan. I, 5 *certatum totis concussi viribus orbis in commune nefas.* iste quoque versus, utpote loci corrupti pars, suspicioni obnoxius est.

quae omnia lenissimi generis sunt et eius quidem pleraque in quo omnino dubitari possit sitne verbum subaudiendum; quod sane subaudiendum esse, etiam ubi a credendi verbis nomen pendet (*ferum mactare credis; inimica credit cuncta; levius hoc equidem reor*), et Oed. 769 et aliorum poetarum loci docent qui illius generis nomina simul cum infinitivis eidem verbo obnoxia referunt; quales p. 189 enumeravimus. at nullus in illis est qui tueatur locum a quo initium cepimus Oed. 171:

quin Taenarii vincula ferri
rupisse canem fama et nostris
errare locis, mugisse solum,
vaga per lucos simulacra virum
maiora viris, bis Cadmeum
nive discussa tremuisse nemus,
bis turbatam sanguine Dircen.

ubi ut ferenda sit haec sententiae constructio: *fama [est] vaga per lucos simulacra [esse]*, tam longe adiectivum remotum est a verbo quo regitur, ut non dura tantum sed intolerabilis oratio fiat; ut de dictionis inelegantia (*vaga esse*) taceam. omnis difficultas tollitur si colon quod est *mugisse solum* loco moveas in quo sermonis continuitatem turbat; ut haec evadat sententia:

quin Taenarii vincula ferri
rupisse canem fama et nostris
errare locis vaga per lucos
simulacra virum maiora viris,
bis Cadmeum nive discussa
tremuisse nemus, bis turbatam
sanguine Dircen;
mugisse solum, nocte silenti
Amphionios ululasse canes.

ut non Cerberus sed virorum simulacra per Thebarum silvas vagari dicantur. quod sic recte institutum esse Ovidii locus docet quem praeter ceteros hic Seneca expressit, met. XV, 796:

inque foro circumque domos et templa deorum
nocturnos ululasse canes umbrasque silentum
erravisse ferunt motamque tremoribus urbem.

itaque, si nihil aliud, e tam molesta taediique plena disputatione emendationem saltem certam lucrati nobis videmur.

2.

HO 380

ut alta silvas forma vernantes habet
quas nemore nudo primus investit tepor,
at cum solutos expulit Boreas Notos
et saeva totas bruma decussit comas,
deforme solis aspicis truncis nemus:
sic nostra longum forma percurrens iter
deperdit aliquid semper et fulget minus
nec illa Venus est. quidquid in nobis fuit
olim petitum cecidit et partu labat
materque multum rapuit ex illo mihi,
aetas citato senior inrupit gradu.

haec Deianirae verba quorum sententiam praeivit Sophocles Trach. 547

ὁρῶ γὰρ ἥβην τὴν μὲν ἕρπουσαν πρόσω,
τὴν δὲ φθίνουσαν· ὧν ἀφαρπάζειν φιλεῖ
ὀφθαλμὸς ἄνθος, τῶν δ' ὑπεκτρέπει πόδα.
ταῦτ' οὖν φοβοῦμαι μὴ πόσις μὲν Ἡρακλῆς
ἐμὸς καλῆται, τῆς νεωτέρας δ' ἀνήρ,

descripsi ut a Peipero edita sunt. in quibus non omnia recte procedere partim primo obtutu intellegis partim certis probabo indiciis. haesitamus statim in initio. nam cum forma silvas habere recte dicatur[1]), *alta forma* omnino dici nequit; quare *alia* N. Heinsius scripsit, qui scilicet quod nihil significet tolerari posse credidit. correxit versum Madvicus (adv. II, 126) scribendo:

ut laeta silvas forma vernantes habet,

qua coniectura epitheton recuperatur ad sententiam necessarium. sed neglexit Madvicus non levius corruptum esse sequentem versum, quo quod silvae dicuntur nemore nudo investiri absonum est. succurrisse utrique versui videatur cuipiam amicus meus qui scripsit

ut alta formas silva vernantes habet.
quas nemore nudo primus investit tepor.

[1]) cf. Oed. 460 *et nova demersos facies habet.* similia Petron. 128, 34 *et mentem timor altus habet.* Hor. epod. 1, 17 *in metu qui maior absentis habet.* ad Pis. 8 *ut nec pes nec caput uni reddatur formae.* cf. Sen. epist. 119, 12 *nam quod ad illos pertinet apud quos falso divitiarum nomen invasit occupata paupertas, sic divitias habent, quomodo habere dicimur febrem, cum illa nos habeat. e contrario dicere solemus 'febris illum tenet'. eodem modo dicendum est 'divitiae illum tenent'.*

quo id certe effectum est ut non silvae sed silvarum formae nemore nudo investiri dicantur: qui est inanis verborum lusus; accedit autem quod non de altitudine arborum sed de amoenitate et decore agitur, nec breves sed soli trunci laetis arboribus opponuntur. sequitur versum istum, quamcumque formam praecedenti indueris, tolerari non posse. atque minime mihi quidem dubium est, quin scripserit poeta quod debuit:

ut laeta silvas forma vernantes habet,
cum nemora nuda primus investit tepor.

v. 383 non *decussit* sed *discussit E* praebet. ac scio quidem et Vergilium dixisse georg. II, 404

frigidus et silvis Aquilo decussit honorem

et Horatium epod. 11, 5

hic tertius December ex quo destiti
Inachia furere silvis honorem decutit

et alios similia; sed Seneca Med. 715

aut rigida cum iam bruma discussit decus

ubi sine necessitate Gronovius *decussit.*[2])

v. 384 Avantius corrigendum ducebat; scripsit enim

deforme foliis aspicis truncis nemus.

sed hic epitheti *solus* usus nec Senecae (cf. Phaed. 407. Ag. 436)[3]) nec reliquis Romanorum poetis ignotus est.

v. 387 *nec illa Venus est* ex Etrusco prodiit et expulit interpolatam scripturam *malisque minus est*; interpolatorem vero concedimus optimo iure de tradita versus forma dubitasse. nam quod Gronovius *illam* Venerem alterius temporis dicit Venerem esse, id recte quidem cogitatum est; sed ut recte efferatur non sufficit verbum substantivum pro eo quod est *nec manet illa Venus.* hoc ulcus Kiesslingius sanavit emendatione quam non in rectis tantum sed in elegantissimis recenseo quae in hoc poeta factae sunt. scribit enim:

sic nostra longum forma percurrens iter
deperdit aliquid semper et fulget minus.
h a e c i l l a V e n u s e s t: quidquid in nobis fuit
olim petitum cecidit.

---

[2]) cf. Hf. 279 *dispulsas manu: depulsas A* errore solemni.

[3]) quibus certa emendatione addere possum Tro. 1075

haec nota quondam turris et muri decus,
nunc saeva cautes undique adfusa ducum
plebisque turba cingitur.

quam inepte turri qui de muro iacente superest epitheton addatur Caucasi rupibus aptum monitus videbis. *s o l a cautes* ut Val. Fl. IV, 202: *instar scopuli, qui montibus altis summus abit longeque iugo stat solus ab omni.* sic HO 1985 *saeva* recte in *A* legitur, *sola* scriptum est in *E.*

ulterius sine offensione pedem proferre nequimus. nam quod in editionibus circumfertur v. 388:

et partu labat
materque multum rapuit ex illo mihi

cum languidissimum est — nam ut recte *mater* de partu sive, ut voluit Gronovius observ. c. VI. p. 44 Pl., de matris opera et cura dicatur, alterum praereptum est v. 388, alterum et post eundem versum et in ore Deianirae ineptum — tum interpolatori debetur. nempe Etruscus ita haec verba reddit:

et pariter labat
materque multum rapuit ex illo mihi.

atqui clarum est, id quod interpolator quoque intellexit, haec de partu dicta esse. ergo cum *pariter* aptissimum ac sine dubio genuinum, ab interpolatore autem mala coniectura oblimatum sit, in *labat* nihil latere potest nisi substantivum quod cum sequenti *materque* unam pariendi notionem efficiat. atque quod verum est invenisse me confido:

quidquid in nobis fuit
olim petitum cecidit, et pariter labor
materque multum rapuit ex illo mihi.

hic *pariter,* quod non comparative sed temporaliter dictum est [4]), verba quae sunt *cecidit* et *rapuit* coniungit, non nomina *labor materque.* sic Phaed. 845 *me quoque supernas pariter ad sedes tulit.* 849 *pariterque mortem fugere et Alciden sequi.* hoc parvum; sed figuram quae est *labor materque* sine maiore disputationis ambitu lectori probare non potero.

notiones igitur duae ita inter se coniunguntur ut quasi una notio effici videatur quae est in isto Herculis versu *labor maternus.* [5]) inter duas notiones ita coniunctas necessario altera utra praecipuum locum tenet et quodammodo regnat; quo fit ut verbum, a quo utraque pendet, ad hanc tantum proprio sensu quadret, ad alteram plerumque translato. altera vero

---

[4]) cf. Charisius p. 214, 17 *pariter pro pariliter Cicero, ut Maximus notat. similiter et Maro XI* (673. 592), *ubi Celsus pro aequaliter. idem georg.* (I, 189) *et* — (aen. I, 714).

[5]) figura a grammaticis vocatur ἓν διὰ δυοῖν, sed minime omnia quae hoc nomine comprehenduntur figurae quam definivimus similia sunt. ad eandem redeunt qualia, ut e Seneca exempla sumam, leguntur Med. 701 *et hydra et omnis redeat Herculea manu succisa serpens;* Phaed. 509 *ramique ventis lene percussi tremunt veteresque fagi;* 961 *qui sparsa cito sidera mundo cursusque vagos rapis astrorum,* ubi in parte toti addenda aut eadem re expressius iterum efferenda color sermonis versatur.

ita ad potiorem accedit ut vel explicet illam vel definiat et suppleat vel denique originem causamve indicet. ex Senecae tragoediis huc pertinet Phaed. 640 *pectus insanum vapor amorque torret* (vapor amoris). Hf. 485 *vulneri et ferro obvius* (ferro vulneranti). 995 *ceteram prolem eruam omnesque latebras* (prolem ubicumque latentem). Tro. 222 *exuit matris dolos falsasque vestes* (vestes fallaces). proxime accedit Phaed. 882 *anus altrixque prodet* (altrix vetula) cf. Ag. 301 *haec vacat regi ac viro.* his, ne nimia accrescat moles, aliorum poetarum electa addam exempla. Ov. fast. I, 406 *positis arte manuque comis.* her. 4, 58 *enixa est utero crimen onusque suo.* 11, 64 *et positum est uteri crimen onusque mei.* Manil. I, 96 *nec prius imposuit rebus finemque manumque.* Lucan. V, 590 *cum iam non poterit puppi nostraeque saluti altera terra dari.* VII, 63 *cuius sub iure togaque — tremuit Catilina.* Stat. Theb. IV, 337 *tunc bella tibi ferrumque quod ardes ipsa dabo.* (cf. Val. I, 268). 732 *nec legem dominosve pati.* V, 7 *dispositi in turmas rursum legemque severi ordinis.* XII, 166 *bello cogendus et armis in mores hominemque Creo.* Sil. II, 324 *vidi animos mortesque virum.* III, 64 *virgineis iuvenem taedis primoque Hymenaeo imbuerat coniunx.* 102 *concutiens thyrso atque armata Maenade Calpen.* 390 *vel more patrum vis raptaque pascunt.* IV, 100 *et ad pugnam Martemque insania concors.* cf. VI, 208. XII, 196. Stat. Theb. VII, 172. Sil. VI, 76 *renovata focis et paupere Vesta lumina.* VII, 495 *iam monita et Fabium — exuerat.* 587 *nam Fabium auxiliumque viri sperare pudebat.* XVII, 194 *Cerere et victu fraudasse cohortes.* Val. Fl. I, 39 *et fictis dat vultum et pondera dictis.* 84 *quam — in campos et tuta tuli.* 230 *plenus fatis Phoeboque quieto* (hunc locum et v. 39 pessime corrupit qui nuper Valerii carmen data opera interpolavit). 473 *donat et Iphiclo pelagus iuvenumque labores.* III, 503 *paullumque moras et foedera necte* (ex coniectura Burmanni). 688 *sat lacrimis comitique datum.*

haec figura arte coniuncta est cum altera, qua nomina diversi generis, plerumque abstractum ut dicunt alterum, alterum concretum, ad unum verbum ita accedunt ut sponte alterum propria, alterum translata notione efferatur. cuius rei exemplum dabo quod apud Senecam audacissimum est Phaed. 1101

haesere biiuges vulnere et pariter moram
dominumque rumpunt.

hoc quatenus ab eo versu a quo initium cepimus diversum sit commode intellegitur eo quod hic *pariter*, licet temporaliter dictum sit, non ad verbum attinet sed nomina coniungit: moram

pariter et dominum rumpunt. nimirum non ita illa inter se conexa sunt ut quasi una notio efficiatur; color in eo situs est quod *mora* translato, *dominus* proprio sensu usurpatur. hoc ut recte perspiciatur monendum est *moram rumpere* dictionem esse et Senecae[6]) et aliis poetis[7]) usitatam; quae inde nata est quod *mora* translato sensu pro omni re quae quid moratur accipitur.[8]) quod optime inlustratur locis quales sunt Tro. 681 *rumpe fatorum moras* (cf. Hf. 566 *fatum rumpe manu*) et 939 *abrumpere ense lucis invisae moras.* itaque hic *mora* de stipite dictum est quo per medium Hippolyti inguen ingesto currus adfixus paulisper stetit. subito equi 'moram' rumpunt et pariter dominum stipiti infixum.

huius quoque figurae[9]) apud Vergilium eiusque aequales perpauca extare exempla, apud Ovidium multa non miraberis: quippe rhetorica sermonis Ovidiani natura hos ut omnis generis colores sedulo captavit; qua in re Ovidio cum epicis posterioribus convenire consentaneum est, immo istos multo etiam frequentius haec quoque figurati sermonis condimenta arcessere. scilicet hanc figuram ut plurima eius generis excultam esse in rhetorum ludis docebunt Senecae patris loci contr. exc. III, 8 *suum quisque illo et ignem attulit et dolorem.* V, 1 *sumpsi instrumenta mortis solitudinem et laqueum.* cf. Sen. d. benef. VI, 33, 4 *libros — quos vix nomenclatorum complectitur aut memoria aut manus.*

poetarum locos proponam ex numero satis grandi electos; quos enumerare facilius est quam iusta ratione digerere. nec facile aliam invenies digerendi rationem nisi ut loci inter se similiores simul eant. praemitto Senecae versus: Thy. 661 *pendent rotae et omne gentis facinus.* Ag. 446 *aut bella narrat, Hectoris fortis minas currusque.* Tro. 1120 *aliud ad facinus redit tumulumque Achillis.* HO 799 *taurus — vulnus et telum*

---

[6]) Med. 54 *rumpe iam segnes moras.*

[7]) Aen. IX, 13. Ov. met. XV, 583. Aen. IV, 569 *eia age rumpe moras* (quod repetierunt Stat. Ach. II, 198. Mart. II, 64, 9 et interpolator Silii VIII, 214). Lucan. I, 264. II, 525. IV, 762. V, 634. VI, 217. Stat. Theb. XI, 201 (*abrumpe moras*). Val. Fl. I, 306. IV, 627. VI, 127. VII, 33. Silius nusquam, sed *tollere* (IV, 57) *pellere* (IV, 732) *impellere* (VIII, 279) *rapere moras* (IX, 218).

[8]) ut et omnes poetae frequenter (cf. p. 154 sq.) et Seneca Thy. 761 *amputat trunco tenus umeros patentes et lacertorum moras;* quod qui nuper in Mnemosynae vol. V, 2, p. 177 puerili ariolatione tentavit, ille nec hunc nec sexaginta locorum quos aggressus est ullum intellexit.

[9]) Eur. Phoen. 1429 *ἐν τῷδε μήτηρ ἡ τάλαινα προσπίτνει σὺν παρθένῳ τε καὶ προθυμίᾳ ποδός.* v. 1430 deletus a Valckenaerio (1439). aut graviter corruptus aut spurius' Kirchhoff.

ferens.[10]) Vergilius Aen. II, 378 *conticuit retroque pedem cum voce repressit.* V, 508 *pariterque oculos telumque tetendit.* Horatius I, 15, 12 *currusque et rabiem parat.* III, 3, 30 *et gravis iras et invisum nepotem — redonabo.* nullum habeo elegiacorum ante Ovidium locum. Ovidius met. II, 601 *et pariter vultusque deo plectrumque colorque excidit.* IV, 174 *at illi et mens et quod opus fabrilis dextra tenebat excidit.* VII, 133 *demisere metu vultumque animumque Pelasgi.* VII, 347 *cecidere illis mentesque manusque.* IX, 409 *exul mentisque domusque* cf. Stat. Theb. II, 545 *huc — atque illuc animum pallentiaque ira ora ferens.* X, 517 *verba solo vultusque cadunt.* Val. Fl. VI, 580 *oculos sensusque refert animumque faventem.* Sil. IV, 104 *augurium mentes oculosque ad sidera vertit.* Luc. V, 319 *vultu dextraque furebas.* Val. VII, 293 *vix animos dextramque tenens.* Sil. I, 410 *una omnes dextraque cadunt iraque perempti.* — am. I, 7, 15 *promissaque velaque Thesei — tulisse notos.* art. I, 551 *et color et Theseus et vox abiere puellae.* her. 2, 25 *ventis et verba et vela dedisti.* 7, 8 *atque idem venti vela fidemque ferent? certus es Aenea cum foedere solvere naves?* 11, 52 *sed dolor et nutrix et pudor ipse vetant.* cf. Stat. silv. I, 2, 35 *iam nusquam ianitor aut lex aut pudor.* Theb. I, 591 *pulsi ex animo genitorque pudorque et metus.* Sil. XVII, 112 *ira pudorque dabant et coniunx, tertius ignis, inmanes animos.* fast. III, 859 *cumque recusantem cives et tempus et Ino compulerunt.* Lucan. V, 63 *regnumque sorori ereptum est soceroque nefas.* IX, 365 *abstulit arboribus pretium nemorique laborem* (scribendum videtur *numeroque laborem*). X, 95 *sed habet sub iure Pothini adfectus ensesque suos.* Val. Fl. I, 350 *Zephyrumque ratemque*

[10]) huc loci pertinent non admodum rari in quibus dei alicuius nomini per metonymiam de rebus quarum largitor vel dominus est usurpato adiungitur alterius cuiusdam rei propria notio. ut Thy. 65 *mixtus in Bacchum cruor spectante te potetur.* 700 *vina mutato fluunt cruenta Baccho.* 973 *satias dapis me nec minus Bacchi tenet.* Ag. 886 *cruor Baccho incidet.* Phaed. 373 *nulla iam Cereris subit cura aut salutis.* Hor. III, 13, 4 *cui frons – et Venerem et proelia destinat.* Ov. art. III, 564 *non bene cum sociis regna Venusque manent.* her. 3, 116 *citharae noxque Venusque iuvant.* Lucan. VII, 331 *armaque raptim sumpta Ceresque viris.* X, 204 *Luna suis vicibus Tethyn terrenaque miscet.* Stat. silv. I, 2, 167 *non ideo tibi tale decus vultusque superbos meque dedi (Venerem).* Theb. II, 154 *per imbres fulminibus mixtos intempestumque Tonantem.* V, 257 *sanguine commixto redeuntem in pocula Bacchum.* Sil. V, 404 *longam Clotho turbamque nepotum.* XIII, 434 *fundent mella super Bacchique et lactis honorem.* Val. Fl. I, 253 *exta – veribus Cereremque dedere canistris.* III, 5 *dent Cererem lectumque pecus nec palmite Bacchum Bithyno Phrygiove satum.* V, 215 *dona dehinc Bacchi – (et) rapta Ceres.*

morantis amplexus. 525 *flecte ratem motusque pater.* IV, 762 *et votis pariter praedaque fruuntur.* VII, 29 *vota deis pactasque — appendere praedas.* 599 *ipsa vi molis et irae.* VIII, 174 *te venti — et tua fata ferebant.* Stat. Theb. II, 96 *Tiresiae vultus vocemque et vellera nota induitur.* 657 *nunc arma diemque proice.* VII, 727 *illum armis animisque cupit.* X, 571 *ipsae tela viris, ipsae iram animosque ministrant.* Sil. I, 442 *aspera telis dicta admiscentem.* IV, 342 *laudemque pedum cum sanguine ademit.* VII, 92 *praecluserat omnes fortunaeque hostique vias.* 171 *attulit hospitio — pes dexter et hora Lyaeum.* 575 *omnia — devicta viro: metus Hannibal ira invidia.* X, 22 *deserit una et color et sanguis et tela minora periclo.* XV, 690 *et una praedam animamque simul victori victor ademit.*

haec satis erunt ut Senecae non audaciorem quam par est dictionem imputasse videar, dum Herculis loco a quo initium cepimus scripsisse illum contendo *et pariter labor materque multum rapuit ex illo mihi.* [11]) sequitur v. 390 (*aetas citato senior eripuit gradu*) qui ut legitur ferri non potest: nimirum Deianira non iam sibi adesse aetatem seniorem dicat necesse est sed prope abesse; quare non satisfacit Heinsii coniectura *inrupit*, cum sine dubio codicum scripturam recte Grotius emendarit scribendo *eripiet:* quo certius sentimus mancam esse sententiam et complemento egentem, quale exempli gratia ut solemus indicabimus. tandem igitur transcribamus locum qualem nos aliique restituimus:

ut laeta silvas forma vernantes habet,
cum nemora nuda primus investit tepor,
at cum solutos expulit Boreas Notos
et saeva totas bruma discussit comas,
deforme solis aspicis truncis nemus:
sic nostra longum forma percurrens iter
deperdit aliquid semper et fulget minus.
haec illa Venus est: quidquid in nobis fuit
olim petitum cecidit, et pariter labor
materque multum rapuit ex illo mihi.
[si quid relictum est, id quoque actutum mihi]
aetas citato senior eripiet gradu.

---

[11]) Stat. Theb. III, 159 *mihi quippe malorum causa* l a b o r. IX, 632 *per te* m a t e r n o s, *mitis Dictynna,* l a b o r e s *fraternumque decus, iustis hunc fige sagittis infelicem uterum.*

3.

Phaed. 1015 media nuntii narratio:

consurgit ingens pontus in vastum aggerem
tumidumque monstro pelagus in terras ruit.
nec ista ratibus tanta construitur lues:
terris minatur. fluctus haud cursu levi
provolvitur: nescio quid onerato sinu
gravis unda portat; quae novum tellus caput
ostendit astris? Cyclas exoritur nova?
latuere rupes, numen Epidauri dei,
et scelere petrae nobiles Scironides
et quae duobus terra comprimitur fretis.
haec dum stupentes querimur: en totum mare
inmugit; omnes undique scopuli adstrepunt.
summum cacumen rorat, expulso sale
spumat vomitque vicibus alternis aquas.
qualis per alta vehitur Oceani freta
fluctus refundens ore physeter capax,
inhorruit concussus undarum globus
solvitque sese et litori invexit malum
maius timore. pontus in terras ruit
suumque monstrum sequitur. os quassat tremor.
Thes. quis habitus ille corporis vasti fuit?
Nunt. caerulea taurus colla sublimis gerens
erexit altam fronte viridanti iubam e. q. s.

transcripsi ut vulgo legitur locum in quo non magna est codicum discrepantia. quare minutiora quaecumque de singulis versibus monenda sunt reponens statim ad graviora accedo. etenim v. 1022 sq.:

latuere rupes numine Epidauri dei [1])
et scelere petrae nobiles Scironides
et quae duobus terra comprimitur fretis

versi sunt ex Euripide: Hipp. 1207

ὥστ᾽ ἀφηρέθη
Σκείρωνος ἀκτὰς ὄμμα τοὐμὸν εἰσορᾶν
ἔκρυπτε τ᾽ Ἰσθμὸν καὶ πέτραν Ἀσκληπιοῦ.

---

[1]) ita emendandum duxi, non *nomine* cum N. Heinsio. *numen* codd. Madvicus adv. II p. 116 coniecit *lumen.* quod cum posteriores et praecipue Silius (IV, 610. V, 447. VI, 274. IX, 592. cf. Val. VI, 246. Hf. 219) singulari quoque numero de oculo usurpent (Prop. III, 32, 3 *crimina lumen habet* correxit Lachmannus: *lumina crimen habent*), hic otiosum est. rupes numine nobiles, petrae scelere.

sed quod in Euripidis tragoedia aptissimum erat — nam loca ista omnia conspicit qui Troezena relinquens τὴν εὐθὺς Ἄργους κἀπιδαυρίας ὁδόν persequitur — idem prorsus ridicule Seneca dixit de Hippolyto suo, qui non Troezene sed Athenis proficiscitur; unde via in Isthmum ducente profectus nemo umquam vidit Epidaurum. qua de re plura dicere inutile est, quoniam poetam Euripidis verba transtulisse, nequaquam vero de locorum natura situque cogitasse manifestum est.

atque id quidem cum suae aetatis poetis commune habet Seneca ut nomina geographica usurpet de veritate ac ratione securus. ideo tolerandum est quod Ag. 566 a Caphareo rupe conspici posse dicit *scelere Lemnon nobilem et Chalcedona tardamque ratibus Aulin;* nec mirandum quod Thy. 112 Tantalum Mycenis Furia animadvertere iubet quam Isthmus Lerna Inachus Alpheus et Cithaeron illius praesentiam moleste ferant; nec quod Thy. 578 cum Bruttium mare ventis agitatur id non Scylla et Charybdis tantum atque Aetna sentiunt sed et Ithaca Cycladesque; nec denique eam ob causam HO 1031 sq. Senecae abiudicarim — quod fecit Goebelius in Muetzel. ann. XVI p. 739 — quod Orphea sub Rhodopes iugis canentem et Hebrus, qui scilicet illi Geticus est, et Athos et ipse leo Marmaricus audiunt. ut qui Suebas — nam ita dixit — in lucis Hyrcaniis [2]) habitare dicat Med. 713, et Tiphyn cum Boeotus fuerit Aulidis regem ultro habeat Med. 622, et Polynicem cum Thebis Argos migrarit *maria tot diversa* superasse praedicet (Phoen. 504); ac potuit saltem, si carmen illud scripsit, Histrum gemmiferum (HO 622), Hebrum aureum appellare (ib. 627), ut Phoen. 607 eundem campos fertiles secare voluit. idem Tro. 821 in cantico quod totum ex navium catalogo Homerico expressum est [3]), Gortynida ut novum nomen post Cretam inseruit

---

[2]) *Hercyniis A*, sed cf. Phaed. 75 *sive Hyrcani celant saltus vacuisque vagus Sarmata campis.* Thy. 630 *an sub aeterna nive Hyrcana tellus an vagi passim Scythae?*

[3]) hoc post Gronovium et alios Peiperus vidit (obs. p. 10 sq. cf. Henneb. p. 25). scivit vetus interpolator qui v. 839 dittographiam ad v. 840 secundum B 677 confecit — nam nullo artificio impetrabis ut *quolibet vento faciles Calydnae* et *carens numquam Gonoessa vento* simul eant — et interpolator *A* qui eundem versum secundum B 625 inmutavit. quae in catalogo non inveniuntur haec sunt: *Tempe* v. 815, quod cum de Thessalia ageretur ultro se offerebat; *Pisa* quo ducebat B 615 (*οἵ τ' ἄρα Βουπράσιόν τε καὶ Ἤλιδα δῖαν ἔναιον* — 849 *an Pisas Iovis et coronis Elida claram?*), quod propter Olympicos ludos omitti non debuit; *Eleusin* (843) quam Athenis substituit (B 546); denique *Peparethos* quam valde memorabile est sumpsisse Senecam ex Sophoclis Philocteta, in qua mercator se commigrare dicit (v. 548) *ἐξ Ἰλίου πρὸς*

(*Κρητῶν δ' Ἰδομενεὺς δουρικλυτὸς ἡγεμόνευεν, οἳ Κνωσόν τ' εἶχον Γόρτυνά τε τειχιόεσσαν* cf. Steph. Byz. s. *Βοίβη*) et Methonen sub Oeta sitam esse voluit: nam quae his aliisque locis comminiscuntur inutilia sunt.

ergo in locorum situ inaccurate indicato non offendimus; immo neglegentiam istam qua in fabula Athenis acta narrat quod intellegi nequeat nisi si Troezene agatur, prorsus Senecae mori ac tragoediarum indoli convenire dixerim. at sunt quae suspicionem moveant graviora.

narrat nuntius undas consurgentes et in litus semet provolventes aliquid portasse quod quale fuerit comites Hippolyti ignorarint:

quae novum tellus caput
ostendit astris? Cyclas exoritur nova?

latuisse Epidauri Megaridisque rupes Isthmumque; deinde pergit, ut quidem in interpolatis codicibus legitur:

haec dum stupentes querimur, en totum mare
inmugit, omnes undique scopuli adstrepunt.[4])

at quid tandem queruntur? an rupes latere, mare agitari, novam insulam oriri? quae mirari certe poterant et stupere; queri in litore securos puerile erat. ac mirati quidem sunt: stupentes scilicet queruntur; at nemo simul queritur et obstupescit.

οἶκον ἐς τὴν εὔβοτρυν Πεπάρηθον. quam cum his verbis inferat Seneca (842): *Attica pendens Peparethos ora an sacris gaudens tacitis Eleusin* (nam *arctica* non dicunt boni poetae praeter astronomos, atque Med. 314 recte legitur *et quae sequitur flectitque senex Attica tardus plaustra Bootes*), sequitur Senecam quoque, ut scholiasta Sophoclis (*Π. δῆμος τῆς Ἀττικῆς καὶ μία τῶν Κυκλάδων νήσων*), Peparethum Atticae pagum habuisse. praeterea monendum est operam dedisse Senecam ut prorsus turbaret pristinum Boeotiae Homericae ordinem: qua de re qui volet Peiperi somnia apud ipsum cognoscere poterit. nimirum omnia recte decurrunt praeter unum locum in quo iacturam versus factam esse Scaliger vidit.

4) hunc versum et Hf. 950 *hiemsque gelido frigida spatio refert* emendandos esse Schmidtio (p. 35) concedere non possum. nam, ut paucis defungar exemplis, Tibullus quoque bis tantum brevem vocalem ante duas consonantes sequens verbum incohantes longam esse voluit: I, 5, 28 *pro segete spicas*, et 6, 34 *servare, frustra;* Lucanus et Statius singulis tantum locis: Luc. V, 118 *quippe stimulis.* Stat. Theb. VI, 551 *agile studium* (nam falso quidam legunt XI, 168 *supplicia fratrem,* et corruptus est versus silv. I, 6, 10 *iam velaria linea pluebant*); Sil. VII, 618 *Syllaeque Crassique simul.* IX, 575 *inmane stridens* (XVII, 546 *diversa spatio: diverso* ς *diversae* N. Heinsius. XII, 209 *ne qua spes fusos — maneret: quā* ad *maneret* pertinet). neque hanc ob causam mutarim Manilii versum III, 89 *utcumque stellae;* cui V, 136 Bentleius reddidit *suspensa in strepitus* (*suspensa strepitus* Iacob.). itaque Senecae quoque in locis alia ratione non suspectis (apte autem componitur *omnes undique*) singularia sua indulgebimus.

commode igitur accidit quod Etruscus stribiliginem istam non agnoscit. in quo hoc legimus:

haec dum stupentes quaerimus, en totum mare
inmugit —

atque verum esse quaerendi verbum statim elucet; nec dubitari potest quin Peiperus pristinam versus formam restituerit — quam cum interpolator *A* non reperiret, *querimur* substituit — scilicet:

haec dum stupentes quaerimus, totum en mare
inmugit.

at rursum interrogamus: quid tandem quaerunt et adeo stupentes quaerunt? an Aesculapii Scironisque rupes? quas undis in immensum sublatis operiri modo audivimus; non quaeritur autem quod ubi lateat et quo tegatur in aperto est.

fortasse quae statim secuntur hac de re certiores nos facient:

totum en mare
inmugit, omnes undique scopuli adstrepunt.
summum cacumen rorat expulso sale
spumat vomitque vicibus alternis aquas.

sed non expectatione tantum excidimus sed in alios quoque et intricatiores errores incurrimus. nam quis haec intellegat? quale est quod rorat cacumen? quis est qui alternis aquam spumat vomitque? cacumen quidem illud ut nunc legitur debet petrarum quas modo nominavit cacumen esse: quae tamen nec spumare aquam nec vomere possunt. hoc aenigma solvitur eis quae secuntur:

qualis per alta vehitur Oceani freta
fluctum[5] *refundens ore physeter capax,*
inhorruit concussus undarum globus
solvitque sese et litori invexit malum
maius timore.

itaque de monstro quod v. 1020 gravis unda extulerat, in omnibus istis versibus poeta locutus est. unde omnium primum sequitur haec ita distinguenda esse:

summum cacumen rorat expulso sale,
spumat vomitque vicibus alternis aquas
qualis per alta vehitur Oceani freta
fluctum refundens ore physeter capax.
inhorruit concussus undarum globus e. q. s.

---

[5]) *fluctum E* (*fluctus A*) cf. p. 37.

deinde vero patet v. 1027 *summum cacumen rorat* e. q. s. ad monstrum illud referri non posse si vv. 1022—24 intercedunt. atque nunc tandem comperimus quid quaerant Hippolyti comites v. 1025: nimirum quaestiones quas audivimus v. 1020:

quae novum tellus caput
ostendit astris? Cyclas exoritur nova?

quas nunc elucet arte cum v. 1025 cohaerere et quidquid intercedit ut fixum in corpore paxillum ipsa rerum natura exprimi et expelli. itaque hoc saltem in rebus geographicis crimine Senecam absolvere poterimus.

quoniam v. 1022—24 non esse a Seneca scriptos comprobasse mihi videor — nam de versibus transponendis cogitari nequit — unum ad refutandum restat quod iam dudum qui totam narrationem legerunt mihi obicientes audio. nimirum constare sibi in errore geographico Senecam, ut qui v. 1057 dicentem nuntium faciat:

est alta ad Argos collibus ruptis via
vicina tangens spatia suppositi maris,

quo manifeste expressam esse *τὴν εὐθὺς Ἄργους κἀπιδαυρίας ὁδόν* (Eur. Hipp. 1197). hoc si verum esset ultro quae disputavimus corruerent. sed paullo accuratius hos versus inspiciamus.

Hippolytus Athenas reliquit; de via quam ingressus sit, quae apud Euripidem statim in initio ut par est indicatur, nihil comperimus nisi haec v. 1000:

ut profugus urbem liquit infesto gradu
celerem citatis passibus cursum explicans,
celso sonipedes ocius subigit iugo —
acerque habenis lora permissis quatit.

viam non remotam a mari fuisse sequentia docent. apparet monstrum et litus intrat:

1050 *tremuere terrae, fugit attonitum pecus*
passim per agros nec suos pastor sequi
meminit iuvencos; omnis e saltu fera
diffugit, omnis frigido exanguis metu
venator horret. solus immunis metu
Hippolytus artis continet frenis equos
pavidosque notae vocis hortatu ciet.

postquam audivimus monstri horrore pecora pastoresque diffugisse et cum feris venatores, unum Hippolytum interritum equos continuisse, si ita pergitur (v. 1057):

est alta ad Argos collibus ruptis via —
hic se illa moles acuit ac vires parat,

deinde

ut cepit animos, — praepeti cursu evolat —
et torva currus ante trepidantes stetit,

id certe clarum est de semita quadam poetam loqui quae, cum diversa sit ab ea via quam Hippolytus cum comitibus sequitur, primum a monstro teneatur, postea relinquatur ut ipsum Hippolytum petat. semitam istam audimus *vicina tangere spatia suppositi maris.*[6]) iam si via ad Argos ducens omnino nominatur, ea debet esse qua Hippolytus proficiscitur; via alta in collibus ruptis ubi monstrum consistit antequam viam intrat spatiosam aptamque curribus, non potest *via ad Argos* dici. itaque Argos corruptum est; nec sane dignum cui tot verba impendantur, quippe quod ne traditum quidem antiquitus sed ab interpolatore suppositum sit pro genuina scriptura quam servavit Etruscus:

est alta ad agros collibus ruptis via.

nempe pecudes pastoresque per agros fugerant; per quos via curribus apta ducebat; prope autem per litoris scopulos semita mare tangens. ex illa cum monstrum prorupit,

1068 *inobsequentes protinus frenis equi*
rapuere currum iamque derrantes via
quacumque rabidos pavidus evexit furor,
hac ire pergunt seque per scopulos agunt.

itaque monstrum equos planum relinquere et currum per rupes scopulosque unde ipsum desiluerat trahere cogit. ibi dum Hippolytus misere laceratur,

1105 *errant per agros funebris famuli manus,*
per illa qua distractus Hippolytus loca
longum cruenta tramitem signat nota.

vidimus igitur ne hic quidem praeter agri litorisque mentionem quicquam de locorum situ poetam indicasse. et quoniam removimus quod disputationi nostrae obstare visum est, aliud addemus quo nescio an quodammodo fulciatur. nimirum notum est quod Lachmannus dicit ad Lucr. p. 327: *Propertius adiectivum quoque nomen breviori illa genetivi inflexione extulit, sed unum (Feretri). idem qui praeter hunc ausi sint, Iuvenalem invenio* (VI, 385 *nominis Appi*) *et Senecam qui scripsit in Hippolyto* 1022 *numen Epidauri dei.* cf. B. Schmidt. p. 6 sq. itaque ne hoc quidem Senecae imputandum est.

---

[6]) cf. Stat. Theb. II, 502 *medias alte secat aspera rupes semita, quam subter campi devexaque latis arva iacent spatiis.*

sed locus quem tractandum proposui non tribus tantum versibus illis a vetusto interpolatore auctus est. scilicet versum 1016

tumidumque monstro pelagus in terras ruit

spurium esse non minus certis rationibus evinci potest. quarum prima est quod post verba ista dici nequit quod sequitur:

nec ista ratibus tanta construitur lues,
terris minatur,

nimirum quae in terram iam inruerit. deinde monstri prima mentio fit v. 1019

nescio quid onerato sinu
gravis unda portat,

quod ineptum esset si iam 'monstro tumidum pelagus' in terras ruisset. *lues* autem quae non ratibus sed terrae minari dicitur ingens tempestas est v. 1007 sq. descripta. denique terram fluctibus invadi descriptionis summa est in qua finitur, v. 1032

litori invexit malum
maius timore: pontus in terras ruit
suumque monstrum sequitur.

quod nullam omnino vim haberet si idem iam v. 1016 dictum esset. quem versum ex hoc ipso v. 1033 confictum esse vides et post 1015 insertum, cum haesitaret interpolator in 'ista lue' non ratibus sed terris minante.

postremo v. 1035 quamvis Etruscus dudum quod verum est suppeditarit nondum recte intellegitur. inepte enim Theseus nuntium interrumpit ac rogat:

quis habitus ille corporis vasti fuit?

atque Theseo versum interpolator dedit, in *E* nuntio continuatur. qui videlicet hoc modo cum reliquis cohaeret:

os quassat tremor.
quis habitus ille corporis vasti fuit!
caerulea taurus colla sublimis gerens c. q. s.

sic supra v. 651 *quis tum ille fulsit.*

itaque totum locum qualem restituisse nobis videmur ante oculos ponamus:

consurgit ingens pontus in vastum aggerem.
nec ista ratibus tanta construitur lues:
terris minatur; fluctus haud cursu levi
provolvitur: nescio quid onerato sinu
gravis unda portat; quae novum tellus caput
ostendit astris? Cyclas exoritur nova?
haec dum stupentes quaerimus, totum en mare

inmugit, omnes undique scopuli adstrepunt;
summum cacumen rorat expulso sale,
spumat vomitque vicibus alternis aquas
qualis per alta vehitur Oceani freta
fluctum refundens ore physeter capax.
inhorruit concussus undarum globus
solvitque sese et litori invexit malum
maius timore. pontus in terras ruit
suumque monstrum sequitur — os quassat tremor.
quis habitus ille corporis vasti fuit!
caerulea taurus colla sublimis gerens
erexit altam fronte viridanti iubam e. q. s.

4.

Huic disputationi quasi epimetri loco ac ne unicum illud interpolationis exemplum esse credas, pauca quaedam addenda puto de quibus non minus certe iudicari posse videatur. primum autem haec inspice Medeae post unum filium interfectum verba (v. 1009):

si posset una caede satiari haec manus,
nullam petisset. ut duos perimam, tamen
nimium est dolori numerus angustus meo.
in matre si quod pignus etiamnum latet,
scrutabor ense viscera et ferro extraham.

qualem Medea matrem dicit? an semet ipsam? propria igitur viscera ense se scrutaturam profitetur; quod sane tantillum saltem Iasoni fuisset solacii. restat igitur ut Creusam; at illam virginem appellavit v. 1007: *i nunc superbe, virginum thalamos pete;* et praeterea totam crematam esse omnes sciunt. nimirum ne nihil adderet, postquam duorum numerum nimis angustum sibi esse dixit, inseruit aliquis versus 1012. 13 fictos secundum HO 345

si quid e nostro Hercule
concepit Iole, manibus evellam meis.

accedit autem quod v. 1013 *ense* et *ferro* male et *ταυτολόγως* sese excipiunt: quod Muellerum movit ut coniceret *fetum extraham* (Fleckeis. ann. 89 p. 424).

Ag. 547 Aiax Pallada compellat et deos minime se timere his verbis praedicat:

non me fugavit bellici terror dei,
et Hectorem una solus et Martem tuli
Phoebea nec me tela pepulerunt gradu.
cum Phrygibus istos vicimus — tene horream?

hic Mars v. 548 male repetitur postquam totum v. 547 eidem impendit; deinde *una* et *solus* inepta sunt, nam dimicasse se cum altero utro nec dicit nec potest dicere: gloriatur tantum se istis in pugna praesentibus aciem non reliquisse. denique 550 *cum Phrygibus istos vicimus* 'istos' deos dicit, Hector autem inter Phryges est. itaque v. 548 inter Senecae versus locum iniuria tenet.

Tro. 8

ad cuius arma venit et qui frigidum
septena Tanain ora pandentem bibit,
et qui renatum primus excipiens diem
tepidum rubenti Tigrin inmiscet freto,
12 *et quae vagos vicina prospiciens Scythas*
ripam catervis Ponticam viduis ferit,
excisa ferro est; Pergamum incubuit sibi.

Troianis Hecuba auxilium tulisse praedicat Rhesum Memnona Penthesileam: Rhesum enim intellegunt qui Tanaidis ripas incolat. at quamvis incuriosum cognovimus Senecam locorum situs, hoc tamen crimine absolvitur Etrusci ope et auctoritate. qui praebet:

ad cuius arma venit et q u a e *frigidum*
septena Tanain ora pandentem bibit,

Amazon scilicet, cuius illic legitimus locus est. cuius cum iterum mentio fiat v. 12. 13, hos versus spurios esse consentaneum est et confirmatur verbo quod sequitur *excisa ferro est.* quod quia nullo modo ut nunc legitur ad Troiam attinet, sed utique ad Amazonem, Gronovius legit *excisa ferro est Pergamum. incubuit sibi.* sed cf. Ag. 421 *Pergamum omne* et supra p. 90. restat v. 11 recte de Memnone dictus (cf. Strab. p. 728), sed duas ob rationes ineptissimus: primum Tigrin mari rubro excipi audimus — quod ferimus si cogimur; dein Assyrios ipsos flumen mari inmiscere, quale nemo umquam dixit. Seneca dixisse videtur: *tepidum rubenti Tigrin inmiscet* m e r o.

Phoen. 98

qui cogit mori
nolentem in aequo est quique properantem impedit.
occidere est vetare cupientem mori.
nec tamen in aequo est: alterum gravius reor:
malo imperari quam eripi mortem mihi.

arte cohaerent v. 99 et 101: *in aequo est: nec tamen in aequo est.* quod ut vidit Peiperus, v. 100 post 101 traiecit. sed merito ille exulabit. non dicit Oedipus mortem infligere eum qui quem a morte prohibeat — non malum illud mortem exoptanti — sed crimen idem esse necantis invitum et servantis. sic Hor. ad Pis. 466 *sit ius liceatque perire poetis. invitum qui servat idem facit occidenti.*

eiusdem generis dittographiam legimus HO 1833

non est gemendus nec gravi urgendus prece
virtute quisquis abstulit fatis iter:
aeterna virtus Herculem fleri vetat.
fortes vetant maerere, degeneres iubent.

sic v. 1836 *E* pessime: nam quis ferat ‘quasi praeceptum sapientum’, ut ait Gronovius qui et ipse improbat. nec melius quod ille coniecit *veta — iube* vel quod interpolator *A* excogitavit *vetat — iubet.* nam post v. 1835 utique scribendum erat *maereri.* delendus igitur versus ad sententiam otiosus.

Hf. 1098 chorus Hercule dormiente Somnum adloquitur:

pelle insanos
fluctus animi, redeat pietas
virtusque viro. vel sit potius
mens vesano concita motu;
error caecus qua coepit eat:
solus te iam praestare potest
furor insontem. proxima puris
sors est manibus nescire nefas.
nunc Herculeis percussa sonent
pectora palmis e. q. s.

hoc dicit chorus: sana Herculis furorem, vel potius relinque illi furorem quo scilicet in se ipse saeviat (v. 98 *in se semper armatus furor*) plangendo quae commisit; haec sola ratio qua se insontem possit reddere. recte igitur dictum *solus te iam praestare potest furor insontem;* sed sententiae progressum turbat quod sequitur *proxima puris sors est manibus nescire nefas:* siquidem id ipsum chorus optat ut nefas cognoscat. aliam eiusdem cantici partem interpolatam esse vidimus supra p. 102. — cf. Eur. frg. 204 *φρονῶ δ᾽ ἃ πάσχω καὶ τόδ᾽ οὐ σμικρὸν κακόν· τὸ μὴ εἰδέναι γὰρ ἡδονὴν ἔχει τινὰ νοσοῦντα κέρδος τ᾽ ἐν κακοῖς ἀγνωσία.* frg. 1018 *τὸ μὴ εἰδέναι σε μηδὲν ὧν ἁμαρτάνεις ἔκκαυμα τόλμης ἱκανόν ἐστι καὶ θράσους,* quae verbis magis quam sensu similia sunt.

Med. 465 Medea in Iasonem invehitur:

ingratum caput,
revolvat animus igneos tauri halitus
interque saevos gentis indomitae metus
flammifero in arvo flammeum Aeetae pecus
hostisque subiti tela, cum iussu meo
terrigena miles mutua caede occidit.

haec non recte habere Hennebergerus sensit l. s. p. 11, sed remedia invenit morbo graviora: sanabit ferrum. recenset Medea 'segetesque virorum taurorumque truces flammas'; sed neque post *igneos tauri halitus* locum habet *flammeum Aeetae pecus*, neque *hostis subiti tela* post *saevos gentis indomitae metus.* si usquam, hoc loco deprensa est dittographia, scilicet v. 467 ad 469 et v. 468 ad 466. qui v. 468 ante nos delevit, Richterus, ille iocabundus hoc fecisse videtur.

finem faciat locus in Etrusco non servatus HO 1576

vere dum flores venient tepenti
et comam silvis hiemes recident,
vel comam silvis revocabit aestas
pomaque autumno fugiente cedent,
nulla te terris rapiet vetustas.

hic v. 1578. 79 puerilem lusum esse alicuius qui veri hiemique aestatem quoque et autumnum accedere voluerit vel v. 1578 particula *vel* docere potuit. quem lusum interpolatoris *A* fuisse inde non sequitur quod v. 1578. 79 in *M* omittuntur. sed versus in *E* omissos HO 998.[1]) 1167.[2]) 1503.[3]) 1716[4]) spurios esse et ab interpolatore *A* confictos ipsa res docet.

---

[1]) 997 *ita nulla perages iussa nec franges mala*
errcs per orbem. si qua nascetur fera
referens parentem? dexteram intrepidam para.

v. 997 sic *E. peragas — nec peragens A.* v. 999 *referes E. referas A. referens* meum est.

[2]) 1166 *haut meae telum necis*
saxum est nec instar montis abruptum latus
est totus Olhrys.

v. 1167 varia coniecere. v. 1168 *aut totus A.*

[3]) 1502 *licet sit falsa progenies mei,*
materna culpa cesset et crimen Iovis
merui parentem.

[4]) 1715 *haec postquam edidit,*
noverca cernat quo feram flammas modo
flammas poposcit.

v. 1715 *hoc postque addidit A.*

5.

HO 1747

nec properat uri; cumque iam forti datum
leto satis pensavit, igniferas trabes
hinc inde traxit, nimia quas flamma occupat
totasque in ignes vertit et qua plurimus
exundat ignis, recipit intrepidus ferox.
tunc ora flammis implet; ast illi graves
luxere barbae cumque iam vultum minax
appeteret ignis, lamberent flammae caput,
non pressit oculos. sed quid hanc maestam intuor
sinu gerentem? reliquias magni Herculis
crinemque iactans squalidum Alcmene gemit.

locum transcripsi ut fere in editionibus circumfertur.[1]) v. 1747 *cumque tam forti datum* N. Heinsius coniecit: idem in *M* et *N* legitur. at nihilo minus Heinsium et librarios aeque errasse iudicandum est, cum in loci sententiam isto *iam* careri non possit. felicius simile quiddam accidit v. 1749, ubi quod Lipsius coniecit *minima quas flamma occupat* et loci sententia postulatur et in *M* legitur. contra *E* et hoc et sequenti versu in relativi pronominis formis erravit, ut cuius librarius v. 1749 *quis* pro *quas* scripserit, v. 1750 vero *quas* loco formae quae in interpolatis legitur *qua*. atque hic veri aliquid retinuisse Etruscum certa Gronovii emendatione constat. qui scribendum censuit

et quîs plurimus
exundat ignis, recipit intrepidus ferox.

ubi *quîs* necessarium est, cum inter *quas occupat* — *vertit* — *recipit* pronomen tantum ad *trabes* referri possit; praeterea autem Gronovius, cum *recipit* genuinum non esse Etrusci corruptela *repedit* ostendat, librarium *repetit* scribere voluisse suspicatus est[2]); quod restituit qui codicem Σ exaravit: legitur enim in *N* et pro varia lectione in *M*, in quo quae adnotata sunt omnia ex archetypo fluxere. itaque scribendum:

et quis plurimus
exundat ignis, repetit intrepidus ferox.

---

[1]) v. 1747 sic in *E* scriptus est: *nec poterat uticumque.* quod ideo memoro quia simili mendo purgare in animo est Phaedrae versum 989: *sed quid citato nuntius portat gradu rigatque maestis lugubrem vultum genis?* ubi ferri non potest *quid portat rigatque?* manifestum est *quid* adverbii vice fungi; quare legendum: *sed quid citato nuntius properat gradu rigatque maestis lugubrem vultum genis?* quod ita Euripides dixit (1151): *καὶ μὴν ὀπαδῶν Ἱππολύτου τόνδ' εἰσορῶ σπουδῇ σκυθρωπὸν πρὸς δόμους ὁρμώμενον.*

[2]) idem iterum coniecit Madvicus (adv. II, 127).

non facilem esse emendationem nec sine cautione summa probandam ipsa pronominis forma monet de qua proferenda quaedam video. nam cum in posteriore latinitate ex grammaticorum doctrina qui *quis* a *qui, quibus* a *ques* derivarent (Charis. p. 91, 12 cf. 158, 22 *nam dicimus quibus pro quis.* p. 162, 8), *quis* pro *quibus* minime inusitatum esset[3]), ab optimi aevi poetis parcissime usurpatum est et, si Vergilii et Horatii libris fides, tantum ubi pleniori formae locus non esset. Vergilius in Aeneide deciens *quis* posuit (I, 95. V, 511. VII, 444. 570. 742. 799. VIII, 316. X, 168. 366. 435), in georgicis semel: I, 161 in bucolicis nusquam; quater in Culice legitur: v. 122. 145. 151. 389. Ovidius in transformationibus quater: III, 300 *nubila quis nimbos inmixtaque fulgura ventis addidit.* VII, 671 et XI, 383 *cum quis simul ipse resedit* (*s. i. parabat ire*), vel potius ter, nam VI, 141 cum Heinsio scribendum *defluxere comae cumque his et naris et aures.* in elegiis tantum her. 5, 96. art. III, 342. 774. fast. I, 571. IV, 134. 365. trist. V, 5, 44. Catullus 63, 46; 64, 80. 145 (v. 31 idem coniecit Muellerus); 66, 37; 68, 13. Horatius in epodis semel: 11, 9 *in quis amantem et languor et silentium,* ubi soluta forma uti non potuit; in carminum libris aut nusquam, aut, si quis Bentleium sequi velit, item semel: I, 26, 3 *quis sub Arcto rex gelidae metuatur orae.* saepius in sermonibus: I, 1, 75; 3, 96; 4, 72. 130; 5, 42; 9, 27. II, 8, 48.[4]) Propertius ter: I, 8, 42 *quis ego fretus amo.* 15, 41 *quis ego nunc pereo.* III, 33, 88 *Lesbia quis ipsa notior est Helena.* Tibullus bis: I, 2, 53 *haec mihi composuit cantus quis fallere posses;* 6, 13 *tum sucos herbasque dedi quis livor abiret.* item bis laudator Messallae: IV, 1, 65. 120. paullo saepius Manilius: I, 377 *sub quis* (codd. *sub aquis* sic ante Bentl.) 448 *quis innixa* (Bentl. *innexa* codd.) 488. II, 161. 337. 455. III, 300 *in quis* (*quos* codd.). IV, 133. V, 2. 281. 475. ex epicis post Vergilium Valerius et Statius non multo saepius Vergilio hac forma usi sunt: duodeciens Valerius (III, 318. 505. 660. 684. IV, 614. V, 490. VI, 35. 90. 107. 493. VII, 175, 207, nam temere inlatum est a novissimo editore corrupto versu VI, 382), Statius in Thebaide sexiens deciens (I, 133. 224. II, 109. 110. 225. 316. 448. III, 158. IV, 22. 78. V, 365. 433. VI, 251, 621.

---

[3]) in pedestri saltem sermone. in carminibus *quis* pro *quibus* perraro legitur, non in Sidonii tantum (2, 242; 11, 109; 16, 106 et fortasse in panegyricis praeter c. 2 non nusquam), sed et in Venantii carminibus: V. M. III, 109 et in carmine quod spurium esse suspicor II, 19, 9 ed. Luchi.

[4]) Catulli et Horatii locos fere omnes attulit Neuius II p. 234 ed. II.

XI, 428. 479. XII, 526), in Achilleide nusquam, in silvis sexiens (I, 2, 150. II, 4, 16. III, 2, 14. IV, 7, 54. V, 3, 92. 98). Lucanus nisi quid me fugit nusquam; Silius multo frequentius, scilicet quadragiens septiens et in prioribus quinque libris tot locis quot in carminibus suis Vergilius. vides diligenter expendendum esse Senecae usum antequam formam istam tragoediis inferas; atque cum de Hercule Oetaeo agatur, in hac ipsa alterum exemplum non invenitur, in reliquis pauca quidem sed certa haec:

Phaed. 443 *quis nescit uti.*

Ag. 197 *turbo quis rerum imminet.*

Med. 711 *et quis sagittas divites Arabes linunt.*

Oed. 680 *in utrumque quis est liber etiamnum status,* ubi potuit scribere *quibus.* praeterea in Octavia v. 621. 728. 961, nam v. 964 *quis invisa es* potest *quibus* substitui, quod in cod. Ambr. H 77 inf., Riccard. 526 aliisque e melioribus legitur.

etiam sequens versus continet quod in his tragoediis perpauca habeat exempla:

ast illi graves
luxere barbae.

omnino particulae *ast* usus apud poetas latinos artissimis finibus circumscriptus est. quod Charisius e Iulio Romano (cf. p. 230, 1) tradit p. 229, 30 *ast apud antiquos variam vim contulit vocibus, pro atque, pro ac — ergo — sed — tamen — tum — cum, ut in glossis antiquitatum legimus scriptum,*[5]) eius rei tantum in titulis antiquis, in litteris nullum vestigium est: ubique pro *at* ponitur nec usquam iustum locum nisi ante vocales habet. ubicumque consonanti excipitur [6]) hoc librariis deberi persuasum habeas. sed ne ante vocales quidem sine exceptione admittitur: paucissimi enim loci extant in quibus particula ista nomina substantiva vel adiectiva antecedit: duo apud Vergilium (Aen. X, 173 *ast Ilva* XI, 293 *ast armis*), unus apud Horatium (serm. I, 8, 6 *ast importunus*), duo tresve apud Valerium (IV, 407 *ast Erebi* VI, 197 *levis ast abies,* quod notandum quia fere ubique primum locum tenet; VI, 332 *ast epulae* loco non iniuria viris doctis pridem suspecto [7])), duo apud Silium (II, 183

---

[5]) cf. Buecheler. in Mus. Rh. XXXIII p. 22.

[6]) cf. Ov. met. VII, 241 *ast laeva.* XI, 461 *ast iuvenes.* ex Pont. III, 2, 70 *ast Pylades.* Verg. Aen. X, 743 *ast de me.* Stat. Theb. II, 668 *ast tamen* — cf. XII, 741 *attamen* — Pers. 6, 27 *ast vocat.* Sil. III, 35 *ast Stygius.* XI, 190 *ast delecta.* et sic saepe in codicibus.

[7]) vides quam perversum sit quod ad III, 430 Aemilius Baehrens adnotat 'malim *ast Argoa manus.*'

ast Ithacus. XIV, 58 *ast Aetna*[8]); adverbiis *ast* praeponi omnino duobus tantum locis probare possum: Val. VIII, 255 *ast inde.* Sil. XII, 471 *ast aeque;* praepositioni tantum Val. VIII, 363 *ast inter tantos.* quos Valerii versus fortasse non iniuria operi limam non ad finem passo imputes. nihil igitur eius generis admisit Catullus Tibullus Propertius Ovidius Manilius Lucanus Persius Petronius Statius alii. atque ut verum particulae usum explicemus, ita tantum illa e regula ponitur, ut aut pronomen (*ego hic ille ipse alius*[9]) aut *ubi ibi* continuo sequatur. itaque ut omnia in conspectu ponamus, Ovidius ter dixit *ast ego* (met. XII, 434. XIII, 877. pont. IV, 12, 3) et praeterea semel *ast ubi:* fast. IV, 637. Horatius, qui in carminum libris nusquam *ast* posuit, epod. 15, 24 *ast ego vicissim ridero* scripsit, si scripsit: nam etiam v. 10 in mero iambo incipit (*fore hunc amorem mutuum*); et semel in sermonibus: I, 6, 125 *ast ubi.* omnino particulam istam vitarunt, nisi quid me fugit, Catullus Propertius Tibullus. reliqua deinceps digeremus:

ast ego Verg. Aen. I, 46. VII, 308. Luc. VIII, 279. X, 197. 262. Pers. 2, 39. Val. III, 326. Stat. Theb. III, 212. VII, 215. VIII, 61. Ach. I, 634. II, 273. silv. I, 4, 19. III, 1, 61; 2, 142. IV, 2, 5. Sil. IV, 826. VIII, 229. IX, 161. XVI, 204. *ast egomet* Theb. X, 811.

ast hic Stat. silv. II, 1, 220. Sil. XII, 116. XVII, 484 (*ast hos*) *ast horum* Stat. Theb. II, 458.[10])

ast ille etc. Verg. Aen. I, 116. III, 330. V, 468. 676. IX, 160. XII, 951. Manil. III, 227. Luc. VII, 608. VIII, 151. IX, 49. Pers. 6, 74. Val. III, 115. 188. 227. V, 371. 407. 548. VI, 503. Stat. Theb. I, 248. II, 410. III, 93. IV, 697. VI, 119. 278. 658. VIII, 612. X, 780. XI, 226. silv. I, 2, 79. Sil. I, 448. 574. IV, 383. IX, 120.

ast ipse etc. Verg. Aen. V, 509. Val. IV, 568 (Sil. X, 546 codices corrupte *ast ipsis;* scripserunt *atque i., hac i.*).

ast alius etc. Verg. Aen. II, 467. IV, 488. VI, 316. VII, 395. IX, 724. Manil. II, 779. Luc. III, 565. 754. Val. I, 835. II, 239. Stat. Theb. I, 520. V, 383. Ach. II, 21. Sil. VI, 560. VII, 446. XIII, 610. XIV, 381 et *ast altera* XIII, 203.

---

[8]) cf. Sid. Ap. 16, 125 *ast Epicureos.*

[9]) *ast is* nusquam (Sil. XII, 337 *ast ea* ς?); *idem* tantum Sil. XIV, 31 *ast eadem* cf. Accius v. 260 *ast idem.* loquor autem de poetis tantum quorum aut nomina aut locos attuli.

[10]) cf. Sid. Ap. c. 2, 129 *ast hunc;* 23, 18 *ast haec.* vix enim degeneravit usus in talibus. videtur quidem Venantius scripsisse V, 5, 73 Luchi *ast Iudaea manus,* sed alias nihil praeter priscorum poetarum consuetudinem.

ast ubi Verg. Aen. III, 410. item semel Lucan. VI, 538 et Val. VI, 95. Stat. Theb. II, 41. IV, 431. V, 340. VII, 438. IX, 699. Sil. I, 123. X, 353. XII, 175. *ast ibi* Stat. Theb. XI, 351.

tandem ad Senecam revertimur; qui praeter formulam *ast illi* ter eodem versus loco positam omnino hac voce abstinuit. legitur autem Thy. 721. Hf. 1006.

ast illi ferus | in vulnere ensem abscondit.
ast illi caput | sonuit.

et loco a quo initium cepimus, HO 1752

ast illi graves | luxere barbae.

praeterea HO 1736

ast ille medias inter exurgens faces

sine necessitate, ergo vitiose, in *E* legitur, *at* in *A*. contra HO 510

at ille ut esse vidit Alciden procul

recte in *E*, *ast* in *A* (cf. 808 *at ille vultus ignea torquens face*). denique Phoen. 186 (*aut ut iras temporum haud ipsa mora fractas remisso pectore ac placido feras* [11])) Commelinum pessime scripsisse vides *ast ut iras*. cf. Both. ad Hf. 454.

antequam longiusculae iam de hoc loco disputationi finem facere possimus, pronuntiare saltem debemus carendum esse in futurum versu quem nescio num quis absentem aegre laturus sit. nimirum cum v. 1753 iniuria in Etrusco omittatur, v. 1755 (*non pressit oculos. sed quid hanc maestam intuor*) optimo iure; quem explendae lacunae sane quam infabre fictum esse duo docent: primum quod in tanta sermonis prolixitate ferri non potest ipsum Herculis finem ne perstringi quidem sed narrationem ita terminari: *non pressit oculos.* [12]) deinde quod inepta sunt quae secuntur: *sed quid hanc maestam intuor sinu gerentem? reliquias magni Herculis crinemque iactans squalidum Alcmene gemit;* nam nec legitur in *E cineremque* quod qualemcumque sensum praebere visum est, et pessime dicit *quid hanc intuor?* cum pergat *reliquias cineremque iactans Alcmene gemit;* debuit enim *quam intuor?* atque in libris praeter dupliciter interpolatum Melisseum legitur *sed quid hoc?* quae interpolatoris saltem genuina manus est (*sed quid hoc? maestam*

---

[11]) *tempore aut ipsa mora* codd. correxit Bothius. *non ipse* pro *ne ipse quidem* ut Tro. 874 *tale coniugium tibi non ipsa sospes Troia, non Priamus daret.* Med. 545 *namque istud ut possim pati non ipse memet cogat et rex et socer.* Verg. Aen. VI, 444 *curae non ipsa in morte relincunt.* VII, 102 *monitusque silenti nocte datos non ipse suo premit ore Latinus.* Prop. V, 9, 44 *non clausisset aquas ipsa noverca suas.*

[12]) cf. Lucan. VIII, 615 de Pompeio: *tunc lumina pressit continuitque animam, ne quas effundere voces vellet et aeternam fletu corrumpere famam.*

intuor sinu gerentem reliquias magni Herculis. crinemque iactans s. A. g.). itaque post 1755 plura intercidisse videntur quae et ultimam de Herculis morte et primam de Alcmenae adventu orationem continuerint. de v. 1756 nunc in suspenso relinquo sitne amissorum versuum lacera pars an maiori lacunae explendae pridem interpolatus.[13]) nam cum v. 1757 ille, quodcumque de v. 1755 statuis, nullo modo conciliatur. itaque in loco emendate transcripto more solito finem faciamus:

nec properat uri; cumque iam forti datum
leto satis pensavit, igniferas trabes
hinc inde traxit, minima quas flamma occupat,
totasque in ignes vertit et quis plurimus
exundat ignis repetit intrepidus ferox.
tunc ora flammis implet: ast illi graves
luxere barbae; cumque iam vultum minax
appeteret ignis, lamberent flammae caput
* * *
sinu gerentem reliquias magni Herculis
* *
crinemque iactans squalidum Alcmene gemit.

6.

Tro. 487 sq.

Andromacha filiolum in patris tumulo abditura loci praesagium abominatur:

sudor per artus frigidus totos cadit:
omen tremesco misera feralis loci.

cui senex inepte respondet:

haec causa multos una ab interitu arcuit,
credi perisse

quae non, ut iure expectamus, de loco male ominato dicta sunt, sed in universum de occulendo puero, qui quin removendus sit non dubitat mater, dubitat quo removeat. ad senis verba Andromacha:

vix spei quicquam est super,
grave pondus illum magna nobilitas premit

at ex his priora (*vix spei q. est super*) in *E* seni continuantur,

---

[13]) cf. v. 1823 *reliquias magni Herculis.* simile quid accidit v. 738 sq., ubi trium versuum primus ex amisso orationis fine servatus, secundus et tertius ab interpolatore *A* sarciendae orationi confictus est.

cuius sequens versus a librario diremtus est; haec igitur loci species est in Etrusco:

SEN. *haec causa multos una ab interitu arguit*
credit perisse. vix spei quicquam est super.
AND. *Grave pondus illum magna nobilitas premit.*
SEN. *Ne prodat aliquis*
Amove testes doli.
AND. *Si queret hostis?*
SEN. *Urbe in eversa perit.*

quod deinde Andromacha profert:

quid proderit latuisse redituro in manus?

id dicere quidem potest post v. 491, sed non interiectis vv. 492. 493 quibus id ipsum cavetur ne in hostium manus cadat. cui cum apte senex respondeat:

victor feroces impetus primos habet,

ferri plane nequit quod Andromacha, quasi novi aliquid proferat, insequitur:

quid quod latere sine metu magno nequit?

idem scilicet per quinque versus conloquii argumentum fuit et multo fortius illud identidem pronuntiatum. nec apte respondet senex:

miser occupet praesidia, securus legat,

si quidem non de certo aliquo refugio Andromacha modo locuta est, sed de latebris generaliter. vide an hoc loco ut plerumque turbatae personarum notae turbati ordinis indicium sint et sermonis impedimenta an hoc ordine restituto amolitus esse videar:

sudor per artus frigidus totos cadit:
omen tremesco misera feralis loci.
S. *miser occupet praesidia, securus legat.*
A. *quid quod latere sine metu magno nequit,*
ne prodat aliquis? S. *amove testes doli.*
A. *si quaeret hostis?* S. *urbe in eversa perit:*
haec causa multos una ab interitu arcuit,
credi perisse. A. *vix spei quicquam est super:*
grave pondus illum magna nobilitas premit;
quid proderit latuisse redituro in manus?
S. *victor feroces impetus primos habet.*

turbati a librariis versuum ordinis et in prioribus capitibus multa exempla proposui et hoc loco quaedam ex Hercule Oetaeo addam, ea scilicet tragoedia in qua et illud et omne depravationis genus plurimum grassatum est. v. 436 sq. nutrix Deianiram interrogat, velitne revera Herculem interficere. deinde pergit v. 440:

quem nec noverca potuit hunc perimes virum?
DEI. *caelestis ira quos premit miseros facit,*
humana nullos. NVT. *parce miseranda et time.*
D. *contempsit omnes ille qui mortem prius;*
libet ire in enses. N. *maior admisso tuus,*
alumna, dolor est: culpa par odium exigat.

hic nullo modo intellegitur cur Deianira nutrici respondeat caelesti ira homines miseros fieri, non humana; quod nec ad Herculem nec post v. 440 ad ipsam nec ad quemquam referri potest. quod si statim *miseranda* a nutrice appellatur, in eo certe inesse sentimus veri vestigium. accedit ut v. 442 *parce* ad v. 444 *enses* in Etrusco omittatur, quali indicio haud raro cognoscitur versus olim loci non certos fuisse. ordinem restituisse hac ratione mihi videor:

N. *quem nec noverca potuit hunc perimes virum?*
D. *contempsit omnes ille qui mortem prius:*
libet ire in enses. N. *parce* *miseranda* *et time.*
D. *caelestis ira quos premit* *miseros* *facit,*
humana nullos. N. *maior admisso tuus,*
alumna, dolor est: culpa par odium exigat.

Nessus Deianiram portans Herculi per flumen praegreditur v. 510:

at ille ut esse vidit Alciden procul:
'*tu praeda nobis*' *inquit* '*et coniunx eris*'.
prohibetur undis meque complexus ferens
gressum citabat. non tenent undae Herculem e. q. s.

quis undis prohibeatur pridem viri docti dubitarunt: at de Nesso hoc non dici manifeste quae secuntur docent; non dici de Hercule et quae secuntur, in quibus contrarium de illo praedicatur, et nomen quo addito opus fuit. itaque N. Heinsius scripsit *provehitur undis,* quo nihil lucramur; nam sic non est cui opponatur v. 513 *non tenent undae Herculem,* quippe quae ne Nessum quidem tenuerint. at haec debet loci sententia esse, ut Nessus Herculem undis prohiberi, sibi igitur rapinam securam relinqui credat, dein misere spe ausuque excidat. itaque verba ista Nessum loquentem facias versuumque 511 et 512 loca inter se mutes hoc modo:

at ille, ut esse vidit Alciden procul:
'*prohibetur undis*', *meque complexus ferens*
'*tu praeda nobis*' *inquit* '*et coniunx eris*';
gressum citabat; non tenent undae Herculem.

in eiusdem inter Deianiram nutricemque conloquii fine postquam Deianira sic Amorem adfata est v. 562:

cape hunc triumphum solus et vince Herculem,

nutrix redit ac dicit:

prolata vis est quaeque Palladia colu
lassavit omnem texta famularum manum.

quo referatur *quaeque* nescimus; comperimus per Deianiram quae pergit:

nunc congeratur virus et v e s t i s bibat
Herculea pestem, precibus augebo malum.

dein nutrix:

in tempore ipso navus occurrit Lichas.

haec ut fecimus disponenda inter personas esse codices non ostendunt, qui omnia ista nutrici continuant. in quo rursum veri vestigium apparet. nam vestis mentionem ante v. 563 efferendam esse persuadet grammatica ratio. itaque Deianira perfectis precibus sic pergit:

nunc congeratur virus et vestis bibat
Herculea pestem, precibus augebo malum.

dein nutrix:

prolata vis est quaeque Palladia colu
lassavit omnem texta famularum manum.
in tempore ipso navus occurrit Lichas:
celanda vis est dira, ne pateant doli

nam sic novissimum versum scribendum esse pridem N. Heinsius docuit.

7.

Phoen. 356

nec hoc sat est: quod debet ut fiat nefas
de more nostro, quod meos deceat toros,
date arma patri: nemo me ex his eruat
silvis, latebo rupis exesae cavo e. q. s.

antequam corruptelam qua hi versus affecti sunt tollamus, rursus minutum aliquid perstringemus. rarissime scilicet invenitur dictio qualis est *de more nostro:* nam cum poetae omnes frequenter dicant *de more, patriae de more, more aliquo, in morem, in morem aliquem*, tamen *aliquo de more* et vitant plerumque et fere non usurpant nisi in epithetis et ipsis moris notionem continentibus, qualia sunt *solitus patrius* similia. atque ut componam quaecumque apud poetas mihi occurrerunt, *solito de more* dixere Verg. Aen. VII, 357 *solito matrum de more,* Stat. Theb. X, 829 *solito vatum de more,* silv. IV, 4, 10 *solito*

vulgi de more, ubi cui fuerit solitus mos nusquam non additum est. item Sil. VII, 312 *adsueto belli de more. patrio de more* Ov. met. XII, 11. Stat. Theb. II, 662. Sil. II, 443. *prisco de more* Ov. met. XV, 593 (*e more* boni libri ut videtur) *nostro de more* Sil. VIII, 671. XI, 105. *de more vetusto* Lucan. I, 584. Sil. XI, 501. ubique autem praeter novissimam formulam, in qua metricae difficultati aliquid condonatum est, vides epitheton ante praepositionem poni; qua in re singulare est Senecae de quo loquimur exemplum (*de more nostro*). idem Seneca altero loco eadem figura usus est non minus singulariter: Med. 802 *funereo de more.* nam epitheton quod non et ipsum consuetudinis notionem habeat praeter Medeae locum tantum Stat. Theb. IV, 243 ita usurpatum video: *infando de more.* praefracte igitur renuenda est Peerlkampii coniectura ad Verg. Aen. XII, 161 *ingenti de more* pro *ingenti mole.* apud Horatium et elegiacos omnino nullum inveni exemplum.

breviores poterimus in emendando loco esse. nimirum postquam minime se rediturum Oedipus professus dirasque filiis imprecatus est, non potest ut summum addere sibi ipsi arma danda esse, praesertim cum continuo pergat: *nemo me ex his eruat silvis* e. q. s. addere potuit:

date arma m a t r i.

hoc enim est *quod meos deceat toros.*

subiungam locum unum alterumve non minus certa ratione emendatum. Thy. 828 sq. chaos iterum venturum praedicit chorus et post alia 844 sq. sidera de caelo delapsura longo ordine recenset. et cum suis nominibus efferat arietem taurum hyadas geminos cancrum leonem Astraeam libram scorpion Chironem Aegoceron pisces angues Cynosuram Arctophylacem, permire in media enumeratione haec dicit v. 867:

monstraque numquam perfusa mari
merget condens omnia gurges.

nam licet quivis sciat qualia sint monstra quae numquam mare tangant, tamen nulla ratio est cur non ut totiens hic quoque sidus arcticum, ubi monstris ferisque omnibus sua nomina adduntur, ipsum nuncupetur, ut v. 873 *custosque sui tardus plaustri.* equidem non dubito quin Seneca scripserit:

p l a u s t r a q u e numquam perfusa mari.

quod si in sequenti versu haesites:

et qui medias dividit ursas
fluminis instar lubricus anguis,

id vel ipsum docet non appellativum nomen antecessisse sed proprium: scilicet *illa* dixisset, non *ursas.* ursae autem quod

cum plaustris simul nominantur, id et ipse Seneca multo audacius fecit Hf. 129 *signum celsi glaciale poli septem stellis Arcades ursae lucem verso temone vocant* (*Arcados E*; locus nondum sanatus) et item Lucanus IV, 523 *flexoque ursae temone paverent.* cf. HO 1524 *quique sub plaustro patiuntur ursae. monstra* autem facili errore nata sunt postquam aliquis *plostra* scripsit. qualia saepissime accidisse nemo ignorat. sic Hor. ad Pis. 154 codd. optimi *plosor,* serm. I, 6, 42 fere omnes *plostra,* cum alias semper *plaustra* scriptum sit (carm. III, 24, 10; ep. II, 2, 74. ad Pis. 276). serm. II, 3, 247 *plostello.* cf. CIL V, 7862 v. 5 *Plostralibus.* sic Sen. de benef. VII, 21, 2 *clostrum N,* eiusdemque generis ubique multa et nota. in qualibus sermonem vulgarem minime constantem fuisse non tantum Diomedes docet p. 383, 2 (*plaudo, plodo — secundum eam consuetudinem qua au syllaba cum o litera commercium habet, ut cum dicimus claustra et clostra, item caudam et codam et similia*), sed et append. Probi p. 199, 18 (*inter austrum et ostrum hoc interest quod austrum ventum significat, ostrum vero purpuram esse demonstrat*), quandoquidem hoc praecipere opus fuit. quare ne id quidem improbabile est, Marci Claudii nomen mero librariorum errore ex Mario Plotio natum esse. —

Tro. 903 sq. Helena contra Andromachae Hecubaeque convicia causam suam tueri conatur. atque non sibi belli culpam imputandam esse his verbis evincere studet, quae statim recte distincta ascribam, v. 917:

causa bellorum fui
tantaeque Teucris cladis? hoc verum puta,
Spartana puppis vestra si secuit freta;
sin rapta Phrygiis praeda remigibus fui
deditque donum iudici victrix dea,
ignosce Paridi.

at nec accusant Paridem nec eius causam Helena agit sed suam: queritur autem se a Paride raptam, a Venere praedoni destinatam esse. dicit igitur: me belli causam fuisse verum esset si ultro ad vos profecta essem; sin invita a Troianis rapta sum, certe cum venia ero. id quod poetam sic dixisse existimo:

ignosce praedae.

v. 1171 Hecuba queritur:

mors votum meum,
infantibus nec lenta virginibus venis,
ubique properas saeva: me solam times
vitasque gladios inter ac tela et faces
quaesita tota nocte cupientem fugis.

v. 1172 (*inf. violenta* codd.) egregie correxit Madvicus adv. II p. 122. eodem graecismo Stat. Theb. III, 316 *hoc mihi ius nec fata vetant.* v. 1175 delevit Peiperus, ineptum scilicet ut traditur, sed facili opera emendandum: *me solam times vitasque gladios inter ac tela et faces quaesita, tota* m e n t e *cupientem fugis.* cf. Phaed. 185 *tota mente dominatur deus.* 162 *conscíae mentis pavor E noctis A.*

Phaed. 505 Hippolytus silvestrem venatoris vitam praedicat:

nunc ille ripam celeris Alphei legit,
nunc nemoris alti densa metatur loca,
ubi Lerna puro gelida perlucet vado,
sedesque mutat: hic aves querulae fremunt
ramique ventis lene percussi tremunt.

non mutat sedes inter v. 507 et 508 nec apte sedes iam mutare dicitur quem per priores versus idem continuo facere audivimus. nihil profecit interpolator *A* scribendo *sedemque.* debuit *sedesque* m u t a s: aves ramique obstrepunt communi silentio.

Ag. 481

nec manet in Austro: fit gravis nimbis Notus,
imbre auget undas.

ceteras loci difficultates nunc transeo pede sicco. moneo tantum quam parum apte Notum novum ventum classi inruentem numquam non nimbosum gravem nimbis *fieri* dictum sit. scribamus: f l a t *gravis nimbis Notus.*

Oed. 647

proinde pulsum finibus regem ocius
agite exulem. quocumque funesto gradu
solum relinquet, vere florifero virens
reparabit herbas e. q. s.

v. 648 *quacumque* et *quodcumque* codd. aliquot 649 *relinquat* item. locum tango quia ex parvo eorum numero est quos Bentleius tractavit (ad Hor. carm. I, 6, 3). parum recte Gronovius defenderat quod in editionibus tunc circumferebatur *quodcumque,* nec certe feliciter Bentleius coniecit *quumcumque.* at rectissime contendit sententiam esse: quandocumque, cum primum solum relinquet. remedium in distinctione recte posita situm est unaque litterula, ut factum est in membranis aliquot, mutata:

proinde pulsum finibus regem ocius
agite exulem quocumque funesto gradu.
solum relinquat: vere florifero virens
reparabit herbas.

haud raro apud poetas coniunctivus sententiae condicionalis

vicem tenet ita ut in apodosi futurum tempus sequatur: Seneca Med. 238 *virgini placeat pudor paterque placeat: tota cum ducibus ruet Pelasga tellus.* Phaed. 478 *caelibem vitam probet sterilis iuventus: hoc erit, quidquid vides, unius aevi turba et in semet ruet.* Stat. XII, 342 *vincam volucres, sit adire potestas, excludamque feras.* Ov. rem. 743 *perdat opes Phaedra: parces, Neptune, nepoti.* lib. nuc. 31 *audiat hoc cerasus: bacas exire vetabit; audiat hoc ficus: stipes inanis erit.* et paullo audacius ut non futurum tempus spectetur fast. VI, 113 *huic aliquis iuvenum dixisset amantia verba, reddebat tales protinus illa sonos.* Sil. XVII, 317 *horrescamne ipsos, veniant ad proelia, divos?*

HO 452 sq. artem magicam nutrix professa solitas virtutes recenset. inter illas v. 459

umbrae stetistis et mea iussi prece
manes locuntur, sonuit infernus canis.

Cerberi turbidi semper et latrantis vocem excitasse non magna res est: mulcere iram labor Hercule dignus; sic saga Tibulli I, 2, 51 *sola tenere malas Medeae dicitur herbas, sola feros Hecatae perdomuisse canes.* non miramur igitur quod verbum ab interpolatore inventum esse Etruscus docet qui praebet: *novit infernus canis.* scribendum autem emendatione, quam facillimam esse intelleget qui ad litterarum ductus attenderit:

manes locuntur, t a c u i t infernus canis.

Tragemata haec sunto, non cena. quod si cui priores placuere, non esurit secundas mensas; sin minus, quis ferat hospitem ʻsubligentem quodcumque iacet inutileʼ? itaque relinquamus aliquid maiori cenae ad quam perendie vocatos volumus cupientes.

INDEX CAPITUM.

INDEX RERUM.

INDEX LOCORUM

(cancellis saepsi Richteri et Peiperi numeros. locos in cap. II quantumvis leviter perstrictos indicavi omnes, ut aliqua saltem ex parte minueretur incommodum cum locis non constanti ratione significatis necessario coniunctum).

Lipsiae typis I. B. Hirschfeld.